AGRAHĀRAMU

(SOCIAL NOVEL)

By

KETAVARAPU VENKATA SASTRY

First Edition 1929
Second Edition 1959

Price Rs 2-50

Publishers : ADDEPALLY & CO.
SARASWATHI POWER PRESS
RAJAHMUNDRY (A. P.)

"అయం ముహూర్త స్సుభ ముహూర్తోస్తు" "కన్యాం కనకసంపన్నాం కనకాభరణైర్యుతాం. తుభ్యందాస్యామి .. "

"అట్టెట్టెట్టెట్టె .. ఆగు. ఆగు. సుబ్బావధానీ! నీ సందడియేనా? మా మాట లేమయినను జొరనిచ్చెదవా? వరదక్షిణ సిద్ధపఱచినారో లేదో కన్యాదాతగారి నడుగ కుండ, నప్పుడే కన్యాప్రదానము చేయించుచున్నావా? ఎవరి యనుజ్ఞ వడసి చేయించు చున్నావు? నీవే సర్వాధికారివలె వర్తించుచున్నావే. మా కీయ నిర్ణయించిన మూఁడువేల రూపాయి లిప్పుడఁ గ్రుమ్మరించునంతవఱకును గన్యాదానము వలనుపడదు" అని గంభీర స్వరముతో నొక పురుషుఁడు పెండ్లి పందిరిక్రింద నిలువఁబడి కనుగవనుండి నిప్పులు నుప్పులుగాఁ గురియించుచుఁ బలికెను.

ఘనగర్జారవమువంటి యా కఠోరకంఠనినాదమును విని పురోహితుఁడు మౌనముద్రా ధారియై మిడుకు మిడుకు మని యతనివంకఁ జూడఁజొచ్చెను. అతఁడే యననేల? సభలో నున్నవారి చూపులన్నియు నొక్కపరి నతనివంకకు దిరిగెను. బ్రహ్మఘోషము నిలిచి పోయెను. తూర్యధ్వను లాగిపోయెను. పెండ్లివారి పరస్పర సల్లాపవచనములు కట్టువడెను. నానావిధ కోలాహలధ్వనులతో నిండియున్న వివాహమంటప మొక్క త్రుటికాలములో నిస్తరంగ నిశ్శబ్దసముద్రము ననుకరించెను.

అంత నూతన వస్త్రధారియు రుద్రాక్షమాలాలంకృతగళుండును, రక్షాబంధనాంచితమణి బంధుండును, దీర్ఘశరీరుఁడును, బంచాశద్వర్షవయస్కుఁడును నగు కన్యాదాత యతనిఁగాంచి "బావగారూ! ఈ విషయమై మీరిప్పుడు చర్చించుట ధర్మముగాదు. ఇంతకుఁ బూర్వమే తగు మనుష్యులయెదుట సర్వమును నిర్ణీతమయినది. వరశుల్కమునకు బదులుగ మాయిచ్చు శుల్కమువెలకుఁ దగిన భూఖండము సమస్తాధికారములతో వరునకు వ్రాసియిమ్మనుటయు, దానికి మే మంగీకరించుటయు, దద్విషయమై దస్తావేజు వ్రాసియుంచుటయు. సర్వము జరిగినది. దానికి మీ రంగీకరించి ... ..."

ఆ మాట ముగియకుండఁగనే వరుని జనకుఁడగు శ్యామసుందరరావు పెద్ద యెలుంగుతో నాపందిరిరేకు లెగిరిపోవునట్లుగా "ఆఁ, ఏమీ? ఇట్టి యసందర్భము లాడుచున్నారు? ఈ విషయము నే నంగీకరించితినా? చాలు. చాలు. ఇట్టి మాట లాడకుఁడు" అని పలికెను.

అది విని కన్యాదాతయగు రామావధాని "అయ్యా! మీ రిట్లనుట తగదు. నాఁడు పెద్ద మనుష్యులయెదుట మీ రేమన్నారో జ్ఞాపక మున్నదా? మొదట భూఖండము కావలెనని కోరి నది మీరే కాదా? అందులోను మీ యేఁటిబాడవభూమితోఁ గలిసియున్న రేగుమ్రాసిస్తువాయే కావలెనని కోరలేదా? అట్టి సుక్షేత్రము నిచ్చుటకు నేనిష్టపడని సమయమునందు మధ్య వర్తులచే "ఆభూమి నీకూతునకు, నీయల్లునకే చెందునుగాని పెఱవారికిఁ జెందదుగదా? రామావధానిగారు! మీ రిందుల కంగీకరింపకతీర ద"ని చెప్పించినవారు మీరేకదా! ఇంత పట్టుదలతోఁ గోరుచున్న మీ యభిలాషము నెఱవేర్పకపోయినచో మీ సంబంధము తప్పిపోవు నేమో యని తుద కంగీకరించితిని. ఇట్లు కోరినది మీరు. పెద్దమనుష్యుల నిర్బంధముపై నా భూమి వరునకు శుల్కముగా నంగీకరించినవాఁడను నేను. అన్నియు నిర్ణీతము లయిన పిమ్మట మీరిట్లనతగవు..."

ఆ వాక్యము పూర్తికాకుండఁగనే “ అయ్యా ! రామావధానిగారూ ! మీ రెప్పటివో కృత్రిమపుమాటలాడిన లాభములేదు. నిష్కపటముగ నే మాటలు జరిగినవో యవి చెప్పరేమి ? ” అని శ్యామసుందరరా వనెను.

రామా – ఏమి జరిగినవి ?

శ్యా – మాకు రొక్కమే కాని భూములు బుట్రలు వద్దని.

రా – అట్లయినఁ బరమ సంతోషము. కాని నా కీవార్త తెలుపవలదా ?

శ్యా – తెలుపకేమి ? వాసుదేవరావుగారిచే వార్త పంపితిమి.

రా – మా కతఁడు పెండ్లివారికిఁ గావలసిన సదుపాయములను గూర్చియే చెప్పెను. కాని యీ యంశము చెప్పనే చెప్పలేదు.

శ్యా – పోనిండు. ఇప్పుడు చెప్పితిమి కాదా ?

రా – సరియే, దానికి నే నంగీకరించితిని. మూఁడు వేలు రూపాయలును దప్పక యొసఁగెదను. కాని యిప్పటి కిప్పు డంత సొమ్ము జతపడుట యెట్లు ! ఇది పల్లెకాని పట్టణముకాదు.

శ్యా – ఎట్లో జతపఱుపవలెను. లేనిచోఁ బెండ్లి యెట్లు ?

రా – ఎట్లు జతపడును ? ఈ సమయమున మమ్మిట్లు బాధించుట తగునా ?

శ్యా – నిర్ణీతమయిన కట్నము నడుగుట బాధించుటయా ? ఇట్టి నిష్ఠురము లాడిన పదువా రిచ్చుటలేరు. మొదట నొకమాట ! ఇప్పు డింకొకమాట ! మానవునకు రెండు నాల్కలా ?

రా – అయ్యా ! నా కొక్కటియే నాలుక. నే నెప్పుడు నొక్కటియే చెప్పుచున్నాను. మీకు భూమి కావలయుననుటచే రొక్కము జతపఱుపలేదు. ఇప్పుడు రొక్కము కావలయునని యనుచున్నారు. ఇందు రెండు నాల్కలెవ్వరికున్నవో ! నే నా కట్నము నియ్యనన్నచో మీరప్పుడు నన్ను నిందింపవచ్చును. పోనిం డయినదేదో యైనది. రెండు మూడు దినములలో రొక్కము పూర్తిచేసి యిచ్చెదను. నాయందు మీకు నమ్మకము చాలనిచో నీ గ్రామములో మీరు కోరిన వారిచే నొప్పించెదను. ఇప్పటికి లగ్నము జరుగనిండు.

శ్యా – ఆహా ! మీమాట లెంత సరసములుగా నున్నవి ? వరున కిచ్చెడి కట్నము లరువు పెట్టుట యెక్కడను జూడలేదు. శక్తిలేనప్పు డిట్టివి తలపెట్టరాదు.

రా – నిజముగా నా కట్టి శక్తిలేనిచో మీరు చెప్పినట్లే చేసియుందును. కాని భగవంతుఁడు నా కింత యిచ్చియున్నాఁడు. ఇది వఱకు ముగ్గు రాఁడుపిల్లలకుఁ బెండ్లిండ్లు చేసినాను. నే నెందును మాటపడలేదు. లోపము రానీలేదు. మీకు రొక్కము కావలయునని తెలిసిన నీపాటికి సిద్ధముచేసి యుంపకపోవుదునా ? ఇప్పటివఱకును మీకు రొక్కమే కావలయునన్న సంగతి తెలియలేదు. ఆ దుర్మార్గుఁడు వాసుదేవుఁడు మాకుఁ దెలుపనేలేదు శుభముహూర్తము మించిపోవుచున్నది. అది మనకు ముఖ్యము. మేము రొక్కము చెల్లించునంతవఱకును బంగారము మీయొద్ద నుంచుకొనుఁడ ”ని చెప్పుచుండ.......................

రామావధాని భార్య యడ్డుపడి “ అన్నయ్యా ! గతించినదానికి విచారించిన లాభములేదు. మీ బావ చెప్పినట్లు బంగార ముంచుకొని కార్యము జరుగనిమ్ము. ఇదిగో, ఒడ్డాణము, వాచీగొలుసు, వంకీలు, కాసులపేరు, ఈ నాల్గువస్తువులును నాలుగువేల విలువగలవి. తీసికొమ్ము. కార్యము జరుగనిమ్ము. మా మర్యాద కాపాడుము మా కపకీర్తి వచ్చిన నీకుఁ గాదా ! బంధువులము గాని పరులము కామే ?” అని చేతులు జోడించి పలికెను.

“ అయ్యో ! ఇదేమి పాపమమ్మా ! ఆ నగలు మా కెందుకమ్మా ? వియ్యపురాలి యొంటి నగ లిచ్చునందాక కార్యము జరుగనీలేదని లోకులు మమ్ము దిట్టుటకా ? ఇంత కట్నము

పుచ్చుకొన్నామన్నగౌరవము మాకుఁ గావలెను. కాని యిట్టి లోకాపవాదముతోఁ గూడిన కట్నము మా కక్కరలేదు. చాలు. చాలు. ఇట్టి వింత లెక్కడను జూడలేదు" అని శ్యామసుందరుని భార్య పలికెను

"అంత పేరు ప్రతిష్ఠగలవా రగుటచేతనే కాఁబోలు న సమయమందు రొక్కమిచ్చినఁగాని పెండ్లి వలనుపడదని యిబ్బందిపెట్టు చున్నా ర" ని కన్యాదాత సోదరుఁడు పలికెను.

"మీ కంత యిబ్బందిగా నున్నప్పు డిచ్చుట మానివేయుఁడు. ఇ ట్లుస్సురని యిచ్చిన కట్న మెవ్వరికిఁ గావలెన" ని పెండ్లికొడుకుతల్లి మాఱుపలికెను

అంతఁ బెండ్లివారు రెండుపక్షములవారయి యెవరికిఁ దోచినది వారు పల్కనారంభించిరి. దానికి క్రమము లేదు.

"రామావధాని యంతగాఁ జెప్పచున్నపుడు శ్యామలరావుగా రింత పట్టుదల వహించుట తగద "ని యొక రనిరి.

"తప్పంతయుఁ గన్యాదాతదే" యని మఱియొక రనిరి.

"కాదా ? క్రొవ్వి కూర్చుండి మూఁడువేలరూపాయలు కట్నమిచ్చుట కంగీకరించుట కన్యాదాతది పెద్దతప్పె ?" అని యొకఁడు పరిహాసముగాఁ బల్కెను.

అది విని వియ్యపురాలు చేతు లూపుచుఁ పెద్ద గొంతుకతో "పోనిండు కట్న మియ్య నక్కఱలేకుండ మీపిల్లఁ బెండ్లి చేసికొనలేక పోయినారా ? ఎవరయినను వద్దన్నారా ? మీ పిల్ల నియ్యక తీఱదని మిమ్మెవ్వరు నిర్బంధించినారు ? అహర్నిశాలు కనఁబడిన వారందఱచేతను వార్తలు పంపి పంపి బతిమాలుకొనుటచే నీ సంబంధమున కంగీకరించినాము. అమ్మయ్యా ! బాబయ్యా ! మీ పిల్ల నిచ్చినఁగాని వలనుపడదని మిమ్ముఁ బ్రార్థించినవా రెవ్వరును లేరు. ఈ పిల్ల నియ్యనంతమాత్రమున మావాఁడు కలకాలము బ్రహ్మచారియై యట్లుండిపోఁడు" అని పలికెను.

"అయ్యో ! పాపము. ఇఁక నేమిగతి ? ఈ వరుఁడు లేకపోయిన మాపిల్లయే కాబోలు కల కాలము కన్యకయై యుండిపోవును" అని కన్యాదాతవంక వా రొకరు పల్కిరి.

"కాదు. కాదు, మీ పిల్ల లేకపోయిన మావానికి బెండ్లమే దొరకకపోవును గాబోలు" అని వియ్యపురా లనెను.

"మీ పిల్లఁడు లేకపోయిన మాపిల్లకు వరుఁడే దొరకకపోవునా? ఎందుల కీగడుసుమాటల" ని కన్యాదాత సోదరుఁ డనెను.

"దొరకునో మానునో ? ఇప్పు డదంతయు నెందులకు ? పడిపడి దండాలుపెట్టి మా సంబంధము చేసికొన్నఁగాని వలనుపడదని నిర్బంధించినవారి నడిగినఁ దెలియును" అని యామె పలికెను.

"సంబంధము విషయమై పడిపడి దండాలుపెట్టు నవసర మెవ్వరికిని లేదు. ఇల్లు గుల్ల చేసికొని ముడుపు చెల్లించుకొనుటయేగాక దండాలుకూడఁ గావలయునా ? రామావధాని వెఱ్ఱివాఁడుగాన యిందుల కంగీకరించినాఁడు. మ తెవ్వ రిందులకు సాహసింతురు ? అతఁ డయినను నున్నయూరనియుఁ, గావలసిన సంబంధమనియు నెంచి మీరు కోరిన గొంతెమ్మ కోర్కెలకెల్ల నంగీకరించినాఁడు ఇంతకు గలిసిన సంబంధముగదాయని కోరుకొన్నందు లకు తగినశాస్తి చేసినారు? "

("మీకుఁగాదు. ఆశాస్త్రె మాకు. నాలుగువేలు కట్నమిచ్చెదమని మాయింటిచుట్టును దిరిగి

చెప్పవచ్చినవారి సంబంధములను వదలి కలిసినసంబంధము గదా యని సమ్మతించినందులకుఁ దగినశాస్తి చేసినారు ? మా దురదృష్టదినములు గాకపోయిన నీవైదిక సంబంధము నాసించనేల ? "

" అయ్యో! తల్లీ! ఎంత పొరపాటు చేసినారు ? ఈ వైదిక సంబంధము మాని నియోగి సంబంధమును జేసికొనుఁడు. అవును. మీరు వైదికులుగారు. నియోగుల " ని హేళనముగాఁ బలికెను.

ఇఁక నిందలకు సమాధానము చెప్పలేక వియ్యపురాలు పరుషవచనముల కారంభించెను. ఆఁడు పెండ్లివారునూడ నందులకుఁ దీసిపోలేదు. రామావధాని యెంతవారించినను నెవ్వరును వెనుదీయలేదు. ఆ కోలాహలధ్వనులలో నొకరు చెప్పినమాట యింకొకరికి వినఁబడుటయే లేదు. క్రమముగాఁ బరుషవచనము లతిశయించినవి. కోపములు హెచ్చినవి. పంతములు మితిమీరినవి. యుక్తాయుక్తవివేకమును మఱచిరి. కర్తవ్యమును విడనాడిరి. పెండ్లిపీటలపై గూర్చుండిన వరుని లేవఁదీసికొని వియ్యపురాలు వెడలిపోవుచుండెను శ్యామలరావు తెచ్చిన పెండ్లివస్తుసంభారములు పట్టుకొని యామెనువెంబడించెను. తక్కినవారు వారి ననుగమించిరి. అప్పుడు కొందఱు తగుమనుష్యు లతని నడ్డగించుకొని " అయ్యా! శ్యామలరావుగారూ! మీవంటి ప్రాజ్ఞులు మూర్ఖులవలెఁ బీటలపై పెండ్లికి విఘ్నముగలిగించుట న్యాయముగాదు యుక్తముగాదు. తెల్లవారునప్పటికి మూడువేల రూపాయలను జెల్లించుభారము నాది. ఇంత వఱకు వచ్చినదానిని మానిన మీ యిరువురకును నపకీర్తి రాకమానదు. ఇదివఱలో మీరిరువురును బంధువులు, ఆచుట్టఱిక మాలోచించియైన మీ మర్యాద మీరు గాపాడుకొని రామావధాని మర్యాద గాపాడుఁడు. ఇదియంతయు మీచేతిలోనిపని. మరలుఁడు. రండు. వరునిఁ దీసికొనిరండు. కార్యము నెఱవేఱనిండు నామాట మన్నింపుఁడ "ని ప్రార్థించిరి.

అందులకు శ్యామలరావు గ్రుడ్లుగుప్పెడేసిచేసి "ఓహో! అందఱు నాకు నీతులుగరపువారే ? అనుకొన్న కట్నమీయవలయునని చెప్పు నీతిపరుఁ డొక్కఁడును లేఁడుగదా ?" అని పలికెను.

" రామావధాని కట్నమీయనని చెప్పినప్పుడుకదా మేముచెప్పవలెను. అతఁడు భూమివ్రాసి యిచ్చుటకు సిద్ధముగానున్నాఁడు, కాదు రొక్కమే కావలయునన్నచో నిరువదినాలుగు గంటలలోఁ జెల్లించెద ననుచున్నాఁడు. అంతవఱకును బంగారమును మీ యొద్దనుంచుకొనఁ గోరుచున్నారు. ఇఁక రామావధాని తప్పేది ?" అని వారనిరి.

" అట్లయిన తప్పంతయు నాదే !"

" కాక మఱెవ్వరిది ?"

" అయినచో నిట్టియవివేకులతో సంబంధము చేసికొనుట రామావధానివంటి వివేకికిఁ దగదు. ఇఁక మమ్మడ్డగింపకుఁడ "ని మూర్ఖత్వముతో శ్యామలరావు వెడలిపోవుచుండెను.

అది చూచి తగుమనుష్యులు రామావధానిని జూచి " అయ్యా! ఇప్పట్లఁ గార్యము చెడగొట్టుకొనుట యుక్తముగాఁ దోఁపదు. మీరొకమాఱు ప్రార్థించిన మరలునేమో చూడుఁడు. ప్రయత్నింపుఁడ "ని పలికిరి.

" అయ్యా! వివేకము చెడియున్నవారికి మనమెంత మంచిమాట లాడినను వారికి విపరీతములుగానే యుండును. ఎట్లయినను గార్యము పొత్తుచేసికొనవలెనన్న యిష్టము వారి

లేనప్పుడు మనమెంత బతిమాలినను లాభముండదు. పోనిందు కాఁదలచినది కాకమానద"ని బదులుచెప్పెను.

కాని రామావధాని భార్య జానకి యూరకుండఁజాలక కోపోద్ధతుఁడై వెడలిపోవుచున్న శ్యామలరావున కడ్డుపడి " అన్నయ్యా ! ఇట్లుచేయుట తగదు. మాకు నలువురలోఁ దలవంపులు తేకు. ఇరువదినాల్గు గంటలలో రొక్కము చెల్లింపనిచో నీ యిష్టమువచ్చిన పరిహారము విధింపుము. లగ్నము జరుగనిమ్ము. ఇట్టి స్థితిలోఁ గార్యము చెడఁగొట్టుట యుభయులకును శ్రేయస్కరము కాదు. దయయుంపుము. చెల్లెలినగు నామాట మన్నింపు"మని బతిమాలెను.

" చెల్లెలివగు నీమాట వినుటబట్టియే యిట్టి యవమానము పాలయితిని. ఇఁక మాటాడకుమ"ని విరసముగాఁ బలికి వెడలిపోయెను. ఇఁక నేమియు ననలేక దీనాననయై జానకి తిరిగి వచ్చెను. శ్యామలరావు మోటుతనమును నిందింపని వారచ్చట నొక్కరునులేరు. వృంతమునుండి పడుచున్న ఫలము నెవ్వఁడు నిలుపఁగలఁడు ? ఇష్టములేక కార్యవిముఖుఁడగు మూర్ఖుని నెవ్వరు మరలింపఁగలరు? ఈ విధముగ నొక నిముసములో వివాహము విఘ్నమయ్యెను. అంత రామావధాని ప్రధానకాలమందుఁ బిల్లదానికుంచిన యలంకారములు తగు మనుష్యుల చేతికిచ్చి మగపెండ్లివారికిఁ బంపెను. అవి వారు పుచ్చుకొని పెండ్లికొడుకునకుఁ గట్టఁబెట్టిన మధుపర్కములను గర్పూరపుఁ దావళములను నాఁడు పెండ్లివారికిఁ బంపివేసిరి. ఇట్లు కార్యము విఘ్నమగునని యెవ్వరును దలంపలేదు. దైవమహిమ దురూహముకదా ?

౨

విశాఖపట్టణ మండలాంతర్గత శారదానదీతీరము నంటిపెట్టుకొని రామయ్యగ్రహారమను పేరితో నొక పల్లెటూరు కలదు. అది పూర్వమెప్పుడో విజయనగరపురాధీశుఁడగు విజయరామగజపతిచే రామావధాని యను నొక విద్వచ్ఛ్రోత్రియునకు కొసంగఁబడెనఁట ! రామవధాని కొసఁగఁబడుటచేతనే యాతనిపేర నా పల్లెటూరు పరంగుచున్నదని స్థలజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. అందు మొదట నివసించిన వయిదాఱు బ్రాహ్మణకుటుంబములే యైనను రానురాను వెక్కంద్రకు నివాసమై ప్రస్తుత మొక వంద బ్రాహ్మణకుటుంబములతో నలరారుచుండెను. వారి ననుసరించి యితరవర్ణములవారు గూడఁ గొందఱు వచ్చి యందు నివసించి యుండుటచే నిప్పు డది పల్లెయని చెప్పుటకు వలనుపడకుండెను. ఆ గ్రామమును రెండుభాగములుగఁ జేసి యొకభాగమున కెగుదల వీధి యనియు, రెండవదానికి దిగుదల వీధి యనియుఁ బిలుచుచుందురు. బ్రాహ్మణు లా రెండువీధులందును సమానముగానే కాపురమున్నారు. ఆ యగ్రహార మేర్పడినపు డందున్న బ్రాహ్మణకుటుంబములు క్రమముగాఁ బెరుగుచున్నట్లుగానే తదీయ భూములు గూడ శారదానదీజల పూరపరిప్లావితములై సారవత్తరములై ఫలవంతములై రాఁబడి యందు హెచ్చిపోయి ప్రస్తుతమున నయిదాఱు కుటుంబములవారిని దక్కఁ దక్కినవారిని ధనసంపన్నులనుగాఁ జేయకపోలేదు. అందులో నయిదారు కుటుంబములవారు సంవత్సరమున కేడెనిమిది వేల రూపాయల యాదాయముగలవారు గలరు. ఈ ధనాధికకుటుంబములు రెండు మాత్రమే దిగుదల వీధిని గలవు.(వారిలో రామావధాని యొకఁడు. ఇతని కీయవధాని యను పదము వంశపారంపర్యముగా వచ్చినదే కాని స్వకీయశక్తిచే నార్జించుకొన్నదికాదు. అయిన నతఁడు తెలివితేటయందును, నూహాపోహలయందును, గురుబ్రాహ్మణ దేవతాభక్తి యందును, బూర్వాచారములందును బరాయణుఁడై, సాధువై, సాధుచింతనుఁడై సాధుజన,

రక్షణాలాలసుండై వర్తించుచుండెను. ఎంతవర్షము గురియుచున్నను, శీతబాధ యతిశయించి జీవకోటి నెంత కుదియించుచున్నను, నతఁడు ప్రాతఃకాలముననే శారదానదిలో స్నానము చేసి కాలకృత్యముల నొనర్చుకొని వచ్చుచుండును. అతని దేహము దృఢమై, దీర్ఘమై, సుందరమై, చూచువారి కింపు గొలుపక పోదు. అతఁడు కేవలము వేషమునుబట్టి శుద్ధశ్రోత్రియుని వలె నగపడుచున్నను, లౌకికజ్ఞాన సంపన్నులలో నగ్రసరుఁడని చెప్పక వలనుపడదు. అతనికి దంభవేషములును, వృధావ్యయములును గిట్టవు. అతనికి కిరువురు సోదరులును, ముగ్గురు సోదరీమణులును గలరు. సోదరు లిరువురును బెద్దలై వివాహితులయి పుత్త్రవంతులయియున్నను విభక్తులు గాక యన్నగారి కనుసన్నల మెలఁగుచు వర్తించుచుందురు. వారి భార్యలుగూడ బావగారగు రామావధానియందును తోడికోడలగు [redacted]యందును నమితమగు భక్తి గౌరవములు గలవారయి గుణవతులని వాసికెక్కిరి. గృహాధికార మంతయు రామావధానిది. అతఁడు చెప్పిన విధమునఁ గుటుంబమువారందఱును భయభక్తులతో మెలఁగుచుందురు. అతని యాజ్ఞ కెదురులేదు. అయిన నతఁడు సకలకార్యములందును గడు జాగరూకుఁడయి వర్తించుచు నడుమ నడుమ సోదరుల యాలోచనము కూడ వినుచుండును. ఆకారణమున వారి సౌభ్రాత్రము దాశరథుల సౌభ్రాత్రమును మించుచుండును. ఇట్లు పరస్పర ప్రేమతోఁ బరఁగు నా సోదరత్రయమును గాంచి యా గ్రామవాసులేకాక యితరులుగూడ నెక్కుడుగా నాదరించి గౌరవించుచుందురు కాని వారి ధనకుల గౌరవసంపదలను జూచి మత్సరపడువారు గూడఁ గొందఱు లేకపోలేదు.

శుద్ధశ్రోత్రియకుటుంబ సంభూతులయిన నాసోదరులకు మొదట నవనాగరికతాసంపర్కము సంభవింపలేదు. కాని వారి భార్యల ననుసరించి వారు నవనాగరికులయి వర్తింపక తీఱినది కాదు. అందు రామావధాని భార్య [redacted] యొక న్యాయాధీశుని కూతు రగుటచే నదివఱకు నాగరకతతో విశేషసంబంధములేని రామావధాని కుటుంబక్షేత్రమున నామె పాశ్చాత్య నాగరకతాబీజములను నెలకొల్పి వర్తింపసాగెను. అందువలనఁ బిల్లలకు వేషభాషల విషయమున ధనము వ్యయమగుచుండెను. అతని కిర్వురు పుత్త్రులును, నిర్వురు పుత్త్రికలునుఁ గలరు. ఇదివఱ కతఁడు తన పెద్దకుమారికకును, దన సోదరుని పిల్లలకును బెండ్లి చేసి యున్నాఁడు. భార్య ప్రోత్సాహమున నా యాఁడుపిల్లలకుఁ బెద్ద యుద్యోగుల సంబంధములు చేయుటచే ధనము వ్యయమగుటయే కాక యింకను వ్యయమగుచుండెను. దొరతనమువారి యుద్యోగులగు వియ్యంకులు దమ యింటి కరుదెంచి నప్పుడు తగు విధమున గౌరవింపకున్నచోఁ దమ కీర్తికి భంగము గల్గునని తలంచి తన గృహమును నానావిధ చిత్రాసనాది పరికరములతో నింపవలసి వచ్చెను భోజనాదిసత్కారములందుఁ గూడఁ దొంటికంటె నెక్కుడుగా వర్తింపవలసి వచ్చెను. పండుగులకుఁ దమ యల్లుండ్రను వియ్యపురాండ్రను గొనివచ్చి దగిన సత్కృతులను గావింపవలసి యుండుటగూడ ధనవ్యయమునకు గారణ మయ్యెను. ఈవిధముగా రానురాను ధనవ్యయ మధికమగుటచేఁ గుటుంబపోషణమునకు సంవత్సరాదాయము చాలక రామావధాని యప్పుటప్పుట ఋణము చేయవలసినవాఁ డయ్యెను.

అయినను ఋణము మహావ్రణమువంటిదని భయపడుచుండువాఁ డగుటచే రామావధాని యుక్తకాలముననే మేల్కొని ధనచికిత్సాసాహాయ్యమునఁ దద్బాధను దొలఁగించుకొని సుఖియై వర్తించుచుండెను.

ఇంతట రామావధాని దన కడపటి కూతురగు భద్రకు వివాహము చేయవలసివచ్చెను.

ఆ పిల్లయందుఁ గుటుంబమువారి కందఱకు నమితవాత్సల్య ముండుటచే నెంతకష్ట మిచ్చి యైనను భాగ్యవంతుల యింటిలో బడవేయవలయునని వారందఱును దలంచుచుండిరి. అంతలో ననసూయ తమ భర్త యత్తవారి కేవలమును ధనికులే కాక నవనాగరకులైకూడ నుండవలయునని కోరుచుండెను. మఱియు నామె తమ గ్రామమునకు సమీపముగా నున్న రావూరులోఁ గాపురమున్నవాఁడును దన కొకగ్రేలు విడిచిన పినతండ్రికుమారుఁడును నగు శ్యామలరావుగారి యింటను దమ చిట్టితల్లి యగు భద్రను బడవేసినచో నాపిల్ల యమితసౌఖ్య మందుటయేకాక మాటిమాటికిఁ దమ కన్నులఁబడి తమకుఁగూడ నమందానందము గూర్చు నని యామె యాశపడి వారు కోరినంత రొక్కమును, నితరములగు వస్త్రాభరణాదులును, నిచ్చుట కంగీకరించిరి. సర్వము సన్నద్ధమైనది. ఈ వివాహ మతివైభవముతోఁ జేయవలయు నని తలంచి రామావధాని నానావిధవస్తుసంభారములను సమకూర్చుకొని సిద్ధముగా నుండెను. శ్యామలరావు తన కుమారుని కిచ్చు శుల్కమునకు బదులుగాఁ దన భూములతోఁ గలిసి యుండిన భూఖండము నీయవలయునని కోరినందున నతఁడందులకు సమ్మతించి కట్నమునకై రొక్కము సమకూర్ప మానివేసెను. పిమ్మట శుభలగ్నము నిర్ణీతమగుటయుఁ బెండ్లివారు తరలి వచ్చుటయుఁ గన్యాదానసమయమునఁ గట్నమునకై కలహించుటయు మగపెండ్లివారు వెడలి పోవుటయుఁ జదువరులు చదివియున్నారు.

మగపెండ్లివారు వెడలిపోవునప్పటి కెంతో రాత్రిలేదు. ఆడుపెండ్లివారు గుంపుగుంపులై కూర్చుండి వివాహ భంగమునకు మిక్కిలి విచారింపఁజొచ్చిరి. అం దనసూయ పొందెడి దుఃఖమునకుఁ బారమేలేదు. ఆమె చుట్టును జేరి పెండ్లివారు పలువిధములగు నీతులుచెప్పి యామె దుఃఖమును శాంతింపఁ జేసిరి. అచ్చటి వారందఱును నంతటి స్వల్పాంశమునకై పంతముపట్టి వివాహము భంగముపుచ్చి వెడలిపోయిన శ్యామలరావు మూర్ఖత్వమును నిందిం పనివారు లేరు. కాని వారెంత యోజించినను శ్యామలరా వట్లుచేసి వెడలిపోవుటకుఁ గారణ మరయలేక పోయిరి.

“ రొక్కమైననేమి ? భూమియైననేమి ? ఇందులకై శ్యామలరావు పట్టుపట్టుట మిగులఁ దెలివిమాలినపని ” యని యొక రనిరి.

“ కాని యాశ్రమత్యాగము చేసిన కొడుకు నతఁ డెంతకాల మట్లుంచు కొనగలఁడు ? మూఁడు రాత్రులలోఁగా వివాహము చేయక తీఱదుగదా ? ఈ ప్రాంతముల రామావధానిగారి సంబంధముకంటె మేలయినది లేదుగదా ? ఏమి చేయునో చూతము. దినత్రయములోపల నతఁడు కొడుకునకు వివాహము చేయనిచో నతనిని గులమునుండి బహిష్కరించి తీఱవలెన” ని మఱియొకఁ డనెను.

“ శ్యామలరా వంత వెఱ్ఱివాఁడు కాఁడు. ఏదో మఱియొక సంబంధమును నిశ్చయించుకొని యుండియే యిట్లు చేసియుండున”ని వే ఱొక రనిరి.

“ అది సత్యము. అతని కంత మనోధైర్యమే లేకపోయినచో నట్లు సాహసింపఁగలఁడా ? కాని మనకుఁ దెలిసినంతవఱ కీప్రాంతముల శ్యామలరావుగారితో సంబంధము చేయువా రెవ్వరును నగపడర ” ని మఱియొక రనిరి.

“ ఈ ప్రాంతమునందు లేకపోవుగాక మఱియొకప్రాంతమునం దున్నవారు రాఁగూడదా?” అని మఱియొకఁ డనెను.

“ వచ్చుగాక. అట్లయిన నింతకుఁ బూర్వమే యది నిర్ణీతము కావలెను. అంతేకాని

పెండ్లికిఁ దరలివచ్చి యూరేగి వివాహవిధులను గొన్నింటిని బూర్తిచేసికొని కన్యాప్రదానసమయమునందుఁ గలహించి వెడలిపోవుట యెక్కడను జూడలేదు. ఇది కడు వింతగా నున్నది. శ్యామలరావు తలం పేమియో యించుకయుఁ దెలియకున్నద"ని మఱియొక రనిరి.

“తెలియుట కేమున్నది. తెలిసియేయున్నది. శ్యామలరా వతి లుబ్ధుఁడు. చిరకాలమునుండి కట్నములకై బేరములాడుచునే యున్నాఁడు. కార్యము మించిపోవుచున్నదని తెలిసికొని యెవ్వరో నాలుగువేలు కట్నమిచ్చెదమని వార్త పంపియుందురు. అతఁడా ధనాశచే నేదో మిష కల్పించి కలహించి వెడలిపోయినాఁడు. ధనమం దత్యంతాశ గలవాఁడు గాన నతఁ డట్లు చేయఁగల్గెను. కాని మానాభిమానములను బరిగణించు వాఁడెవ్వడయిన నట్లుచేయఁ గలఁడా" యని మఱియొక డనెను.

“ధనమున కెంత కక్కుఱితి పడువాఁ డయినను ఇంతవఱకు సిద్ధమయిన కార్యమును చెఱిచికొన్నవాఁ డుండఁడు. ఎంతటిలోభి! ఎంతటి మూఢుఁడు! ధనమే కైలాసమా ? ఎదుటివారి గౌరవ మాలోచింపవలదా ? ఇంతమంది చుట్టములు ! ఇంతమంది స్నేహితులు ! ఇంతమంది తనసమనుష్యులు ! ఇంతమంది బ్రాహ్మణులు వచ్చియుండగా వీరి కందఱకు నాశాభంగముగల్గించి యరుంధతీవసిష్ఠులవంటి యీ దంపతులకుఁ దీఱని మనోవ్యథయు నవమానమును గల్గించిన యీ దుష్టుని నేమిచేసినను బాపమున్నదా ? మన బ్రాహ్మణులకుఁ గట్టుబాటులేదు. కాని యీ నరాధముని మన కులమునుండి బహిష్కరింపవలదా ? వివాహమునకు విఘ్నము గల్గించి పోవలసినంత యవసరమేమి కల్గినది? తగినట్లు బుద్ధిచెప్పువారు లేరుగనుక వాని యాటలిట్లు సాగుచున్నవి. మనమందఱమును మానాభిమానములు గలవారమైనచో నడుము గట్టుకొని నిలిచి శ్యామలరావు కొడుకునకుఁ బెండ్లి కాకుండఁ జేయవలయును. వాఁడు పశ్చాత్తాపపడి బుద్ధితెచ్చుకొని రామావధానిగారి కాళ్ళపైఁబడి బ్రతిమాలుకొనునట్లు చేయవలయును. వాని కుమారునికిఁ బిల్ల నిచ్చెదమని యెవ్వరు వచ్చినను నెట్లో వారి మనస్సును విఱిచి పంపివేయవలయున" ని వీరావేశపరవశుఁడయి యొకఁ డనెను."

“దాని కేమి. అతఁ డేదో సంబంధమును మనసున నిడికొనియే దీని విసర్జించియున్నాఁడు. ముందుగా నాసంబంధ మెవరిదో యాలోచించినారా ?" అని మఱియొకఁ డనియెను.

“ఏమో యెవ్వరిదో యించుకంతయును దెలియలేదు. కాని యాదినము సాయంకాలమున కెవఁడో యొకఁడు విశాఖపట్టణము నుండి వచ్చి శ్యామలరావున కేదో యొక యుత్తరమిచ్చి నట్టును నది చూచినప్పటినుండియు నతఁడు విపరీతవర్తనుఁడై యుండెననియు విడిదినుండి వివాహవేదిక కడకువచ్చినంతవఱకు నతఁడు తనవారితో నేదో గుసగుసలాడుచుండెననియుఁ దెలియవచ్చినది. వాఁడే యీ వివాహ విఘ్నమునకుఁ గారణమైయుండున"ని యొకఁడు పలికెను.

“ఈ సమాచార మింతకుముందు దెలిపినావు కావేమి ? వాని నీయూరు పొలిమేరదాటకుండఁ గాళ్ళువిఱుగగొట్టి బుద్ధిచెప్పకపోవుదునా ?" అని తొలివాఁ డుగ్రుఁడయి పలికెను.

“ఎవ్వరో వివాహార్థమై వచ్చియుందురనుకొంటిని. వివాహభంగము గావింపవచ్చెనని నాకు మాత్రము దెలియునా ?" అని యతఁడు మాఱుపలికెను.

ఈ విధమైన ప్రసంగముతో నా రాత్రి గడచిపోయినది. సమీపగ్రామవాసులగు బంధువులు రామావధానికి ధైర్యముచెప్పి యాజ్ఞవడసి వెడలిపోయిరి. తక్కినవా రచ్చటనే నిలిచిపోయిరి.

వివాహభంగమును గూర్చి తన బంధువులు పలువుర పలువిధముల సంభాషించుచుండుటన వినుచు రామావదాని మౌనియై యల్ల కొంతసేపచటనుండి వేకువయగుటఁ గాంచి శారద నది కరిగి స్నానాదికృత్యము నెఱవేర్చుకొని యింటికివచ్చి దేవపూజాగృహము ప్రవేశిం శుభ్రవస్త్రములఁదాల్చి జపముచేసికొనుటకు దర్భాసనము పఱుచుచున్న సమయమున నత భార్య [redacted]వచ్చి విచారఖిన్నహృదయయై చెక్కిటఁ జెయిచేర్చి ద్వారబంధము నానుకొ తదేక మనస్కయై యతనిఁ జూచుచు నిలువఁబడెను. ఆమెను జూచియు రామావదా మాటాడక దర్భాసనముపైఁ జిత్రాసనమును బఱచి యందుగూర్చుండి తాను బఠించుచున్న శ్రీకృష్ణాష్టోత్తర శతనామావళిని ముగించి ధారవోసి జపించుటకు గోముఖిని సవరించుచున్న సమయమున [redacted] భర్తతో నిట్లు సంభాషించెను.

అన — ఇట్టి సమయమున జపముచేయ మీకెట్లు బుద్ధిపుట్టుచున్నదో నా కాశ్చర్యమ కలుగుచున్నది.

రా.— (ఆమె వైపుచూడకయే. అఁ, ఏమీ ?

అ — ఏమందురేమి ? సిద్ధమైన పెండ్లి విఘ్నమైనది. ఇల్లు చుట్టాలతో నిండియున్నది ముందు చేయవలసినదేమో యోచింపకుండ జపించుచుఁ గూర్చుండిన నెట్లు ? నలువురలో దలవంపులు గలిగినవిగదా యని విచారమైనను లేదుగదా ?

రా — (భార్యవంకఁ జూచి) ఓసీ! అవివేకురాలా ? విచారపడి చేయునదేమి ? మ యత్నము లెప్పుడును సాగవు. దైవము తోడ్పడినఁగాని పౌరుషము ఫలింపదు. అంతవఱక వచ్చిన కార్యము విఘ్నమగునని కలయం దయినను దలంచితిమా ? ఆ విషయమై నీవెం మాత్రమును విచారింపకుము. దాని నటుంచి, తల వంపులయ్యె ననుచున్నావు. ఎవ్వరిక చెప్పుము.

అ — మఱియెవ్వరికి ?

రా — కారణము ?

అ — కారణ మడుగుచున్నారా ? ఫలింపవలసిన కార్యము చెడిపోవుటయే.

రా — అందు మన లోప మేమయినఁ గలదా ?

అ — లేకపోవు గాక. ఎట్లయినఁ గార్యభంగమైనది కాదా ?

రా — దైవము చాలకున్న నగును. అందుఁ బరాభవమేమి గలదు ?

అ — అదేమండీ! అట్లందురు ? ఒకరు నిర్ణయించుకొని ... నిర్ణయించుటయే కాదు మెడలోఁ బుస్తెగట్టుటకు సిద్ధపడిన వరుడా పిల్లను విడిచిపెట్టిన పరాభవముగాదా ?

రా — కాదు. అందు మన లోపమేమియు లేదు. అక్షరాల మనము నిర్ణయించినట్లు చేసితిమి. లోపమంతయు వారిది. వివాహభంగము గల్గించుటవలన శ్యామలరావు మూర్ఖత్వమ వెల్లడియైనది. లోకులందఱు నతనినే పలువిధముల నిందించుచున్నారు. వీరిట్టివారని మనలన వ్రేలితోఁ జూపనైనను సాహసింపలేరు. ఇఁకఁ బరాభవ మెవ్వరికి ?

అ — అట్లయిన నీపరాభవము వారికే యందురా యేమి ?

రా — కాక మఱేమి ?

అ — ఎవ్వఁడయినను దనకుఁ దాఁ బరాభవమును దెచ్చుకొనునా ?

రా — [illegible] ధనము తప్ప రెండవ దనవసరము. ధనమునుం దతనికిఁ [illegible] ఇతరుల క్షేమముకొఱకో యన్న భయమైనను లేదు. [illegible] — మఱియొకఁడు లేఁడని లోకు లందఱు [illegible] అంతకంటె కావలసిన దేమి?

అ — [illegible]! మగవాని కెట్లయినను వివాహమగును. కాని యాఁడుపిల్లకు — [illegible] వివాహము కాదేమోయని నా భయము.

రా — మన పిల్ల కన్యకగా నుండిపోవలసిన యవసరములేదు.

అ — ఎప్పుడును పెండ్లాడకపోయిన?

రా — మన పిల్లనిమ్మన్న చో ప్రార్థనాపూర్వకముగా స్వీకరించువా రెందరో కలరు. దీనికి భయపడనేల?

అ — ఇప్పుడు చేపట్టుదురో లేదో!...

రా — ఏమి?

అ — వారు చేపట్టి విడుచుటచే.

రా — అగుఁగాక. మనయందుఁ గాని పిల్లయందుఁ గాని లోపము లేనప్పుడు సందియమేల?

(అ — అట్లని యెవ్వరికో యూరుపేరు లేనివానికి దీనిని గట్టబెట్టెదరు గాఁబోలు.)

రా — పిల్లవాని కష్టసుఖము లరయనివాఁడ ననియే నీ యూహయా?

అ — ఏమో! త్వరలోఁ గార్యము చేయవలెనని యెంచి యేబీదవాని మెడ కంటగట్టెదరో యని నాకు భయము. నాల్గుదినములు విలంబమైనను సరియేకాని మంచి సంబంధము చూడక తీఱదు.

రా — మంచి సంబంధ మనగా నెందులో మంచి?

అ — ఎందులో నేమి? అన్నిటియందు నుండవలెను. ధనమందు, రూపమందు, చదువు నందు, నాగరికతయందు................)

రా — అట్టి సంబంధమే చేయుదము.

అ — అన్నియు గుదురుట కష్టము. అన్నివిధముల బాగున్నదనియే యెంతో యానపడి యీ సంబంధము నిర్ణయించుకొనఁగాఁ దుద కిట్లయినది. ఇంతకు భద్ర యదృష్టవంతురాలని తోఁపదు.

రా — ఈ సంబంధము తప్పుటచే భద్ర గొప్ప యదృష్టవంతురాలని నా విశ్వాసము.

అ — అదేమండీ! అట్లందురు. ఆ జమీన్దారి సంబంధమువంటిది మనము తపస్సు చేసినను దొరకునా?

రా — ఓసీ! అమాయకురాలా! మాటిమాటికి జమీన్దారీ సంబంధ మందువు; అందు వలనఁ గలుగు లాభమేమి?

అ — లాభమా! పిల్ల సుఖించుటయే.

(రా — అదికల్ల! ధన మున్నంతమాత్రమున సుఖ మబ్బునని తలంపకుము. ధనికులయ్యు సుఖ మెట్టిదో యెఱుఁగనివా రెందరోకలరు. పేదలయ్యు నిరంతర సుఖమనుభవించువారుగూడ నెందరోగలరు.)

అ — (విసివికొనుచు) మీవన్నియు వింతమాటలు. ధనములేకున్న సుఖమెట్లు కల్గును

రా — ధన మ్ముండిన నెట్లుకల్గును ?

అ — మీరన్నది బాగున్నది. ధనముండిన పలువిధములఁ వెచ్చించి కావలసిన వస్తువులు గొని సుఖించును.

రా — అట్లు వెచ్చింపకుండ వచ్చిన ధన మంతయు పంచులలోవేసి మూతులు బిగించువాఁడయినచో నేమగును ? అతనిని ధనవంతుడనియే యందుముగదా ? సుఖమేదీ !

అ — అట్టివాఁ డెక్కడును నుండఁడు.

రా — ఎక్కడనో లేఁడు. మీ శ్యామసుందర మన్నయ్య యట్టివాఁడు. కనుకనే నే మొదట నుండియు ధనవంతులయినను వారి సంబంధము వలదని మొరపెట్టితిని. కాని నీవు వినక మొండిపట్టుదలవహించి యా సంబంధమే కావలయునని యన్నావు. నీ కా శ్యామసుందర రా వొక వ్రేలువిడిచిన పినతండ్రి కొడుకనియు నీకు నీవారి సంబంధముపై గోర్కెయుండుట సహజమనియు, నీకుఁ జేయఁదలసిన యాఁడుపిల్లల పెండ్లిండ్లులేవు గాన యిది నీయిష్టప్రకారముగాఁ జేసి నీ మనోరథ మీడేర్చుట మంచిదనియుఁ దలంచి నీ ప్రార్థనము చొప్పున వా రడిగిన వన్నియు నిచ్చుట కంగీకరించితిని. కాని నాకాసంబంధ మెంతమాత్రము నిష్టము కాలేదు. ధనమున్నదన్నమాటయే కాని వారు దినలేరు. ఒకరికి బెట్టలేరు. అట్టి వారియింటఁ బడిన పిల్లకు సుఖము కలుగనే కల్గదు. ఆ శ్యామలరావు లుబ్ధాగ్రేసరుఁడు. ఒకనాఁ డయినను నాలుగువస్తువులు వండించుకొని తిన్న పాపమున బోయినవాఁడుకాఁడు. అతఁడు గర్వాంధుఁడు, పట్టపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁ డయినను లోకజ్ఞాన మావంతయు లేని మూర్ఖుఁడు. అతనికి యుక్తాయుక్తవివేకము లేదు. లాభనష్టములు తెలియవు. మన మిచ్చెదమన్న కట్నములో లోపమేది? భూమి ధనముగాదా ? ధనము భూమిగాదా ? అతని కాపాటి వివేకమున్నదా ?

అ — పోనిండు. అయిన దేదో యయినది. వారు రొక్కముగదా కోరుచున్నారు. మన మా సొమ్ము జతపఱచి వారియెదుటఁ బెట్టినచో వారే యంగీకరింతురు. స్నాతకవ్రతుఁడగు పిల్లవానిని వా రట్టుంచుకొన వీలులేదుగదా? మనమిట్లు చేసినచో ననుకొన్న కార్యము పూర్తి యగును. మనము గట్టునఁ బడుదుము.

రా — ఓహో ! ఇంకను నీ కాయాశ వదలలేదా ? ఏమయినను సరియే. కాని యామూర్ఖాగ్రేసరునింటఁ బడవేసి నో రెఱుంగని పసికూన గొంతుకోయ నా కిష్టములేదు. ఛీ ! ఇంకను ఆ నీచసంబంధమే చేసికొనవలయునా ?

అ — ఆ పట్టుదల యంతయు మా వదినెది. మా యన్నయ్య యేమి చేయగలఁడు ?

రా — వదినెదో, బావదో. అ దెవ్వరిదైన నేమి ? పట్టుదలకు విడుదలవలదా ? ఇరువది నాల్గు గంటలలో సొమ్మంతయు నిచ్చెదమని చెప్పుచున్నను, గ్రామములోని తగు మనుష్యులచేఁ జెప్పించినను వినవలదా ? ఛీ ! అట్టి మూర్ఖులతోఁ జుట్టఱికము చేయుదునా : వలదు. వలదు. ఈ రాత్రి కర్కాటక లగ్నమునఁ బెండ్లి జరిగి తీఱును.

అ — ఎవ్వరి కిచ్చెదరు ?

రా — దాని కెవ్వఁడు భర్త కాదగినవాఁడో వానికి.

అ — ఆలస్య మైనను సరియే కాని మంచి సంబంధము చేయవలయును సుఁడీ.

(రా — ఇఁక నాలస్యము పనికిరాదు. పలుతావులనుండి వచ్చిన చుట్టాలను బంపివేసినచో మరల వత్తురో రారో ! కాన యెట్లయినను నీదినము కార్యము గాక మానదు.

అ — చుట్టములకై త్వరపడి పెండ్లిచేసి పిల్లదాని గొంతు కోయకుఁడు.)

రా — ఆ ప్రశ్న యేకిని చేయుము.

అ — (పిల్ల నిచ్చుచు) గ్రామములోని సంబంధము. పిల్ల యెల్లపుడు కనులఁ బడుచుండును గావున నెంతో మంచిదని. కాని యది జరిగినది కాదు.

రా — అందుచేతనే వివాహింపవలెను. ఈ సంబంధము గూడ మన యూరిలోనిదే.

అ — అట్లయిన సంతోషమే కాని తగిన చదువు లేకపోయిన వలనుపడదు.

రా — చదువు చదువందువు. వివేకములేని చదువేల? కాల్పనా? మీ యన్నయ్య పట్ట పరీక్షయందు మిత్రిష్ఠుఁ డయినాఁడు. ఏమి లాభము? తెలివితేటలు శూన్యముగదా!

అ — అందుకు నట్లే యుండునా? తక్కిన మనయల్లు రాంగ్లభాష చదివికొన్నవారు. వారందఱును పెద్ద యుద్యోగములు చేయుచు ధనగౌరవము లార్జించుచుండ మనపిల్లలెంతయు సుఖించుచుందురు. ఈ పిల్ల కట్టి యదృష్టము లభింపకపోయినది పెద్దదయిన పిమ్మట మనల తిట్టుచు మన ప్రాణముల కుస్సురుమని యేడ్వక మానదు. కావున వరుఁ డింగ్లీషు చదువుచున్నవాఁడే కావలయును.

రా — ఇంగ్లీషే కాని వేఱొక చదువు వలనుపడదా?

అ — పడదు. మన యల్లు రందఱు నింగ్లీషు చదివినవారు. ఇతఁడుకూడ నట్టివాఁడే కావలయును.

రా — ఓసీ! ఈ నిర్బంధమేల? చదువు జ్ఞానోత్పాదకము. అందఱకును ముఖ్యముగాఁ గావలసినది జ్ఞానము. జ్ఞానదాయకమైన దేదయినను నేమి?

అ — అట్లుకాదు. జ్ఞాన మలవడినంతమాత్రమునఁ జాలదు. ధనార్జనమో! రెండును గావలయును.

రా — చదువునకును ధనార్జనమునకును సంబంధములేదు. చదివినంతమాత్రమున ధన మార్జింపఁగలదని చెప్పఁగలమా?

అ — చెప్పకేమి? వేదశాస్త్రములమాట నేఁ జెప్పలేను కాని రాజకీయవిద్య చదివినవారికి ధనార్జనము కరతలామలకముకాదా?

రా — నీవు పొరబడుచున్నావు. రాజకీయభాష చదివినంత మాత్రమున ధన మార్జింపఁ గలదని నమ్మకము. అది చదివినవారుగూడ నెందఱో నిర్ధనులయి యున్నారు. ఇందులకు మీ శ్యామలరావన్నయ్యయే దృష్టాంతము. జ్ఞానగౌరవములు ప్రతి చదువువలనను గల్గు చున్నవి. ఇఁక దనమా! అదృష్టాధీనము. సముద్రమున కరిగినను మనము గొనిపోయిన పాత్రము పట్టునంత జలము మాత్రమే తేఁగలము.

అ — మీ ప్రసంగ మాలోచింప మన భద్రను వేదశాస్త్రములు చదివినవారి కెవ్వరికో యిచ్చునట్లున్నది.

రా — అవును.)

అ — విశ్వనాథమునకా యేమి?

రా — కూడదా?

అ — చాలు. చాలు. మంచి సంబంధమే యోజించినారు. భద్రకుఁ బెండ్లి కాకపోయినను సరియే కాని యీ సంబంధము వలదు.

రా — ఎందుచేత?

అ — మన మిదివఱకుఁ జేసిన సంబంధములకును దీనికిని హస్తిమశకాంతరము వార యుంటచే

రా — నిజముగా హస్తిమశకాంతరము వారయున్నదనియే యీ సంబంధము చేయ నిశ్చయించినాను.

అ — మీ వన్నియు విపరీతవచనములు.

రా — ఇందు వైపరీత్య మేమియును లేదు.

అ — మీ కంటికిఁ గనబడదు కాఁబోలు.

రా — నీకీ సంబంధమందుఁ గానవచ్చు లోపము లేమియో చెప్పుము చూతము.

అ — అన్నియు లోపములే.

రా — అట్లుగాదు. ఒక్కొక్క విషయ మాలోచించి చెప్పుము. చదువు విషయమై యిదివఱకే చర్చింపఁబడెను గదా ?

అ — ధనార్జనమున కవకాశము బొత్తిగాలేదు.

రా — చెప్పితిని గాదా ? ధనార్జన మదృష్టాధీనమని. ఇంతకును ధనవిషయ మాలోచింప నిదివఱకు మనము చేసిన సంబంధముల కంటె నిదియే మేలు. ఈపచునకు సాలునకు వేయి రూపాయల రాబఁడిగలదు. ప్రశస్తమగు నిల్లుగలదు. తోటయు దొడ్డియుఁ గలవు. ఇదివఱకు గొప్పసంబంధములని మన మెగిరియెగిరి చేసిన సంబంధము లాలోచింపుము. వారందఱు పట్టపరీక్షలం దుత్తీర్ణులయినా రన్నమాటయే కాని యొకరికయిన సెంత భూమి బుట్ర లేదు గదా ? ఇల్లువాకిలి లేవుగదా ? తోట దొడ్డి లేవుగదా ? ఇంక మన మెంతసేపు సంతసించినను వారి తండ్రులు పెద్ద యుద్యోగములు చేయుచున్నారని తప్ప మఱేమియును లేదు. నేఁడో రేపో వా రుపకారవేతనము పుచ్చుకొనగానె వారి బండారము బట్టబయలగును.

అ — వా రుపకారవేతనమునకు వచ్చు నప్పటికిఁ గొడుకు లుద్యోగులయి ధనమార్జింపక పోవుదురా ? ధనమున్నచో మీరన్న వన్నియు మూడు నిముసములలో సమకూడును.

రా — వారు సమకూర్చుకొనవలెను. ఇతనికి సమకూడి యున్నవి. ఇందేది మేలందువు.

అ — ఆర్జన లేకుండ నెంతధనమున్న నేమి లాభము. అతని సాంవత్సరి కాదాయ మంతయుఁబట్టుమని పదిమాసముల కయినను జాలదు.

రా — ఇతఁడు మాత్రము ధనార్జన చేయకపోవునా ? ఇంత యున్నవాఁడు గావున నా పైని నేమార్జించినను జాలును. పులగము మీది పప్పు. కావున ధనవిషయమై చర్చ విడువుము.

అ — అంత యాదాయ మున్నదన్నమాటయె కాని నాగరకత యింతయైనను లేదుగదా?

రా — ఆ విషయమై చర్చింప నవసరములేదు.

అ — ఏమీ ! ఎందుచేత

రా — నీవు రాకపూర్వము మా యిల్లెట్లుండెడిది ? మేమెట్లుండెడివారము ? మా గృహము శ్రోత్రియగృహమువలెను, మేము శుద్ధ శ్రోత్రియులముగాను నుండెడివారము. నీప్రభావమువలన నెంత మార్పు గల్గినదో చూడుము. అవధానిగారి యిల్లని పేరేకాని కేవలము దొరగారియిల్లయి పోలేదా ? మన యింట నేమూలఁజూచినను బాశ్చాత్యనాగరికత యంటుకొని యుండలేదా ? అట్లే నీకూతురు వారి యిల్లు చొచ్చినచో వారును, వారియిల్లును మూఁడు రోజులలో నూతన పరిణామ మొందును. ఇఁక నందులకయి విచారింపకుము.

అ — మన భద్రను రెండవపెండ్లివాని కీయ మీకేమియు గష్టముగాలేదా ?

రా — రెండవపెండ్లి యన్న పేరేకాని వరుఁడు చిన్నవాఁడు పదునెనిమిది యేండ్లకంటె నెక్కుడు వయస్సులేదు.

అ — కడచిన కాలుగడిగి కన్యాదానము చేయుమురా ?

రా — ఎంత మాత్రము దప్పురేదు. ఇంతకును శాస్త్రీయాశాస్త్రీయ విషయమై యెన్నఁదగిన జ్ఞానవు నీవు కావు. ఆ విషయము నాకు వదలివేయుము.

అ — వధువుకిఁ పంక్తిలేఁదు. ముద్దుముచ్చటలు తీఱనేలేదు.

రా — ఓహో ! అదియా నీసందియము. ఇదివఱకుఁ జేసిన సంబంధములవలన నీకు ముద్దు ముచ్చటలు తీఱనేలేదా ?

అ — నాకుఁ గాదు. పిల్లకు.

రా — పిల్లకు ముద్దుముచ్చటలు తీర్చునది యత్తగారు కాని మామగారు కారు.

ఇఁక ననుసూయ మాటాడక యక్కడకొంతసేపు నిలువఁబడి "పెత్తనమంతయు మగవారిది. వారనుప్రకారము జరుగును. అంతియకాని యాఁడువారి పంతములు నెగ్గునా ? కానిండు. ఇంతకును దైవ మెట్లు నడిపించిన నట్లు నడవక తీఱునా ?" అని గొణుగుకొనుచు నచ్చోటు గదలిపోయెను.

౪

విశాఖపట్టణపు రాజవీధియందుఁ బెక్కు దివ్యభవనములు గలవు. అందొకదానియందు శ్రీనివాస రావు నివసించుచుండెను. అతఁడు బి. యల్. పరీక్షయందు త్తీర్ణుఁడయి నూతనముగా న్యాయ వాదిపదవి చేకొనియుండెను. అతఁడట్లుచేసి నాల్గయిదేండ్లయినను కుటుంబభారమును వహించు నంతటి ధనార్జనము లేదు. ఎంతటి బుద్ధిమంతులయినను వైద్యులకును, న్యాయవాదులకును బ్రథమపక్షము పది సంవత్సరములు గడచునంతవఱకును, ధనదేవతాకటాక్షలేశము లభించుట కష్టము. మఱియు నుపాధ్యాయవృత్తివలె న్యాయవాది వృత్తిగూడఁ బాడగుచున్నది. ఇతర శాఖలం దుద్యోగము పడయ నవకాశములేనివా రందఱకును న్యాయవాదివృత్తియే గతి యగుచున్నది. న్యాయవాది జనసంఖ్య దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండ ధనదేవత కన్నెత్తి యెందఱను జూడఁగలదు? ఇంతేకాక యింగ్లీషు హెచ్చించినకొలఁదిని గొనువారిసంఖ్య పలచనగుచుండును. అది తఱిగినకొలఁదిని ధనాదాయముగూడఁ దఱిగిపోవుచుండును. అది తక్కువయైనపుడు తదనుగుణముగా వ్యవహరించుకొని క్లుప్తముగాఁ గాలక్షేపముచేయుట న్యాయవాది వృత్తికి పనికిరాదు. అద్దె హెచ్చైనను న్యాయవాది గృహము పలువురు రాకపోకల కనుకూలమగునట్లు రాజవీధిలో నుండకతీఱదు. అవసరమున్నను, లేకున్నను ధర్మశాస్త్రగ్రంథములచే నిండిన యొకటి రెండు బీరువా లుండవలెను. ఒక కచ్చేరి చావడియు, దాని నడుమ నందమైన బల్లయు, దానిచుట్టును గుంటివయినను గొన్ని కుర్చీలును నుండవలెను. నాదాయ మున్నను లేకున్నను నెల కథమపక్షము పదునేను, లేక యిరువది రూపాయల జీతము పుచ్చుకొను గుమస్తా యొకఁ డుండవలయును. మఱియు వేశ్యావృత్తివలె న్యాయవాది వృత్తికిఁగూడ డాబు దర్పము, గోఁటు, బూటు, వేషము, భాష మొదలగునవి యుండవలయును. ఇవన్నియు న్యాయవాదికి ముఖ్యోపకరణములు. ఇవన్నియు జనాకర్షకములై యుండినఁగాని ధన మలవడదు. ఆకారణమున శ్రీనివాసరావు మాసాదాయము తనకుఁ దక్కువ యయినను నద్దె హెచ్చైనను నోర్చి భరించుచు రాజవీధిలో నొక గృహమున నివసించుచుఁ దక్కిన పరికరములనుగూడ సమకూర్చుకొనెను. తన మాసాదాయము తన కుటుంబపోషణకుఁ జాలకపోవుటచే శ్రీనివాసరావు తన చదువునకై యమ్మగా మిగిలిన భూమిసిస్తుగూడఁ దెచ్చుకొనవలసి వచ్చుచుండెను.

ఇది యిట్లుండ శ్రీనివాసమునకు మఱియొక చిక్కు తటస్థించినది. అతఁడు పట్టపరీక్షకుఁ జదువునప్పటి కిరువురు పిల్లలు పుట్టిరి. ప్రస్తుతమున నతని కెనమండ్రు పిల్లలు. అందు మొదట నాఁడుపిల్లలు పుట్టిరి. తరువాత మగవారు. అందుచే నితఁడు న్యాయవాదిబల్ల కట్టి నప్పటికిఁ బెద్దపిల్లకు వివాహము చేయక తప్పినదికాదు అప్పటి కేమియుఁ దనకు ధనార్జనము లేకపోవుటచే భూమిని కుదువయుంచి ధనము తెచ్చి వివాహము చేసెను. దానికి వడ్డియైనను జెల్లింప నవకాశము లేకపోవుటచే నసలును వృద్ధియును గలిసి ఋణము దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. ఇట్లుండఁ దన రెండవ కుమార్తె వివాహార్హ యయ్యెను. ఇప్పుడు దానికి వివాహము చేయవలెను. ఇదివఱలో నతఁడు గొప్పనా ప్రవీకినవాఁ డగుటచేతను, ప్రస్తుతమున గూడఁ దానొక న్యాయవాదియై యింతో యంతో గౌరవముగలవాఁడగుటచేతను దన తనయకుఁ గౌరవమునకుఁ దగినట్లు తగిన సంబంధము చేయవలసియుండెను. మంచి సంబంధము నభిలషించినచో దగిన వరశుల్క మియ్యవలెకదా. అప్పటి కతనియొద్ద నేమియు ధనములేదు. అట్లని సామాన్యులకుఁ దనపిల్ల నిచ్చినచోఁ దనగౌరవమునకు కెక్కడ భంగము వచ్చునో యని భయము. తుద కతఁ డాలోచించి యేవిధముననైనను ధనమును సంపాదించి తన కూతునకుఁ దగిన సంబంధమును జేయుటకే నిశ్చయించుకొనెను.

శ్రీనివాసరావు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. చక్కఁగాఁ జదువుకొన్నవాఁడు లౌకిక ప్రజ్ఞయందసమానుఁడు. వ్యవహారదక్షుఁడు. ఇట్టివాఁడయినను నదృష్టము చాలనివాడగుటచే ధనదేవతా కటాక్షమును బడయఁజాలకుండెను. అతఁడొకనాఁ డుదయకాలమున దంతధావనాదికృత్యము లొనర్చుకొని వీధియరుఁగుపై నిట్టట్టు పచారుచేయుచుండెను. అప్పుడొక రైతు గుమ్మపు మెట్లెక్కివచ్చి నిలువఁబడి "బాబూ! దండాలు, దండాలు!" అని మ్రొక్కెను. శ్రీనివాస మతని నిదానించి చూచియుఁ బోల్చుకొనలేక యెఱుఁగని విధముగ నటించిన బాగుండదని "ఓహో! నాయఁడా? నిన్నెన్నాళ్ళకుఁ జూచితిని. పోల్చుకొనలేక పోయినాను. చూచితివా? కాల మెంతపనియైనను జేయునుసుమీ! రా. కూర్చుండు" మని మర్యాద చేసెను. కాని యతఁడిప్పటికిని గుఱుతింపలేక ప్రసంగమువలన నతని వృత్తము కనుగొనవలెనని నిరీక్షించియుండెను. అంతట నా రైతు శ్రీనివాసము మర్యాదకు సంతసించి "చిత్తము బాబూ, నిన్న మీరు మా బావమఱఁదితో "వెంకునాయనిఁ బంపు" మని సెలవిచ్చిరట! అందుచేఁ దమ దర్శనమునకయి వచ్చినా"నని చేతులు జోడించుకొని నిలువఁబడెను.

శ్రీనివాస మా ప్రసంగమువలన వృత్తాంత మంతయు గ్రహించి "వెంకునాయఁడా! నీవమాయకుఁడవు. మంచివాఁడవు. మంచి మోతురివి. మన కుటుంబములకుఁ జిరకాలానుబంధము గలదు. మన యిరువురకును జాలినంత పరిచయము లేకపోయినను మానాయనగారు సర్వదా నిన్ను గుఱించియే చెప్పుచుండువారు. లోకము పాపభూయిష్ఠమైనది. సాధుజనులు జీవించుటకుఁ దగిన కాలము కాదు. తలలు దీసి తలలు మార్చినవారికేగాని తక్కినవారికిఁ దిండిగూడ దొరకదు. నిన్న మీ బావమఱఁది నాచెంత కేదో పనికై వచ్చినాఁడు. అప్పుడు నీ ప్రసంగము వచ్చినది. హోర్పరువారు నిన్నుఁ జాల చిక్కులు వెట్టుచున్నారని చెప్పినాఁడు. అది విన్నప్పటి నుండియు నాగుండె జాలివహించి నిన్ను రప్పించినది. నీవంటి సాధువునకుఁ జేసినయుపకారమే యుపకారము. అసమాచారమంతయుఁ నాకుఁ దెలియఁజెప్పుమా? విందును." అని పలికెను

వెం — బాబూ! అవును. వారు చదువుకొన్న ప్రభువులు. మే మేమియును దెలియనివారము గదా!

శ్రీ — అవును. అది నే నెఱుఁగుదును నీవంటి యమాయికులను మోసపుచ్చుటకే వారు చూచుచుందురు. జరిగినదేదో ముందు చెప్పుము.

వెం — బాబూ! నా కిరువది యెకరముల పంటనేల గలదు. తక్కిన భూములవలె నాది చవుటినేల కాదు. మా కుటుంబమంతయుఁ బిల్ల మేక గలసి పదిహేనుమంది యున్నాము, రాత్రింబవలు దానినే కనిపెట్టుకొని యుండి పనిచేసుకొని బ్రదుకుచున్నాము. దానిని మే మమ్మమని గట్టిగాఁ జెప్పినాము. కాని మే మియ్యకపోయినచో బోలీసువారిని దెచ్చి మమ్ములను వెళ్ళగొట్టించి భూమి స్వాధీనము చేసికొందురఁట.

శ్రీ — అవును. దొరతనమువారు కోరినప్పు డియ్యమని చెప్పవలనుపడదు. తక్కిన భూముల కంటె నీదానికి ధన మెచ్చుగా నీయవలసియుండును. నీదాని కెంత యిచ్చెద మన్నారు.

వెం — ఏమున్నది బాబూ! రెండు వేలు.

శ్రీ — (ఆశ్చర్యముతో) ఆఁ, ఏమీ! ఎకరమునకు వందరూపాయలా యిచ్చెదరు. ఇది చాలా ఘోరము. ఘోరము. నీ వాసొమ్ము పుచ్చుకొనకుము.

వెం — పుచ్చుకొనక పోయిన సొమ్ముగూడఁ బోవునని కొందఱనుచున్నారు బాబూ!

శ్రీ - భయపడకుము. అట్లన్నవారు తెలివితక్కువ వారు. ఆసొమ్మెక్కడికిఁ బోవును. ముక్కు నులిమి పుచ్చుకొనఁగలము. దానికేమి? కాని వ్యవహారము, నేర్పుతో నడిపినచో నెకరమున కధమపక్షము నాల్గేసివందలు వారిచేఁ గ్రక్కింపవచ్చును.

వెం — (ఆశ్చర్యముతో) నాలుగేసి వందలే?

శ్రీ - కాక మఱేమి?

వెం — ఎవ్వరి భూమికిఁగూడ నంత సొమ్మియ్యలేదు బాబూ!

శ్రీ — వా రెవరైనను న్యాయవాదిని బెట్టుకొని వాదించినారా?

వెం — లేదు. బాబూ!

శ్రీ — ఇఁక నేమి? రొతునుబట్టి గుఱ్ఱము నడుచును వ్యవహారము నడుపువారిలోనున్నది. నీ భూమికి వారు రెండువేలు గదా యిచ్చెదమన్నారు. దానికే నే నెనిమిదివేల రూపాయి లిప్పించెదను. నాకు బహుమాన మేమిచ్చెదవో చెప్పుము.

వెం — (సంతోషించుచు) మీ కష్ట మూరకపోవునా? ఒక వేయి రూపాయి లిచ్చెదను.

శ్రీ — (నవ్వుచు) సరి, సరి. అమాయికుఁడ వగు నీ రూపాయిలు నా కెందుకు? ఊరకే నీ మనస్సెట్టిదో కనుకొన వలెననియన్నాను. నాకక్కఱలేదు గాని యీ వ్యవహారము నడిపించుటకుఁ గొంతసొమ్ము కావలయును. అది జతపఱిచి తెచ్చినఁ జాలును.

వెం — ఎంత సొమ్ము కావలయును బాబూ?

శ్రీ — (ఏవో కొన్నిలెక్కలు వేసి కన్నులుమూసి కొంచెమాలోచించి) అధమపక్ష మయిదు వందలు కావలయును.

వెం — (గుండెబాదుకొనుచు) అమ్మ బాబో! అంతసొమ్మే? నా చేతఁగాదు బాబూ! నే నెక్కడఁ దేఁగలను?

శ్రీ — నేను మొదటఁ జెప్పితిని గాదా? దీనికి సొమ్ము కర్చగునని వెనుదీయరాదు. ఇంత కును మనము పెట్టిన కర్చులు మనకుఁ దిరిగి వచ్చును. ఇందు నీకు నష్టమేది?

వెం — నే నంత సొమ్మెట్లు తేఁగలను బాబూ!

శ్రీ — అట్లన్న లాభములేదు. ఎట్లో తేవలయును. ముందు ఖర్చులులేకుండ దావాయెట్లు?

ఇంతయేల నీవు గింజలు చల్లకుండఁ బంటపండునా? అట్లే లాభ మపేక్షించినచో ముందు మదుపు పెట్టవలెను. ఎనిమిది వేలో పదివేలో వచ్చినప్పుడు మూటఁగట్టుకొనఁగలవు కాని యిప్పుడయిదువందలు ఖర్చుపెట్టలేవా? పోని యొక్కటి సేయుము. ఖర్చులు నేను భరించి దావా గెలిపించెదను. ఆ వచ్చిన మొత్తములో సంగోరు నా కిచ్చెదవా? నీ కిష్టము వా రిచ్చెదమన్న రెండువేలకు మఱియొక రెండువే లిప్పించెదను. నీ వేమియు సొమ్ము తేనక్కఱలేదు. నీవు నిలువఁబడి యుండినఁ జాలును. అందులకు సమ్మతింతువా? సమ్మతించినట్లు నాకొక యుత్తర మిమ్ము. పనియంతయు నడిపించెదను. తరువాత నేనేదో దన మపహరించితినని యేడువరాదు.

వెం — (ఆశతో) మన కంత సొమ్ము వచ్చునని తమకు నమ్మకమున్నదా?

శ్రీ — వెంకునాయఁడా! నా మాటలు పరిహాసము లనుకొనుచున్నావా! కాదు............ శిలాక్షరములని నమ్ముము. పాపము. నీ వమాయకుఁడవు. లోకజ్ఞానము లేనివాఁడవు నీవంటి బీదవానికి రావలసిన సొమ్ము నడుమ నా యుద్యోగి పిశాచము లపహరించుచుండఁ జూచి సహింపలేక నీకు సాయము చేయవలెనని యిట్లు చెప్పుచున్నాను. నాలుగు ముక్కలు చదువు కొన్నందులకు ఫలమేమి? మీ వంటి సాధువుల కుపకారము చేయుటకే యని నమ్ముము. నీకు సొమ్ము గావలసియున్నచో నేఁ జెప్పినట్లు చేయుము. లేనిచో వారిచ్చినదేదో పుచ్చుకొని యదే పదివేలని సంతసింపుము. కందకు లేని దురద బచ్చలికేల?

వెం — (ఆలోచించుచు) బాబూ! మొదటనే యంత సొమ్ము గావలయునా?

శ్రీ — ఓయీ! మీ రమాయకులు. మీ కేమియును దెలియదు. ఏమిచేయవలయునో చెప్పుదునా? నీది పంట భూమియనియు, అది సంవత్సరమునకు రెండువేలరూపాయల విలువ గల పంటపండుచున్నదనియు, దెలియఁజేయుచు నీ భూములకుఁ బదివేల రూపాయిల విలువ గట్టి మొత్తమునకు దావా తేవలయును. ఆ మొత్తమునకుఁ దగినపత్రములు గొని గ్రంథము నడిపింపవలయును. అందులకై నేనన్న యైదువందలును గావలయును. అంతకుఁదక్కువ యైన లాభములేదు.

వెం — (అనుమానించుచు) బాబూ! మీకుఁ దగినంత ధైర్యముండినప్పుడే నన్నిందు లోనికి దింపండి: అంతేకాని నన్ను వ్యర్థముగా గోతులోనికి దింపవద్దు బాబూ!

శ్రీ — (నవ్వుకొనుచు) చాలు. చాలు. ఆలోచించి యాలోచించి నీవంటి యమాయకునా గోతిలోనికి దింపుట? ఓయీ! నీవెంతమాత్రము భయపడనవసరము లేదు.

వెం — బాబూ! అట్లయిన సొమ్ము జతపఱిచికొని వచ్చెదను.

శ్రీ — ఎప్పటిలో వచ్చెదవు?

వెం — ఒక నెలలో —

శ్రీ — సరి. సరి. అట్లయిన లాభములేదు. ఈ లోపున హార్బరువారు సొమ్మంతయు ఖర్చు పెట్టివేసినచో మనము చేతులు నలుపుకొనుచుఁ గూర్చుండవలయును.

వెం — బాబూ! ఏఁబది లక్షలఁట అంతవేగముగ, ఖర్చగునా?

శ్రీ — ఓయీ! అట్లనకుము. అధికారులు తలంచిన నెంతసేపు. దినము నాల్గయిదు లక్ష లకుఁ దక్కువగాకుండఁ బంచిపెట్టుచున్నారు. అట్లయిన నింతధనము పదిదినములలోఁ బూర్తియగును. మన మాశించిన లాభములేదు.

వెం — బాబూ! ధాన్యము నూర్చుచున్నాము. తోటమొక్కలుగూడ నాటుకొనివచ్చెదము. అట్లుండ వీలులేదా?

శ్రీ — చెప్పేదేమి నాయనా! రేపు సాయంకాలమున సంభావనమిచ్చుటకు [illegible] వలయును, లేనిచో కార్యము చెడిపోవును.

వెం — [illegible] [illegible] జరపవలెనే ?

శ్రీ — [illegible] నాయనా! నీ [illegible] చూచి నాకు [illegible]యగుచున్నది [illegible]. [illegible] వ్రాయుదువా :

వెం — [illegible] ?

శ్రీ — [illegible] వచ్చెదనని యాలోచించుచున్నాను. [illegible]పాయివచ్చేదేఁ [illegible].

వెం — [illegible] ? [illegible] !

శ్రీ — [illegible] చెప్పెదను. వెళ్లవలసినప్పటికి నీ కొడుకులను గూడఁ దీసికొని రమ్ము.

వెం — చిత్తము బాబా !

శ్రీ — [illegible] విషయమునఁ జెప్పక రమ్మనిచెప్పి పంపి [illegible] కొంచెము సేపు దీర్ఘాలోచనమున [illegible].

౨౩

"[illegible] లెల్లను ఋణములచే [illegible] చేయుటయే కాని వారి [illegible] పద్ధతి [illegible]. అందుచే నొకమాఱిప్పిచ్చినవారు రెండవమాఱు నా మొగము చూడకున్నారు. అప్పిచ్చువారెవ్వరును నమ్మకున్నారు. అప్పటికిని మొండి వాఁడనుగాన చెప్పులో నల్వురలోఁ దలయెత్తుకొని తిరుగుచున్నాఁడను. మఱియొకఁడైనచో ఈ పాటికి సర్వస్వ [illegible]ముచేసి జంధెము త్రెంచి పాఱవైచి యెక్కడికో పోయియుండును. నా వేషభాషలకు భ్రమిసి, నా శాంతవచనములకు సంతసించి ఋణదాతలు నన్ను నిర్బంధింపకున్నారు కాని వారందఱును గలిసి యొక్కమాఱడిగినచో నాగతి యేమి కావలయును ? ఈ పాటి గౌరవ మర్యాదలున్నప్పుడే నేను జాగరూకతతో వర్తించి పిల్లలకు వివాహము లెట్లో చేసిన నింక బాధ వదలిపోవును. మగపిల్లల విషయమై నా కంత చింతలేదు. కాని యాఁడు పిల్లల పెండ్లిండ్లకే నాకు భయము గల్గుచున్నది. మన గౌరవమునకుఁ దగని సంబంధముచేయ నా కెంత మాత్ర మిష్టములేదు. మంచిసంబంధమున కాసించినచో సంచులతో ధనము మూటఁగట్టి పెట్టవలెను. ధనవిషయ మాలోచింప నాకుఁ దుద కప్పుపుట్టు వైఖరిగూడఁ గన్పడకున్నది. ఇట్లుండ భగవంతుఁడు నేఁటి కేదోయొక మార్గమును జూపినాఁడు. నేవైచిన పాచికపాఱినది. వెంకునాయఁడు నిజముగా నమాయికుఁడు. నా వాక్యములు శిలాక్షరములని నమ్మినవాఁడు. రేపు వాఁడు, కొడుకులును వత్తురు. వారిచేత నీయూరి వారికెవ్వరి కయినను బత్రము వ్రాయించి కర్పుల కనిచెప్పి యా రూపాయలు నా జేబులో వేసికొనవలయును. ఈ వ్యవహారము గూఢముగా ద్వరితముగాఁ గావలయును. ఇతరు లెవ్వరయినను బసిపట్టినచో వెంకునాయని మనస్సు విఱిచి నా కార్యమునకు భంగము గలిగింతురు. ఈ యూర నప్పిచ్చెడి వారెవ్వరు ? ఈ యూరి వర్తకులున్నారు. కాని వారు సామాన్యముగా బరిపత్రములపై నప్పియ్యరు. బంగారమో, వెండియో, భూమియో వారికిఁ గుదువ యుంచవలయును. ఈ మాట చెప్పినచో వెంకునాయఁడు వెనుకదీయును. ఆ పద్ధతి మనకు సరిపడదు. మార్వా

డీలు సొమ్మిత్తురేమో, కాని వారికి గొంతుముడిలేదు. నూటికి రెండో మూఁడో వడ్డీ కావలె నందురు. ఆ రైతు దీని కంగీకరింపఁడు. ఈ మార్గము కూడ మన కనువయినదికాదు. ఇఁక నెట్లయిన, నాలోచించి వెంకన్నాయనివలె నమూయికుఁడును నామాటలకు లొంగువాఁడును నగు ఋణదాతనుగూడఁ జూడవలయును. (అని కొంచెమాలోచించి) ఎట్టుచూచినను రమణమ్మ తప్ప మరెవ్వరు గనఁబడరు. ఆమెకు న్యాయం దధి కావర గౌరవములుగలవు. ఇంతవఱకు నాలోగు ట్టామెకుఁడాక వ్యాపించియుండలేదు. నే నీయూరఁ జేరొండిన యొక గొప్ప న్యాయవాది నన్ను నమ్మక మూమెకుఁ బూర్తిగాఁ గలదు. ఈ నడుమనే యామెకు పూర్వపవా రిరువది వేల రూపాయలు చెల్లించియున్నారు. ఆ సొమ్ములోఁ గొంతయిచ్చి భూమిగొన్నను నింకను నామె యొద్ద ధనము నిలువ లేకపోలేదు. నచ్చిక బుచ్చికలాడి యెట్లయినను మన కార్యమచ్చటనే సాధింపవలెను. కాని దాని సోదరుఁడు సరిసిగాఁడు కర్కోటకుఁడు ముండకొడుకు. వానికిఁ తెలిసినచో నీ కార్యమును భంగపఱచును. కావున వాఁడులేని సమయమునఁ బోయి కార్యము సాధింపవలెను. ఆ మైదుపంచలు చేతిలో వేసికొఁ గలిగినచో నిక్కడికి ధన్యుఁడనే. ఇవి యయి కష్టములకుఁ జొరను. ఎన్నో తెలివితేటలుచేసి వరాలచెట్టిచే నభియోగము తప్పించితిని. వానికి నాయందు విశ్వాస ముండియుంపఁజేసి నయముననో భయముననో సాక్షులనూకలు లాగి తిని, ఇఁక వివాహము నెఱవేఱినట్లే.......................ఇఁక నొక్క సంశయము. సంబంధము విషయమై మన తంత్రము ఫలించినచో లేదో? ఆలోచింప మన శాఖలో శ్యామలరావంత నచ్చినవాఁడు, అట్టిచోటఁ బడినచో పిల్ల సుఖించును. అట్టి సంబంధము సాధారణముగా దొరకదు. రామావధాని యదియాలోచించియే వారడిగినంత సొమ్ము లిచ్చుటకు సిద్ధపడి నాఁడు. ఇప్పుడేమి? ఇంక నేమి బుద్ధియున్నదాఁడు. అతనివలెఁ గట్న మిచ్చుటకు మనకు శక్తిలేదు. లెక్కపోయినను నేదో యుపాయమున మన పిల్ల కాసంబంధమే చేయవలెనని నిశ్చయించియే కదా మన మాధవరావును బంపితిని. వాఁడు వెళ్లిన కార్యమేమయినదో! ఈపాటికి రావలసినది. వాఁడెందుచేత రాలేదో తెలియకున్నది. (ఏమయినను నా మూఁడు వేలుగాక మఱియొక వేయి రూపాయిలిచ్చెదనని కబురంపినప్పుడు శ్యామలరావు రామావధాని చుట్టఱికమున కంగీకరింపఁడు. శ్యామలరావునకు ధనమే ప్రధానము) నేను రామావధాని యిచ్చు దానికంటె నెక్కువ యిచ్చెదనన్నాను. ఇంతేకాక రామావధాని శుద్ధశ్రోత్రియుఁడు. నేను లౌకికాగ్రేసరుఁడను. (రామావధాని భార్య యుపదేశమును బట్టి కుర్చీలు బల్లలు మొదలగు నాగరకతా సూచకవస్తువులతో నిల్లు నింపినను. నుదయాస్తమాన సమయములందుఁ గాఫీ టిఫెను లలవాటుచేసికొన్నను నతఁడు నాగరకుఁ డనిపించుకొనునా? మావంటి లౌకికావతంసు లనుబోలునా ? ఈ కారణములచే నాయత్నము విఫలము కాఁగూడ" దని యాలోచించుచుఁ చావడిలో సుఖాసనాసీనుఁడయి నిమీలితలోచనుఁడయి (శ్రీనివాసరావు కూర్చుండియుండెను.)

అంతట నొక పురుషుఁ డాచావడిలోనికి వచ్చెను. అతని జోడు చప్పుడువలన భగ్నసమాధియై శ్రీనివాసము కన్నులుదెఱిచి చూచి మొగమునఁ జిఱునగ వంకురింప "ఏమోయీ! మాధవరావు! వచ్చి యెంతసేపయినది? నీ రాకకే యెదురుచూచుచున్నాను. మనకార్య మేమయినది? కాయా; పండా?" అని యత్యాతురుఁడయి పలికెను. ఆవచ్చిన పురుషుఁడు శ్రీనివాసము గుమాస్తా.

"అయ్యా! అద్వితీయ మేధావంతులు తలంచిన కార్యములు విఫలమగునా? కార్యము ఫలించిన" దని మాధవరా వనెను.

శ్రీ — (సంతోషముతో) ఓహో! నెఱవేఱినదా? సంతోషము. కాని నీ వట్లు సంగ్రహముగాఁ జెప్పిన నాకుఁ దనివితీఱదు. నీవిటనుండి వెళ్లినది మొదలు జరిగినదంతయును బూర్తిగాఁ జెప్పుము.

మా — నిన్న తెల్లవాఱు జామునఁ దమయొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని రైలు ఎక్కి అనకాపల్లి యొద్ద దిగి యొకబండి గట్టించుకొని తిన్నగా రావూరున కరిగితిని.

శ్రీ — నీవు వెళ్లు నప్పటికి రెండు జాములయినది కాఁబోలును.

మా — రమారమి యొంటిగంటయైనది. అప్పుడే శ్యామలరావుగారి కుమారునకు స్నాతక ప్రశాచరణమైనది.

శ్రీ — రావూరులోనా స్నాతకము?

మా — అవును. రామావధాని తమ యింటియొద్దనే స్నాతకము కావలెనని కోరెనఁట. కాని శ్యామలరావు వంతుల కంగీకరింపక మేము స్నాతక మిక్కడఁ గావించుకొనియే తరలి వచ్చెదమని చెప్పి స్నాతకము తన యింటియొద్దనే జరిపించెను.

శ్రీ — మగపెండ్లి వారందఱును రావూరిలోనే యుండుట మనకార్యమునకుఁ గొంత యానుకూల్య మలవడినది.

మా — అట్లని చెప్పలేము. రామావధాని సోదరుఁడు వారి వారి భార్యలుగూడ రావూరులోనే యున్నారు.

శ్రీ — కాఁగల యల్లుని స్నాతకము చూడవచ్చిరి గాఁబోలు.

మా — అవును. అందుచే నేను రామావధానిగారి పక్షమువారు భుజించి స్వగ్రామమునకుఁ బోవునంతవఱకును నేనీ ప్రసంగ మెవ్వరితోను జెప్పలేదు.

శ్రీ — మంచిపని చేసితివి. నాయుత్తరము శ్యామలరావున కెప్పుడు చూపించితివి?

మా — మాభోజనములయినపిమ్మట రహస్యముగా శ్యామలరావును మేడమీదకుఁ గొని పోయి మీరుచెప్పిన మాటలు చెప్పి యుత్తరమిచ్చితిని.

శ్రీ — చూడగానే యతఁ డమృతపడియుండవచ్చును.

మా — అవును. నిజముగా నాశ్చర్యచకితుఁడై యొక నిమిషము మౌనియై యుండెను.

శ్రీ — తరువాత.

మా — "శ్రీనివాసరావు చేసెడిపనులన్నియు నిట్టివే? అతనికిఁ గార్యాంతమునఁ గాని మెలకువరాదు. (నన్నుఁజూచి) ఓయీ! చూచితివా! వివాహమునకు సర్వము సన్నద్ధమయి నది. స్నాతకముగూడ నయినది. ఉభయపక్షములవారి బంధుగులును వచ్చియున్నారు. ఈ రాత్రియే శుభముహూర్తము. శుభముహూర్తమునకు వేగముగా రమ్మనిపిలిచి యీఁడు పెండ్లివా రిప్పుడే వెళ్ళినారు. నీవును జూచితివిగావా! ఇట్టి సమయమున నేమి చేయుదును?" అని పలికెను. అందులకు నే నతనిఁజూచి "అవును, మీరుచెప్పినదంతయును సత్యము. కాని మీ కేసంబంధమువం దెక్కు డభిలాషయున్నదో ముందామాట చెప్పు" డని నతని నడిగితిని

"శ్రీనివాసరావుగారి సంబంధ మత్యుత్తమమైనది. దానియందున్న యభిలాషము మఱి దేనియందును లేదు. మొదటనే యతఁడింతకట్నమిచ్చునట్లు చెప్పినచో రామావధాని పేరెత్త కయే యుందును. నాకిప్పుడేమిచేయుటకును దోచకున్నదని యతఁడు పలికెను.

"తోచుట కేమున్నది? సంబంధమా మీకు నచ్చినది. ధనమా వేయిరూపాయలు హెచ్చుగా వచ్చుచున్నవి. కార్యతంత్రమా మీచేతిలోనున్నది. మీకెట్లుతోఁచిన నట్లు చేయవచ్చును మిమ్మడ్డుపెట్టువా రెవ్వ" రని నేనంటిని.

" సత్యమే. కాని యింతవఱకు వచ్చిన కార్యమును జెఱిచినచో నలువురు నన్ను నిందింపక మానుదురా ?" యని యతఁడనెను.

" నిందించిన నిందింపవచ్చునుగాని వేయిదూపాయి లిచ్చువా రెవ్వరయినను గలరా ?"యని నేనంటిని.

" అవును. నీమాట సత్యమే. లోకులమాటలకు లెక్క చేయరాదు. లోకులను మెప్పింపఁ దుద కీశ్వరుఁడుకూడ శక్తుఁడు కాఁడు. మన మన స్సిష్టపడినచోఁ జాలు " నని యతఁ డనెను.

" అట్లుచేయుటయే ధీరుని లక్షణము. శ్రీనివాసరావుగారి సంబంధమునందు మీకెక్కుడు గౌరవముగలదు. కాని మీభార్య యుద్దేశ మెట్లుండునో " యని నేనడిగితిని.

" ఆ సంబంధమునందు నాభార్య కధికాదరము. మాయుభయులకుఁగూడ నచ్చినదే " యని యతఁడనెను.

" అట్లయినఁ గార్యయంత్రపు మర మీచేతిలోనున్నది. ఆ మర మీరెట్లుదిప్పిన నట్లే కార్య యంత్రము నడుచు "నని నేనంటిని.

" అమాట సత్యమే కాని వివాహవిధు లారంభించిన పిమ్మటఁగూడ వివాహమున కంతరాయము కల్పించుట అధర్మమేమో యని నా సందేహ"మని యతఁడనెను.

" ఇం దధర్మమున కేమున్నది ? వివాహవిధు లారంభమయినను ముఖ్యవిధియగు మంగళసూత్రధారణ మగునంతవరకును నవి లెక్కింపఁదగినవికావు. పాణిగ్రహణవిధి యగునంత వఱకును మనమేమిచేసినను జేయవచ్చును. ఇందధర్మ మేమియును లే"దని నేను బ్రోత్సాహించితిని. ఈవిధముగ మాకుఁ గొంతవఱకు సంభాషణము జరిగినది.

శ్రీ — తరువాత.

మా — మఱియొక గంటలో వచ్చి యతఁడు నన్నుఁ జూచి " మీ శ్రీనివాసరావు ఉత్తరములో వ్రాసినప్రకారము కట్నమువిషయమై నడిచినచో వారిసంబంధము చేసికొనుటకు నా యభ్యంతరము లే"దని చెప్పెను.

శ్రీ — నీ వేమన్నావు ?

మా — ఉత్తరములో వ్రాసిన ప్రకారము నడుచుట కెంతమాత్రము సందియము లేదంటిని.

శ్రీ — తరువాత.

మా — అతఁ డందుల కంగీకరించెను.

శ్రీ — శ్యామలరావు మఱి తరలి వెళ్ళలేదా యేమి ?

మా — వెళ్లకేమి ?

శ్రీ — వెళ్లుటలో నతని యుద్దేశమేమి ?

మా — మీకుఁ గల్గిన సందియమే నాకునుగల్గి యడిగితిని. అతఁ డందులకు " రామావధాని మన నిమిత్త మెంతో సంభారము సంగ్రహించి యున్నాఁడు. దానిని మన మొకనాఁడయిన ననుభవింపవలదా ? కావున నీరాత్రి మనము రామావధాని యింట విందుగుడిచియే మరలి వత్త"మని పలికినాఁడు.

శ్రీ — తరువాత నేమి చేసినారు.

మా — చేయుట కేమున్నది ? రాత్రికి రామయ్యగ్రహారమునకుఁ దఱలి వెళ్లినారు. రామావధాని యింటఁ దృప్తిగా భుజించినారు. మహావైభవముతో నూరేగినారు. మంగళస్నానము లయినవి. వధూవరు లొకరికొక రభిముఖముగాఁ గూర్చున్నారు. రామావధానియు

కార్యమును శ్యామలరావు పుత్రపౌత్రవారులును కన్యాదానమునకు సిద్ధపడియున్నారు.

శ్రీ — (ఆశ్చర్యముతో) ఆఁ. కార్యము శాస్త్రిగా వచ్చినదే మఱి యెట్లు విఘ్నమొనర్చితివి.

మా — తక్షణమే శ్యామలరావుగారు తేది సమకట్టెనె పదకుల్కము మూఁడువేలరూపాయల రొక్కము నిచ్చుటకును కన్యాదానము చేయుటకు వదలిరి.

శ్రీ — బాగు. బాగు. శ్యామలరావు మంచి యుపాయమే యోచించినాఁడే. తరువాతనేమయ్యెను.

మా — ఆ సమయమున నా పరిజ్ఞానములో నింక రొక్కమెట్లు జతపడును? ఎవ్వ రెంత చెప్పినను వినక కర్తవ్యతాలోచనము జరిపి పెండ్లిపీటపైఁ గూర్చున్న పిల్లవాని లేవదీసి వెంటనే వారింటికి వెడలి వచ్చినాను. ఎట్లయినను కార్యమునకు భంగము గల్గింపఁ బెండ్లి పెట్టినదే సమయము చూచుకొని యిది పిడుగుపాటులో నాశ్చర్యమేమున్నది?

శ్రీ — శ్యామలరావు మైకాన్ని తెలిసి యున్నాఁడే. శుభముహూర్తమునకు ముందుగాఁ జెప్పినచో నాయొద్దనుండి రొక్కము తెప్పించి యుంచుకొని యోచించియే కన్యాదాన సమయము వఱకును శుల్కము విషయమై మాటాడక యూరకయుండెను. అప్పటి కప్పుడు నాయొద్దనుండి యంత రొక్కమును తెప్పించుటకు వీలు లేనందున కార్యమునకు విఘ్నము గల్గింపవచ్చు ననియు, శ్యామలరావు యొక్క యుద్దేశము.

మా — అవును. నిశ్చయము.

శ్రీ — తరువాత సమాచారమేమి?

మా — శ్యామలరావు నన్నుఁ జూచి "ఓయీ! శ్రీనివాసరావుతో వియ్యమందవలెనని యింత చేసినాను. నీవును జూచియేయున్నావు. స్నాతకవ్రత మవలంబించిన వరుఁ డెవఁడు రాఁడు. కావున నీ వివాహము నామయ్యగ్రహారములోనే చేయుమని శ్రీనివాసముతోఁ జెప్పుము. మూఁడు రాత్రులు దాటకుండగనే పాణిగ్రహణము కావలెను. వెంటనే వివాహసంభారములను బట్టుకొని యగ్రహారము వచ్చునట్లు చేయుము. అగ్రహారములో నతని కిల్లు వాకిలియుగలవు. అతఁడు వచ్చులోపల నిల్లు బాగుచేయించి పాక పందిరి మొదలగు నేర్పాటులను జేయించు నని చెప్పుము. వెంటనే శ్రీనివాసము సకుటుంబముతో వచ్చునట్లు చేయు"మని చెప్పెను.

శ్రీ — సరియే. మంచిది. నీ వెట్లయినను గార్యమును సాధించుకొని వచ్చితివి. చాల సంతోషము. నీ వీరాత్రియే బయలుదేరి వెళ్ళి శ్యామలరావునకుఁ దోడ్పడి యిల్లు శుభ్రపఱిచి పందిరి పాక వేయించి సిద్ధముగా నుండుము.

మా — పెండ్లి జరుగుట నిశ్చయమన్న మాటయే. కాని నాల్గు వేలు కట్నమిచ్చెదనని వ్రాసినారు. సొమ్ము జతపఱిచినారా?

శ్రీ — ఓయీ! మన వ్యవహార మంతయుఁ దెలిసియు నిట్లు మాట్లాడెదవేమి? మన కప్పయినను బుట్టదుగదా?

మా — మఱి కట్న మెట్లిచ్చెదరు?

శ్రీ — పెండ్లికొడుకునకుఁ బెండ్లికూతురే కట్నము.

మా — రొక్కమిచ్చినఁగాని వారు మీ పిల్లను జేసికొనరేమో!

శ్రీ — చేసికొనక యేమి చేయుదురు? శ్యామలరావు కొడుకునకు స్నాతకవ్రతమయినది. మూఁడు రాత్రులు వెళ్ళకుండ వివాహము గావలెను. ఇప్పటి కొక రాత్రి గడచియేపోయినది. అందుచే నిప్పుడు మనకంటె వారికే యవసరము హెచ్చయినది. ఈ చుట్టుపట్ల మన సంబంధమును మించినది మఱియొకటిలేదు. అందుచే వారు మనము చెప్పినట్లు సమ్మతింపకమానరు.

(మా — అట్లయిన నాఁ ఖువేలు కట్నము మిచ్చెదనని వార్తపంపినారే ?

శ్రీ — అవును. అట్లయినగాని లుబ్ధాగ్రేసరుఁడగు శ్యామలరావు నిశ్చయించుకొన్న సంబంధము వదలి మన వంకకు దిరుగఁడు.)

మా — అక్కడవలెనే రొక్క మిచ్చిన గాని కన్యాదానము వలను పడదందు రేమో.

శ్రీ — అట్లనలేదు చెప్పితిఁగాదా ? మనకంటె వారికే మిక్కిలి యవసరము సంభవించిన దని. కన్యాదాన సమయము సమీపించు మన మూరకుండి యప్పుడు వారు శుల్క మడగినచో " అయ్యా ! వివాహ మాకస్మికముగా సంభవించుటచే రొక్కము జత పడినదికాదు. రెండు దినములలోఁ బూర్తిచేయుదు "మని చెప్పుదును.

మా — వా రంగీకరింతురా ?

శ్రీ — అంగీకరింతురు. ఏమన, ఇదివఱ కొకచోట నిదేవిధమున జరుగుటయు, కార్యభంగ మొనర్చి వెడలిపోవుటయు సంభవించినది. నే డక్కడఁకూడ నట్లే చేసినచో శ్యామలరావు పేచీల కోరని నిందింతురని యపుడి మనము చెప్పిన ట్లంగీకరింపకమానఁడు. అప్పటికిని మొండివాఁడయి వెడలినచో శ్యామలరావు తన కొడుకునకుఁ ద్వరలో వివాహము చేయవలదా ? మఱియొక సంబంధ మంత త్వరగా నెట్లు జతపడును ? ఈ యంశములు చక్కగా నాలోచించియే శ్యామలరావున కవ్యవధిగా వార్త పంపితిని.

మా — ఇంతవఱకు మీ రుపేక్షించుటకుఁ గారణ మిదియా ? అట్లయిన శ్యామలరావు కొడుకునకు కట్నము కాసుక లేదన్నమాటయే.

శ్రీ — లేదని యనవద్దు. కార్య మగునంతవఱకు నున్నదనియే యందము.

మా — వరశుల్క మీయకుండుటకు మంచి తంత్రమే పన్నినారే ?

శ్రీ — ఒక్క వరశుల్కము లేకపోవుటయే కాదు. మగపెండ్లివారికిఁ దెగనీల్గులు హెచ్చు. బాగుగాఁ గాచినగాని లోహము లు చెప్పినట్లు లొంగవు. అట్లే మగపెండ్లివారిని దగిన త్రిప్పుల బెట్టకపోయినఁ దాకమునకు రారు. ఇప్పు డేమగునో తెలిసినదా? వివాహ మాకస్మికముగా సంభవించుటచే సంభారములు చక్కఁబెట్టుకొనుట కవకాశము లేకపోయినదని మంచిమాటలు చెప్పి మగవారి పెండ్లి కప్పుడములు, ఒడియములు, మిఠాయిలు, ఫలహారములు మొదలగునవి సున్న చుట్టవచ్చును. మనము పంపినవార్త యొక్క శ్యామలరావునకుఁ దప్ప నితరులకుఁ దెలియదు. తన కుట్ర బయలుపడునని యతఁ డీసంగతి యితరులతోఁ జెప్పలేఁడు. అందుచేఁ బరుల కందఱకును శ్యామలరావే ప్రయత్నించి శ్రీనివాసము కూతును దన కొడుకున కిమ్మని యడిగి పెండ్లి చేయుచున్నాఁడని తట్టకమానదు. అందువలన మనల నెవ్వరును నిందింపలేరు.

మా — సరియే. కాని మన మిట్లు చేయుట తరువాతఁ జిక్కులకుఁ గారణమగునేమో ?

శ్రీ — ఎవ్వరికా చిక్కులు. బుద్ధిహీనులకు. తరువాతమాట చూచుకొందము. కాని నీవొకమాఱు వెళ్ళి మా రమణమ్మప్ప యేమి చేయుచున్నదో చూచి రమ్ము.

మా — ఇప్పు డామె యవసరమే మున్నది ?

శ్రీ — ఇప్పుడే యామె యవసరము. కట్నము మాట యెట్లయినను బెండ్లి కర్చునకయిన సొమ్ము వలదా ?

(మా — కట్నము విషయమై మగపెండ్లివారి కంట దుమ్ముగొట్టినట్లో పెండ్లి కర్చులకయి యామె కంటిలో దుమ్ముగొట్టి యేమయిన లాగుదురా యేమి ?

(శ్రీ — లేకున్న మావంటివారు బ్రతుకుట యెట్లు ? వెళ్ళుము. వేగముగాఁ బోయి యామె

నేమిచేయుచున్నదో చూచిరమ్ము. ఈ సాయంకాలమే బయలుదేరి నీవు రామయ్యాగ్రహారము నకు వెళ్లవలెను సుమా.

౬

హార్బరు విశాఖపట్టణములోఁ బెక్కండ్రను ధనవంతులనుగా నొనర్చినది. దేశమునకు దాని యుపయోగానుపయోగములును లాభాలాభములును, నెప్పు డెటులుండ నున్నను, ముందుగాఁ దదీయ లాభము గన్నవారు విశాఖపురివారు. కాని యీ లాభము వారి కెంతవఱకు శుభోదర్క మగునో చెప్పఁజాలము. లోకములో సామాన్యముగా భూములు మిక్కిలి సారవంతము లయినచో ననుకొన్నంతకంటెను హెచ్చుగా ధాన్యాదులు ఫలించును. కాని యీ విశాఖపురి భూము లూషరక్షేత్రములయినను ననుకొన్నంతకంటెను కాదు. స్వప్నమునందెన్నఁడును దలంచుకొన ననువుపడని యంతకంటెను నెక్కుడుగా ధనమును బండించినవి సారవత్తరమగు నొక భూమినిగాంచి " ఇది భూమిగాదు బంగార "మని దాని యుత్కృష్టతను దెలుపఁ బెద్ద లను చుందురు. అది యతిశయోక్తిగా భావింపవలసియుండును. కాని యిప్పుడది సార్థకమయినదని చెప్పవచ్చును. ఇట్లు హార్బరుమూలముగా ధన సంపన్నము లయినవానిలో విశ్వనాథరావుగారి కుటుంబ మొకటి.

విశ్వనాథరావు మొదటినుండియు బీదవాఁడుగానే యుండెను. తండ్రితాత లార్జించిన ధన సంపదలు నిరావరణ ప్రవేశమునందుంచిన కర్పూరమువలెఁ దెలియకుండఁగనే వ్యయమగుటచేఁ విశ్వనాథరావునికిక నన్నవస్త్రాదులకు లోపముకల్గునేమోయని భయపడవలసిన సమయము వచ్చెనుకాని యీ ధనవర్షమువలన నతని దారిద్ర్య సంతాపము యథాయథలై పోయెను. అయినను బాపమతఁడా ధనము ననుభవించుచుఁ బట్టుమని పది సంవత్సరములపాటు సుఖించు నదృష్టవంతుఁడు కాకపోయెను. ధనసంపదలబ్బిన కొంతకాలములోనే యతఁడు దుస్సహ రోగపీడితుఁడై పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతనికిఁ బుత్త్రులు గలరు కాని వారు తమ వ్యవహారములు చక్కపెట్టుకొనగల్గినంత యర్హతగలవారుకారు. ఆ కారణమున నతని భార్యయగు రమణమ్మయే సకలవ్యవహారభారమును భరించియుండెను. బీదతనమునఁ గల్గిన విశేష ధనలాభ మెట్టివారినైనను మిట్టిపడఁజేయకమానదు ; తలకుఁ దగని మార్గమునఁ బ్రవర్తింపఁ జేయక మానదు. కాని యది రమణమ్మవిషయమై యట్లుకాలేదు, ఆమె లక్ష్మీకటాక్ష వీక్షణములకుఁ బాత్రురాలయినను, గృహకృత్యములను స్వయముగానే నెఱవేర్చుకొనుచు, దేవతాభక్తి విదూరురాలుగాక గతించినపతినే హృదయపీఠమున నిలిపి పూజించుకొనుచుండెను. ఆమె స్నానముచేసి, దేవతాపూజాగృహమునకు ముందుగా వాకిటను గూర్చుండి మహాలక్ష్మి సింహాసనమును గంగ గిండీలను శుభ్రపఱుచుచుండెను. ఆ సమయమున శ్రీనివాసరా వచ్చటికి వచ్చెను. అతనిఁజూచి రమణమ్మ ససంభ్రమయై చటాలునలేచి చేతులు దొలఁచుకొని యొక పీటఁ దెచ్చివేసి " రా ! అన్నయ్యా ! కూర్చుండుము. చాలాకాలమునకు వచ్చితివి. వింత లేమియు లేవుగదా ! వదినెయుఁ బిల్లలును బాగున్నారా ? "యని కుశలమడిగిన తన యద్వితీయ ప్రేమను వెల్లడించెను. శ్రీనివాసరావు మందహాసముతోనే వానికన్నింటికిని బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచు నా పీటపై గూర్చుండెను.

ర — అన్నయ్యా ! ఈయేడు పిల్లదానికిఁ బెండ్లిచేయుదువా ?

శ్రీ — చేయవలెనమ్మా !

ర — సంబంధము కుదిరినదా ?

శ్రీ — కుదిరినది

ర — (ఆనందమును సూచించుచు) ఆఁ, ఏమీ! మా వదినె చెప్పినదే కాదు. చూచితివా? ఎవరిదా సంబంధము?

శ్రీ — శ్యామసుందరరావుగారిది.

ర — (చేతిపని విడిచి యాశ్చర్యముతో) అదేమి? అన్నయ్యా! అట్లనుచున్నావు. మన యవధాన్లన్నయ్య కుమార్తెను వారుచేసికొనలేదాయేమి? నిన్న పెండ్లియని విన్నానే. శ్యామ సుందరునికి మఱియొక కొడుకున్నాడా?

శ్రీ — లేఁడు. అతని కొక్కఁడే కొడుకు.

ర — ఆ సంబంధము తప్పిపోయినదా ఏమి?

శ్రీ — అవును. కట్నమువిషయమై తగవుపడి వారాసంబంధమును వదులుకొన్నారఁట!

ర — ఎవ్వరు? శ్యామసుందరరావుగారా?

శ్రీ — అవును.

ర — (ఆశ్చర్యముతో) ఇంతకును దైవఘటన. భగవంతుఁ డేస్త్రీ నే పురుషునకు గూర్ప నెంచెనో! మన మెఱుఁగము

శ్రీ — సత్యము. మన ప్రయత్నమేమియు సాగదు. అంతవఱకునువచ్చినపెండ్లి విఘ్న మగుట యెక్కడను జూడలేదు.

ర — ఏ దుర్మార్గులో పుణ్యము గట్టుకొన్నారు. ఇట్టివానిని నవ్వుచుఁ జేసి యేడ్చుచు ననుభవింతురు, పాపము మన యన్నయ్య ప్రాణ మెంత చివుక్కుమన్నదో కదా!

శ్రీ — (తనలో) ఈ ముండ మెట్టుశాపములు పెట్టుచున్నదే? ఇదంతయు మన ప్రభావ మని యెఱుఁగదు కాఁబోలును. అయిన నింతమాత్రమునకు జంకేల? (ప్రకాశముగా) అమ్మాయీ! సత్యము. నిజముగా రామావధాని మంచివాఁడు.

ర — అన్నయ్యా! నీ వది విని యూరకుండుట మంచిదికాదు శ్యామసుందరు నెట్లో చీవాట్లుపెట్టి కార్యమును సంఘటించుట నీవంటివానికిఁ దగును.

శ్రీ — అవునమ్మా! మొన్నరాత్రి, నిన్న పగలు గుండ కొట్టికొట్టి వదలితిని. ఏమిచేయు దును? శ్యామసుందరుఁడు వారి సంబంధము చేసికొననని భీష్మించుకొని కూర్చున్నాఁడు.

ర — అతఁ డంత పట్టుదలతో మన యన్నయ్య నట్లు పరాభవించినందులకు మీరతనికిఁ దగిన శిక్ష చేయవలసినది.

శ్రీ — ఏమి చేయఁగలము?

ర — నీవు వారి సంబంధమునకు సమ్మతింపక కులమర్యాదలనుబట్టి వెలివేయవలెను.

శ్రీ — (నవ్వుచు) అమ్మా! మన సంఘములో నంతకట్టుబాటెక్కడ? మనము మన పిల్ల నియ్యకపోయిన మఱియొకరు తమ పిల్ల నిచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నారు. శ్యామసుందరుని కొడుకునకుఁ బెండ్లియే కాదా?

ర — కాకుండునట్లు చేయవలయును.

శ్రీ — మనలోఁ గట్టుబాటులేదు. మన ప్రాంతమున వరశుల్కము లిట్లు పెచ్చుపెరిగి పోవుటకు హేతు వెవ్వరో తెలిసినదా? మన రామావధాని కొంచెము పచ్చియున్న సంబంధ మున్నఁజాలును, అతఁడు భార్య ప్రోత్సాహముచే నొక రిచ్చు కట్నముకంటె హెచ్చిచ్చెదనని పల్కి వివాహములు చేయుచున్నాడు. అతఁడు స్థితిమంతుఁడు గనుక సరిపోయినది. కాని

తక్కినవారి . . . . . కాపలెను. వారికి మంచి సంబంధము లభింపనే లభింపదు. వారొకవేళ వెళ్లి తమ పిల్లను . . . . . చెప్పగా మగపెండ్లివారు బిఱ్ఱబిగిసికొని కూర్చుందురు. ఇంతకును ధామావధాని . . . . .

ర — పాప . . . . నేమి చేసినాఁడు ? మంచిసంబంధమయినచోఁ బిల్లది సుఖపడునుగదా యని యతఁడ . . చేసియుండును.

శ్రీ — పిల్లది సుఖపడునని యిల్లు గుల్లచేసికొని యల్లునికి ధారవోసినచో నింకఁ దక్కిన వారేమి కావలయును ?

ర — (నవ్వుచు) నీకేమి ? అన్నయ్యా ! నీవు నెలకు వేలకు వే లార్జించుచున్నావు. నీకిది యొక లెక్కా ? సంసారుల మాట చెప్పవలెను.

శ్రీ — (తనలో) ఈమె మాయింటి వైభవమును మా వైభవమును జూచి నెలకు వేనవేల రాఁబడి గలదని యనుకొనుచున్నది. అంతియకాని లోపలి గుట్టెఱుగదు. అదియు మనకు మంచిదే ? (ప్రకాశముగా) అమ్మాయీ! నీవన్నది సత్యమే. సొమ్మునకై నే ననలేదు. ఒక్క కేసులో వచ్చినది నా కాదనినఁజాలను. నామాట చెప్పలేదు, ఆడుపిల్లలు గల సామాన్య సంసారుల మాట చెప్పుచున్నాను. వారల కెంత కష్టమో యోజింపుము.

ర — (నవ్వుచు) నీ కంద ఱాడుపిల్లలే కావున నిట్లు సదయహృదయుఁడవై మాట్లాడు చున్నావు. నీకే యొక కుమారుఁ డుండి, వాఁ డేపట్టపరీక్షకో చదువుచున్నచో, నీ వెన్నివేలు కట్నము తెమ్మందువో ? ఎవ్వరు చెప్పఁగలరు ? ఇది లోకపరిపాటియై పోయినది.

శ్రీ — ఎవ్వ రేమన్నను నేనుమాత్ర మట్టివాఁడనుకాను. వరశుల్కములను ఖండించువాఁడ నని పూర్తిగా నమ్ముము.

ర — శ్యామసుందరరావు కూడ వరశుల్కములు కూడదని సభలలో దీర్ఘోపన్యాసము లిచ్చినవాఁడే కాఁడా ?

శ్రీ — అవును. అతనికి గట్నమున్న నిష్టమే లేదఁట ! అదంతయు నతని భార్య పట్టుదలయఁట !

ర — (నవ్వుచు) ఇట్టి వన్నియు నెత్తిపైఁ బెట్టి పులుముట కింటిలో నాడువాండ్రున్నారు. లేనిచో సభలలో నిట్టి గంభీరోపన్యాసము లిచ్చు నయ్యల వన్నె బట్టబయలగును. నిజముగా వరశుల్కమే యక్కఱలేదని శ్యామసుందరరావు గట్టిగాఁ జెప్పిన భార్య యేమిచేయఁగలదు ?

శ్రీ — అవును. సత్యమే. వివాహాదికార్యములపట్ల నాఁడుది మెత్తనిదైనప్పుడు మగవాఁ డును, మగవాఁ డట్లయినప్పు డాఁడుదియుఁ బట్టుదలవహించుట సహజము. ఎవరేమి యడిగి పుచ్చుకొన్నను మూఁడువేలరూపాయిలు. ఇందేమిగొప్ప ? ఇంతకు నవి వయికిఁబోవునవియు కావు. తనకూతురు నల్లుఁడు ననుభవింపవలసినవి.

ర — సొమ్మునిన నంత లక్ష్యములేనివాఁడవు కావున నిట్టి శ్రీరంగనీతులు చెప్పుచున్నావు. సాధారణ సంసారులో ?

శ్రీ — అమ్మాయీ ! లోకములో నందఱును ధనవంతులే యున్నారా ? ఇంత శుల్కము కావలెనని భీష్మించుకొని యున్నవారే యుందురా ! ఏదో యంతకుఁ దగిన బొంత దొరకక మానునా ? ఈ ప్రసంగమున కేమి గాని నీచెంత కొకపనికై వచ్చితిని.

ర — (చిఱునవ్వుతో) ఏమిపని ? అన్నయ్యా ! నావలన నగుపనియేది ?

శ్రీ — ఏమియునులేదు. లెక్క యవసరము వచ్చినది.

ర — నీకా ?

శ్రీ — అయ్యో ! నా కెందులకమ్మా నే నొకరికప్పిచ్చువాఁడనే కాని శ్రీరాములు చుట్టి యొకరియొద్దకు దెచ్చువాఁడను కాను. నా పద్ధతి నీకింకను బూర్తిగాఁ దెలియదేమో !

ర — అన్నయ్యా ! నామాట తప్పుపట్టుకొనకు. అవ్యవధిగా వివాహము కుదురుటచే సొమ్మవసరమేమోయని యన్నాను. మఱెవ్వరికిఁ గావలెను ?

శ్రీ — వెంకురాయఁ డను నొక రయితునకు.

ర — ఎంత కావలయును ?

శ్రీ — ఏడు వందలు.

ర — పద్దుపై నంత సొమ్ము భయము లేదుగదా !

శ్రీ — భయమా ! అదెప్పుడును లేదు, అతని కేడువందలుగాదు, ఏడువేలిచ్చినను భయము లేదు. అర్ధరాత్రప్పుడు వెళ్ళి తలుపు గుద్దినచో మనసొమ్ము మనకుఁ బాఱవేయును. అట్టిమోతు బరు కానిచో నతని కప్పిమ్మని నేను జెప్పుదునా ? అతనికి నేనే బదులిత్తును. కాని మా పార్టీలకు నేనప్పిచ్చుట వ్యవహారధర్మము కాదు.

ర — వడ్డి యెట్లన్నయ్యా !

శ్రీ — (తనలో) అసలు వచ్చినప్పుడుగదా వడ్డి, (ప్రకాశముగా) నీయిష్ట మెట్లో యట్లే కానీ !

ర — మొన్నటిది వడ్డి తక్కువ. రూపాయివడ్డిని వ్రాయింపుము. మా కింతకంటె నితరా ధారము లేదుగదా ?

శ్రీ — అవును. సత్యమే అట్లే కానీవమ్మా !

ర — మొన్నటి మైదు వందలకును బద్దు వ్రాయించినారా ?

శ్రీ — (నొచ్చుకొనుచు) అఁ. ఏమీ ! దానికి సంబంధించిన నోటు నీకుఁ జేరనేలేదా ! ఆ గుమాస్తా గాడెద నేమి చేసినను బాపములేదమ్మా ! ఆవేళ నా సొంతపనిగూడ మాన్పించి యణాబిళ్ళ నిచ్చి నీ కతనిచే నోటు వ్రాయింపుమని పంపితిని. వాఁడు వ్రాయించితెచ్చి నీకియ్య లేదా ? వాని పని పట్టింతు నుండుము.

ర — పనితొందరచే వ్రాయింపలేదేమో ! నీవు మధ్యవర్తివయి యుండఁగా నాకు భయ మేమి ?

శ్రీ — (గంభీర స్వరముతో) అదేమి టమ్మా ! వేయి పనులుండుఁగాక. ముందువెనుక లాలోచించుకొనవలదా ? ఒకరిచే ననుపించుకొనుటగాని యడిగించుకొనుటగాని నాకుఁ బనికి రాదు. వెనుకటిదానికిని, దీనికినిగూడఁ బ్రత్యేకముగా నోట్లు వ్రాయించి పంపెదనులెమ్ము.

ర — అట్లె కానిమ్ము. ఇంతలో భయమేమి ?

అని లోపలి కరిగి సొమ్ముతెచ్చి యతని కందించెను.

శ్రీనివాసరావు — "ఒహో ! అన్నియు నూఱు రూపాయల నోట్లే. లెక్కించుకొనుటకుఁ జాల సులభము." అని పుచ్చుకొని వానిని జేబులో పెట్టుకొనెను.

ర — అన్నయ్యా ! జేబులోఁ బెట్టుచున్నావు. ప్రమాదము సుమా ?

శ్రీనివాసరావు — "భయము లేదమ్మా ! నా జేబులోఁ బడ్డది పయికిఁ బోవుటయే !" అని యామె యనుమతి నింటికి వచ్చెను.

సాయంసమయమున శ్రీనివాసరావు సుఖాసీనుఁడయి చల్లగాలి ననుభవించుచుండెను. అప్పుడు వెంకటనాయఁడచ్చటికి వచ్చుచుండెను. శ్రీనివాస మతనినిజూచి తనలో "కచ్చేరీలో నీ ముసలి ముండకొడుకుఁ బిశాచమువలెఁ బీకుకొనితిన్నాఁడు. అదిచాలక మరలనిచ్చటికి వచ్చుచున్నాఁడు. వీని నచ్చటఁ గసరి యెట్లో విడిపించుకొన్నాను ఇక్కడ వీడు నన్ను సామాన్యముగా వదలఁడు. అయినను వీని నిట మంచిమాటలాడి నచ్చఁజెప్పి పంపివేయ వలెను. అంతియకాని విపరీతములాడినచో వీఁ డిప్పుడే నడివీధిఁబడి నాపరువుదీయు" నని యనుకొనుచుండ నాయఁడు వచ్చి నమస్కరించి చేతులు జోడించి నిలువఁబడెను.

శ్రీ — (చిఱునవ్వుతో) ఓయీ! వచ్చితివా? రా, కూర్చుండుము. కచ్చేరీలో నిన్నుఁ గసరి కొట్టితినని చిన్నపుచ్చుకొనకుము. మీరు వట్టి యమాయకులు. లౌక్యధర్మ మెట్లుండునో మీకుఁ దెలియదు. ఎవ్వరిచెంత నెప్ప డేరీతిగా మాటాడవలయునో మీరెఱుఁగరు. ఆ నలుపుర పకీళ్ళయెదుటను నీ వొకదాని కొకటి చెప్పి మనయత్న మెక్కడవిఫలముచేయుదువోయని నా కంతకోపము వచ్చినది. వ్యవహారములు రహస్యముగా సాగింపనిచో నెవ్వరయినను గిట్టని దురాత్ము లేదోవిధమున నంతరాయము కల్పింపకమానరు. మనము మంచివారమని లోక మంద ఱట్లే యుండరు. తమ కనవసరమయినను జోక్యము కల్గించుకొని కార్యము చెఱుతురు. అప్పుడు నీవు నాపయిఁ బడి యేడ్తువు. అందుల కని నిన్నచట నెంతమందలించినను నీవు గ్రహింపలేకపోయితివి. కసరియైనను నా ప్రసంగము మాన్పింపనిచో నిఁకఁ గార్యము చెడు నని కసరితిని. అంతియకాని మఱియొకటికాదు. నీ వడుగఁదలచినదేదో యిప్పు డడుగుము. నీకు మఱెట్టి భయమును లేదు.

వెం — చిత్తము. బాబూ! ఎఱుఁగనివాండ్రము గాదా! ఎక్కడ నెట్లు మాటాడవలయునో మా కేమి తెలియును? గుమస్తాగారు మాచేత నేడుపందలరూపాయలకు నోటు పుట్టించుకొన్నారు. మీరు నాతోఁ నయిదువందలని సెలవిచ్చినారు. మరల నిప్ప డెక్కువగా నెందులకుఁ బుచ్చుకొన వలసివచ్చినదో యని యా సొమ్మంతయుఁ దమకుఁ జేరినదో లేదో యని తెలిసికోవలెనని కచ్చేరీకి వచ్చినాను.

శ్రీ — ఓహో! అదియా! నీ సందేహము. సొమ్మంతయు నాకుఁ జేరినది. గుమస్తాయేదో మాయ చేసెనని తలంచియుందువు. నీవు కేవల మమాయికుఁడవు. అందుచే నట్లు సంశయిం చుట న్యాయమే. కాని మా గుమాస్తాకాదు, తుదకు మాయింటి దాసియైనను గపటము చేయు నని నమ్మకుము. ఒకవేళ నట్లు చేసినచో వారిని మారణహోమము చేయకుండ వదలువాఁడను కాదు. నేనన్నచో మాయింటివా రంపఱును గడగడ వడఁకిపోవుదురు. మఱి వెళ్లుము. సొమ్మునకు భయములేదు

వెం — బాబూ! దావాకర్చు లయిదువందలకంటె నెక్కువ కావన్నారే! తక్కిన రెండువంద ....

శ్రీ — అదియా నీ సంశయము? మొత్త మయిదువందలును జాలునని మదింపువేసితిని. అవి చాలకపోయిన నేమిచేయగలము? మనము మరల నెవ్వరినో బతిమాలవలసి వచ్చును. అందుచే నెందులకయినను మంచిదని తక్కిన రెండువందలుకూడఁ దెచ్చితిని. అవన్నియు జిత్తాలో వ్రాసికొన్నాము. మిగిలినది నీకే యిచ్చివేయుదుము.

వెం — బాబూ ! సొమ్ము మా పెట్టెలోనున్న యెంతో మీచెంత నున్నను నంతే. ఆ భయము నాకు లేదు. కాని ప్రస్తుతము మిక్కిలి యవసరము వచ్చినది. ఆ పయి రెండు వందలును నాకిప్పింపుఁడు. వర్షము కురిసినది. ఎద్లను.....................

శ్రీ — ఇఁక అందులోని ఓయ్యి వలనుపడదే !

వెం — బాబూ ! ముందుగా ! నీయయిదు వందలును గర్చుపెట్టండి. ఇంతలో సొమ్ము జత పఱిచి తెచ్చి మీకిచ్చెదను.

శ్రీ — ఓయీ ! అట్లుచేయ వీలులేదు. లేనిచో నిసొమ్ము నీ కిచ్చుటలో నభ్యంతర మేమి ?

వెం — బాబూ ! అట్లనవద్దు. నా యవసరము తీర్చండి. అన్నదానికంటె మఱి రెండు వంద లెక్కువ పుచ్చుకొని నా గొంతుకుఁ గోయకండి బాబూ !

శ్రీ — ఓయీ ! ఇందు గొంతుక గోయ నేమున్నది ? దావాగెలిపించినచో నాకు రెండు వంద లిచ్చెదనంటివా లేదా ?

వెం — గెలిపించిన పిమ్మట నట్లే చేయుదును.

శ్రీ — గెలుపున కేమున్నది ? శ్రీనివాసము చేతిలోఁ బడిన దావా గెలువకపోవుటయే. ఆ సందియము నీ కెప్పుడును వలదు.

వెం — సందియము నా కెప్పుడును లేదు. ఉన్నచో నన్ని రూపాయలును మీ కెందు కిత్తును ? అయిదువందలును దీసికొని తక్కినవి నా కిండు. మిక్కిలి యవసరము వచ్చినది.

శ్రీ — నాకును నట్టి గట్టియవసర ముండియే తీసుకొన్నాను. అదియైనను నా కష్టమునకుఁ దగినది మాత్రమే తీసికొన్నాను. తేపు వేలకొలఁది ధనము చేతిలోఁ బడినప్పుడు మే మగ పడుదుమా ?

వెం — అమ్మ ! ఎంతమాట సెలవిచ్చినారు ? బాబూ ! అప్పుడు మఱి రెండువంద లద నముగాఁ బుచ్చుకొండి.

శ్రీ — అప్పు డవి యెట్లును దప్పదు.

వెం — అప్పుడును, ఇప్పుడును గూడఁ బుచ్చుకొందురా ?

శ్రీ — ఎన్ని మాఱులు పుచ్చుకొన్నను నాలుగువందలే కాదా ? అయిదారువందలు చేతిలోఁ బెట్టి తగిలివేయఁబడిన నీ కయిదాఱువే లిప్పించుచున్నప్పుడు నేను నాలుగువందలు తిన నోచు కొనలేదా ?

వెం — పోనిండు. పిమ్మట నా నాలుగువందలును దీసికొందురు గాని యీ రెండువందలును నాకిప్పు డివ్వండి. మీ పాదాలు పట్టుకొందును. కటాక్షింపుడు.

శ్రీ — నాకుఁ గూడ నట్టి యవసర ముండుటచేతనే ముందుగాఁ బుచ్చుకొన్నాను. లేనిచో నీ వన్నట్లే చేయుదును.

వెం — బాబూ : మీకేమి ? ధనవంతులు. ఎట్లయినను సొమ్ము జతపఱుచుకొందురు. నా యవసరము కనిపెట్టుఁడు.

శ్రీ — ఓయీ ! నీవు బతిమాలిన లాభము లేదు. అమాయికుఁడవగు నీయందు దయఁ దలచి యింత కష్టపడుచుండ నీ వది యెఱుఁగజాలవు. నీ సొమ్ము నే నపహరించితినని తలంపకుము. ఇదిగో నీవు వ్రాసిన నోటు. (అని జేబులోని యొక కాగితము తీసి బల్లపై గొట్టి) ఇదిగో యిప్పుడే చింపి పాఱవైచెదను. నీవు నాకు సొమ్మియ్య నవసరము లేదు. నేను నీ దావాను గెలిపింప నవసరమును లేదు. వెళ్ళు వెళ్ళు. కందకులేని దురద బచ్చలికేల ? కష్టపడి వేలకొలఁది సొమ్ము తెచ్చి నీ యొడిలోఁ బోయకపోయిన నా కేమి ? వెళ్ళు వెళ్ళు.

వెం — (చేతులు జోడించి) బాబూ ! కోపము వద్దు. మీరు తండ్రులు. మేయు పిల్లలము. మీ రంత యాగ్రహించిన మేము మాట్లాడఁగలమా ?

శ్రీ — ఓయీ ! నీ మీద నాకుఁ గోప మెందులకు ? ఒకవేళ వచ్చినను నీకుఁ బోవున దేమి ? ఎట్లయినను నిది మంచికాలము కాదు. నిన్ను నిర్బంధించి సొమ్ము లేదనిన నప్పిప్పించి నీచేత దావా తెప్పింపకపోయిన నాకుఁ గల్గెడు నష్టమేమి ? నీ దురదృష్ట మిట్లుండ నే నేమి చేయుదును ? పొమ్ము. ఈ నోటు చించిపాఱవేయుదును.

వెం — బాబూ ! మీరు రక్షింపకపోయిన మాకు దిక్కేది ? తెలియక పలికితిని. మన్నించి కాపాడవలెను బాబూ !

శ్రీ — బాబూ లేదు. గీబూ లేదు. ఆ సొమ్మంతయు నా యొడిలో బోసినట్లు మాటాడు చుండ నెప్పుడు సహింపఁగలరు ? ఆ దిక్కుమాలిన సొమ్మెవరికిఁ గావలెనోయి ! పాడు ముండ, పాకేది గడించును. మాకు గౌరవమే ప్రధానముకాని డబ్బుకాదు.

వెం — బాబూ ! తెలియక పలికితిని. క్షమించి నా దావాను గెలిపింపుఁడు. నే నిట్లన్నా నని కోపించి నాకార్యమునకు భంగము చేయకుఁడు.

శ్రీ — (కుంచెము శాంతించిన ట్లగపడి,) అ ట్లెప్పుడును జేయము. చేసిన పని గట్టిగాఁ జేసి తీఱుదుము. మాపట్టిన దావా పోయిన మాకు లాఘవము కాదా ! ఇఁక నాభార మంతయు మాపయి పెట్టుము.

వెం — చిత్తము. చిత్తము. వెంటనే దావా దాఖలు చేయవలెను బాబూ !

శ్రీ — అది నీవు చెప్పవలయునా ?

వెం — (దండము పెట్టి) సెలవు బాబూ !

శ్రీ — మంచిది. వెళ్ళుము.

వెంకునాయుడు వెళ్ళుచుండును

శ్రీ — వెంకునాయుఁడూ !

వెం — చిత్తము చిత్తము. (అని తిరిగివచ్చును.).

శ్రీ — నీవు బెల్ల మమ్మివేసితివా ?

వెం — లేదు. ధర కుదరలేదు బాబూ !

శ్రీ — (అనుమానించుచు) అట్లయిన నీ వొకటి చేయవలసి యున్నది.

వెం — సెలవియ్యండి బాబూ !

శ్రీ — అకస్మికముగా మా పిల్లదానికి వివాహము కుదిరినది. మీవైపు బెల్లము పంచదార కంటె బాగుండునఁట. ఒక బెల్లపుదిమ్మ పంపవలెను. దాని సొమ్ము వెంటనే యిచ్చివేయుదును.

వెం — అందులోఁ జిల్లరగాఁ నమ్మిన నా కొడుకు లొప్పుదురో లేదో !

శ్రీ — వకీలుగారికిఁ గావలెనని చెప్పుము. నేను మీకింత లాభము గల్గించుచుండ నాకాపాటి సాయము చేయలేరా ? నే నిట్లంటినని నీ కొడుకులతోఁ జెప్పుము. మఱియుఁ గూర లేమయి నను బంపలేవా ?

వెం — సెల వయినచో వంకాయలు పంపెదను.

శ్రీ — పనసకాయ లేమియు దొరకవు కాఁబోలు.

వెం — లేతకాపు. కూరకుఁ బనికిరావు.

శ్రీ — పోనిమ్ము. ఆ వంకాయలును, బెల్లపు దిమ్మయును గూలివాండ్రచేఁ బంపుము. ఆ కూలి నే నిచ్చివేయుదురు.

వెం — ఆ కూలి డబ్బులు మీ రియ్యవలయునా ? అఱులు పోవునా ? నూఱులు పోవునా ?

శ్రీ — అవును. మీ రట్టి యౌదార్యసాహసము గలవారని నే నెఱుఁగకపోలేదు. చూడు, బెల్లము మంచిది పంపెదవుకాదా ?

వెం — చిత్తము.

నమస్కరించి వెడలిపోయెను.

౮

" ఎట్లో యీ పిశాచమును వదల్చుకొనునప్పటికి నా తాతలు దిగివచ్చినారు. నిన్నటినుండియుఁ బాతాళహోమము చేసి యెన్నో యసత్యములాడి యెన్నో డంబములు పలికి, యమాయికురాలగు రమణమ్మను, నంతకంటె నమాయికుఁడగు వెంకునాయని నమ్మించి మోస పుచ్చినగాని యీ రూపాయిలు నా జేబులోఁ బడినవికావు. ఆహా ! ధనార్జన మెంత కష్టము ! వేయి మాట లాడవచ్చునుగాని యొక్క దమ్మిడి సంపాదించుట యెంత కష్టము. ఇట్లుండ నాల్గు వేల రూపాయలు మూటగట్టి యల్లునికి దారపోయవలెనట ! అహా ! ఏమి న్యాయము ! ఎంత కష్టము ! (తమ కన్యల కన్యాత్వము వదలించినందులకు సంతోషపూర్వకముగాఁ గన్యాదాత లింతో యంతో వరదక్షిణ యిచ్చుట న్యాయము. అంతియకాని మగపెండ్లివారు గొంతెమ్మ కోర్కులు కోరి కన్యాదాత యిల్లు గుల్లచేయుట తగునా ? వేలకొలఁది రొక్కమును గుమ్మరించుటయే కాక వరునకుఁ జేతులకు మురుగులఁట ! వ్రేళ్ళ కుంగరాలఁట ! పట్టు పంచెలట ! వెండికంచములఁట ! బైసికీళ్ళఁట ! చేతి గడియారములఁట ! వాండ్ర వల్లకాఁడఁట ! ఇట్లొకటియా ! రెండా ! ఇ వన్నియు వరుని కియ్యవలసినవే. ఇవిగాక యాఁడుబిడ్డ లాంఛనములఁట. ఆపైని వియ్యపురాలి లాంఛనములఁట ! ఇట్లయినఁ గన్యాదాత లెంతలోఁ బకీర్లు గావలయును ? కన్యాదాతలను బకీర్లనుగాఁ జేయుటయే వారి ముఖ్యోద్దేశము.) ధర్మశాస్త్రముల్వ్రాసిన మునిముచ్చు లాఁడువాండ్రకుఁ గూడ వివాహ వయః కాలనిర్ణయము చేయనియెడల నప్పు డేమగునో ? మగవాండ్రు నానావిధముల నాఁడువాండ్రను బతిమాలుకొని పెండ్లి యాడకపోవుదురా ! ఇంత వయస్సులోనే బాలికలకు వివాహము కావలెనన్న నిర్బంధ ముండుటచే మగపెండ్లివారి కిన్ని తెగనీల్గులా ? ఇంత కండకావరమా ? ఇట్టివారి పెడసర మె ట్లయిన నడఁచివేయవలెను " అని యిట్లు శ్రీనివాసరా వాలోచించుచున్న సమయమున నొక యువతీలలామ వచ్చి చెంతను నిలువఁబడెను. సుఖాసనమున వెలికిఁగా బరుండి యూర్ధ్వప్రసారితలోచనుండయి యుండుటచే శ్రీనివాస మామెను జూడనేలేదు. ఆమె యొక్కించంత తడ వట్లె యుండి మృదుమధుర కంఠస్వరముతో " నాయనా ! " అని పిలిచెను.

శ్రీ — (కన్నులు తెఱచి చూచి) అమ్మాయీ ! కమలా ! ఏమమ్మా ! ఎందుకుఁ బిలిచితివి ?

క— నాయనా ? వంటయైనది. భోజనమునకు లెండు.

శ్రీ — మంచిది. అట్లే లేచెదను.

క — నాయనా ! మీ రెల్లప్పుడును దీర్ఘచింతా నిరతులయి యుండిన మీ యారోగ్యము చెడిపోదా ?

శ్రీ— లేదు. చింత కేమి యున్నది ? ఆయాసముగా నుండుటచే ని ట్లిచ్చట విశ్రమించినాను.

క — నాయనా ! పెండ్లికి మన ప్రయాణ మెప్పుడు ?

శ్రీ — ఈ రాత్రియె.

క — వివాహ మెప్పుడు ?

శ్రీ — తే పుదయము వృషభలగ్నమున.

క — అంతయు సిద్ధమైనదా ?

శ్రీ — అవును. ఏ మట్లడుగుచున్నావు ?

క — ఈ సంబంధమును దప్పించివేయరాదా ?

శ్రీ — (ఆశ్చర్యముతో) విశ్వప్రయత్నములు చేసి యెట్లో శ్యామసుందరరావుగారి సంబంధము నిశ్చయించి యిట్టిది లభించినందుల కమితానందము నొందుచుండ నీ విట్లందువేమి ?

క — ఆ సంబంధము మా కెవ్వరికి నచ్చలేదు.

శ్రీ — (తీవ్రముగఁ జూచుచు) నీకా ? మీ యమ్మకా ?

క — నాకు, మా యమ్మకు, అందు ముఖ్యముగ భ్రమరకును నచ్చలేదు.

శ్రీ — మీ యమ్మ తెలివిమాలిన ముండ. దానికి మంచిచెడ్డలు తెలియవు. నీవు లోకజ్ఞాన మెఱుఁగనిదానవు. నీకంటెను లోకజ్ఞాన హీనురాలు భ్రమరాంబ. మీ కేమి తెలియును ? అయిన మీ కాసంబంధ మే విషయమున నచ్చలేదు ?

క — అన్ని విషయములచేతను గూడ నచ్చలేదు.

శ్రీ — (గంభీర స్వరముతో) అన్ని విషయముల — అనగా ? వరుఁడు బాగుండలేదా ?

క — రూపురేఖలలో లోపములేదు. బాగుండ కేమి ?

శ్రీ — వారి వంశయు మంచిది కాదా ?

క — కాకేమి ? అగ్రగణ్యమైనది.

శ్రీ — ధనవంతులు కారా ?

క — మనవారిలో నిజముగా వారు ధనవంతులే ? కాని........

శ్రీ — (కోపముతో) కాని, ఏమిటి ? కానీ లేదు. ఏగాణీలేదు.

క — కాదు, నాయనా ! కోపింపకుము. చనవుచే నిట్లనుచున్నాను. శ్యామసుందరుఁ డెంత ధనవంతుఁ డయినను, నతఁడు మిక్కిలి పిసినిగొట్టు. ధనవిషయమై యంతటి కర్కోటకుఁడు లోకమున లేఁడు. అతని ప్రాణముకంటె ధనమే ప్రియము. అతని భార్య భర్తగుణము లన్నిటియందును సమానురాలు. ఆ తల్లిదండ్రుల గుణసమూహ మంతయు బునికి పుచ్చుకొన్నఁవాడు వారి కుమారుఁడు.

శ్రీ — అయిన, నీ యభిప్రాయ మేమి ? వారట్టు లుండఁబట్టియే ధనవంతులయి యున్నారు.

క — జనకా ! నాది కాదు. మా యభిప్రాయ మే మందువా ? అట్టివారి యింటఁబడిన యాఁడుదానికి సుఖ ముండదు.

శ్రీ — సరి సరి. బాగు బాగు. ధనము సర్వార్థ సాధనము. అది యున్నవారికి సుఖ ముండ దందువేమి ? వా రెంత పిసినిగొట్టులయినను గోడలికిఁ దిండి పెట్టరా ?

క — అ త్తింటి కోడలికిఁ గావలసినది తిండియేయని నీ తలంపాయేమి ?

శ్రీ — తిండి కాకపోయిన మఱొకటి. అదియుఁ గాకపోయిన మఱొకటి. ఇదంతయునేల ? నా ప్రాణము పుచ్చుకొనక ముఖ్యాంశమును జెప్పు.

(క — ముఖ్యాంశ మే మున్నది ? వారి సంబంధము తన కిష్టముకాదని భ్రమర యను చున్నది.)

శ్రీ — చిన్నపిల్ల, దాని కేమితెలియును ? నీవును మీ యమ్మయు ననుకొన్న మాటలు విని యది య ట్లనవచ్చును. మీ రా సంబంధము మంచిదని యుందురేని నదియు మంచిదే యనును.

క — జనకా ! నీవు పొరపడుచున్నావు. భ్రమర చిన్నపిల్లయని తలంచుచున్నావు. అది వయసునఁ జిన్నది యయ్యును, విద్యాబుద్ధులందుఁ బెద్దదియే. దాని కిప్పుడు పదమూఁడవ యేఁడు. ఉన్నత పాఠశాలలో నయిదవ తరగతి చదువుచున్నది. మా యెదుట ముందుగా నదియే తన కాసంబధము వలదని నొక్కిచెప్పినది. దానిమాట లాలోచింపఁగా మాకును నట్లే తోఁచినది.

శ్రీ — మీ రందఱును దెలివిమాలిన పశువులు. వారి సంబంధము నిమిత్త మెందఱో సంచులతో రూపాయిలు పట్టుకొని తిరుగుచున్నను వారి కది లభింపకున్నది. అట్టి సంబంధము మన కనాయాసముగా లభ్యమగుచుంత మీ రిట్లందురేల ?

క — జనకా ! వారి సంబంధము సంచులతో ధనము గ్రుమ్మరించువారికే తగునుగాని మనవంటి సామాన్యులకుఁ దగదు. మన భ్రమర చెప్పిన విషయ మిదియే.

శ్రీ — ఏమని.

క — అంత ధనము వెచ్చించి తనకుఁ బెండ్లి చేయవలదని.

శ్రీ — చిన్నపిల్ల దాని కేమి తెలియును. ఇంతకును ధనవిషయ మాలోచింప మీ కేల ? ఆ భారమంతయు నాది.

క — జనకా ! మన కుటుంబ స్థితిగతులు నాకును దెలియును. భ్రమరకును దెలియును. నా పెండ్లికిఁ జాల ధనము వెచ్చించినారు. ఈ భ్రమర పెండ్లి కింత మొత్తమును వ్యయము చేసిన నిఁక మీరు నిలుచుటెట్లు ? తక్కినవారికి వివాహము చేయుటెట్లు ?

శ్రీ — అదియా ! మీ ఆలోచనము ? మే మెట్లయినను మా పిల్లలు సుఖించినఁ జాలును. ఇంత యన్నవస్త్రములు గలవారి లోపల మిమ్ములను బడవేసినచో నింత ముద్దుగా మిమ్మును బెంచిన మేము కృతకృత్యుల మగుదుము.

క — జనకా ! మీది సదుద్దేశమే. పిల్లలమగు మాయందుఁ దమ కమిత ప్రేమము గలదని మే మెఱుఁగుదుము. కాని మే మధిక ధనసంపన్నుల యిండ్లలోఁ బడినను, మా యదృష్టవశమున నచ్చట దేహసౌఖ్యము లొందఁగల్గినను, మా పుట్టినిల్లు పచ్చగా నున్నపుడే మాకా సౌఖ్యము, ఆనందము గల్గును. మీ రిట్లు మా సుఖములకయి యప్పులపాలగుట మా కెంత మాత్రమును నిష్టములేదు,

శ్రీ — ఇంతమాత్రమున ఋణములపా లయిపోనులే.

క — ఈ నాలుగు వేలును మఱెట్లు తేఁగలరు ?

శ్రీ — అమ్మాయీ ! అదంతయు నేఁడువాంఛ్ర కెందుకు ? ధన మక్కఱలేకుండగనే కార్య మెట్లో నెఱవేర్పింతును.

క — అది యెట్లు పొసఁగును నాయనా ?

శ్రీ — దాని కొక తంత్ర మున్నది. ధనవిషయ మెత్తకుము. ధనావసరము లేనిచో........

క — లేకపోవుట యెట్లు ? (పెదనాన్నగారు మొదట వారు కోరినప్రకారము దివ్యమగు భూఖండము వ్రాసి యిచ్చినను బుచ్చుకొనక పెండ్లి పీటపై గూర్చుండినవరుని లేవఁదీసికొని వెడలిపోయినారు.) అ విషయ మాలోచింప వారెంత లుబ్ధులో, యెంత కఠిన హృదయులో,

యెంత మర్యాదహీనులో స్పష్టమగుచున్నది. వారెంతమాత్రమును గట్నమును మానరు. అ కట్నములోను నమకొన్నదానికంటె నొక దమ్మిడి తక్కువయినను బుచ్చుకొనరు.

శ్రీ — కట్నమే యవసరము లేకుండ నేను జేసెదను కాదా ?

క — (సాలోచనమై) ఎట్లు ?

శ్రీ — దాని కొక తంత్ర మున్నది. అది యిప్పుడు చెప్పరాదు. కార్యము కానిమ్ము.

క — తండ్రీ! వివాహములపట్లఁ దంత్రములును, గపటములును బనికిరావు. అవి ముందు ముందు బాధాకరము లగును. భ్రమరయం దెంతో ప్రేమగల మీరు మీ చేతితోనే దాని కుత్తుక నుత్తరించెన వారగుదురు. అంత ధనము గ్రుమ్మరింప మనకు శక్తిలేదని మే మెఱుఁగుదుము. మీ రా సంబంధమును మాని భ్రమర నొక బీదవాని కిచ్చి పెండ్లిచేయుఁడు. వాఁడాయవారము చేసి తెచ్చినదైనను దాని కింత పెట్టి యెంతో ప్రేమించును. మగనాలికిఁ బతిసహవాసభాగ్య మును మించిన భాగ్యము లేదుగదా ?

శ్రీ — చాలు. చాలు. బాగుగ జెప్పితివి. నీ వట్లు సులభముగా నన్నావు గాని నే నట్లు చేయఁ గలనా ? బీదవారితో సంబంధమునుజేసి నల్వురులోఁ దలయెత్తుకొని తిరుగఁగలనా ? నా కెంత పరువు తక్కువ ? నా హోదాకుఁ దగిన సంబంధమునే చేయవలెను. కాని నీ వన్నట్లు చేయఁ జాలను.

క — హోదాకుఁ దక్కువయని బావించి మీకుఁ బ్రాణతుల్యమగు భ్రమరను విపదలపాలు గావింపకుఁడు. దాని సౌఖ్యమును జెఱఁగొట్టకుఁడు.

శ్రీ — (కమలను నిదానించి చూచి) ఇదేమి? ఇట్లసందర్భము లాడెదవు. ఇంత ప్రయత్న మును జేసి భ్రమర కీ సంబంధమును గల్గించుట యది సుఖించుననియే కదా ! నీ మాటలు నా కేమియును బోధపడకున్నవి.

క — (సంకోచముతో) జనకా ! తమరు పెద్దలు. నిదానించి చూచినఁ దమకుఁ దెలియని యంశము లేమున్నవి ? మీరు ధనావసరము లేకుండఁగనే శ్యామసుందరుఁడుగారి సంబంధము చేయఁగలమనుచున్నారు. సూక్ష్మదృష్టితో నాలోచించిన వారి స్వభావము మీరును గ్రహింపఁ గలుగుదురు. వారు ధనమునకును బ్రాణమునకును లంకెపెట్టి వర్తింతురు. వారికి మాన మర్యాద లక్కఱలేదు ; మంచిచెడ్డ లక్కఱలేదు. కీర్తి యక్కఱలేదు. సౌఖ్య మక్కఱలేదు. వారికి ముఖ్యముగాఁ గావలసినది ధనము. ధనవిషయ మేపాటిలోపము గల్గినను వారు మన సంబంధము చేసికొనరు. ఒకవేళఁ బ్రస్తుతావసరమునుబట్టి చేసికొన్నను, పిల్లను దమ యింటికి దీసికొని వెళ్లరు. మగనితోఁ గాపురము చేయనీయరు. ధనవంతులని యాసించి యిట్టి దుస్స్వ భావుల సంబంధమును జేయుటకంటె, భ్రమరను సర్వవిధముల నరకకూపమువంటి వారి యింటఁ బడవేసి పలుబాధలపాలుచేయుటకంటెఁ, గుటుంబము వా రందఱు నల్లారు ముద్దుగా జూచుచుఁ బ్రేమించుచుఁ దమయింటి కోడలు కోడలని యధిక సంతోషముతోఁ గనఁబడినవారి కందఱకును జూపి నెత్తినపయిఁ బెట్టుకొని వర్తించు నొక బీద కుటుంబమున మన భ్రమరను జేర్చితిరా ! యది మిక్కిలి సుఖించును. సంతసించును.

శ్రీ — ఓహో ! నీ యభిప్రాయ మవగత మయినది. వివాహమైన తర్వాతఁ బిల్లను దీసి కొని వెళ్ళరేమో యనియా నీ భయము ! అట్లు తీసికొని వెళ్ళకుండ వా రేచెరువు నీళ్ళు త్రావఁగలరు ? శ్రీనివాసరావున కపకార మొనర్చి శ్యామసుందరుఁడు బ్రదికిపోఁగలఁడా ?

క — జనకా ! నిజమునకు వచ్చిన మన మేమి చేయఁగలము ? నిర్ణీతమగు ధన మంతయు

నిచ్చినఁగాని పిల్లను దీసికొని వెళ్ళమనిన మన మేమి చేయఁగలము ? లేక తీసికొనివెళ్ళి కోడలిపయిఁ గుటుంబము వారందఱును రవరవ లాడుచుఁ గోరచూపులఁ జూచుచు వర్తించు చుండిన మన మేమి చేయఁగలము ? అట్టిచోటఁ గాపురము చేయుటకంటె భగభగ మండుచున్న దావాగ్ని హోత్రమధ్యమున నుఱుకుట యుత్తమురాలికి సౌఖ్యముగదా ? నే నిట్లనుచున్నానని కోపింపకుఁడు. మీరు నా విషయ మేమి చేయగలిగినారు ? అత్తింటనుండి నేనిచ్చటికి వచ్చి రమారమి రెండు వత్సరము లయ్యెను. వారు వచ్చి నన్ను........................

శ్రీ — ఓహో ! తెలిసినది. నీ యత్తవారు వచ్చి నిన్నుఁ దీసికొని వెళ్ళలేదనియా ! నీ యభి ప్రాయము ! ఇఁకఁ గొంచెము దినము లోర్చుము. నీ మామగారికి బుద్ధి చెప్పింతును. అతఁడు వట్టి మూర్ఖుఁడు. వాని ప్రాణము లన్నియు నా చేతిలోఁ జిక్కి యున్నవి. వియ్యంకుఁడు గదాయని నేనే వెనుక దీయుచున్నాను. లేనిచో వాని సిపాయికి నాపాదములు పట్టుకొనునట్లు చేయకయుందునా ?

క — జనకా ! అవి వ్యవహార విషయములు. ఒకప్పు డవసరము వచ్చి నా మామగారు మీ పాదములు పట్టుకొన్నారే యనుకొనుఁడు అ దెంతవఱకు ? వ్యవహారము తీఱినంత వఱకే కదా ? తరువాత నెప్పటివిధముననే వర్తింతురు. మన మేమి చేయఁగలము ?

శ్రీ — నిన్నుఁ దీసికొని వెళ్ళునంతవఱకును నా వ్యవహారము అట్టె పెట్టి యుంచెదను.

క — జనకా ! మీకొక నమస్కారము. అంత నిర్బంధము చేయవలసి వచ్చినప్పుడు నే నత్తింటికి వెళ్ళనే వెళ్ళను. వారు నన్ను దాసిదానికంటె నధమాధముగాఁ జూచుచు నెత్తి పొడుపుమాట లాడుచుండ నేను బ్రాణములను భరింపజాలను. మర్మచ్ఛేదకములగు నా దురు క్తులను వినుచు సంతత నిగూఢ దుఃఖ మనుభవించుట కంటె నాయం దత్యంత వత్సలులగు మీ నీడను బ్రదుకుట నాకు మేలు గాదా ? నేను నా విషయమై చెప్పలేదు. భ్రమరవిష యమై చెప్పుచున్నాను. నా మామగారివలె శ్యామసుందరుఁడును బరమలుబ్ధుఁడు. అతఁడు వివా హకాలమున నిర్ణయించిన ధన మంతయును బుచ్చుకొనకుండ విడువఁడు. మన మాధన మిచ్చు టలో నేమాత్రము కక్కుఱితి పడినను భ్రమర కష్టముల పాలగును. ధనమందే కాని సంబం ధమందు గౌరవము లేనప్పు డవతలవారు కోటీశ్వరు లయినను మన కా సంబంధము వలదు. జనకా ! నా యత్తింటివారికి లేదా ? పోదా ? మన మీయవలసిన నాలుగువందల రూపాయ లును వారు పెట్టుచున్న వ్యయములలో దేనితోఁ బోలును ? నా వివాహ సమయమున మీరు వారి కిచ్చెదమన్న వరశుల్కముతో నా కలంకారములు చేయింప వా రేర్పఱచిరి. అవిధముగా మీరు చాల వఱకు నగలు చేయించి నాకిచ్చినారు. ఇఁక మీరు చేయించి నా కియ్యవలసిన నగలు నాల్గు వందల విలువగలవి. అవియైనను నాకుఁ జెందునవి కాని నా మామగారి భోషా ణములలోఁ జేరునవికావు. ఇట్లుండ వారి కింత పట్టుదల యేల ? మిగత నగలు మీరు చేయించి యిచ్చిన నన్ను గొనిపోవుదురా ? లేనిచో మానెదరా ? నా బ్రదు కంతయు నాల్గు వందల రూపాయలలో నిమిడిపోయెనా ? మానవతి కింతకంటె నెక్కుడు దుఃఖ ముండునా ? నాకును నా యత్తవారికిని గల్గు సంబంధము ధనమునుబట్టియా ? ఇది తలంచుకొనుటకే సిగ్గగుచుండ నిఁక నోటితోఁ జెప్పుకొనఁగలమా ? కావున నేనుఁ దమ్ముఁ బ్రార్థించుచున్నాను. రూపము గాక, గుణములుగాక, సుశీలముగాక, మానమర్యాదలుగాక, కులీనత్వముగాక, కేవలము ధనముమాత్రమే ప్రధానముగా నెంచుకొను ధనమదపిశాచ మత్తులతోడి సంబంధము వలదు. ఒక సంబంధము చేసికొని మన మనుభవించుచున్నాము. ఇంకను నట్టి సంబంధమే కావల

యునా ? నా మామగారు మూర్ఖులని తమ రన్నారు. శ్యామసుందరుఁడు మూర్ఖాగ్రేసరుఁడని చని చెప్పవచ్చును. నా పతి తండ్రికంటె నెన్నోవిధముల మంచివాఁడు. తల్లిదండ్రుల కోపమునకుఁ జంకి వెనుక దీయుచుండెను. గాని నాయందుఁ బ్రేమలేక కాదు. ఇఁక భ్రమర మగఁడట్టివాఁడు కాఁడు. తండ్రికంటెను మిక్కిలి మూర్ఖుఁడనియు, లుబ్ధుఁడనియుఁ జెప్పవచ్చును. పట్టి శుష్క హృదయుఁడు. చదువరి యయినను రస మించుకంతయును గ్రహింపలేనివాఁడు. విద్యావతియగు మన భ్రమర కతఁ డెంతమాత్ర మర్హుఁడుకాఁడు. కావున నీ సంబంధము మానుఁడని కోరుచున్నాము. పిమ్మట మీ యిష్టము.

శ్రీ — అమ్మాయీ! నీ కంటె నేనన్నివిధములను బెద్దవాఁడను. నాకును లోకానుభవము గలదు. నీ వెట్టి గతి పట్టినదో నే నెఱుఁగక పోలేదు. కాల మెప్పుడు నొక్కరీతిగా నుండదు. సంయోగ వియోగము లెప్పుడును నియతములు గావు. మన మనస్సు లెప్పుడును నొక్కరీతిగా నుండవు. మన కష్టసుఖములు మన చేతిలో లేవు. అవి దైవమున కధీనములు. ప్రస్తుతమున మంచిచెడ్డలు గమనించి కార్యము లొనర్పఁగలము. అంతియ కాని భావిస్థితిని బరిశీలింప సర్వజ్ఞులముకాదు గదా ? అతికష్టపడి సిద్ధపఱిచిన కార్యమునకు విఘాత మొనర్పకుఁడు. కన్నపుత్త్రికల మేలునే కోరుచుందును గాని విపరీతముగా వర్తింపనుగదా ? భ్రమర విషయమై యెట్టి చిక్కును సంభవింపనీయను. అప్పో సప్పో చేసి నాల్గువందల రూపాయల నగలను జేయించి నీకుఁ బాఱవేసినచో సర్వము సమకూడినట్లే ! ఎంతో కష్టపడినఁగాని ధన మార్జింపలేము. (నేను నా పిల్లల కధికముగా ధనమొసంగలేకపోయినను వారిని లక్షాధికారుల యిండ్లలోఁ బడవేయఁ గల్గినచో కృతార్థుఁడ నగుదును. చెరువులో నీ రున్నచోఁ బ్రస్తుతము గాకపోయినను మఱియొకప్పు డయిన నుపయోగించుకొని సుఖింపవచ్చు నను నాశయైన నుండును.) పట్టి మరుభూమి నాశ్రయించిన నేమి లాభము ? మానవుల మనఃకుసుమములను బంధించి యుంచునది యాశావృంతమని పెద్దలు చెప్పుదురు. కావున మీరు భిన్నాభిప్రాయులు గాక త్వరగాఁ బ్రయాణసన్నద్ధలు కండు. భ్రమర నామాట నతిక్రమింపఁజాలదు. చిన్నపిల్ల యగు భ్రమర మానసమును గలంతపెట్టకుఁడు. నీవును మీ యమ్మయు నొక్కిచెప్పిన నదియు నంగీకరించును. లేనిచో మీ రూరకుండుఁడు. ఆ పని నేనే చేసెదను. ఒక్క నిమిషములో దాని నంగీకరింపఁ జేసెదను.

కమల మఱేమియును జెప్పలేక లోపలికి వెళ్ళిపోయెను. శ్రీనివాస మట్టె మఱి కొంచెము సేపు కూర్చుండి భోజనమున కరిగెను.

రామయ్యాగ్రహారమున రెండు వీధు లున్నవని యింతకుఁ బూర్వము వ్రాసియున్నాను. అం దెగువల వీధియం దొక గృహమున శ్రీనివాసరావు గత రాత్రి కుటుంబసహితుఁడై వచ్చి విడిసెను. ఆ యిల్లు పరులదికాదు. అతని మాతామహార్జితమైనది. అతనికిఁ బిత్రార్జితమగు నొక గృహము దిగువవీధిలో రామావధాని మందిరము నంటి యుండెడిది. కాని యది శ్రీనివాసరావు తన చదువునకై చేసిన యప్పును దీర్చుటకై యమ్మవలసి వచ్చెను. దానిని రామావధానియె యుక్త ధన మిచ్చి పుచ్చుకొనెను.

శ్రీనివాసము విశాఖపురినుండి వచ్చునప్పటికి మాధవరావు సాయమున శ్యామసుందరుఁడే యిల్లు బాగుచేయించి పాక పందిరి వేయించి యతని రాక కెదురుచూచుచుండెను. లోకములో

నాఁడు పెండ్లివారు మగపెండ్లివారి కడుగులకు మడుఁగులొత్తుచు తదాజ్ఞానువర్తులై మెలఁగుట యాచారము. ప్రస్తుత మట్లు జరుగలేదు. మగపెండ్లివారే యాఁడుపెండ్లివారి నట్లు చేయ వలసివచ్చెను. మఱియు శ్యామసుందరరావే విడిదికయి తమకుఁ గూడ నొక యిల్లు సిద్ధము చేయించి యుంచుకొనెను. శ్రీనివాసము బండి దిగునప్పటి కాపీధి వారందఱును, శ్యామ సుందరుఁడును వచ్చి యతనిని బరివేష్టించి, కుశలప్రశ్న మడిగి. యుచితమర్యాద లొనర్చిరి. పిమ్మట శ్రీనివాసము శ్యామసుందరుని చేయి పట్టుకొని "బావగారూ! మీకుఁ జాల శ్రమ యియ్యవలసివచ్చినది. మీకు మేము చేయవలసిన యుపచారములు మీరే మాకుఁ జేయవలసి వచ్చెను. ఈ వివాహము మీ కుగ్రామములోఁ గాక విశాఖపురిలో నైన పక్షమున మిక్కిలి యుత్సాహ పూరితుఁడ నగుదును. అచ్చట నే వస్తువునకును దడవుకొన నక్కఱలేదు. మఱియు మీ కింత శ్రమయు నక్కఱలేకపోవును. కాని యేమి చేయఁగలము? స్నాతకవ్రత మవ లంబించిన పెండ్లికొడుకు నది దాటరాదను ధర్మశాస్త్రవచనముచే మీరును మేమును గూడ శ్రమపడవలసి వచ్చెను. కానింపు, దైవయత్నమును దూర్ప నెవ్వరికశక్య" మని, తా మతి కష్టపడి యపారకారుణ్యము వహించి విగతాశ్రముఁ డయిన శ్యామసుందరరావు కొడుకు నుద్ధ రించుటకేవచ్చినట్లు సంభాషించెను. కాని యా గూఢాభిప్రాయ మచ్చటివా రెవ్వరునుగ్రహింప లేకపోయిరి. అంతలకు శ్యామసుందరుడు " సరి సరి యింత మాత్రమున మాకేమి శ్రమ" యని వినయమును సూచించెను. తక్కిన యా వీధివారు "ఓయీ! శ్రీనివాసరావు! నీ వెక్క డనో విశాఖపట్టణములో వివాహ మొనర్చిన మేమందఱమును జూచి యానందించుట యెట్లు? మీ యిరువుర బాంధవ్యమును జనక దశరథుల బాంధవ్యమువలె నత్యుత్తమ మయినది. మా కెంతయు సంతోషకరముగా నున్నది" అని శ్యామసుందరునితో "ఓయీ! చూచితివా? శ్రీనివాసరావు చూపు మర్యాదయు, ఘనతయు, బంధుప్రీతియు, నాదరమును మఱొకరు చూపలేరు. చేసిన నిట్టివారితోనే చుట్టఱికము చేయవలెను. ఇంతకును నీ కొడు కదృష్ట వంతుఁ" డని తమ సంతసమును వెలిబుచ్చిరి. అది విని శ్రీనివాసము "అయ్యా! మీ రను నది నే నంగీకరింపను. నిజముగా మా పిల్ల నోచిన నోములను బట్టియే యీ శ్యామసుంద రుఁడుగారి సంబంధము లభించినది. ఈ పాటివాఁడు మన శాఖలో నెచ్చటను లేఁడు. అయిన నేమి, లగ్నమునకు వ్యవధి లేకపోయినది. లేనిచో మహేంద్రవైభవముతో నీ వివాహము చేసి బాగు బాగని మా బావగారిచేఁ బొగడ్తను గాంచి యుందును. తక్కిన దెట్లయి నను నయిదు దినములును వచ్చిన బంధుగులకును, బెండ్లివారికిని నింత పప్పు, అన్నమయి నను బెట్టవలదా? అతి కష్టముచే నీ స్వల్పకాలములోనే వివాహ సంభారములు జతపఱుచు కొని వచ్చితిని. ఏ లోపము లున్నను బావగా రనుగ్రహించి మమ్మును నల్వురలోను బడ వేయవలదని కోరుచున్నాను. బావగారివంటి లక్షాధికారి మన యింటికిఁ దరలివచ్చినప్పుడు మన మెంత వైభవముతోఁ గార్యము జరుపవలెను? కాని యేమి చేయుదును" నని తన మృదుమధుర సంభాషణముచే శ్యామసుందరరావు నేనుఁగు లెక్కించెను. అది విని యందఱును బరమానంద భరితు లయిరి. అంతియకాని శ్రీనివాసరావు ముందఱికాళ్ళకు బంధములువేసి మాటాడుచున్నా డని శ్యామసుందరుఁడు గుర్తింపలేకపోయెను. కొంతసేపు సంభాషించు కొన్న పిమ్మట నచ్చటివారు తమతమ గృహముల కరిగిరి. శ్యామసుందరుఁడుగూడ వియ్యం కుని యొద్ద సెలవు గైకొని వెడలిపోయెను. శ్రీనివాసము మొదలగువారు భుజించి పండుకొనిరి.

మఱునాఁ డుదయము పది గంటలకు శుభముహూర్తము. తెల్లవాఱునప్పటికి బాజాబజం

స్త్రీలు మొదలగునవి వచ్చెను. పల్లకీబోయీలును వచ్చిరి. బంధుగులును, మిత్రులును దమతమ కుటుంబములతో వచ్చి తమ కేర్పఱిచిన విడుదలలో విడిసిరి.

పురోహితులు బ్రాహ్మణులు వచ్చి వివాహమునకుఁ గావలసిన సంభారములను జతపఱిచిరి. ఇంక శుభముహూర్తమున కొక గంట మాత్రమే గడు వుండెను. అప్పుడు శ్రీనివాసము శ్యామ సుందరరావును రప్పించి రహస్యముగా నొక గదికోనికిఁ గొనిపోను "బావగారూ! మనము తలంచినట్లు కార్యము ఫలోన్ముఖము కానున్నది. మీరు కోరిన నాల్గువేల రూపాయలును గట్ను మిచ్చుటలో నభ్యంతరము లేదు. కాని కార్యము మిక్కిలి వ్యవధి లేకపోవుటచే నాకు వచ్చెడి సొమ్ము రాలేదు. వడ్డీ హెచ్చయినను సరియే మార్వాడి యొద్ద తేవలయునని యనుకొన్నాను. వాఁడు సమయమున కూరలేక పోయెను. తుదకు నేఁ దలంచిన దేమనగా మే మిచ్చిన రూపాయలు మీ రయినను నొకరికి ఋణ మీయవలసినదే కదా? ఆ మార్వాడి కిచ్చెడి వడ్డీ బావగారికే యిత్తును. అ వడ్డీసొమ్ము పయివాండ్రకుఁ బోవుటకంటె మనవాండ్ర కుండిన మేలుగాదా! ఇంతకును మఱియొకటి. మీ రీ రూపాయలు వ్యవహారము కుదురు నంతవరకు బెట్టెలోఁ బెట్టుకొని యుండినచో వడ్డి కొంత నష్టమగును. ఆ నష్టముగూడ మీకు లేకుండుట కయి యిప్పుడే మీ కొక నోటు వ్రాయఁదలంచి అణాబిళ్ళలను గాగితమును దెచ్చి తిని. ఈ ఘంశము వివాహకాలమున జెప్పిన సముచితముగా నుండదని యిప్పడే చెప్పితిని. మనము చేసికొనెడి సంబంధములు మైత్రికేఁగాని కలహమునకుఁ గాదుకదా! మీరు బుద్ధిమంతులు, విద్వాంసులు, వ్యవహారజ్ఞులు. ఆలోచించి నా చెప్పినట్లు చేసి కార్యక్రమము జరుగనిం" డని పల్కెను.

శ్యామసుందరుఁడు కార్యాలోచన నిమగ్నుఁ డయ్యెను. కాని యతఁడు చాలసేపటివరకు కార్యనిశ్చయము చేయలేకపోయెను. అతఁడు తనలో "రామావధాని భూములను వ్రాసి యిచ్చెద ననెను. లేనిచో నిర్వదినాల్గు గంటలలో మూఁడువేల రూపాయల నిచ్చెదననెను. ఇతఁడో నోటు వ్రాసియిచ్చెద ననుచున్నాఁడు. అయినను నితఁడు మఱొక వేయి రూపాయిలు హెచ్చుగా నిచ్చుచున్నాఁడు. అయినను నంత సొమ్ము మన కెట్లు రాఁగలదు? ఇతఁడు చెప్పినట్లు లొక దినము వడ్డీయైనను నష్టమురాదు. ఇతఁడు కట్నము సొమ్మియ్యకపోవునా? .... ఇయ్యక యే చెరువు నీరు త్రాగఁగలఁడు? ఇతని ప్రాణము లన్నియు నాచేతిలో నుండ నేమిచేయుగలఁడు? ఇతనికి బ్రాణపదమగు కుమార్తె మానప్రాణ సుఖసంపద లన్నియు మన చేతిలో నుండఁగా నెక్కడికిఁ బోగలఁడు? ఇంతకును మనము గట్ను మిప్పడే యీయ వలయునని పట్టుపట్టినచో కార్యము విఘ్న మగుటయే కాని యితఁ డీ పల్లెటూరిలో నింత సొమ్మెట్లును జతపఱుపఁజాలఁడు. కార్యము విఘ్నమయినచో లోకు లందఱు నన్నుఁ జెడఁ దిట్టకమానరు. ఈ సంబంధముకూడఁ దాటిపోయినచో మన కింత స్వల్పకాలములో నింత మంచి సంబంధము లభింపదు. ఇంతేకాక నేఁడు నా కుమారునికి వివాహము చేయనిచో మరల నుపయనసంస్కారము చేయవలయునేమో! కావున నీ బాధలు పడుటకంటె నెట్లో సమ్మతించుటయేమే" లని శ్రీనివాసముతో నిట్లు సంభాషించెను—

శ్యా — బావగారూ! గట్టిచిక్కు తెచ్చిపెట్టినారే!

శ్రీ — ఏమి? అంత చిక్కేమియు నా కగపడలేదు.

శ్యా — కట్నము లరువు పెట్టుటయా?

శ్రీ — అరువున కే మున్నది ? కార్యము కానిండు. మీకు సొమ్మే కావలసినచో మూఁడు నిమిషములలోఁ దెప్పించి యిచ్చెదను.

శ్యా — అదికాదు. మీ యొద్ద సొమ్మున్న మా కేమి భయము ? మా పెట్టెలో నుండిన నెంకో మీయొద్ద నున్నను నంతే. కాని నలుపురలో నింత సొమ్ము కట్నము పుచ్చుకొన్నా రన్న గౌరవ ముండదు గదా ?

శ్రీ — లేకేమి ? ఆ సమయమున నే నందఱ యెదుటను గట్నము విషయమై చెప్పి ముహూర్త మవ్యవధి యగుటచే సొమ్ము జతపడలేదనియుఁ జెప్పి మీ కా గౌరవమం దెట్టి లోపమును గల్గకుండఁ జేయుదును. మీ రంగీకరించిన నంతయుఁ దీఱును.

శ్యా — వడ్డీ యెట్లు ?

శ్రీ — అయ్యో ! దానికా విచారించుచున్నారు ? మీయిష్టమెట్లో యట్లే కానిండు. ఇంత సొమ్ము వెచ్చించి పెండ్లిచేయ నున్నప్పుడు మఱి పది రూపాయల వడ్డీ యీయలేనా ? మికిష్టము వచ్చిన వడ్డీని గోరుఁడు.

శ్యా — నేను బుచ్చుకొనుచున్న వడ్డీలో రూపాయివడ్డీ మిక్కిలి తక్కువ. అట్లు వ్రాయుఁడు.

శ్రీ — ఇదియా మీకోర్కె ? అట్లే కానిండు.

శ్యా — నోటులో వరశుల్కమని యెత్తుకొనిన బాగుండదేమో ? మఱెట్లు వ్రాయుదురు ?

శ్రీ — దానికి సందేహ మేల ? మీయొద్ద బదులు పుచ్చుకొన్నట్లు వ్రాయుదును.

శ్యామసుందరుఁ డంగీకరించెను. శ్రీనివాసము నోటు వ్రాసి పెద్దమనుష్యుల సన్నిధి నుంచెను. శ్యామసుందరరావు భార్య మొదట సమ్మతింపక మోము ముడుచుకొన్నది. కాని పతిబోధనవలన నంగీకరించినది. దైవవశమువలన నెట్టి యాటంకమును గల్గక శుభలగ్నమున మంగళసూత్రధారణ మయినది. వివాహతంత్ర మంతయు నడపఁబడెను. మనస్సులలో నెవ్వరి కే మున్నను దమ తమ యభిప్రాయములను మాత్ర మెవ్వరును వెల్లడింపలేదు. ఆ దిన మనుకూలముగఁ గడచిపోయెను.

మఱునాఁడు సాయంకాలము నాల్గు గంటలప్పు డూరిలోని ముత్తైదువలు పసపు కుంకుమ కయి వచ్చిరి. శ్రీనివాసరావు భార్య రామలక్ష్మి వారి కందఱకును దగిన మర్యాదలుచేసి, చాపపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి, చందన కర్పూర తాంబూలాదు లొసంగి యుచిత మర్యాదలు గావించెను. అనంతరము వా రేదో ప్రసంగించుకొను సమయమున శ్యామసుందరరావు భార్య తన బలఁగముతో భోజనమునకు వచ్చెను. ఆమె యంత యాలస్యముగా భోజనమునకుఁ రాఁగారణము లేకపోలేదు. ఆమెతో నెవ్వరోకాని కట్న మేమియుఁ లేకుండఁగనే పెండ్లి జరిగి నదనియు, వ్రాసిన నో టామె కనుమఱుచుటకే కాని ఫల మేమియు లేదనియు జెప్పిరఁట. అందుపై నలిగి యామె భోజనమునకు వెళ్ళనని పట్టు పట్టెను. ఆమె వెళ్ళకపోవుటచేఁ దక్కిన యాఁడువారుగూడ మానివేసిరి. ఎట్లయిననేమి శ్యామసుందరుఁ డామెను బతిమాలి నోటు చూపి నచ్చఁజెప్పి యెంతో కష్టముమీద భోజనమునకుఁ బంపించెను.

ఇట్లు వచ్చిన శ్యామసుందరరావు భార్య సుబ్బమ్మను, దదను చారిణులగు స్త్రీలను గౌర వించి శ్రీనివాసము భార్య రామలక్ష్మి కూర్చుండఁబెట్టెను. ఈవిధముగా నచ్చట స్త్రీజనమహాసభ కూడెను. వియ్యఁపురాం డ్రిద్దఱును సమీపముగాఁ గూర్చుండిరి. మొదట నేమేమో ప్రసంగించు కొనిరి. ఆ ప్రసంగములకుఁ గ్రమ మేమియునులేదు. ముత్తైదువగా వచ్చిన యామె సుబ్బమ్మను జూచి “ వదినె ! చూచితివా ? ఏపురుషునికి, నే స్త్రీకిని భగవంతుఁడు నసుకూర్పఁ దలంచెనో

యెఱుఁగము. మీ విశ్వంభరునకు ఈ పిల్ల భార్యయై యుండఁగా రామావధాని కూతు రెట్లగును? పాప మనస్సూయ మీ సంబంధము తప్పిపోయినదని మిక్కిలి విచారించుచున్నది. ఏమయినను వదినెగా రందులోఁ గొంచెము తొందఱపడిరా" రని పలికెను.

సు — మా దేమి తొందఱమ్మా! ఇచ్చెదమన్న కట్నమిమ్మనుట తప్పా?

ముత్తై — తప్పని యెవ్వరు ననలేదు. మొదట నొకటి గోరి పిమ్మట మఱియొకటి గోరుట మీకు మాత్రము మంచిదా? అయినను రూపాయబుజతపఱిచి యిరువదినాల్గుగంటలలో నిచ్చెద మన్నారు కారా?

సు — ఇచ్చెద మననేల? ఇయ్యవలెను. కట్నము అరువేమిటమ్మా!

ముత్తై — పోనిమ్ము. ఇప్పు డా ప్రసంగ మెందుకు? ఏదో వారి పిల్లకు స్వల్పకాలములో నైనను మంచి సంబంధమే లభించినది. ఇంతకును దైవఘటన.

సు — అదియు మంచిదే. వారికిని మంచిసంబంధము దొరకినది మాకును మంచిదే లభించినది. అది తప్పిపోవుట మాకును సంతసముగానే యున్నది. మఱొక విశేషము. అంతకంటె మఱొక వేయిరూపాయలు మాకుఁ గట్నము హెచ్చువచ్చినది.

ముత్తై — (శ్రీనివాసము భార్యను జూచి) చెల్లీ! మి రేమాత్రము కట్న మిచ్చినారు?

రామ — సంసారులకుఁ గట్నము లేమిటమ్మా? పెండ్లికొడుకునకుఁ బెండ్లికూతురే కట్నము.

రామలక్ష్మి వియ్యపురాలు వినునట్లుగ బలికెను.

సు — ఆవిడ వేళాకోళము చేయుచున్నది. నాలుగువేలు కట్న మిచ్చినారు. కావుననే వీరి సంబంధ మంగీకరించినాము.

ము — అవునటే? రామలక్ష్మి! నాతోఁ బరిహాసమటే?

రా — కా దక్కయ్యా! పరిహాసము కాదు. వదినెగారు గొప్పకై చెప్పుకొనుచున్నారు. కాని కట్న మిచ్చుటకు మా కంతధన మెక్కడిది?

సు — ఎదిగిన కూతురు లోపల నున్నప్పు డెట్లయినను దెచ్చెదరు. కూతురు కట్టు దప్పినచో నల్వురు వెలివేయుదు రన్నపుడును, మంచి సంబంధము కావలె నన్నపుడును, ఏమి చేయుదురు వదినే?

రా — ఏమో నమ్మా! మాపిల్ల కీయేఁడు వివాహము చేయఁదలఁచుకొననే లేదు. మా బావగారి సంబంధము తప్పిపోయినదనియు, స్నాతకవ్రతుఁ డగు వరునికి మూఁడు రాత్రులలోఁగా వివాహముకాక తీఱదనియు, వీరికిఁ దగిన పిల్ల యెక్కడ దొరకక మాపిల్ల నడుగ వచ్చిరనియు మా వారు నాతోఁ జెప్పినారు. రామం బావగారి సంబంధమును దిరస్కరించి వచ్చినవారితో మనము సంబంధము చేసికొనుట మర్యాద కాదని యెంతయో చెప్పితిని కాని మీ మఱఁది "ఏమయినను గట్నము కానుక లేకుండ ధనవంతుల సంబంధము మనకు లభించుచున్నపుడు మానరాదు. ఇంతకును శ్యామసుందరరావు నాకు మిత్రుడు. అతని కొడుకునకు మనపిల్ల నిచ్చి యతనికి సంభవించిన చిక్కు వదల్పకున్న బాగుండ" దని యన్నారు. ఆయన మాట కెదురాడ వెఱచి సమ్మతించితిని. లేనిచో నింత యనవకాశముగాఁ బెండ్లి చేయుదుమా?

ఈ మాటలు సుబ్బమ్మ చెవిని బడెను. అదివఱకు శాంతింపనున్ముఖ మగు నామె క్రోధాగ్ని మరల రవులొత్తఁ జొచ్చెను. ఆమె ముఖము ధుమధుమలాడ దొడఁగెను. నేత్రములు నిప్పులు గురియుచుండెను "ఆహా! వదినెగారి మాటలు కడు చిత్రముగా నున్నవే? మేము వచ్చి

మీపిల్ల నిండని బతిమాలి ప్రాకులాడినామా ? బాగు ! బాగు ! ఎవ రెవ్వరు బతిమాలినారో మా యన్నగారి నడిగిన తెలియఁగల " దని గంభీరస్వరముతో సుబ్బమ్మ పలికెను.

" వదినే ! ఒకరి నడుగ నవసర మే మున్నది ? ఒకరి కవసరము వచ్చినప్పుడు రెండవ వారిని బతిమాలుకొనుట లోకస్వభావము ఇందుఁ దప్పేమున్న " దని రామలక్ష్మి యనెను.

" అది సత్యమే. కాని మేము వచ్చి మిమ్ము బతిమాలుకొన్నామా ? చాలు. చాలు " అని సుబ్బమ్మ యనెను

" అట్లు కాకపోయినచో మే మింత యనవకాశముగా మాపిల్లకుఁ బెండ్లిచేయ నవసర మే మున్నది ? " అని రామలక్ష్మి మాఱుపలికెను.

" వదినెగా రెఱుఁగరు. ఒకరిచ్చు గట్నముకంటె మఱొక వేయి రూపాయ లదనముగా నిచ్చెద మని బతిమాలుచు నుత్తరము వ్రాసినవా రెవరో ! అట్లు మా యన్నగారిచే నుత్తరము వ్రాయించి, యిప్పు డిట్టి మాట లాడుచున్నారా ? గడుసువారు. గడుసుమాట లాడుదురు. "

సుబ్బమ్మ మాటలు వినఁగానే రామలక్ష్మికిఁ గూడఁ గ్రోధ మధికమయ్యెను. క్రమముగాఁ బ్రసంగములు మర్యాద నతిక్రమించెను. కంఠధ్వనులు రూక్షము లయ్యెను దేహలతలు కంపింపజొచ్చెను. వేఁటగాని బాణపుదెబ్బ దినిన నాఁడుపులులవలె వియ్యపురాండ్రు భీకర రూపములఁ దాల్చినవా రైరి. తక్కినవారు వారిని వారించుచుండిరి. కాని కోపావిష్టమానసు లగువారి కవి చెవి కెక్కలేదు. తన వాదము గెలువవలయునని సుబ్బమ్మయూహ. పల్లెటూరి స్త్రీలపాటి మాటలు నాగరకులగు వారికి రావా ? కావున వల్వుర యెదుటను దనకే జయము గల్గవలెనని రామలక్ష్మి యుద్దేశము. ఈ కోలాహలధ్వనులు శ్రీనివాసము చెవిని బడెను. అతఁడు పరువు పర్వునవచ్చి, ముందుగాఁ దన భార్యను వారించి, " ఇఁక నీయింట విన్నరి వేయ " నని కోపముతో వెడలిపోవుచున్న సుబ్బమ్మను నిలువఁబెట్టి " అక్కయ్యా ! ఇదే మమ్మా ! ఇంత కోపము ! నీవంటివానికి తగదు. ఇంటి పెద్దను నేను. ఏలోపము వచ్చినను నాతోఁ జెప్పవలెను. లోపములు దీర్చుకొనవలెను. అంతే కాని యిట్లు కోపించి వెడలిపోయిన మేము భరింపగలమా ? మన లోపములు మనము దిద్దుకొనక పోయిన నెట్లు ? నీవు కోపమును దిగవిడిచి కలహకారణ మేమోచెప్పు " మనెను.

సుబ్బమ్మ కొంచెము శాంతి వహించెను. " అన్నయ్యా ! మఱేమియు లేదు. కట్నము విషయమై మాట మాట వచ్చినది. అందులో మా వదినెగారి మాటలు విన్నచో నెట్టి శాంతు లకును గోపము రాకమాన''దని పలికెను.

" అది చిన్నది. దాని కేమి తెలియును ? మనవలె దానికి లోకజ్ఞానము చాలదు. మీకుఁ గట్న మిచ్చువాఁడను నేను గాని యదికాదు. "

" మీ పిల్లను మా పిల్లవాని కిమ్మని మిమ్ము బతిమాలినామా ? చెప్పు. "

" బతిమాలుట కేమున్నదమ్మా ! మగపెండ్లివారి కాఁడుపెండ్లివారు సర్వవిధములచేతను లొంగి వర్తింపక తీఱదు. "

శ్రీనివాసము తన వాక్చాతుర్యముచే వియ్యపురాలి కోపమును జల్లార్చి వచ్చినవారి కందఱ కును భోజనము పెట్టించెను. ఎట్లో యైదుదినములును గడచినవి. వివాహము పూర్తియయ్యెను.

౧౦

గ్రహాఁ మనగాఁ బన్ను. అది చెల్లించు నూళ్ళు గ్రహారము లనిపించుకొనును. గ్రహారములు కాని వగ్రహారములు. రాజులు తమ సంస్థానములం దితర వృత్తులు లేక, కేవలము వేద శాస్త్రాధ్యయనము మాత్రమే చేసి, యం దపార పాండిత్యము నంపాదించి, తన్నాశ్రయించు

శిష్యకోటికి ఫలాపేక్షారహితమగు వాత్సల్యాతిశయమున నహోరాత్రము లోపికతో నధ్యయనము చేయించుచు పండిత తల్లజులకును, దదీయ శిష్యులకును గ్రాసార్థమై యొక్కొక గ్రామమిచ్చుసాచారము కలదు. ఆపండితు లాగ్రామహాయమువలనఁ దామును శిష్యులును జీవించుచు వేదశాస్త్రాభివృద్ధి గావించుచుండిరి. అగ్రహారము లనునవ వన్నియు నిట్లేర్పడినవే.

(ఇట్లు సదుద్దేశముతో నేర్పడిన యగ్రహారములు రానురాను విపరీత ఫలప్రదములు కాఁజొచ్చెను. క్రమముగా నాపండిత వంశములందు సదాచార సంపద లేక, వేద శాస్త్రాధ్యయనమునందు విముఖులై, యశ్రద్ధధానులయి వర్తించు సోమరిపోతు లుదయింపఁ దొడఁగిరి. ఆకారణమున సాధారణముగా సనాతనధర్మము లడుగంటెను. వేదశాస్త్రాధ్యయనము లంతరించెను. యజ్ఞయాగాదులమాట యటుండ, నిత్యములగు సంధ్యావందనాదికర్మములు గూడ వెనుకఁబడియెను.) సత్కార్యాసక్తి యున్మూలిత మయ్యెను. సంతతము పవిత్రములయి, వేద ఘోషలతో నిండి బ్రహ్మతేజోవిరాజమానములై, శమదమాదిగుణములకు నిలయములైయొప్పు నగ్రహారము లిప్పుడు విపరీతములయి మాలపల్లెలన నొప్పుచున్నవి. అయినను దొల్లింటి మహానుభావుల పోలిక లిప్పటి యగ్రహారవాస్తవ్యులందు లేకపోలేదు. పూర్వులు ప్రాతస్స్నాన సంధ్యాదికృత్యనిరతులు. వీరో సంధ్యావందనాదు లడుగంటినను మధ్యాహ్నస్నానపరాయణులు. వారు సంతతహూయమానాగ్నిహోత్రులు. వీరో సంతతమును ధూమపత్రాగ్నితత్పరులు. వారు నిరంతరము వేదశాస్త్రాధ్యయనసంపన్నులు. వీరో నిరర్థకవాక్కలహాభిరతులు. వారు యజ్ఞాదుల నిమిత్తము భూమి దున్నుచుండెడివారు. వీరో సస్యాదులకై భూములు దున్నుచున్నారు. వారు శమదమాదిగుణసంపన్నులయి యంతర్ముఖులై వర్తించెడివారు. వీరో యెల్లతగవులందును బాలుగొని బహిర్ముఖులయి మొసగాండ్రయి వర్తింతురు. వారు రాజసభాంతరములఁ గూర్చుండెడివారు. వీరో రచ్చసావిడులందును, రథ్యావృక్షమూలములందును గూర్చుందురు. వారు తమవంటి విద్వద్వరులతో వాదించెడివారు. వీరో యక్షరజ్ఞానశూన్యులగు రైతులతో వాదములు సల్పుదురు. వారు వాదించునవి తర్క-వ్యాకరణాది శాస్త్రవిషయములు వీరు వాదించునవియో ఎడ్లు, బండ్లు, గోవులు, బర్రెలు, భూములు, తోటలు, దొడ్లు మొదలగు విషయములు. వాదములందు ప్రతివాదులను గెల్చి రాజులవలన ధన కనక వస్తువాహనాదులను బహుమతి వడసి తెచ్చుకొనుచుండెడివారు. వీరో శుష్క-కలహములఁ బెంచుకొని తుదకుఁ బ్రతివాదులతోఁ హస్తాహస్తి, కచాకచి, దండాదండిని పోట్లాడి తుదకుఁ తమ ధనములను రాజసభలకుఁ గొనిపోయి యచ్చటివారికి లంచము లిచ్చుకొనుచుందురు. అగ్రహారికుల శీలములు, వృత్తములు, కృత్యములు, రానురా నిట్లు మాఱిపోయినవి. (ఆంగ్లేయవిద్య ధర్మమాయని వారు స్వగ్రామములు వదలి యప్పటికి మిగిలియున్న భూము లమ్ముకొని, యిండ్లు వాకిళ్ళు మంటఁ గలిపి, పుర ప్రదేశంబు లొనర్చి, వచ్చియురాని నాల్గింగ్లీషు ముక్కలు నేర్చుకొని, కచ్చేరిలయందు సేవకులుగాఁజేరి, యింటికి వచ్చునప్పుడును, గచ్చేరికిఁ బోవునప్పుడును నొక గాడిదె మోయఁజాలినంత బరువుగల కాగితపు కట్టల మోసికొని పోవుచు నిరువది నాల్గు గంటలును బనిచేసినను, బూర్వ సంచిత పాపకర్మములవలెఁ దఱుగకపోవుటచేఁ బై యధికారి వర్గముచేఁ బలు రకములగు చీవాట్లు దినుచుఁ దాము తెచ్చుకొనుచున్న నెలజీతములు తమ పొట్టపోషణమునకుఁ జాలమిచే నాహార నియమము గల్గి క్రమముగా జవసత్వము లుడిగి, జీవచ్ఛవములవలె నిట్లు వర్తించుచుండిరి.) కాని, లేనిచో వార లింద్రునికైనను, లేక వానిని సృష్టించిన బ్రహ్మకయినను లొంగి తిరుగుదురా? రామయ్యగ్రహార వాస్తవ్యులు చాలమంది కీ తరగతికిఁ జెంది

వారే అయినను నది పెద్ద యగ్రహారమగుటచేఁ దక్కినవానివలె నామ మాత్రావశేషము కాలేదు. అందింకను పూర్వమువలె వేదశాస్త్రాధ్యయన సంపన్నులయి, భూములపై ధనాదాయము గలవారు కొందఱుగలరు. మఱికొందఱు వ్యవసాయాదివృత్తులతోఁ జీవించుచు నందే కాలము పుచ్చువారుఁ గలరు. ఈరెండవ తరగతివారు ధనమందు మాత్రమే దరిద్రులుగాని మూర్ఖత్వమందును, మచ్చరమందును, వృథా వాక్కలహమందును, నెంతమాత్ర మట్టివారు కారు. ఇదిగాక యాయూరి బ్రాహ్మణులలోఁ బెక్కండ్ర కొకరితో నొకరికిఁ బ్రబల ద్వేషము గలదు. ఆకారణమున వారు దమ పగ సాధించుకొనుటకై స్వల్పాంశములనుఁ గూడ గొప్ప వానినిగాఁ బరిగణించుకొనుచు, నితరుల పశువులు తమపొలమును మేసివేసిన వనియో, తమ పొలమునకుఁ బాఱు నీటి నితరు లన్యాయముగా వారి పొలములకుఁ బాఱించు కొనిరనియో, తమ పాలికాపు నవతలవారు నిష్కారణముగాఁ గొట్టిరనియో, లేక తమ్ము వా రనరాని మాటలాడి తమ గౌరవమునకు భంగము కల్గించిరనియో, మిష కల్పించుకొని యెదుటి వారితోఁ గలహించి, వీ లయినప్పు డెల్లఁ దమ తమ బలాబలములను బట్టి దేహశుద్ధి గావించుకొని, యభియోగములు తెచ్చుకొనుటకై కచ్చేరీలకుఁ బోవుచు నెలలకొలఁది నచ్చటనే పూటకూళ్ళమ్మ యింట భుజించుచు, ధనము కాక, యమూల్యమగు తమ కాలమునే కాక, తమ యారోగ్యమునుగూడఁ జెఱగొట్టుకొనుచు నుండిరి. ఆయూర నెగువదిగువ వీథులవారి కెప్పుడును వైరమే. అందులోను మొన్నటి వివాహము పూర్తియైనప్పటి నుండియు, నావైరాగ్ని దీపింప నారంభించెను. ఇప్పుడు కేవల మెగువవీధి వారందఱు మాత్రమే యొక్కటికాలేదు. దిగువవీధివారిలోఁ గొన్ని కుటుంబములవారుగూడ వీరి కై నేకీభవించిరి. ఇదివఱలో శత్రుత్వము వహించినవా రిప్పు డెట్లు సఖ్యము వహించిరని యనుమానింపఁ బనిలేదు. అగ్రహారిక జనులు సామాన్యముగాఁ నాకాశభాగమున వాయు సంచాలితములగు మేఘములవంటివారు. క్షణములోఁ గూడుకొందురు. క్షణములో విడిపోవుదురు. క్షణములో నతి కలుషవంతులు. క్షణములో నతి నిర్మలులు. వారి చిత్తములును, చిత్తవృత్తులును క్షణక్షణ భిన్నములు. మఱియు, నట్లు నెగువవీధివారితో సఖ్య పడినవారిలోఁ గొందఱకు రామావధాని తమవలెగాక ధన సంపన్నుఁడై యుండెనని కోపము. కొందఱ కతఁ డవసరముల ధన మప్పియ్యలేదని కోపము. ఏటేటఁ దాము సిస్తు చెల్లింపక పోయినంత మాత్రమున నతఁడు తమకుఁ భూములు సాగుబడి కీయలేదని కొందఱకుఁ గోపము. ఇట్లు వీరంద ఱేకీభవించి యెట్లయినను రామావధానినిఁ గచ్చేరీ కీడ్పించి యేడ్పించుటయే కాక యతనిని దమవలె దరిద్రునిగాఁ జేయ సంకల్పించుకొనిరి. వీ రవకాశము లభించినపు డెల్లను నెగువవీధియం దున్న రామమందిరమందో, లేక సోమరిపోతుల కయి నిర్మింపఁబడిన రథ్యావృక్ష మూలస్థిత వేదికలందో కూర్చుండి పలు పలు విధముల నాలోచనములు చేయుచుందురు. "జ్ఞాతిశ్చే దనలేన కి" మ్మన్న లోకోక్తి ప్రకారము, తన పెదతండ్రి కుమారుఁడగు రామావధానియందు నంత ద్వేషము వహించుచు శ్రీనివాసరావు వీరి కందఱకును నాయకుఁడు. శ్రీనివాస రామావధానులకు జ్ఞాతిమూలక వైరమేకాక, మరియొకటిగూడఁ గలదు.

శ్రీనివాస రామావధానుల జనకు లేకోదరులు. వారు పిత్ర్యములగు భూములను సమముగాఁ బంచుకొనిరి. ఆదాయవ్యయములు గుర్తించి వర్తింపని కారణమున శ్రీనివాసరావు తండ్రి కొంత ఋణముచేసెను. తదనంతరమున శ్రీనివాసము తనచదువుకై రామావధానియొద్ద కొంత యప్పు పుచ్చుకొనెను. శ్రీనివాస మప్పెప్పటికిని దీర్చకపోవుటచే వెనుకటి ఋణదాతలు

వ్యాజ్యమువేసి శ్రీనివాసరావు భూములను గృహమును వేలము పాడింప నందులో రామావధాని తనకు శ్రీనివాస మీయవలసిన యప్పు దీఱుటయే కాక గృహము తన గృహములోను భూములు తన భూములలోను గలిసి యుండును గదా యన్న తలంపున నావలవారి కియ్యవల సిన ధనము నిచ్చివేసి యింకను మిగిలినది శ్రీనివాసమున కిచ్చి గృహము భూములు పుచ్చు కొనెను. అక్రయధన మైనను నొక రిచ్చువానికంటె నధికముగానే రామావధాని చెల్లించెను. అయినను, తన గృహక్షేత్రములందలి యాశచేతను, దా నతని కీయవలసిన యప్పు నడుగ మొగమోటమిచేతను, రామావధానియే యా రెండవ ఋణదాతను లేవఁదీసి యింత చేయించె నని శ్రీనివాసరా వూహించి తత్కోపమ్ముచే నతనికి శత్రువయ్యెను. అతని కోపాగ్నికిఁ దమ దురాలాపము లనెడి శుష్కేంధనములు దవిలించి మండింపఁజేసినవా రా యూరివారిలోఁ జాల మంది గలరు.

ఇట్లు వీ రందఱును గూడి చేసిన దురాలోచన ఫలమే, రామావధాని యింట వివాహభం గముగాఁ బరిణమించినది. అయినను వారి కంతటితో సంతృప్తి గలుగలేదు. ఇంకను నవకాశము లభించినపుడెల్లను రామావధానిని మట్టిపెట్టుటకే వారి దృఢసంకల్పము. ఇంకను దమ పక్ష మభివర్ధింపవలెనని తలంచి శ్రీనివాసము శ్యామసుందరునితోఁ జుట్టఱికము చేసి నప్పటినుండియుఁ దానును, దన సహాయులును నతనిని దమలోఁ గలిపికొని రామావధానియం దతనికి ద్వేషమును హెచ్చించిరి. వివాహభంగమునకుఁ దానే కారకుఁ డయ్యెను, శ్యామ సుందరుఁడు రామావధాని తన కేదో గొప్ప యవమానము చేసినట్లు భావించి వర్తించువాఁడు గావునఁ దన వియ్యంకునితో సులభముగా నేకీభవించెను. ఏకీభవించుటయే కాదు, శ్యామ సుందరుఁడు యూరివారి ప్రోత్సాహముచేఁ గుగ్రామమగు రావూరు కాపురము వదలి యగ్రహా రము వచ్చి శ్రీనివాసము గృహమందుఁ గాపురముండెను. ఆ యూరివారు ధనసంపన్నుఁ డగు నతఁడు తమ గ్రామము వచ్చినందుల కమితానందమును సూచించుచు, రాత్రిందినము లతని నాశ్రయించి తిరుగుచుండిరి. గర్వదరిద్రులును, సోమరిపోతులును నగు నా యూరి విప్రు లేమిషనైనను నతనివలన ధనము లాగఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. కాని సర్వమును రాచుకొని తిను నాకుఱాయివంటి యా లుబ్ధుఁడు వారికిఁ గొఱుకఁబడునా? ధన విషయమునఁ గాక యతఁ డన్నివిధములచేతను వారితోఁ గలసి మెలసి వర్తించి వారి కానందము గూర్చు చుండెను. ఇట్లతని వియ్యంకుఁ డగు శ్యామసుందరుఁడు తమ యింట విడిసి, తనకు మాఱుగాఁ దన సహచరులకు నాయకుఁ డయి, తన శత్రువగు రామావధానిపై పగ సాధించు టకు నడుము గట్టుకొన్నందులకు శ్రీనివాసము మిక్కిలి సంతసించెను. ఈ యెగువవీధి వర్తలు విన్నప్పుడు రామావధాని కుటుంబమువా రా దుష్టులు దమ కెప్పు డెట్టి చిక్కులు సంభవింపఁజేయుదురో యని భయపడసాగిరి. కాని రామావధాని కట్టి భయ మింతేనియుఁ గలుగలేదు. ఎగువవీధియే కాదు మఱికొన్ని యూళ్ళుచేరియైనను సత్ప్రవర్తనగలిగి యితరులతో సంబంధము కల్గించుకొనక యుండెడి తన్ను వా రేమి చేయఁగలరని యతని యుద్దేశము. కాని దురాత్ములు నిరపరాధులగు సాధువులను గూడ బాధపెట్టక మానరన్న యంశ మతఁడు గ్రహించెనో లేదో ?

౨౧

రుక్మిణి — (చిఱునగవుతో) ఏమోయి! రామంబావా! ఎప్పుడురాఁక ?

రామారావు — (ప్రతిమందస్మితముతో) నీవు చూచినప్పుడే ?

రు — పరిహాసమున కేమి కాని నీ వెప్పుడు వచ్చితివి ?

రా — ఎక్కడనుండి ?

రు — ఇంగ్లండునుండి.

రా — వారముదినములకు ముందే వచ్చితిని.

రు — ఇంతకాలమునకుఁ బెండ్లమును, జుట్టములను జూడవలెనని బుద్ధి పుట్టినది కాఁబోలు.

రా — కాదు. మాతండ్రిగారికిఁ జాల జబ్బుచేసినది. వెంటనే రావలయునని కేబిలువార్త వచ్చినది. అందులకై వచ్చితిని.

రు — (విచారమును సూచించుచు) అఁ, ఏమీ! జబ్బుచేసినదా? ప్రస్తుతము మామగా రెట్లున్నారు

రా — తిరిగి జన్మించినారని చెప్పవలసి యున్నది. ఎట్లయిననేమి? దైవానుగ్రహము వలనఁ బ్రస్తుతము సుఖులై యున్నారు?

రు — పోనిమ్ము, నీ యదృష్టము బాగున్నది. దాని కేమి, అక్కడ నందఱకును గుశలమా?

రా — ఎక్కడ ?

రు — ఇంగ్లండులో,

రా — (పరిహాసముతో) అఁ, దొరలకు, దొరసానులకు నందఱకును —

రు — (తిరస్కారముతో) నీదొరలు, నీ దొరసానులు ఎవరికిఁ గావలయును ?

రా — మఱి యందఱు ననగా ?

రు — (పరిహాసముతో) బావ యెంతచదివినను దెలివి యెప్పటివలెనే యున్నదన్నమాట నేఁడు సార్థకమైనది. ఇంగ్లండు వెళ్ళి చదివిననేమి? అమెరికాకు వెళ్ళి చదివిననేమి? లోక జ్ఞాన మెట్లురాఁగలదు ?

రా — (నవ్వుచు) మఱి యీ గూఢవచనము లేల? స్పష్టముగా నడుగరాదా?

రు — ఓ వెఱ్ఱిబావా! నీ వంత చక్కగా గ్రహించి కొంటె ప్రశ్నము లడుగుచున్నావు. కాని నా యడిగిన దెవ్వరి కర్థము కాదు ?

రా — (నవ్వుతో) మా తమ్ముని కుశలము నడుగుచున్నావా ?

రు — కాక మఱేమి? నీ దొరలు, దొరసానులు నా కేల? వా రందఱేమయిపోయిన నా కేమి? తుద కా యింగ్లండా శాంతి సముద్రములో మునిఁగిపోయిన నా కేమి?

రా — మీ తమ్ముఁడు కుశలియా యని యడుగరాదా? అంత ద్రావిడప్రాణాయామ మెందులకు ?

రు — (నవ్వుచు) ఇంగ్లండుదొరల కోమలహృదయములకు నాప్రశ్నము కంకోష్ఠ మగునని నా కేమి తెలియును ?

రా — అబ్బ! మాటలాడనీయకున్నావే? అందులకే మన పెద్దలు చదువువచ్చిన యాఁడుది వంట —

రు — ఓహో! ఇంతకాలమును బాశ్చాత్యదేశములం దుండి చదివి నేర్చుకొన్న సారాంశ మిదియా? ఆఁడుది చదువుకొన్నఁ బనికిరాదన్న హైందవచాందసత్వము నీ హృదయము నింకను నంటిపెట్టుకొనియే యున్నదియా? బావా! నీ వంతకాలమునుండి యింగ్లండులో నున్నావు కదా! చదువుకొన్న దొరసానుల నెందఱనో చూచి యుందువు. ఎక్కడనో చూడ నేల? నీవు చదువు తరగతిలోనే పెక్కు-రుండవచ్చును. వా రందఱును జెడిపోవుచున్నా

రనియే నీ యభిప్రాయమా ? స్త్రీవిద్య దేశాభివృద్ధికిం బ్రధానహేతువని సంస్కర్తలెందఱో ఘోషించుచుండ నీవు కృతయుగపురుషునివలె మాటాడెదవేమి ?

రా — ఓహో ! చదువు వచ్చినంతమాత్రమున స్త్రీసంఘము బాగుపడుననియు, దేశాభివృద్ధికిం గారణమగుననియు నీవు చెప్పఁగలవా ? ఏ దొరసానియో, ఏ సంఘసంస్కర్తయో వచ్చి మీకిది యుపదేశించినారు కాఁబోలును. రుక్మిణీ! ఇంగ్లండులో స్త్రీసంఘమంత స్వేచ్ఛా సంచారియై వర్తించుటకుఁ గారణము చదువేయని నా తలంపు. వారి ప్రవర్తన మరయఁగా నీకుఁ గొన్నిదినములలో వారు పురుషులను బశువులవలెనే యిష్ట మున్నపుడు కొని, యిష్టము లేనప్పు డమ్మివేయు పద్ధతికి వత్తురని నాకుం దోచుచున్నది.

రు — పురుషు లిదివఱలో నాచరించినది స్త్రీ లిప్పు డాచరింతురు ; తప్పేమి ?

రా — స్థూలదృష్టి కది తప్పుగాఁ గనఁబడదు. కాని సంఘాభివృద్ధి కది యెట్టి భంగకరమో యాలోచించితివా ? స్త్రీ పురుషు లిరువురును సంసారరథమునకుఁ జక్రములవంటివారు అం దేచక్రము వెనుకఁ బడినను రథము ముందునకుం బోదు. అందుచే స్త్రీ పురుషు లన్ని విషయములందును—అనఁగా, గౌరవమునందును, మర్యాదయందును, జ్ఞానమునందును, గార్హ్యనిర్వహణమునందును సమానులయి వర్తింపవలయును.

రు — చదువునం దక్కఱలేదా ?

రా — కావలెను, కాని ప్రస్తుతకాలపు చదు వక్కఱలేదు. అది స్త్రీల కనావశ్యకము. కేవలము జ్ఞాననేత్రమును దెఱపింపఁజేయు చదువుండినఁ జాలును. బుద్ధికి సంస్కార మొసంగినఁ జాలును.

(రు ఇప్పటి చదువులు జ్ఞానసంస్కారముల నీయఁజాలవా ?

రా — ఈయకపోవు. ధనార్జనమునకుఁ దోడుపడునట్లు జ్ఞానసంస్కారమునకుఁ దోడుపడవు.)

రు — బావా ! నీమాట లనుభవమునకుఁ గేవలము విరుద్ధములు. ఇప్పుడు చదువుకొనుచున్న బి. ఎ. లకు, ఎం. ఎ. లకు జ్ఞానసంస్కారము లలవడలేదందువా ఏమి ?

రా — అది కాదు నా యభిప్రాయము. సామాన్యజ్ఞానము గల్గించు చదువు వేఱు. విశేష జ్ఞానము గల్గించు చదువు వేఱు.

రు - బావా ! నీవు చెప్పినది తడపేరువలె నున్నది. నా కేమియు నర్థము కాలేదు.

రా — ఇప్పటికాలమున విద్య రెండువిధములని పరిగణింపవచ్చును ఒకటి సామాన్య విద్య. రెండవది యుత్తమవిద్య.- ఇంకను స్పష్టీకరింపవలె ననినచో సామాన్యముగా లోక వ్యవహారమునకుఁ బనికివచ్చుచు జ్ఞానము నిచ్చు విద్య సామాన్య మనియు, నొక్కొక శాస్త్రము నందుఁ బరిపూర్ణజ్ఞానమును గల్గించి ధనాదాయక మగునది యుత్తమమనియు నిర్ణయింపవచ్చును. పూర్వకాలమున విద్యావిషయమున నిట్టి విభేదము లేదా యని యడుగుదువేని వినుము ఉన్నను నిట్టి విభేదములేదు. అప్పటి చదువునకు జ్ఞానమే ముఖ్యఫలము. ఒక శాస్త్రమును బరిపూర్ణముగా నభ్యసింపవచ్చును. లేక తగుమాత్రమే నేర్వవచ్చును. అభ్యాసమునుబట్టి జ్ఞానము వృద్ధియగుచుండును. ఎట్లు చదివినను నెంత చదివినను జ్ఞానమే ప్రధానోద్దేశమగుటచే జ్ఞానములో మాత్రమే భేదముగాని తక్కినవానిలో లేదు. పూర్వము వైద్యశాస్త్ర మభ్యసించె ననుకొనుము. అట్లభ్యసించినవాఁ డందు జ్ఞానమును సంపాదించి తనకు .పీ లగునంతవఱకు లోకమునకుఁ దోడ్పడుచుండెను. పూర్వము లోకసహాయతయే ముఖ్యముగాఁ బరిగణింప

బడుచుండెను. ఇప్పు డట్లు కాదు. వైద్య మభ్యసించువారు, తాము సంపాదించిన జ్ఞాన తార తమ్యమును బట్టి యుద్యోగపదవులను, దాని కనుగుణమగు ధనమును సంపాదించుచున్నారు. ఇప్పటి చదువునకు ధనార్జనమే ముఖ్యఫలము కాని వేఱు కాదు. అందుచే విశేష జ్ఞానమును గల్గించి ధనార్జనమునకుఁ దోడ్పడునది మాత్రమే యుత్తమవిద్య యని పరిగణింపఁబడుచున్నది. ఇందువలనఁ దేలిన సారాంశ మేమందువా? యుద్యోగములనాశించి ధన మార్జించువారికే కాని తక్కినవారి కుత్తమవిద్య యనవసర మనియు, నందుచే స్త్రీలకు ధనార్జనాదులతో నిమిత్తము లేదు కావున వారి కుత్తమవిద్య యనవసర మనియు నా యభిప్రాయము.

రు — ఇదియే పక్షపాతము. పరమేశ్వరుఁడు పురుషులకువలె స్త్రీలకుఁ గూడ బుద్ధిజ్ఞాన బలాదు లొసంగియుండ వీరు మాత్రముత్తమవిద్య యేల యభ్యసింపరాదు ? ఉద్యోగపదవుల నేల పొందరాదు ? ధనము నేల యార్జింపరాదు ?

రా — ఇందుఁ బక్షపాత మేమియును లేదు. నేను స్త్రీల కనవసరమంటిని గాని వలదని చెప్పలేదు. పరమేశ్వరుఁడు పురుషులకువలెనే స్త్రీలకుఁ గూడ మనోబలాదుల నొసంగినను నవి గృహపరిపాలనమందు మాత్రమే యుపయోగింపఁదగినవని యతని యభిప్రాయము.

రు — అతని మనస్సులో నీవు చొచ్చి చూచి వచ్చినట్లు మాటాడుచున్నావు. వీ రెల్లప్పుడును వంటయింటిలో నొకమూలఁ బడియుండవలయు ననియు, నిరువదినాలుగుగంటలును బసరము వలెఁ బాటుపడి యూరుపేరులేక యుండవలయు ననియు బరమేశ్వరుని యభిప్రాయమా ? స్త్రీసంఘము నిట్లు నీచముగాఁ జూచుట పురుషులకుఁదగునా ? అందుచేతనే పశ్చిమఖండము లందు స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమునకు బహుయత్నములు జరుగుచున్నవి. అట్లే మన దేశమునఁ గూడ స్త్రీ లేకీభవించి పురుషులను ధిక్కరించి స్వాతంత్ర్యమును సంపాదింపవలెను. అంతియ కాని పురుషులు తమంత తాము స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్య మిచ్చెదరా ?

రా — ఆహా ! రుక్మిణీ ! స్త్రీసంఘ మెట్టి దురభిప్రాయ పడుచున్నది ! కష్టము ! కష్టము !

రు — బావా ! నీవు మా స్త్రీల దృష్టితోఁ జూచిన నీ కది దురభిప్రాయ మనిపించదు.

రా — ఆఁ, ఏమీ ! నేను స్త్రీసంఘము నధోలోకమున కణచివేయవలెనన్న మూర్ఖుడ ననియే భావించుచున్నావా ? రుక్మిణీ ! నే నట్టివాఁడను కాను. నే నడిగిన ప్రశ్నములకు సరిగ ప్రత్యుత్తరమిచ్చెదవా ?

రు — ఓ ! తప్పక, అడుగుము.

రా — పురుషులకంటె స్త్రీ లెందులో నస్వతంత్రలోఁ గొంచెము చెప్పెదవా !

రు — ఒకదానిలోనా ! స్త్రీలు సర్వవిషయములలోను నస్వతంత్రలే !

రా — అదియే ! వివరముగా జెప్పుము.

రు — విద్యావిషయమున నస్వతంత్రలు గదా ?

రా — ఆవిషయమై యిదివరకే చర్చించితిమి

రు — అవును. అందు నీవాదము సరియైనదికాదు. ఉత్తమ విద్య స్త్రీల కేలవలదు ? ఉన్నతోద్యోగము లేల చేయరాదు ? ధనమేల యార్జింపరాదు? పురుషునివలె స్త్రీగూడ ధన మార్జించి తెచ్చుచున్నచో కుటుంబపోషణ విషయమై పురుషులకుఁ గొంతభారము తగ్గును గదా ? స్త్రీలకుఁ గూడ నట్టి గౌరవమును బురుషులేల కలిగింపరాదు ?

రా — ఆహా ! ఎంత యవివేకము. రుక్మిణీ ! భారతదేశమున నుత్తమజాతి స్త్రీలు పురుష లవలెఁ గాయకష్టములపడి పొట్టపోషణకయి ధనమార్జింప వలసినంత దౌర్భాగ్యస్థితి

యింకను రాలేము. ఆదుస్థితి రాకపోవుటచేతనే మన పవిత్ర భారతదేశమింకను గొనయూపిరితో నున్నది. సత్యమాలోచింపఁ బ్రపంచమునఁ గల యన్నితెగల వారికంటెను భారతీయులు స్త్రీల విషయమై చూపుచున్న మహాగౌరవ మిదియే. ఆంగ్లేయు.... ...

రు — చాలు. చాలు. గొప్ప గౌరవమే? పొయిమూలఁగూర్చుండఁ బెట్టుటయే స్త్రీలకుఁ జేసిన మహోపకారము (అని వికటముగా నవ్వును)

రా — రుక్మిణీ! నీయవివేకమునకు నాకు నిజముగా నవ్వువచ్చుచున్నది. స్త్రీని పొయి మూలఁ గూర్చుండబెట్టుటయని హీనముగా మాటాడితివి. దానినిబట్టి యాలోచింప స్త్రీలుగూడఁ బురుషులవలె వీధులలోను. కచేరీలలోను, సభలలోను నుద్యోగములలోను, విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగవలెనన్న యభిప్రాయము వ్యక్తమగుచున్నది. అది సత్యమేకాదా?

రు — అవును. కాకేమి?

రా — నిజమాలోచింప స్త్రీ పురుషవ్యక్తులలో స్త్రీవ్యక్తియమూల్యమైనది. వంశస్థితికి మూలమైనది. పూజ్యమైనది అమూల్యమగు రత్నమును నీవు చిల్లపెచ్చువలె నిర్లక్ష్యముగాఁ జూచి పాఱవేయవు. పెట్టెలోఁబెట్టి దాతువు. పూజ్యమైన దేవతాపీఠమును, మైలబట్టలతో నపరిశుభ్రముగా వీధులందుఁ ద్రిప్పవు అమూల్యరత్నము పాఱవేయఁదగినదికాదు. దేవతాపీఠము వీధులందుఁ ద్రిప్పఁదగినదికాదు. అట్లే స్త్రీల మూల్య వస్తువులు. పూజ్యురాండ్రు. వారు కేవలము గృహదీపికలు నాల్గాశ్రమములలోనొక దానికి హేతుభూతలు. కావుననే శ్రీరాముఁడు తన భార్యనుజూచి "ఇయంగేహేలక్ష్మీ" యని వచించినాఁడు. రుక్మిణీ! స్త్రీ లెప్పుడును గృహమందు ఖైదీలవలె బంధింపఁబడుచున్నారని వాదించువారుగూడఁ గలరు. కాని యదికేవలము భ్రాంతియని నామతము. గృహస్థాశ్రమము నిజముగా నొకచిన్న రాజ్యమువంటిది. ఆరాజ్యమునకు గృహమే రాజధాని. స్త్రీయే దానికధికారిణి. రాజ్ఞి. పురుషుఁడామెకు మంత్రి వంటివాఁడు. మంత్రి రాజ్యాంగములను జక్కపఱచి రాజునకెట్టి కొఱతయు లేకుండఁ జేయుచుండును అట్లే గృహమేధి గృహమునకుఁ గావలసిన సకల సంభారములను సంపాదించి గృహిణి (రాజ్ఞి) కెట్టిలోపమును రాకుండఁ గాపాడుచుండును. ఆగృహిణి పురుషుఁడు గొనివచ్చిన వస్తువులను యథోచితముగా నుపయోగించి వలసిన పదార్థములను సిద్ధముచేసి తన పరివారమును, భర్తను, గృహమునకు వచ్చిన బంధువులను, నతిథులను బోషించును. పరిపా .. ....

రు — బావా! చాలు. చాలు. నీయుపన్యాసము. ఈరీతిగా నుపదేశించి పురుషులింకను నెట్లింతకాలము స్త్రీల కన్నులలో దుమ్ము గొట్టెదరో తెలియదు. బావా! అవిషయమై నేను జెప్పెద వినుము. స్త్రీలు నీవన్నట్లు రాణులుగారు. వంటలక్కలు. ఇంటనున్న యందఱకును బరిచారికలు. గృహమునందేలోపము వచ్చినను ముందుగాఁ జీవాట్లుదినువారు స్త్రీలు. ఉదయము మొదలాసాయమును వంచిన నడుమెత్తకుండఁ బనిచేసి వండి వడ్డించుట రాజ్ఞీత్వమా? ఇంటివారి కందఱకును బరిచర్యలుచేసి లోపమేదేని గల్గినచో వారిచేఁ జీవాట్లుదినుట గృహాధికారమా? చాలు. చాలు. గృహమొక యరణ్యము. అందున్న యాడుపడుచులు, మఱఁదులు, బావలు, అత్తలు క్రూరశార్దూలములు. అందు స్త్రీయొక మృగశాబకము........

రా — రుక్మిణీ! ఆగు. ఆగు. నీయల్పజ్ఞానమునకుఁ బరితపించుచున్నాను. మూఢురాండ్రగు స్త్రీలు కొందఱు గృహము నరణ్యముగాఁ జేసికొన్నవారు గూడ లేకపోలేదు. కొందఱు స్త్రీలత్తింటికేగి పలుబాధ లనుభవించినవారును గలరు. అంతమాత్రమున లోకమంతయు నొక్కరీతిగా

నుండునని చెప్పఁగల్గుదువా? మఱియు వెనుకటిబాధలు మూఢత్వమువలనఁ గలుగుచున్నవి. ఆమూఢత్వము పోవుటకు విద్యాభ్యాస మావశ్యకము. విద్యవలన యుక్తజ్ఞానము పడసి యెవరి ధర్మము వారు గ్రహించి వర్తించినచో నెట్టిబాధలును సంభవింపవు. అప్పుడు గృహా మరణ్యము కాదు నాకలోకస్వర్గము. అప్పుడత్తింటివారు క్రూరశార్దూలములుగాదు — స్నేహ దయాగౌరవపాత్రులగు బంధువులు — అప్పుడత్తింటికోడలు నీవన్నట్లు మృగశాబకము కాదు, నిజ ముగా గృహకమలమున నవతరించిన లక్ష్మీదేవి. (ఇట్టిలోపము లెక్కడనున్నవో పరిశీలిం చితివా? — సంఘమునందుఁ గలవు. ముందుగా సంఘమునందుఁగల యిట్టి స్వల్పలోపము లను దొలఁగించి సంఘమును సంస్కరింపవలయును. సంఘసంస్కర్తలని పేరుపెట్టుకొని వర్తించువారు మునుపుగా నిందులకు యత్నింపవలయును) సంఘమునిట్లు సంస్కరించి జ్ఞాన సంపన్నముగాఁ జేసిన పిమ్మట నప్పుడాలోచింపుము. స్త్రీ పురుషులలో నెవరెట్లు వర్తించుట బాగో యోజింపుఁడు. నిజమగు సంఘసంస్కరణ మనగా నది. అంతియకాని స్త్రీలాచరింప వలసిన పనులు పురుషులును, పురుషులాచరింపవలసినవి స్త్రీలు చేయవలయు నన్నంత మాత్రమున సంస్కరణ మగునా? స్త్రీలున్నత విద్యకై రాత్రిందివములు శ్రమపడి యుత్తీర్ణలై యుద్యోగపదవులను పొందినంత మాత్రాన, సభలకెక్కి పురుషులవలె దీర్ఘోపన్యాసము లిచ్చి నంత మాత్రాన, సూర్యాస్తమయములందుఁ బురుషులచెట్టఁ బట్టుకొని విశ్రాంతి స్థలముల విహరించినంత మాత్రాన, సంఘమభివృద్ధి పొందునని యెన్నఁడును దలంపకుము.

రు — (నవ్వుచు) బావా! స్త్రీలు వంటలక్కలై వంటయింట నుండుటవలననే సంఘ మభి వృద్ధి చెందునని యా నీయభిప్రాయము.✓

రా — అట్లని నే నెన్నఁడు ననలేదు. అనను. రుక్మిణీ! మాటిమాటికిని వంటలక్కలు వంట లక్క లనుచున్నావు. లోకములో స్త్రీ లందఱు నట్లున్నారని చెప్పఁగలవా? ప్రజలు ధనికు లనియు, సామాన్యులనియు, బీదలనియు మూఁడు తరగతులు గలరు. ఉద్యోగులు గూడ నదే విధముగా నున్నారు. ధనవంతులు గాని యున్నతోద్యోగమువలన నెక్కుడుగా ధనమార్జించు వారు గాని తమ తమ భార్యలను వంటలక్కలనుగాఁ జేయలేదు. వారు భర్తలిచ్చు ధనము గృహకార్యములకై వినియోగించుచు, వంటలక్కలచేతనో వంటబ్రాహ్మణులచేతనో వండించి తన పతికిని పరివారమునకు నెట్టి లోపమును గల్గనీయక నిజముగా గృహరాజ్యము నేలుచు సుఖించుచున్నారు. వారల నటుండనిమ్ము. ఇఁక సామాన్యుల నాలోచింతము. ఇట్టివారే దేశమున లెక్క కెక్కువగా నున్నారు. ధనాదాయము తక్కువగుటచే ధనికులవలె సామా న్యులు వైభవముతోఁ గాలము పుచ్చలేరు. సామాన్య ధనాదాయము గలవారుగాని సామాన్యోద్యోగ పదవులందున్నవారు గాని కుటుంబపోషణకై పైతరగతి వారివలెఁ గాక యెక్కుడు శ్రమపడ వలసి యుండును. చాలినంత ధనము లేకపోవుటచే నింట స్త్రీలు గూడ శ్రమపడవలసి యుం డును. పురుషులు కచేరీలకుఁ బోయి యెత్తినచేయి దింపకుండఁ గాగితములు వ్రాసి వ్రాసి విసివిపోయి యధికారులు పెట్టు చీవాట్లను సహించుచు నెట్లో ధనమార్జించి తెచ్చుచుండ నింట స్త్రీలు మాత్రము శ్రమపడి పురుషులుతెచ్చు ధనమును సద్వినియోగముచేసి పతిని, పరి వారమును, దన్నును బోషించుట తప్పగునా?

రు — తప్పే! అట్లు చేయనేల? ఆర్జించువాఁ డొక్కఁడు, తినువారు పదిమంది యుండు టచే నిట్లు శ్రమపడవలసియున్నది. మా స్త్రీల వాద మేమనగా, మేమును మీవలెఁ జదువుకొని యుద్యోగములనుజేసి ధన మార్జించినచో కుటుంబపోషణము విషయమునఁ బురుషులకు

యుండదుగదా ? ఇంతేకాక స్త్రీ లింట బందీలవలె మూలబడి శ్రమపడ నక్కఱలేకుండపోయిగా దిరిగి రావచ్చును. స్త్రీ పురుషు లిరువురును దెచ్చు ధనము కుటుంబపోషణమునకుఁ బుష్కల ముగా నుండును. ఇన్నిలాభము లుండ........

రా — రుక్మిణీ ! నీయభిప్రాయము తెలిసినది. ఉద్యోగములుచేసి స్త్రీలుగూడ ధనమార్జింతు మనుచున్నారు. ఇంటనుండి పనిచేయుటకంటె నుద్యోగములు చేయుట సులభమని నీతలంపు గాబోలును. అట్లెన్నఁడును భ్రమపడకుము. మీరు చదువుకొని గుమాస్తాలుగాఁ జేరినచో నెత్తిన చేయి దింపకుండ దినమునకు బండెడుకాగితములు వ్రాయవలసియుండును. ఇంకను గాలము వాలనిచో నింటికిఁ దెచ్చుకొని కూడఁ బాటుపడవలయును. లేక ఉపాధ్యాయినులుగా జేరినచో గొంతుక పగులునట్లు బాలురకో బాలికలకో బోధింపవలయును శ్రమపడకుండ ధనమెట్లు వచ్చును ? చేసిన పొరపాటుల కధికారులును తలవాచునట్లుగాఁ బెట్టు చీవాట్లు మిగులును. రుక్మిణీ ! ఈయుద్యోగములు చేసిన స్త్రీల కెట్లు సుఖమబ్బునో చెప్పుము ? ఇంతకంటె స్త్రీ లింట నుండియే తగురీతిని శ్రమపడి పలుపుర నోళ్ళలోను బడక, యధికారుల నిందావాక్యములకు గుఱిగాక కాలముగడపుట మేలుకదా ? కుటుంబపోషణకుఁ జాలినంత ధనమక్కఱలేదా యని యందువేమో వినుము. స్త్రీయుఁ బురుషుఁడు నిరువురును ధనమార్జించి తమ యింటిని, దమ సర్వస్వమును, దమ జీవనోపాధిని నొకవంటలక్క కప్పగించి యామెపెట్టునది తిని పరాధీన జీవన మొనర్చుటకంటె స్త్రీ లింటి పట్టుననుండి పురుషుఁడు తెచ్చిన ధనమును యుక్తముగా వినియోగించి కుటుంబమును బోషింపవచ్చునుగదా ? నీవు నీయింటిని బాగుచేసినట్లు వంటలక్క బాగుచేయదు. నీవు నీధనమును వస్తుసామాగ్రిని బొదుపుగా వాడినట్లు వంటలక్కవాడదు. వంటలక్కలకుఁ గాని వంటబ్రాహ్మణులకుగాని గృహాధికారమిచ్చినచో బదిరోజులకు సరి పడు భోజన సంభారము లొక్కరోజునకు పరిపుత్తురు. మీరెంత తెచ్చిపోసిన నేమిలాభము ? దక్షతలేని యింటికి వేఱొకచోటనుండి లక్షలకొలది పదార్థములు వచ్చినను మిగిలియుండవు. ఎన్ని నదీప్రవాహములు పాఱినను గండెపడిన తటాకములో నీరునిలువదు. పైనుండి తెచ్చిన పదార్థములను పొందికగా వినియోగించువారింట నొకరుండవలెను. ఆగృహనీతి స్త్రీకి దెలిసి నట్లు పురుషులకుఁ దెలియదు. రుక్మిణీ! ఇంట స్త్రీలు వండిన నదుమెత్తకుండఁ బనిచేయవల యునని మాటిమాటికి ననుచున్నావు. ఏపనియుఁ జేయకుండ నుండుట సుఖమని నీయభిప్రాయమా ! అట్లయినచోఁ గుంటివారు గ్రుడ్డివారు మిక్కిలి సుఖవంతులని భావింపవలయును. ఱాలు ఇండలు పడిన చోటునఁ గదలకుండ నుండును. అదియు సౌఖ్యమనియె భావింపవలసి యుండును. పరమేశ్వరుఁడు మనకిచ్చిన యవయవములచేఁ దగురీతిని బనిచేసినప్పుడే దేహ సౌఖ్యము, ఆరోగ్యభాగ్యము గల్గును. అట్లుపాటుపడి గృహమును శుభ్రపరచి తననేర్పుచే భూతలస్వర్గముగాఁ గల్పించుకొని యత్యంతశ్రమపడి వచ్చినపతికిఁ బరిచర్యలొనర్చి సంత సింపఁజేసి యతనివలన గౌరవముపడసి సుఖించి సంసారమునకు ముఖ్యఫలమగు సంతాన మును బడసి పోషించుచు దత్సంగతివలన దానును బతియు నపార సౌఖ్యానందములను బొందుచు నుండిన గృహమస్వర్గమెట్లౌనో తెలియుగా ? దీని కంతకును హేతుభూతలు స్త్రీలే కదా ?

రు — అట్లునుగాని స్త్రీలు బిడ్డలను గను యంత్రములనుగాఁ జేయవలయునని నీయూహయా ?

రా — అట్లనవును. రుక్మిణీ ! ఇట్లు వాదించువారు గూడఁ గొంత యున్నారని యెఱుగు దును. వారు కేవలము మూర్ఖులని చెప్పవలయును. స్త్రీలను యంత్రములతోఁ బోల్చు టత్యం

తావివేకము. యంత్రములు వస్తువుల నుత్పత్తిచేయుచున్నట్లు స్త్రీ పురుషులే పిల్లలనుద్భవింపఁ జేయుచున్నారని వారి తలంపు. ఆహా! ఎంత యవివేకము. సంతానము పడయుటకు స్త్రీ పురుష సంగమమే కారణమని వారి యభిప్రాయము కాఁబోలును. అది కేవలము పొరపాటు. సంతానము పడయుటకు స్త్రీ పురుషసంగమము నిమిత్తకారణము. ప్రధాన కారణము భగవత్సంకల్పము. అట్లే కానిచో స్త్రీ పురుష సహావేశము గల్గినంతమాత్రమునఁ బిల్లలు పుట్టవలసి వచ్చును. పిల్లలు లేని గొడ్డుదంపతులకు సంగమము లేదనియే చెప్పఁగలవా? సంతానము కనుటకును మానుటకును స్త్రీ పురుషుల యిష్టము కాదు. భగవదనుగ్రహ మిళితమగు పూర్వపుణ్యమువలన సంతానము గల్గుచుండ నదియు నిప్పటి యల్పబుద్ధులకు వెగటనిపించుచున్నదే. ఆపాతరమణీయము లగు నిట్టి యుపదేశము లొనర్చి జాతిమతసంఘాభివృద్ధికి హేతుభూతలగు యువతీమణుల నిట్లు గృహధర్మములకు విముఖులను జేయు వీరు సంఘసంస్కర్తలా? లేక సంఘసంహర్తలా? లోకమునఁ జెడుగు వ్యాపించినంత వేగముగా మంచి వ్యాపింపదు. పెట్టెలలో నున్న రత్నములవలె మాఱుమూల పల్లెటూళ్ళలో నున్న పవిత్ర హిందూసుందరులను బయిటికిఁ దీసికొని వచ్చు సంఘసంస్కరణ వ్యామోహము నేమనవలెను? రుక్మిణీ! ఇట్టి వ్యామోహములకుఁ లోఁ బడకుఁడు. సనాతనధర్మములను విడిచిపెట్టకుఁడు. గృహధర్మములను త్యజింపకుఁడు. పూర్వులు దూరదృష్టితో నేర్పఱచిన పద్ధతుల ననాలోచితముగా నల్పదృష్టితోఁ ద్రోసి పుచ్చకుఁడు. చదువుకొండు. జ్ఞాన మార్జింపుఁడు. గృహములం దుండు దురాచారములను ముందుగాఁ దొలఁగింపుఁడు. పిమ్మట సంఘమురాచారములను మడియింపుఁడు. అప్పటికిని సంఘమందు లోపము లుండిన సంస్కరించుకొనవచ్చును.

రు — బావా! పూర్వు లేర్పఱచిన పద్ధతు లన్నియు మంచివనియే నీ తలంపా?

రా — కాక మఱేమి?

రు — కాదు.

రా — ఆ విషయ మిప్పుడు చర్చింప నవకాశము లేదు. (అని లేచును.)

రు — మ తెప్పుడు వచ్చెదవు?

రా — రేపు.

రు — కాఫీ కిక్కడికే రావలెను జుమా.

రా — అట్లే.

3

రామారావు దా యూరుకాదు. పొరుగూరు. రామయ్యగ్రహారములో మెఱకవీధిలో నతని పినతల్లిగారియిల్లు గలదు. రామారావు చిన్నతనమునందే మాతృహీనుఁడై పినతల్లిచేఁ బోషింపబడెను. అతనికిఁ బినతల్లియం దమితభక్తి. తండ్రి దుస్సహరోగపీడితుఁడై మృత్యువునోటఁబడ సిద్ధముగా నున్నాఁడని వార్త వచ్చినందున రామారా వింగ్లండునుండివచ్చి తండ్రి దైవానుగ్రహమువలనఁ గొన్ని దినములకు స్వస్థచిత్తుఁడు కాగా నతని యనుమతినిబొంది తిరిగి యింగ్లండునకుఁ బ్రయాణసన్నద్ధుఁ డయ్యెను. కాని తనతండ్రిని జూడవచ్చిన పినతల్లి తమ యూరువచ్చి రెండుమూఁడు దినములయినను నుండకతీఱదని పట్టుపట్టుటచే రామారావు చేయునదిలేక రామయ్యగ్రహారమునకు వచ్చెను. అతఁడును, నతని స్నేహితుఁడగు సుదర్శన రావును గలిసి చదువుకొనుట కింగ్లండున కరిగి రెండుసంవత్సరములయినది. రామావధాని

కూతురగు రుక్మిణియే యా సుదర్శనునిభార్య. అతఁడు తన భార్యక్షేమోదంతము తెలిసికొని రావలయునని కోరెను. అందుచే రామారావు రామావధాని యింటి కరుగుటయు రుక్మిణితో సంభాషించుటయు సంభవించినది.

ఇదివఱలో రుక్మిణి నాతఁ డెఱుఁగును. కాని యప్పు డామెముగ్ధ. ఇపు డామె యువతి. ఆమె శరీర మిపుడు యౌవనవిలాసములతోఁ దొలఁకాడుచు, వర్ష కాలనదివలెఁ గనులకు విందుసేయుచుండెను. ఇపుడామె చూపులందుఁ జాంచల్యము, వాక్కులందుఁ జాతుర్యము నెల కొనియుండెను. హిందూసుందరీమణులం దిట్టి సౌందర్యము, వాక్చాతుర్యము, విద్యాపాట వము గలదని రామారా వెఱుంగఁడు. రూపమందును, జమత్కారమందును, వాక్చాతుర్యము నందును, వివేకమునందును, బాశ్చాత్యస్త్రీలు రుక్మిణిముందు దిగదుడుపునకయినను బనికి రారని రామారావు గ్రహించెను. అతఁడు పినతల్లి యింటికి వచ్చెను. పినతల్లి యతని కత్యా దరముతో సరసపదార్థములు సిద్ధముచేసి యుంచెను. కాని యతఁడు రోగివలె నేమియును భుజింపలేకపోయెను. పినతల్లిచేసిన సరసపదార్థములకంటె రుక్మిణి పలికిన సరసపదార్థములే యతనికి మిక్కిలి యింపుగనుండెను. "నాయనా! అదేమి? ఏమియుఁ దిన్నావు కా" వని పినతల్లి యాత్రముతోఁ బ్రశ్నించెను. రామావధానిగారి యింట నల్పాహారము గుడుచుటచేఁ దన కాకలి లేకపోయెనని యతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అయి యుండునేమోయని యింక నామె యతని బ్రశ్నింపలేదు.

రామారా వెట్లో భోజనము ముగించి లేచిపోయెను. చిఱుతిండి తినుటచే నాఁడు తన కొడు కేమియు భుజింపలేకపోయెనని పాపమాతని పినతల్లి గొణుగుకొనుచునే యుండెను.

అది వేసవికాలము. శుక్లపక్షము. వెన్నెల ముదిరినదినములు చందురుఁడు తనకాంతి సంతతులలో లోకము నోలలాడించుచుండెను. చల్లని మెల్లగాలి ప్రసరించి పగటి పూటఁ జండ భానుని తీవ్రకిరణములచే వాడివత్తలయిన లోకమునకుఁ బ్రాణము వోయుచుండెను. పిన తల్లి కొడుకుఁ బండుకొనుటకై నడివాకిట మంచమువేసి మెత్తనిపరుపు నమర్చి దానిపై మల్లె పువ్వువలె మిక్కిలి తెల్లనగు ధౌతవస్త్రము నుంచెను. ఆవెన్నెలలో నా మలయమారుతములో నా సెజ్జశయనించినవారి కధికసౌఖ్యము నీయకపోదు. దానిపైఁ బడినంత మాత్రమున మానవులు నిద్రాదేవత విభ్రమములకుఁ జిక్కుపరవశులు కాకపోరు. భుజించి లేచినవెంటనే రామారా వాతల్పమున శయనించెను. కాని నిద్రాకాంతయాపరమవిరక్తునిఁ గొంచెమైనను వంచింపలేకపోయెను. అతఁడు మంచమున వెలికిలఁబండుకొని నీలాకాశసరోవర మధ్యమున వెలుఁగొందు తెల్ల తామరపువ్వువలెఁ దోఁచు చందమామ నీక్షింపసాగెను. అతనికా చంద్రకిరణ పరంపరామధ్యమున రుక్మిణి సుందరరూపము తాండవమాడుచున్నట్లుండెను. ఆసుందరితళుకు బెళుకు చూపులును మందహాసలలితవదనారవిందమును, నవమల్లికా కలికావళిని నిరసించు దశనపంక్తియు నావెన్నెలలో మాటిమాటికిఁ బొడకట్టుచునే యుండెను. నిమీలితనేత్రుఁడై యతఁ డాజవ్వనిరూపమునే ధారణ చేయుచుండెను. ఊహలు సముద్రతరంగములవలెఁ బరంపరలుగా వెడలఁ జొచ్చెను. భావనాప్రపంచమున నా మానిని రూపమును వీక్షించుచున్నను దానిని బ్రత్యక్షముగాఁ జూడకుండనుండుట యతనికి మిగుల దుస్సహమయ్యెను. ఆమెను సందర్శిం చుటకు మఱునాఁటిదాఁక గడువుపెట్టినందుల కపు డతఁడు మిగుల వగవ నారంభించెను. బుసునాఁడు వచ్చెదనని చెప్పి యానాఁడే యంతరాత్రివేళ వెళ్ళుట యనుచితమని తలపోయ జొచ్చెను. అతఁ డిట్లు భావనాతరంగపరంపరాఘాతములచే నలయుచున్న సమయమున

నతని పినతల్లి భుజించి యిల్లు సవరించుకొనివచ్చి యతని మంచమునకు సమీపముగా నేలను జతికిలపడి యతనితో "నాయనా! విదేశములో మిక్కిలి కష్టపడుచున్నావు. బాబూ! ఈదేశపు కూరలు దొరకునా? ప్రతిదినము పప్పు వండుదురా? భోజనము బాగానుండునా?" యని యవ్యాజమగు పుత్త్ర ప్రేమతో నడుగఁజొచ్చెను. కాని యా పలుకులు రామారావునకు వినఁబడలేదు. అతఁ డందులకు సమాధాన మీయకపోవుట గాంచి యావృద్ధ, తన కుమారుఁడు నిద్రించినాఁ డనుకొని యచ్చోటు వదలిపోయి శయనించెను. కాని యతఁడు నిద్రింపలేదు. నిద్రాసుఖమున కతఁడు మిగుల యత్నించెను. కాని పంతము పట్టినట్లు నిద్రాకాంత యాతని చెంత కయినను జేరలేదు. కామపరితప్తుడై విపరీత వర్తనుఁడను నతని సమీపింప స్త్రీలు సాహసింపఁగలరా? అతఁ డట్లే శయనించియుండెను. ఊరంతయు మాటు మణఁగెను. ప్రకృతి యంతయు నిస్తబ్ధమై యుండెను చంద్రుఁడు క్రమముగాఁ బడమట దిశ నలంకరించెను. ఎన్నియో నక్షత్ర పరంపర లతని విపరీతావస్థను జూచి పరిహసించుచున వేమో యన్నట్లు మిక్కిలి ప్రకాశించుచు నీలాకాశమునఁ బ్రయాణమును సలుపుచుండెను. అవి యన్నియు రామారావు చూచుచునే యుండెను. కొంత సేపటికి రాత్రి గంభీరభావమును విడిచి వెలవెల పాఱెను. ఇట్లు రామారావా రాత్రి యంతయు జాగరణము చేసి యతి కష్టమున శయ్యాతలమును వదలి కాల్యకరణీయములు నిముసమాత్రము నెఱవేర్చి "ప్రాతఃకాల భోజనము సిద్ధము చేయుచున్నాను. తిని వెళ్ళు" మని పినతల్లి బతిమాలినను వినక నాఁడు రామావధాని గారి యింటికిఁ గాఫీ త్రాగుటకు వెళ్ళెదనని చెప్పి యందులకామె యిచ్చు ప్రత్యుత్తరమును వినిపించుకొనకయే వెడలిపోయెను. అతఁ డచటి కేగునప్పటికి రుక్మిణి సర్వము సన్నద్ధముచేసి, వచ్చిన రామారావు నాదరించి, పాలిపోయిన ట్లున్న యతని ముఖమును జింతనిప్పులకన్నను నరుణారుణములగు నతని నేత్రములను గాంచి మందహాస కాంతులు కపోలయుగమునఁ దాండవ మాడుచుండఁ గాఫీయును, తినుబండములు నతని చెంతకుఁ గొనివచ్చుచు "బావా! నేఁడు నీ ముఖ మేల యంత వెలవెల పోవుచున్నది? కన్నులు కలు ద్రావిన ట్లంత రక్తములైనవేమి? రాత్రి పేకాడుచున్నావు కాఁబోలును. మరల నింగ్లండునకుఁ బోయినచో నిట్టి వినోదముల కవకాశము లేదని యట్లు చేసితివి కాఁబోలును. నీవు జాగరణము చేయుచుండఁ జూచి మీ పినతల్లి యూరకుండునదికాదే!" యని పల్కుచుండ రామారా వందులకు సమాధానము చెప్పలేక, ప్రసంగాంతరమునకు మార్చవలెనని యెంచి "రుక్మిణీ! ఈయుపమ నీవే సిద్ధము చేసితివా? బాగు. బాగు. మిక్కిలి రుచిగానున్నది. ఈ యుపమ నిరుపమానముగా నున్నది. ఈ కాఫీ శంకరవిలాసును మించిపోవుచున్న దే"యని పల్కుచు నామెను బొగడుచు, దృష్టిగఁ దిని త్రావెను. రుక్మిణి మందహాస శోభిత వదనారవిందయై, తన తళుకు బెళుకు చూపులనెడి గాలముచే నతని మనోమత్స్యముబట్టి బయటికి లాగుచున్న ట్లతని దృష్టి పఱపి సమీపమునఁ గూర్చుండెను. రామారా వుద్రేకపూరితుఁడై గాలి తాకున నుడివడు నెండుటాకు విధమున సంచలించు చిత్తమును గొంతవఱకైనను లొంగదీసికొనలేక ప్రకృతికి మీఱిపోయి యుండెను. అందుచే రుక్మిణితో నేదో చెప్పఁబోయి యెలుఁగురాల్పడుటచే నిఁక మాటాడ లేకపోయెను. ఇదంతయు నెఱుఁగని రుక్మిణి యెప్పటియట్లు సమీపముననే కూర్చుండి "ఏదీ! బావా? నిన్నటి తరువాయి వాదింతువా?" అని పలికెను

మానసోద్రేకమును గొంత మరలించుకొని గొంతు సవరించుకొని "కానిమ్ము. నీ వడుగ దలచిన దేదో అడుగు" మని పలికెను.

రు — పూర్వు లేర్పఱచిన పద్ధతు లన్నియు మంచి వనియే నీతలంపా ?

అమె యట్లడుగుచున్నపుడు రామారావు రుక్మిణి చేతఁబట్టుకొని యామె తొడపై నుంచుకొన్న యొక మాసపత్రికను వంగి తీసికొనెను. అతఁ డట్లు తీసికొనుట పత్రికాపేక్షచేఁ గాదు. రుక్మిణి శరీర స్పర్శ కపేక్షించి యట్లు చేసెను. రుక్మిణి యేమఱిపాటుతో నుండుటచే నతని మనోరథ మీడేఱెను. దానివలనఁ నతఁ డమృతప్రవాహమున మునిగినంత సౌఖ్య మనుభవించినట్లు భావించెను. అకస్మికముగాఁ బరపురుషస్పర్శ సంభవించినందులకు రుక్మిణి ద్రుళ్ళిపడెను. కాని యా వికారము తనచిఱునవ్వు కాంతి సంతకులలోను గన్పడనీయక " బావా! చెప్పవేమి ? నా యడిగినదానికి సమాధానము చెప్పవేమి ? " అని మరల నడిగెను.

ఉద్రేకాతి శయముచే రామారా వట్లు రుక్మిణి శరీరమును దాకియు, నకార్యకరణ మాచరించితి నేమోయన్న భయ ముదయించుటచేఁ గొంచెము స్వస్థుఁడై తన చేతిలోనున్న మాసపత్రిక పుటలు తిరుగువేయుచు " రుక్మిణీ! నీ ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నాను. నీ వట్లు సమూహముగా నడిగిన నెట్లు సమాధాన మీయఁగలను ? నీ వడుగఁ దలంచిన దేదో ప్రత్యేకముగా నడుగుము " అని పలికెను.

రు — పూర్వు లేర్పఱచిన ధర్మ నిబంధనలు స్త్రీ పురుషుల కిద్దరకును సరిగానే యున్నవా ?

రా — కాకేమి ?

రు — స్త్రీలవిషయమై పక్షపాతము చేయలేదా ?

రా — లేదు. ఏమి చేసియున్నారు ?

రు — పసి బాలికలకు వివాహము విధించుట పక్షపాతము కాదా ?

రా — నీవు చెప్పిన విషయములలో మహర్షులు స్త్రీ పురుషుల విషయమై సమబుద్ధితోనే వర్తించినారు.

రు — పెండ్లియన నేమో యెఱుఁగని పసిపిల్లలకు వివాహము విధించుట చూడ కేవలము స్త్రీలయెడలఁ బక్షపాతము చూపింపఁగా నీ వట్లందువేమి ?

రా — రుక్మిణీ! నీవు పొరపడుచున్నావు. హిందూమత ప్రకారము ప్రతి వ్యక్తికిని జేయవలసిన కర్మజాల మెంతో కలదు. అట్టి కర్మాధికారము గల్గుటకు ముందుగా సంస్కారము లౌవర్పవలయును. పురుషున కుపనయన సంస్కారమువలె స్త్రీలకు వివాహ సంస్కారము విధింపఁబడినది. పూర్వులు స్త్రీ పురుషుల విషయమై సమబుద్ధితో వర్తింపలేదా ?

రు — లేదు. స్త్రీల కా సంస్కారమే మహాపదల నొదవించుచున్నది. బాల్య వివాహము స్త్రీల జీవనము నధోలోకమున కణఁచి వేయుచున్నది కాదా!

రా — ఎట్లో, చెప్పగలవా ?

రు — వో రెఱుఁగని పిల్లలకు వివాహములు చేయుచున్నారు. ఒకవేళ దాని పతి మృతి నొందిన నిఁక నా బాలిక గతి యేమి కావలయునో చెప్పవలయునా ? దేశమున వితంతువుల సంఖ్య యెంత హెచ్చిపోవుచున్నదో నీకుఁ దెలియదా ?

రా — రుక్మిణీ! మఱి యేమిచేసిన యుచితమని నీ యూహ ?

రా — స్త్రీలకు యువతీవివాహములు — అనఁగా పదమువక్షము పదునాఱు వత్సరములకు లోపున వివాహ మొనర్పరాదు. దానివలన నెన్నో లాభములు...............

రా — రుక్మిణీ! అగుము. అగుము. అట్లుచేయుటవలన వితంతువుల సంఖ్య తక్కువగునని నీయభిప్రాయమా ఏమి ? అట్లెప్పుడునుకాదు. ఎనిమిది తొమ్మిదేండ్ల ప్రాయము

మొదలుకొని యుండవలసిన వితంతువు లిప్పుడు పదునాలేండ్ల ప్రాయము మొదలుకొని యుందురు. ఇందు తారతమ్య మేమిగలదు ?

రు — అది కాదు. బాలికలకు యుక్తవయస్సు వచ్చినప్పుడు వివాహమైనచో, తాము వరింపఁబోవు పురుషుని గుణాగుణములు చక్కగా నాలోచించి యోగ్యుని నెంచుకొనఁ గలరు.' దానివలన నిహలోకయాత్ర పరమసుఖముగా నడుచును. వివాహ స్వాతంత్ర్యము స్త్రీలకు లేనిచో లాభములేదు. అది తల్లిదండ్రులపై విడిచినచో వా రే సామాన్యునితో పెండ్లి చేయుదురు. దానివలన స్త్రీజీవనము దుఃఖదాయక మగుచున్నది.

రా — అయ్యో ! ఎంత విపరీతముగా మాటాడుచున్నావు ! తమ కుమారికిఁ దలిదండ్రు లపగుణుఁడైన వరుని గట్టిపెట్టుదురా ? ఎంతమాట యన్నావు ? నిజముగా లోకములో స్త్రీకిఁగాని, పురుషునికిఁగాని పరమాప్తులు తల్లిదండ్రులు. వారు తమ బాలికవివాహము విషయమై యామె పుట్టుకనుండియు మంచివరునికై వెదకుచునే యుందురు. విద్య, ధనము, వయస్సు, కులము, సాంప్రదాయము, ప్రవర్తనము మొదలగునవెన్నియో యోజింతురు. లోకానుభవ జ్ఞాతలగువారు పరిశీలించినట్లు యౌవనవతులగు వారు పరిశీలింపనే లేరు. పదు నాలేండ్లు వచ్చినంతమాత్రమున లోకజ్ఞాన మంకురించునా ? భావిసుఖదుఃఖములను, నర్థా నర్థములను నిర్ణయించుకొనఁ గలవా ? యౌవనావిర్భావవశమున యుక్తాయుక్తము తెలియఁగక యయోగ్యునే యెన్నుకొనునేమో ! తలిదండ్రుల వరాన్వేషణము విపరీత మెప్పుడును గాదు. నూటి కొకటి కోటి కొకటి యుండిన నది లెక్కింపదగినదికాదు.

రు — బాల్యమునందే వివాహమైనచో స్త్రీల కున్నతవిద్య రాదు.

రా — ఆ విషయమై యిదివఱలో చర్చించితిమి.

రు — బాల్యవివాహములవలన మఱియొక పెద్ద చిక్కున్నది. స్త్రీ వివాహిత కాఁగానే యామె యందు భర్తకేకాని తల్లిదండ్రులకు స్వాతంత్ర్యము లేకున్నది. తగిన వయస్సు రాకమునుపే పిల్లలతల్లియై తన్నును, తన సంతానమునుగూడ మిగుల దుర్బలులనుగాఁ జేయు చున్నది. దుర్బలులగాఁ జేయుటయే కాదు, తనకును దన సంతానమునకునుగూడఁ బ్రాణ నాశమును గల్గించుచున్నది. ఇది దేశమున కెంతనష్టమో తెలుపవలయునా ?

రా — నీ వన్నది గొప్ప కారణము కాదు. అది దంపతుల యొక్కయు, పెద్దలయొక్కయు నియమములకు లోఁబడియుండును. సామాన్యముగాఁ బెద్దలు నూతన దంపతులను గొంత వఱకు సంపర్కము లేకుండఁ జేయఁగలరు. అప్పుడు నీవన్న చిక్కు తొలఁగిపోవుచునే యున్నది. ఒకవేళ యువతులు తమ బుద్ధిచాంచల్యము వలననో, లేక చంచలహృదయులగు పురుషుల టక్కరి వచనములకు లోఁబడియో వివాహిత కాకపూర్వమే నియమము నుల్లంఘించి సంతానవతు లయినచో నీవు చెప్పినదానికంటెను బెక్కు చిక్కుల పాలఁబడవలసివచ్చును గదా ! క్రామ మెట్టివారికిని నలంఘనీయమైనది. అది మనల నెప్పు డేవిధముగాఁ ద్రిప్పునో యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు. కామాంకురములు తల యెత్తకపూర్వమే స్త్రీలు వివాహితలై యుండుట సర్వశ్రేయోదాయకమని మనపూర్వు లట్లు నిబంధనలొనర్చి యుందురు. అది స్త్రీ సంఘమున కపాయకర మెప్పుడును గానేరదు.

రు — దీని కేమికాని పునర్వివాహము విషయమై పూర్వులు స్త్రీలయెడఁ బక్షపాతము చేసి నారని యంగీకరింతువా ?

రా — సర్వసములగు వా రట్లేల కావింతురు ?

రు — బాగు, బాగు. నీ వాదము సరసముగానే యున్నది. పదియేండ్ల బాలికయైనను బలివిహీనమైనచో నిఁక యావజ్జీవము నట్లుండవలయునే కాని పునర్వివాహము వలనుపడదఁట. అరువదేండ్లవాఁడైనను పురుషుఁడు భార్యావియోగ మొందినచో భార్య మరణించిన పదుమూఁడవనాఁడే వేఱొక బాలికను బెండ్లాడవచ్చునఁట. దీని నేమందువు? ఇది సర్వ సమత్వమే కాఁబోలు.

రా — రుక్మిణీ! దీనికి సమాధానము చెప్పుట నీ వతెగినంత సులభమైనదికాదు. ఆ సమాధానమునకు ముందుగా నీ వొక యంశమును స్మృతిపథమున నుంచవలయును. ప్రస్తుతము లోక పరిస్థితులను జూచుచున్నావు కదా? విద్యావివేకశూన్యులై యూరు పేరు లేనట్టి యసమర్థులు కొందఱు పేరును బ్రతిష్ఠయు సంపాదింపఁ దలపోసి తమ మనోరథ మీడేర్చుకొన మార్గాంతరము కానక, సంఘ సంస్కర్తల మని పేరు పెట్టికొని, సామాన్యులకు దురవగాహములగు ధర్మశాస్త్ర నిబంధనల సాంప్రదాయార్థములను గ్రహింపనేరక, నిజముగా స్త్రీ సంఘము నుద్ధరించుటకై జగతియం దవతరించిన పరమేశ్వరులవలె మాటాడుచు స్త్రీసంఘము నందు లేనిపోని యాందోళనము కల్గించుచున్నారు. ఆ సంఘ సంస్కర్తలు వచించినది సూక్ష్మదృష్టిచే నాలోచింపక యది సత్య మేమోయని భ్రమించి విద్యావతు లయ్యును గాలి తాఁకున గదలు దీపశిఖ వడువునఁ జిత్తములు చలింప స్త్రీ లాందోళన మొంది యుక్తాయుక్తములు తెలియక స్వధర్మములు త్రోసిపుచ్చి ధర్మములను, ధర్మ నిబంధనములను, దత్కర్తలను గసిదీఱ నిందించుచున్నారు. నీ వా వాదోపవాదముల నన్నిఁటిని దూరముగాఁ ద్రోసియుంచుము. నిర్మలచిత్తవై వినుము. అప్పుడు కాని నీ వాక్యములు నీ బుద్ధికిఁ జొరవు. బుద్ధిని జొచ్చినగాని మంచిచెడ్డలను, లాభాలాభములను, యోజింపఁజాలవు. దీని తత్త్వమును దెలిసికొన సూక్ష్మ బుద్ధిని, దూర దృష్టిని నుపయోగించి చూడుము.

రు — అట్లే చేసెదను. కాని నీవు చెప్పఁదలఁచినది చెప్పుము.

రా — పూర్వులు స్త్రీలకుఁ బునర్వివాహ నిషేధ మెందుల కొనర్చిరో -దానిని గూర్చియే చెప్పుచున్నాను, అంతియకాని యది యిప్పుడు సంఘ మాచరించుచున్నదా? ఆచరింప సాధ్యమా? యసాధ్యమా! యను నంశములను జర్చింపలేదు.

రు — కానిమ్ము.

రా — మన మెన్నో జన్మము లెత్తి మన పూర్వకర్మ వశమున జంతుకోటిలో నుత్తమమగు మానవజన్మ మెత్తితిమి కాదా?

రు — అవును.

రా — ఇట్టి యుత్తమజన్మము వడసినందులకుఁ జిరకాలమునుండి వెంబడించి వచ్చుచున్న కర్మబంధనములనుండి మన యాత్మలను ముక్తులను జేయుటయే ముఖ్యఫలము కదా?

రు — నిశ్చయమే.

రా — అట్లు ముక్తి వడయుటకు మానవజాతి కంతరు నర్హతగలదు. మఱియు మానవులకుఁ బరమపదము మిగుల సమీపముగా నుండును.

రు — సరియే.

రా — ఆ పరమపదము చెందుటకుఁ బెక్కుమార్గము లున్నవి.

రు — అవి యేమేమి?

రా — కర్మ జ్ఞానభక్తి వైరాగ్యములు. అందు జ్ఞానమార్గము ముఖ్యము.

రు — అది స్త్రీ పురుషుల కిర్వురకును సమానమే కదా ?

రా — కాకేమి ? జ్ఞానమార్గ మవలంబించి స్త్రీపురుషులు ప్రత్యేకముగాఁ బరమపదంబును జెంద నర్హులే. కాని జ్ఞానవిషయమై మానవు లందఱు నొక్క తరగతిలోఁ జేరగలరా ?

రు — అది యసంభవమే.

రా — తక్కినవారికిఁగూడ నొక ముక్తిమార్గము చూపవలదా ?

రు — సత్యమే.

రా — తరువాతిది కర్మమార్గము. కర్మమార్గము ననుసరించికూడ స్త్రీ పురుషులు పెక్కురు గమ్యస్థానమును జేరఁగలరు. ఇందు స్త్రీపురుషులు గలిసి కర్మము లాచరించి క్రమముగా ముక్తు లగుదురు.

రు — "స్త్రీ పురుషులు కలిసి కర్మము లాచరించి" యని యన్నావు, అది చక్కగా వివరింపుము.

రా — మన వాదమునకుఁ గావలసిన ముఖ్యాంశమే యది. అది వివరింపకుందునా ? కర్మమార్గమున నా శ్రమములు చేరియున్నవి. అందు గృహస్థాశ్రమము ముఖ్యము. దానికి స్త్రీ ప్రధానభూతురాలు. స్త్రీ పురుషులు కలిసి యజ్ఞాదికర్మము లొనరించుటయే కాక తదాశ్రమమునకు సత్ఫలమగు సంతానమునుగూడఁ బడయవలయును.

రు — కావచ్చును.

రా — కాని సత్సంతానమును బడయుటకే యందఱకును గోరికకదా ?

రు — అవును.

రా — తాదృశ సంతానము గావలయు నన్నచో సందులకుఁ గారకులకు స్త్రీ పురుషు లుత్తమములయి యుండవలయును.

రు — అగుగాక.

రా — రుక్మిణీ ! నీవు మఱియొకటి జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును. సంతతికి స్త్రీ పురుషు లిర్వురును గారకులయినను బురుషునికంటె స్త్రీ ముఖ్యకారకురాలు.

రు — అది యెట్లు ?

రా — సృష్టికి స్త్రీ పురుషులు నిమిత్త కారణ మేయైనను బురుషునికంటె స్త్రీకి ప్రాధాన్యము గలదు. మఱియు స్త్రీ పురుషులు క్షేత్రబీజముల వంటివారు. క్షేత్రము తృణాదిసంకలితము కాకుండ నున్నప్పుడే సత్ఫలము లభించును. అట్లే పరపురుషాది సంపర్కము లేనప్పుడే స్త్రీ సత్సంతానమును బడయఁగలదు. దీని కేమందువు ?

రు — స్త్రీలవలెఁ బురుషులుకూడ నుండవలదా ?

రా — ఉండవలయును. ఇతర స్త్రీ సంపర్కాదులు లేకుండ నుండవలెను. అది ప్రధానమగు నీతియే. అది ముఖ్యమే. ఒక వేళఁ బురుషుఁడు తప్పి చరించినను సత్సంతానము చెడిపోదు. కాని పాపము తప్పదు. కాని స్త్రీ యట్లు తప్పి చరించిన పాపమే కాక సత్సంతానము గూడ గల్గదు. సత్సంతానలబ్ధియే లేకపోయిన గార్హస్థ్యము వ్యర్థమే కదా ! కావుననే పూర్వులు స్త్రీపురుషుల విషయమై సమానముగానే నిబంధనలు విధించినను నీ సంతానము విషయమై స్త్రీల కెక్కుడుగా నిబంధనలు కల్పింపవలసివచ్చినది. అంతియే కాని పక్షపాతముచేఁ గాదు. ఇఁకఁ బ్రకృత మనుసరింతము. "ప్రజాయై గృహమేధినా" మనునట్లు సత్సంతానమునకే వివాహము కావునను, తాదృశసంతానమునకు క్షేత్రభూతమగు స్త్రీమే ప్రధా

వధూతురాలగుటచేతను, పరపురుషసంపర్కాదిరాహిత్యము గల్గించుటకై స్త్రీలకుఁ బునర్వివాహముసు విధింపలేదు. నిజముగా సంతానకారకులగు స్త్రీలయం దట్టి దుష్టత్వమేయున్నచో సంతానము దుర్బలమగును. అనారోగ్యమగును. వానివలన దేశమునకు హానిగల్గును. కావుననే పూర్వు లట్లుచేసినారు. అంతియకాని పక్షపాతముచేతఁ గాదు.

రు — పోనిమ్ము. పురుష సంపర్కము లేని బాలవితంతువులకుఁ బునర్వివాహ నిషేధ మేల ?

రా — చేయకతప్పదు. నీవు చెప్పిన ప్రకారము వితంతువులను విభజింప నసాధ్యము. మఱియు నిందులకై పూర్వనిబంధన సూత్రమును గొంచెము సడలించితిమా, అది యంతకును హాని గల్గించును.

రు — అట్లని నోరెఱుఁగని బాలికలను బురుషసౌఖ్యవిదూరలనుగాఁ జేయవచ్చునా ?

రా — చేయుటకు మన మెవ్వరము ? వారివారి కర్మవశమున వారికిఁ బురుషసౌఖ్యము సంభవింపనేరదు. కావుననే భర్త మరణించెను. మఱియు సౌఖ్యవిదూరలగుటకు వారి కర్మవాసనకారణమై యుండఁగా మఱి నాలుగు వివాహము లొనర్చినను సౌఖ్యము గల్గునను కొన్నావా ? నియమభంగ మొనర్చుటయే కాని యావితంతువులకు సౌఖ్య మలవడనేరదనియే త్రికాలజ్ఞులగు మునులట్లు చేసినారు. ఇట్టుండ విషయసౌఖ్యమె పరమసౌఖ్య మని యెంచుకొను మన సంఘసంస్కర్తలు పాపము వితంతులకు సౌఖ్యము లేదు లేదని వాపోవుదురు. అందువలనఁ గల్గు లాభమేమి ? పురుషులను గట్టుకొన్నంతమాత్రమున సౌఖ్యము గల్గునని వారు చెప్పఁగలరా ? పోనిమ్ము కట్టుకొన్న స్త్రీలందఱును సుఖించుచున్నారని చెప్పఁగలరా ? సుఖదుఃఖములు గల్గించుకొనుటకు మనకు లేశమైనను స్వాతంత్ర్యము లేదు.

(అని పల్కిన రామారావు భాషణంబు లన్నియును విని మందహాస మొనర్చుచు " బావా ! ధర్మశాస్త్రములు చెప్పుటకే కాని యాచరింప వీలులేదా ? " అని యడిగెను.)

రా — లేకేమి ?

రు — ఇన్ని ధర్మములు తెలిసినవాఁడవు గదా ! నీ వాచరింప లేదేమి ?

రా — ఆచరింపకేమి ?

రు — (నవ్వుచు) నాచేత నూరక ప్రేలింపకుము. నీ ధర్మమును నీ వించుకేనియు నాచరింపలేదు.

రా — మన మాచరించుచునే యుందుము. కాని, ప్రారబ్ధ కర్మమువలనఁ గొన్ని యనవకాశము లగును ?

రు — ప్రారబ్ధ మని చెప్పి యధర్మమార్గమునఁ బట్టి పోవచ్చునా ?

రా — పోకతీఱదు. అది మన చేతులలో లేదు. (మహాతపోనిష్ఠాగరిష్ఠు లయ్యును విశ్వామిత్రాదులు కామవశులగుటకుఁ బ్రారబ్ధము కాక మఱేమి ?)

రు — అందుచేతనేఁ కాఁబోలు ధర్మపత్నిని విడిచిపెట్టితివి ? ఇట్టివానికెల్లఁ బ్రారబ్ధమే కారణము కాఁబోలును ?

రా — కాక మరేమి ?

రు — (నవ్వుచు) ఆ ప్రారబ్ధము నానారూపములు ధరించును గాఁబోలును.

రా — ఏమి ?

రు — నీ ధర్మపత్నిని విడుచుటలో నీ ప్రారబ్ధముకంటె నీ తండ్రియే ముఖ్యహేతువని నా నమ్మకము.

రా — అందుల కనేకము గారణములున్నవి. అవి యన్నియు నిప్పుడు చెప్ప వలను పడదు.

రు — పోనిమ్ము. దానికేమి ? చాల నలసితివి. మిగులసంతోషపెట్టితివి.

రా — (సంకోచించుచు) నే నెట్లు చేసినను నీవు నన్ను వట్టిమాటలతో సంతోషపెట్టు చున్నావు.

రు — మరేమి చేయుమందువు ?

రా — నీకుఁ దెలియనిదేది కలదు ?

(రు — (నవ్వుచు) ధర్మశాస్త్రజ్ఞు లధర్మమార్గమున వర్తింతురా ?

రా — ప్రారబ్ధ మొకటి కలదంటిని గాదా !)

రు — మరల నెప్పుడు వచ్చెదవు ?

రా — నీ యనుమతి !

రు — ఈ రాత్రి భోజనమున కిక్కడికి వత్తువా !

రా — మా పిన్ని సమ్మతింపదు.

రు — పండుకొనుటకు.

రా — రమ్మన్నచో వచ్చెదను,

రు — మీ పిన్ని సమ్మతించునా ?

రా — సమ్మతింపఁజేయుట కేదే నుపాయము పన్నెదను.

రు — అసత్యమనుట కీ యుపాయపదము పర్యాయపదము కాఁబోలును.

రామారావు నవ్వుచు నూరకుండును.

రు — అట్లయిన రాత్రి యెనిమిదిగంటలకుఁ దప్పక రమ్ము.

రామారావు పరమానందభరితుఁడై వెడలిపోయెను.

౪

(రామారావు ప్రాజ్ఞుఁడే. స్వధర్మములను దెలిసినవాఁడే. పాశ్చాత్య విజ్ఞానమునే కాక హైందవ విజ్ఞానము గూడఁ గలవాఁడే ! యౌవనవంతుఁ డైనను నింద్రియములను స్వేచ్ఛగాఁ బోనీయనివాఁడే ! అయినను రుక్మిణి సౌందర్యమునకో, విద్యావిశేషమునకో, వాక్చమత్కారమునకో, తనయెడఁ జూపుచున్న యపరిమిత పరిచయమునకో, లుబ్ధుఁడై, చంచలచిత్తుఁడై ప్రవర్తిల్లఁ జొచ్చెను.) రుక్మిణితో శ్రీరంగనీతులు పల్కుచున్నను నత్యంత వికృతమగు చిత్తము మాత్రము పెడదారిని నడువకపోలేదు. తన ప్రాణమిత్రుని భార్యా విషయమై తాను విరుద్ధప్రవర్తనుఁ డగుట కేవలము మిత్రద్రోహమని యతఁ డనుకొనక పోలేదు. పాపమని భావింపకపోలేదు. నీతి విరుద్ధమని గ్రహింపకపోలేదు. అయినను దన మనంబును ద్రిప్పుజాలకపోయెను. అతఁడు చెప్పినట్లు నిజముగా నట్టి వికారము ప్రారబ్ధ కర్మాధీనమే కావలెను. లేకపోయిన నట్టి గుణవంతుఁ డట్టి యభిలాషమునకుఁ దావిచ్చునా ? అతఁ డింటికి వచ్చుచు మాటిమాటికిని రుక్మిణి వర్తనమునే పరిశీలింపఁ జొచ్చెను. ఇప్పటి వఱకును దన చెవులలోఁ బ్రతిధ్వనించు నామె మధురవచనములను విమర్శించుచునే యుండెను. చిరకాల పరిచితుఁ డగు ప్రాణభర్త సన్నిధినివలె నామె చూపుచున్న చనవునే మాటిమాటికి దలపోయఁ జొచ్చెను. నిజమున కతని నంత ముగ్ధునిగాఁ జేసినది చనవే. తన

మిత్రుని కుశలవార్త వినిపించుటకై తా నేగినపుడు తన కభిముఖముగా నిలువబడి రుక్మిణీ మాటాడి సిగ్గుపడుననియే యతని తలంపు. కాని యట్లు జరుగలేదు. ఆమె తన చమత్కార వాక్సుధాకల్లోలినిలో నొక్క పెట్టున నతని ముంచివేసినది. అంతియకాక చెప్పలేనంత చనవుతో నతని చెంతకు నూస్పండి వాదించుచు నతనిని సమ్మోహితుని గావించినది. ఆరుక్మిణి యంత చనవుచూపింపక సముచితముగా మాటాడియుండినచో రామారావంతచంచలచిత్తుఁడుకాకపోయి యుండును. ప్రాజ్ఞుఁడై యుండియు, పాపకార్య విముఖుఁ డయ్యు, మిత్రద్రోహకరమగు నట్టి వాంఛితము నభిలషించి యుండఁడు. రామారా వట్లు రుక్మిణి యనుమతిని బడసి యింటికి వచ్చెను. కాని కేవల మున్మత్తునివలెఁ బ్రవర్తింపఁజొచ్చెను. అతని చిత్తము మహోశమీర సముద్ధిత తరంగభంగురంబగు మహార్ణవంబు ననుసరించుచుండెను. ఎంత యత్నించినను నతని స్వాంతము శాంతింపలేదు. తనయభిలషిత మనుసరణీయమా, కాదా యను సంశయమే మాటిమాటి కతని బాధింపఁ జొచ్చెను. సందిగ్ధావస్థకన్న మించిన దురవస్థ లోకమునలేదు. అట్టి దుర్దశకుఁ బాలయి రామారా వపరిమిత సంతాపము నొందుచుండెను. తానట్టికోర్కి కోరి నంతమాత్రమున విద్యావతి యయ్యు, మగనాలయ్యు, తలిదండ్రుల మాటున వర్తించుచున్న దయ్యు, రుక్మిణి నీతిబాహ్యమగు నాపని కియ్యకొనుట కతఁడు నడుమ నడుమ నాశ్చర్యరస మగ్నుఁ డగుచుండెను. తన వాపోపవాదములు విని యారుక్మిణి తనవలెనే సమ్మోహవివశయైన ట్లతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. తనవలెనే యామెయుఁ బ్రేమ విహ్వలయైనట్లు భావించుకొనెను. అతఁడు ధర్మాధర్మములను బరిశీలించెను. నీతి దుర్నీతులను దలపోసెను. యుక్తాయుక్త ముల పరికించెను. కర్తవ్యమునుగూర్చి పలువిధము లాలోచించెను. తుట్టతుద కా కార్యము నందుఁ గృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. తనయందంత యనురాగవతియగు కాంతను విడుచుట మహాపాపమని యనుకొనెను. అతని గూఢమగు నామె మనస్సును బయట బెట్టించి యిప్పుడు కార్య విముఖుఁ డగుట సముచితము కాదని నిశ్చయించెను.

రాత్రి యెనిమిది గంటలయ్యెను. రామారావు భుజించి బయలుదేఱెను. నాఁడు పినతల్లి యేమివండినదో, యేమిపెట్టినదో, తానేమి తిన్నాడో యతని కేమియును తెలియలేదు. భుజించు నప్పుడు పినతల్లి తనతో నేమి సంభాషించెనో దాని కతఁ డేమి సమాధానము చెప్పెనో యెఱుఁ గడు. రామావధానిగారితో నతని యబ్బునుగూర్చి ముఖ్యాంశము లుచ్చరింపవలసి యున్నదనియు, నాడురాత్రి యతిక్రమించినచో నచ్చటనే పండుకొందుననియుఁ బినతల్లితోఁజెప్పి యామె యందుల క్షేమి చెప్పెనో విననైనను వినక వెడలిపోయెను. ఇతఁడు రామావధాని గృహమున కరుగు నప్పు డతని నెదుర్కొని ముందుగాఁ బల్కరించినది రుక్మిణియే ఆమె యతని నెప్పటియట్లు సత్కరించి యొక గదిలోనికి గొనిపోయెను. ఆ గది రామావధాని గృహమున కొక మూలగా నుండెను. ఆ గది చిత్రపటములచే నలంకృతమై యుండెను. అందు విశాలమగు పాన్పును రెండు మూడు కుర్చీలును గలవు. రామవధాని కుటుంబము గొప్ప దగుటచేఁ బుత్త్రపుత్త్రి కాదులచేతను, దాసదాసీజనములచేతను, నెల్లపుడును గృహము సంకులమై యుండును. నాఁడు రాత్రి యెనిమిదిగంటలకంటె నతిక్రమింపక పోయినను నా గదివైపున మనుష్య సంచారమేలేదు. అది యంతయుఁ జూడఁగానే రామారావున కాశ్చర్య మొదవుచుండెను. "ఆహా! ఇది యేమి? ఏంతగా సున్నదే. నిజముగా నే నాచరించఁబోవునది నీతిబాహ్య మగు కార్యము. ఇట్టిది రహస్యముగా నుండుటయె పొసగదు. ఈ రుక్మిణి నా కోర్కిదీర్ప నింత బహిరంగముగా వర్తించుచున్నదే. పునస్సంధానమునకువలె గది చక్కగా నలంకరింప

బడినదియె. దీప మత్యుజ్జ్వలముగా వెలుగుచుండెను. నస్త్రీమె యిల్లు వెనుక నిడికొని తీసికొనిపోవుచున్నది. ఈ దీపకాంతిలో మమ్ము నెవరైన జూచిన నిక గల్లు లోకాప వాదమునకు మేరయుండునా ? ఇట్టి కార్యమందు మగవానికంటె నాఁడుది మిక్కిలి జంకు చుండవలసినది. కాని యీ రుక్మిణి కింతయైనను జంకు లేదే. వేశ్యకాంతయైనను రుక్మిణి యంత నిర్భయముగా వర్తించునని నాకు నమ్మకము లేదు. ఇదంతయు నాలోచింప యౌవనవతియగు రుక్మిణి చంచలహృదయయై చెడిపోయినది కాఁబోలు. కూతునందలి ప్రేమచేఁ దలిదండ్రు లుపేక్షించుచున్నారు గాఁబోలు. కాకున్న నిది యెట్లు జరుఁగగలదా?" అని యాలోచించుకొనుచు నా గదిలోని కరిగెను. రుక్మిణి యతనిని జూచి చిఱునవ్వుకాంతులు మల్లెమొగ్గలవరుసను నిరసించు దంతపంక్తిరుచులతో సంకలితములై ముఖమండలమున వ్యాపింప "బావా! ఆ మంచముపై పండుకొనుము. ఇప్పుడే వచ్చెద" నని చెప్పి వెడలిపోయెను. పలువిధములగు నాలోచనములచే నతని డెంద మాందోళన మొందఁ రామారావా తల్పమునఁ బండుకొనియెను. కాని యతఁడు నిద్రింపక రుక్మిణి యాగమమును వేచుచూచుచుండెను.

అట్లొక యఱగంట కాలము కడచెను. నానావిధ వస్త్రాలంకారములచే నలంకృతయగు నొక యువతి ద్వారముచెంతకు వచ్చెను. ఆమె నూపురమంజీరధ్వనులు విని రామారావు లేచి పక్కపైఁ గూర్చుండెను. ఆ యువతిలలామ లోపలఁ బ్రవేశించి తలుపు బంధించి యాదీపపు కాంతిలోఁ దన సరిగంచు చీరయు, సువర్ణాలంకారములును వింతవింత కాంతులనీన, దివినుండి దిగివచ్చిన యచ్చరకాంతయో యన నతని చూపునకు విం దొనర్చుచు నవనతవదనయై యల్లనల్లన నతని సమీపించి ముఖ మెత్తి రామారావును జూచెను. అతి లుబ్ధంబులగు రామారావుచూపు లామె ముఖమండలముపై వ్యాపించెను. అతని చూపు లామె ముఖబింబమున నంటిపెట్టికొని పోయినట్లు మఱి కదలి రాలేదు. అతని యాశ్చర్యము తలమునుక లయ్యెను. అతఁడు నిస్తబ్ధుఁడై మౌనముద్రావలంబియై యుండెను. అతనికిఁ దెలియకుండఁగనే యతని నోటినుండి "ఆఁ, ఇదేమి ? ఎవ్వరీమె ?" అను వాక్యములు వెడలెను. రూపొందిన సౌందర్యరాశి వడువున లోకమునంతటిని మోహింప నవతరించిన సమ్మోహనమంత్రశక్తి విధముననున్న యాయువతి తెల్లకలువరేకులు వెదజల్లిన చందమునఁ దన తళుకుబెళుకుచూపు లతనిపై గురియించుచు "ఔరా! ఎంత యాశ్చర్యము! విధివిహితముగా నగ్నిహోత్రసాక్షిగా, ధర్మార్థకామములందు నిన్నెంతమాత్ర మతిక్రమించి వర్తింపనని తగు మనుష్యుల సన్నిధిని బ్రమాణముచేసి కైకొన్న కులకాంత, యేకాంతమున నున్న కాంతునిచెంత కరుదెంచుట యాశ్చర్యోత్పాదక మయ్యెను. ఆహా! ఏమి కాలమహిమ" అని పలికెను. ఆ వాక్యములు విశాతశూలిఘాతములవడువున నొప్పింప రామారా వంకు శపుఁబోటు తిన్న మదపుటేనుంగు భంగి త్రుళ్ళిపడెను. ఆ కాంత తన భార్యయగు కమల యని యప్పు డతఁడు గ్రహించెను. కమల యుక్త వయస్కురాలయి నాల్గు వత్సరములు కావచ్చెను. అయినను విడువని పట్టుదలలచేతను, వ్యర్థములగు కలహములచేతను రామారా వొకమాఱును నత్తింటికిఁ బోలేదు. భార్య మొగమును జూచియుండలేదు. పూజ్యుఁడగు తన తండ్రి నిషేధించుటచే నామెను దన యింటికిఁ గొనిరాలేదు. రమారమి రెండువత్సరముల నుండి విదేశగతుఁడగుటచేఁ బ్రియురాలిని జూచుటకైనను వలనుపడలేదు. దైవానుగ్రహమున మరణశయ్యనుండి లేచినవాఁ డయ్యుఁ దండ్రి వెనుకటి వైరమును మఱవక వివాహాంతర మున్ను గావించుకొనవలసినదే కాని తొంటిభార్యను నీవు స్వీకరింపఁ దగదని తన్నుఁ జూచి

వచ్చిన పొడుకుతో నొక్కి చక్కాణించుటచేఁ జేయునదిలేక పరిగృహీతయగు కాంతయం దనురాగము గలవాఁడయ్యు రామారావు భార్యను జూడఁ దలంచుకొనలేదు. కావుననే యతఁడు విశాఖపట్టణమునకు వెళ్ళియు నత్తింటికిఁ బోలేదు. హఠాత్సంభవమగు కాంతా దర్శనమున నతని యైశ్వర్యమును, సొత్తుతోఁగూడఁ బట్టువడిన దొంగవలెఁ దన దుష్ప్రవర్త నతోఁ దన భార్యకు దొరకిపోయినందువలనఁ గల్గు లజ్జాభయములును, రామారావును మిక్కిలి విహ్వలస్వాంతునిగాఁ జేయ నేమి చేయుటకును దోచకయున్న భర్తనుగాంచి కమల చేతులు జోడించి మోకరించి యిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. " నాథా ! మీ యనుమతి వడయకుండ మీ సన్నిధికి వచ్చినందులకు నన్ను మన్నింప ముందుగా వేడుకొనుచున్నాను. నేను యౌవనవతి నైన పిమ్మట మీ సందర్శన భాగ్యము వడసి మీతో ముచ్చటింప నాకింతవరకును నవ కాశము చిక్కలేదు. ధనాశాపీడితులగు మామగారు వివాహకాలమున నిర్ణయించిన నగ లన్నియు మాజనకుఁడు పెట్టినంతవఱకును నన్నుఁ దమ గుమ్మమును ద్రొక్కనియ్యరు. దరిద్రతాపీడితులగు మా తండ్రిగా రట్లు చేయలేక నన్నుఁ బంపరు. ఇఁక నాగతి యేమి కావలయును ? కన్న తల్లిదండ్రులకు భారము గల్గించుచుఁ బుట్టినింట నిట్లెంతకాల ముండఁ గలను ? " అని పల్కుచున్నప్పు డామె పొంగి పొరలివచ్చు దుఃఖము నాచికోజాలక యెలుఁగు రాల్పక, కన్నులనుండి చిన్న సూత్రమగు ముత్యాలసరము పోల్కి బాష్పబిందు వులు జొటజొటఁ గురియ నిఁక బలుకనేరక యూరకుండెను.

రా — (ఆమెతో) వ్యర్థముగా నేల యేడ్చెదవు ? ఇందుల కంతకును మీ జనకుఁడే కారకుడు, కన్నకూతులను సుఖింపఁజేయవలెనన్న తలంపు పాతని కుండవలెను.

కమల దుఃఖము నాచికొని, గొంతు సవరించుకొని, బాష్పజలపూర్ణములై, హిమజల సంకలితములగు నెఱ్ఱ దామరల నీసడించు కన్నుఁగవ వతనిపైఁ బఱపి తమరు పొరపడు చున్నారు. మా తండ్రిగారికి మాయందమిత వాత్సల్యము. మే మత్తింటి కరిగినపిమ్మట నన్నవస్త్రములకు దూరమై యెక్కడఁ బరితపించి పోవుదుమోయన్న భయము సర్వదా పరిత పించుచుండెను. ధనికుల యిండ్లలోఁ బడవేసినఁ దనకూతులు సుఖింతురని యతని తలంపు. అందుచే నా వివాహమునకైన నేమి, మాభద్ర వివాహమునకైననేమి ? మిక్కిలి కష్టపడి నాఁడు. అందులో ధనవిషయమై చెప్పనక్కఱయే లేదు. మగపెండ్లివారు కోరినంత కట్న మును నిచ్చుటకు వెనుకముందులు చూడక యంగీకరించి పెండ్లి యొనరించినాఁడు. అను కొన్న ప్రకారము చాలవఱకు ధనము సేకరించి నాకు నగలు పూర్తిచేసినాఁడు.

ఇంతటి యాయాస మాతని కేల ? కన్నబిడ్డలమగు మాకుఁ బరమ సుఖము గల్గింపవలె ననియేకాదా ?

రా — నీకు నగలన్నియుఁ జేయించినలాభమేమి ? వానిలోఁ గొన్ని మరల విక్రయించియో తాకట్టుపెట్టియో యున్నాఁడు. మా మనస్సులు సంతృప్తిచెందుటకై యెట్లో నగలుచేయించి మరల నమ్ముకొన్నాఁడు. మసిఁబూసి నేరేడుకాయలు జేసి మోసపుచ్చిన యెవ్వరికిఁ గోపము రాదు ?

క — సత్యమే. కాని మాతండ్రి యిందు మోసమేమియును జేయలేదు. మీవంటివారి దృష్టి కదిమోసమువలెఁ గనఁబడవచ్చును. ఆతఁడు నాకు నగలు చేయించిపెట్టుట సత్యమే. కుటుంబము పెద్దది. రాఁబడి తక్కువ. ఇంటిలో నేది తక్కువయైనను కుటుంబయాత్ర నడువదు. మానమర్యాదలు దక్కవు. అందుచే నవస్థరఘునుబట్టి యతఁ డొకటి రెండు

వస్తువుల నమ్ముకొనెనని యనుకొనుఁడు. కాలు చేయి కూడదీసికొని క్రొత్త నగలు చేయించి షాకిచ్చి వేయఁగలఁడు. ఇందులో మోస మేమున్నది ? నిర్మలబుద్ధితో నాలోచింపుఁడు. దాని కేమి ? అది యట్లుండనిండు. మీరును, మామగారును నానగల విషయమై తగవులాడి నన్నుఁదీసికొని వెళ్ళక యిట్లు ధర్మవిముఖులయినారు. కాని నా యలంకారద్రవ్యము విషయమై మీకింతపట్టుదల యేల ? అధనమంతయు నాది. దానియందు నాకుమాత్రమే స్వాతంత్ర్యము కలదు. మఱియెవ్వరికిని లేదు. దానికై మీరిట్లు పెనఁగులాడనేల ? మఱియు నాధన మైనను మీరు తెచ్చి యిచ్చినదికాదు. మా తండ్రిగారు మీకెదురు కట్నముకై రెండువేలిచ్చెద మన్నారు. మీతండ్రిగారు చేతికొక్కము వాడనేలయని మాతండ్రి యిచ్చినది నా కలంకార ద్రవ్యముగా నిచ్చివేసినారు. దానికై మీరుగాని మీతండ్రిగారు కాని యపేక్షించుట యేమి న్యాయము ? అందులో మీకుఁ గాసు వీసమైనను చేరదే ! ఒకప్పుడు చేరునేమో ! ఎప్పుడు ? నేను మరణించినతరువాత ! అదియు సరిగా నిర్ణయింపలేము. ఇట్లుండ నది మనస్సులో నుంచుకొని, మీతండ్రిగారి యనుమతి ననుసరించి ధర్మపత్నిని విడిచిపెట్టుట తమవంటి యుత్తములకు, ధర్మజ్ఞులకుఁ దగునా ? మీరు ధర్మ.........

రా — ఓహో ! అదియా నీతలంపు. నీస్వతంత్ర ధనమని చెప్పి యలంకారములను వమ్ముచేసి, యూడేఱిన మామిడికొమ్మువలె వర్తించిన నిన్నెవ రేలుకొందురు ?

రు — ధర్మజ్ఞులగు తమనోట నింత చులకనిమాట—ఇంత యధర్మమగు వచనము — వెడలి నందులకుఁ బరితపించుచున్నదానను. ఆఁడుదాని బ్రదుకింత యధమాధమమైనదా ? దాని సుస్వభావము, దాని సహజసౌందర్యము, దాని సరసవచనములు, దాని మర్యాదయు— నివియన్నియు బంగారు నగపాటిచేసినవికావా ? ఆశ్చర్యము, ఆశ్చర్యము. ఇంతకంటె శోచనీయమేమి ? నగలు లేకపోయినంతమాత్రమున ధర్మపత్ని పరిత్యక్త కావలసినదే ! .... విద్వాంసులగు తమనోట నిట్టి యవాచ్యవచనము వెలువడవచ్చునా ?

తమరు బాగుముగా నాలోచించినారో లేదో, లేక యూరపు దేశమునందుఁ దమరు వసించుటచే వారి యాచారములు మీమనస్సునకుఁ బట్టుటచే నిట్లనుచున్నారేమో ? అదియుఁ బొసఁగదు. అలంకార విహీన లైనంతమాత్రమున వారు విడువఁబడుచున్నారా ? ఇంతయేల ? భార్యాభర్తృ ధర్మవిషయమున వారికిని, హైందవుల మగు మనకును బోలికయే లేదు. హైందవ దాంపత్యధర్మ మసాధారణమైనది. ఇట్టి దృఢ ధర్మ మే దేశమందును లేదు. ఏ సంఘమునందును లేదు. దానిని సడలింప నెవ్వరికిని శక్యముకాదు. యావజ్జీవ మది యట్లుండవలసినదే. అంతేనఁటకే కాదు. తదనంతరమునఁ గూడ నుండవలసినదే. ఇతర దేశములలోవలె హిందూదంపతు లొకరికొకరు విడాకు లిచ్చుకొన వీలులేదు. ఒకవేళ దైవవశమున దంపతులకు సహవాసము లేకపోయినను, పోష్యపోషకభావము లేకున్నను వారు దంపతులే యగుదురు. అలంకారరహితయన్న హేతువున మీరు నన్ను విడిచిపెట్టినను నేను మీకు భార్యనే. మీరు నాకు భర్తలే. మీరు నన్నుఁ బోషింపక విడిచిపెట్టినను నేను మీభార్యను. మీరు వేఱొక యువతిని వర్తించినను, నేను మీ భార్యనే ! నిజముగా నాకంత యదృష్టముపట్టలేదు. కాని నేను మరణించినను మీకు భార్యనే. మీరు నన్నెంతహీనముగాఁ జూచి ప్రాతగుడ్డపేలికను బెంటపై బాఱవైచిన విధమున నన్ను దూరమునకు ద్రోసిపుచ్చినను నేను జచ్చినపిమ్మట మీరు నన్ను సమీపింపకతీఱదు. మీచేతులతోనే యీ దీనురాలి పాపిష్ఠ శరీరమును పిడికెడు బుగ్గి చేయక తీఱదు. పరమపవిత్రమగు మీ మాతృవర్గత్రయమున్గంధు

నను జేర్పక తీఱదు. ఇఁక నాకుఁ గావలసినదేమి ? నేను కన్యకగానుండిపోలేదు. ఉత్తమ కాంతకుఁ గావలసిన మర్యాదలన్నియు నాకుఁ జేకూరినవి. ఇఁకఁ బోషణమును గూర్చియా ? ఆ విచారము నాకెప్పుడును లేదు. కన్నందులకు మాతండ్రి బ్రదికినంతకాలమును నే కడుగో, మేగంజియో పోసి పోషింపకమానఁడు. నేను జెప్పవలసిన దింతే. ఈమాటలు మీయెదుటఁ బల్కవలెనని యెంతోకాలమునుండి వేచియున్నాను. మారుక్మిణిధర్మమున నాకట్టి యవకాశము చిక్కినది. నా స్వాంత మిప్పటికి శాంతించినది. నే నిఁకఁ బోయెదను. మీకాలము నింతసేపు వమ్ము చేసినందులకు క్షమింపుఁడు. ఇవియే నాకడపటి నమస్కారము" అని గిఱ్ఱునఁదిరిగి కమల వెడలిపోవుచుండెను.

రామారా వామె ధర్మోపన్యాసమున కాశ్చర్యచకితుఁ డయ్యెను. రుక్మిణి వాగ్ధోరణికే యతఁడు ముగ్ధుఁడయ్యెను. వాగ్మిత్వమున నా రుక్మిణి యీమె కేవిధమునను బోలియుండదని తలంచెను. చటాలున నేలకుఱికి, పోవుచున్న కమల చేతినిబట్టుకొని, యేదియో చెప్పఁ బోవుచుండఁ గమల "నాథా ! నన్ను విడువుఁడు. నా విషయమై మీజనకుల యాజ్ఞోల్లంఘన మాచరింపకుఁడు. తుదికాలమున వారి మనస్సునకు సంతాపమొదవింపకుఁడు. అట్లే మీతల్లి మరణించిన పిమ్మటఁ దల్లియై మిమ్మింతవఱకుఁ బెంచిన మీ పినతల్లిగారికిఁ గోపము తెప్పింపకుడు. వా రిరువురకు నాపొడగిట్టదు. దానికి నాపూర్వజన్మకర్మమే కారణమై యుండనోపుఁ నన్నిఁకఁ బోనిం" డని చేతిని విడిపించుకొన యత్నింప, రామారా వామెను గాఢముగాఁ గౌగిలించుకొని, మంచముపైకిఁ గొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టుకొని, ముద్దిడి, వెన్నునిమురుచు "ప్రియురాలా ! నీ ధర్మవచనముల కానందించితిని. ముదుసలితనముచేతనో, లేక నీవన్నట్లు ధనాశాపీడితుఁడగుటచేతనో యుక్తాయుక్తము లరయక మాతండ్రి యధర్మ ప్రవర్తకుఁడై నన్నధర్మమార్గమునఁ ద్రిప్పుచుండ, జదువుకొన్న వాఁడనయ్యు, విద్వాంసుడనయ్యు, లోకజ్ఞానము గలవాఁడనయ్యు, తెలివిలేక యాయధర్మ మార్గముననే మదపుటేనుగుఁవలె వర్తించు నన్ను ధర్మవచనాంకుశములచే నొప్పించి మేల్కొలిపి ధర్మమార్గమునకుఁ గొనివచ్చితివి. ప్రేయసీ ! ఇంతటిదానవని నే నెన్నఁడును దలంపలేదు. ఇంత ధర్మపరిజ్ఞానము, ఇంత మృదుమధురధర్మోపన్యాససామర్థ్యము గలదానవని నే నెప్పుడును భావింపలేకపోతిని. నాకుఁ బరమానందము గల్గినది. నీవంటి యుత్తమురాలిని భార్యగాఁబడయు భాగ్యమును నాకుఁ గల్గించినందులకు నా పరమేశ్వరునికి వందనములు. అహా ! నిజముగా నే నిట్టియానంద మొందఁగలనని తలంపలేదు. అవురా ! లోకములో గుణదోషములు, సంపదాపదలు పరస్పరము కలిసియే యుండును. మాతండ్రిగారికి సంభవించిన యాపదకుఁ బరితపించుచు నిటకు వచ్చితిని. అతఁడు దైవానుగ్రహమున నారోగ్యవంతుఁడై యుండుటయేకాక, తుదకు నీ సందర్శనభాగ్యము గూడ లభించిన" దని పల్కి యానందమును వెలిపుచ్చుచుండ "నాథా ! మామ గారి యానారోగ్యము పూర్తిగాఁ బోయినదా ? అది ప్రాణాపాయకరమైన రోగమని వినియున్నా" నని కమల పల్కెను.

రామారా వదినిని "కమలా ! సత్యమే. అది ప్రాణాపాయకరమే. అయినను నాయదృష్టవశమున విశాఖపురవైద్యుఁ డొకఁడు వచ్చి దివ్యౌషధమిచ్చి రక్షించినాఁడు. నే నాతని యుపకార మెన్నఁడును మఱవలేను. అతనికిఁ దగిన బహుమానమిచ్చి గౌరవింపవలయు" నని నుడివెను.

కమల — నాథా ! ఇందు నాదొక యపరాధమున్నది. మీరు విదేశమం దుండుటయుఁ మామగారు మృత్యువు నోటఁబడుటకు సిద్ధముగా నుండుటయుఁ జూచి నేను స్వయముగా

మీ యింటి కరిగిన పిన్నత్తగారికిఁ గోపమువచ్చునేమో యని, నా యొంట మిగిలిన నగలలో నొకదాని నమ్మి యొక వైద్యునిచేతిలోఁ బోసి మామగారికి మందిప్పుటకై పంపితిని. నేనిట్లు నగలను వెచ్చించి నిరలంకార నగుదు నని మీకుఁ గోపమువచ్చునేమో ! క్షమింపుఁడు.

అది విని కమల మంచితనమునకును, సుస్వభావమునకును, నానందమును బట్టఁజాలక మాటిమాటికిఁ గౌగిలించుచు, ముద్దిడుచు నఖండ సౌఖ్యమునఁ బరవశుఁడై కమలను జూచి "సుందరీ ! గనిలో రత్నములవలెఁ బ్రచ్ఛన్నమై యున్న కొలఁదిని నీయందు మంచి గుణములు బయలు వెడలుచునే యున్నవి. సంతోషించితిని. ధన్యుఁడ నైతిని. ఇంతవఱకును నీమంచి తన మెఱుఁగఁ జాలకపోయితిని, నీ సుగుణములను గణింపలేకపోతిని. నీధర్మప్రవర్తన మరయలేకపోయితిని. నేను మహాపరాధ మొనరించితిని. భర్తృధర్మ మొక్కించుకయైనను బాటింపలేకపోయితిని. క్షమింపుము. ఇఁక నీ వొక్కపని గావింపవలసియున్న" దనిపలికెను.

క — నాథా ! ఏమి సెలవు ?

రా — నీ వొక పర్యాయము మా పినతల్లిగారి యింటికి రావలయును. ఆమె యెదుట నీ సద్గుణరత్నముల వెల్లడించి యామెనుగూడ సంతసింపఁ జేసెదను.

క — నాథా! వలదు. అందువలన మీ మనోరథమీడేరదు. నన్నుఁ జూచిన మీపినతల్లి కమితద్వేషము. కారణ మెఱుఁగను. పద్మినీచంద్రకళకు విరోధ మెందులకో యెవ్వరు చెప్పగలరు. మొన్న నీ నడుమ మీ పినతల్లి మా భద్ర యత్తవారింటికి వచ్చినది. నేను కంటబడగానే యామె మోము ముడుచుకొని లోని కరిగి మాభద్ర యత్తగారియెదుట నన్నన రాని మాట లన్నది. మాతండ్రిని, మా కుటుంబమును, మిక్కిలి నిందించినది. అందుచే నిప్పట్టున నే నచటికి రాఁదగదు. నన్నుఁబట్టి మీయందుఁగూడ నామెకుఁ గోప ముద యించునేమో.

రా — పోనిమ్ము. కొంతకాల మరుగనిమ్ము. కాల మెట్టివారి నైనను బరిపాకమునకుఁ గొనిరాకపోదు. నే నింకను నొక వత్సరమింగ్లండులో నుండవలసియున్నది. నేను తేపే మాయూరికరిగి మాతండ్రిగారి యనుమతి వడసి వెళ్ళెదను.

క — మంచిది. అట్లేచేయుఁడు. ఇంగ్లండులో నతి చమత్కారిణులును, వేషభాషావిశేష శోభితలును నగు నైరోపాస్త్రీలు కండఁబడినప్పుడు మీకు ధర్మపరిగృహీతయగు సహచారిణి యొకతె యున్నదని స్మృతి నుంచుకొనుఁడు. ఇంతయే నేఁగోరునది.

రా — కమలా ! ఎంతమాట పలికితివి. నీవే నాధర్మపత్నివి. నీవే నాప్రేమధనమవు. నీవే నాగృహిణివి. నీవే నాసుఖస్వరూపిణివి. నిన్నన్యథా తలంతునని యెప్పుడును భావింప కుము. ఇదివఱకపమార్గమున నడిచి పాపమార్జించితిని. ఇంకను నాచరింతునా ? ఇఁక నీవు నిశ్చింతవై యుండుము. నేను నిన్నెప్పటికి మఱవను.

ఇట్లామెను సంతసింపఁజేసెను ; గాని తాను రుక్మిణియందు మోహబద్ధుఁడై యట్లచ్చటికి వచ్చినట్లామెకుఁ దెలిసిపోయెనేమో యన్న భయ మింకను నతనినిబీడించుచుండెను. ఆ యంశ మును గమలవలనఁ దెలిసికొనవలయునని యెంచి "కమలా ! నే నిచ్చటికి వచ్చినట్లు నీ కెప్పుడు తెలిసినది ? మన యీ సంఘటన మెట్లు జరిగెను ?" అని యడిగెను. అది విని కమల "ప్రియా ! నే నిచ్చటికి వచ్చి వారము దినములు కడచినవి. మీ రిచ్చటికి వచ్చినట్లు నాకుఁ దెలియదు. నిన్నటిదినమున నేను రుక్మిణిని జూడవచ్చితిని. మీ రేమోవచ్చి యామెతోఁ గొంత ప్రసంగించి వెళ్ళినారఁట ! మా రుక్మిణి నా చెంతఁ గూర్చుండి మీరు హైందవమత ధర్మ

సత్పురుషులనియు, ప్రాజ్ఞులనియు, వివేకవంతులనియు, నేమేమో పొగడి నన్నుఁ జూచి "అక్కా! ఈ రాత్రి నీ మగని నిచ్చటికి రప్పించెదను. నీవు సంకోచము వదలి యతని మనస్సు కరఁగు నట్లు మాటాడి, యదార్థ్యమును విన్నవింపుము. దానితో సర్వమును జక్కఁబడునని నా నమ్మకము. నీ పతి యుక్తాయుక్త ధర్మజ్ఞుఁడు గాని మూర్ఖుఁడు కాఁడు. నీవు తప్పక యతని దర్శింపక తీఱదని చెప్పి నన్నిట్లలంకరించి పంపినది. మన యిర్వుర కిట్టి సంఘటనము గావించి రుక్మిణి యెంతో పుణ్యమార్జించుకొన్న" దని నుడివెను. ఆమాటల ధోరణినిబట్టి రుక్మిణి తన దుశ్చింతను తన ప్రేయసి కెఱిఁగింప కునికి మనమున సంతసించుచు, "కమలా! రుక్మిణి మనకు మహోపకారము గావించినది. తెల్లవాఱుచున్నట్లున్నది. నే నిఁకఁ బోయెదను. ఇప్పట్టున రుక్మిణిని జూచి మాటాడఁజాలను. ఇఁక నీ వెట్టి దైన్యమును బొందవలసిన యవసరము లేదు. నీ సద్గుణములే నీకు రత్నాలంకారములు. విచారింప నవసరములేదు. నా హృదయ వీధిని దావు చేసికొంటివి. తావు జేసికొనుటయేకాదు. అందు నీవు శాశ్వతమగు భవనమును గట్టుకొంటివి. దానిని బడగొట్టుటకుఁగాని, లేక యందు వేఱొకరు వచ్చి భవనము కట్టుకొనుటకుఁగాని తావులేదు. ఇంక నొక సంవత్సరముమాత్ర మోపికపట్టుము. అప్పు డపూర్వ సుఖము ననుభవింపఁగలవు. నా హృదయభవనమునం దెల్లపుడును నీవు కాఁపుర మున్నావనుటకుఁ దగిన ప్రతిఫలమును బొందఁగలవు. ఇఁక నన్ను విడువు" మని చెప్పి బిగియారఁ గౌఁగిలించుకొని ముద్దిడి యామెను సంతస పఱిచి వెడలిపోయెను.

౨౪

సామాన్యముగాఁ బల్లెలయందు రథ్యావృక్షములుండుట గలదు. వాని మొదటఁ జతురస్రముగా నరుగులు కట్టుటయు, నవి యా యూరి జనులకు రచ్చసావడులుగా నుపయోగించుటయుఁ జూచుచున్నాము. అట్లే రామయ్యగ్రహారములో నడువీధిలో రథ్యావృక్ష మొకటి యుండెను. పూర్వు లెవ్వరో లక్ష్మీనారాయణ స్వరూపములని తలంచి నింబాశ్వత్థములను నాటి, వానికి వివాహము గావించి వర్థించి బాగుగా కలిసి యేకత్వ మొంది పెరిగిన వాని మొదట విశాలమగు నొక యరుఁగును గట్టించిరి. అది యిప్పు డాయూరివారి కెండవేళల విశ్రాంతిస్థానముగా నుపయోగించుచుండెను. ఆ యూరివా రేపో యొక సమయమున నక్కడికి వచ్చి కొంతసే పిష్టగోష్ఠిని బ్రసంగించి వెడలిపోవుట యాచారమై యుండెను. గ్రామాధికారులుగాని, తదితరులుగాని యందుఁ గూర్చుండియే నానావిధవ్యవహారములను బరిష్కరించుకొందురు. మఱియు నందుఁ గూర్చుండియే శుష్కవాదములుచేసి యనవసర కలహములు పెంచుకొని సోమరిపోతులు కొందఱు కాలక్షేపము చేయుచుందురు. ఒకప్పు డా కలహములు పెచ్చుపెరిగి కేశాకేశిని దండాదండిని బెనఁగి కచ్చేరీల కెక్కుటయుఁ గలదు. ఇట్టివారు రామయ్యగ్రహారములోఁ బెక్కు రున్నా రనుటకు సందియము లేదు.

ఒకనాఁ డుదయకాలమున నెనిమిది తొమ్మిది గంటలప్పుడు కొందఱు బ్రాహ్మణు లా రథ్యావృక్షము మూలమునఁ గూర్చుండిరి. వారు పుట్టుకచేతనే బ్రాహ్మణులు. వేషముచేఁగాని, చేష్టలచేఁగాని, భాషచేఁగాని వారు బ్రాహ్మణులని నిర్ణయింపలేము. ములుకోల చేతఁబట్టి యప్పుడే పొలములోనుండి వచ్చుచు నటఁ గూర్చున్నవారు కొందఱు. ప్రాతఃకాల స్నానము చేయకపోయినను విభూతిస్నానము మాత్రము జేసి కంఠపూర్తిగాఁ జల్దియన్నములు దిని వచ్చి కూర్చున్నవారు కొందఱు. సంతత ధనార్జనాభిలాషచే నదే పనిగా జందెముల నూలు

పడుకుచు నున్నవారు కొందఱు. నిరతాగ్నిహోత్ర మొనర్చుట బ్రాహ్మణునకు ముఖ్యధర్మ మని యెంచి కాఁబోలుచు నొకటితర్వాత నొకటి చొప్పునఁ బొగచుట్ట గాల్చి ధూమపానము చేసి నడుమనడుమ నోటినుండియు నాసికా రంధ్రములనుండియు పొగనువిడిచి చిన్న చిన్న మబ్బులు కల్పించువారు కొందఱు. ఇట్లు కూడిన బ్రాహ్మణోత్తముల ప్రసంగము లిట్లారంభింపఁబడి, యేవిధముగాఁ బరిణమించునో కొంచెము పరిశీలింతము.

ఒకఁడు — దాని కేమిగాని తల్లి మహాలక్ష్మి, మన జాంబనగారి వెంకన్న పుల్లెద్దే యెద్దు. దాని వన్నె, దానిపన, దాని చుఱుకు, దాని నడక, దాని వాలకము మఱి దేనికిని లేదు.

ఇంకొకఁడు — నీ వన్నది నిజమే. కాని దానిముండమొయ్య, అది బంతికి దొంగదిరా!

మొదటి — సరి. అది నీ కేమి తెలియును? నేను స్పష్టముగాఁ జూచితిని. బండికిఁగూడ దానిని బోలినది లేదు.

రెండ — బండియెద్దు నాణెము నీవు నాకుఁ జెప్పువాఁడవా? అది నీ కేమి తెలియును? నిన్నగాక మొన్న పుట్టినవాఁడవు.

మొద — నిన్నఁ బుట్టిన నేమి? మొన్నబుట్టిన నేమి? ఏండ్లున్నంత మాత్రమున నాణెము దెలియునా? మొన్న చందరాడకు బండి తోలికొని వెళ్ళితిమి. ఆహా! ఏమి దాని నడక. నిమిషాలలో ఊరు చేరితిమి గాదా! నీ వూరక తెలియక మాటాడుదువు.

రెం — ఓరికుంకా! పెద్దవాఁడు చెప్పినది ధిక్కరించుచున్నావా? పండ్లూడగొట్టిన పనికి వత్తువు.

మొ — నీవు పెద్దవాఁడవయినఁ గానీ, నోటికి వచ్చినట్లు ప్రేలినచో నూరకుండను.

రెం — ఊరకుండక పోయిన నేడుదువు.

మొ — ఛీ! నోరు మూయుము.

రెం — ఇంకొకమా రట్లంటే నోరు మూయించెదను.

మొ — (లేచి, పండ్లుగీటుచు, రోషారుణితనేత్రుఁడై) చూచుకో, ఏమిచేసెదనో.

రెం — వెధవకు. చిన్నపెద్ద లేదు. ఒకమాఱు దేహశుద్ధియైనఁగానిఁ బుద్ధిరాదు.

మొ — బుద్ధి గిద్ది అంటే నే నొప్పను. నీవు నలుగురలోనికి వచ్చి మాట్లాడుచున్నావా? ఎప్పుడు చచ్చినావన్న నాఱునెలలక్రిందఁ జచ్చితినని యింటఁ గూర్చుండక.

రెం — ఓరీ! ప్రేలెదున్నావో లేదో, మిడిసి మిడిసిపడుచున్నావే? నే నింటఁ గూర్చుంట యేమి? నీవే కూర్చుండు.

మొ — నేను నీలాగున మూలఁ గూర్చుండుటకు నేనెవ్వరి సొమ్మును దొంగిలింపలేదు.

రెం — (కోపముతో) ఓరి వెధవా? దొంగతనముకూడఁ గట్టుచున్నావా?

మొ — నేను వేఱుగాఁ జెప్పవలెనా? ఊరందఱకును దెలియును. పోలీసువారికి దోసెడు రూపాయిలు లంచమిచ్చి తప్పించుకొంటిని నేనే కాదా?

రెం — ఏమయినను నీ తండ్రివలెఁ గైదులోఁబడి రాలేదులే?

మొ — అవును నాయనా! మా తండ్రి మహిషదానము, పిల్లి దానము పట్టి నీవలె సొమ్ము గడింపలేదు. లేకపోయిన వతఁడును నీవలె నెట్లో తప్పించుకొనియుండును.

రెం — బ్రాహ్మణునికి దానము తప్పుగాదు. లంచెవృత్తిచే మా యాతువాండ్రు సొమ్మార్జింపలేదు. అందుచే నే నేదాన మయినను బట్టుచున్నాను.

మొ — లంచెవృత్తి నవలంబించినను, ఒక శూద్రునితో లేచి వెడలిపోకుండ నింట బడియుంచుట మంచిదేకాదా !

ఈ రీతిగా నొకప్రసంగము తిట్లతోను, కేకలతోను, ఎత్తిపొడుపు మాటలతోను నెంత యశ్లీలముగాఁ బరిణమించినదో చూఁడుఁడు. జాంబన్నగారి వెంకన్నగారి యె ద్దెటువంటి దైనఁ దమకేమి? ఆప్రసంగము తుద కెట్లు పరిణమించినదో యాలోచింపుఁడు. ఇట్టి యన వసర ప్రస్తావనలతోఁ గాలము పుచ్చుటయే కాక తుదకు దేహశుద్ధి గావించుకొనుచుందురు ఇది యగ్రహారస్థులకు సహజగుణము.

అచ్చటనే మఱికొందఱు మఱియొక యంశమును బ్రసంగించుకొనుచుండిరి.

ఒకఁడు — ఏమోయి ! వెంకుబావా ! రేపే మనము వీరినాయనపై దెచ్చిన దావా విచారణ నీవు తప్పక రావలెను.

రెం — ఓరీ ! నీ కెప్పుడును దావాలు విచారణలే. ఆ పత్రము కేవలము కల్పితము దానిని పట్టుకొని పెనఁగులాడిన నేమి లాభము, అది గెలువదు.

మొ — గెలువ కేమి ? శాస్త్రిగారు చెప్పినారు. సాక్ష్యము బాగుగాఁ బలికినచో మన పక్షము తీర్పగునని.

రెం — బాగుగా ననఁగా నబద్ధ మాడవలె ననియే కాదా యర్థము.

మొ — అట్లన్నచో వ్యవహారములు నెఱవేఱుట యెట్లు ? కచేరికి వెళ్ళినపు డబద్ధమైన నంగీకరింపవలయును.

రెం — నే నట్టి పని చేయలేనుసుమా ! శుద్ధాబద్ధము పలుకుటకు నాకు నోరు రాదు.

మొ — అవును. నీకు నో రెట్లువచ్చును. చంపనాడరా జొనర్చిన హత్యనుగూర్చి సాక్ష్య మిచ్చుచో నింత మడి గట్టుకొనలేదేమి ? చేయి తడిసినచో నట్టి పక్కఱలేదు కాఁబోలును.

రెం — (కోపముతో) నే నా సాక్ష్యముకో సొమ్ము పుచ్చుకొన్నానా ?

మొ — ఇదియొక క్రొత్త యబద్ధము. ఎంతో పుచ్చుకొనలేదు. రెండువందలు మాత్రమే.

రెం — (పండ్లు కొఱుకుచు) నీవు తెలియనిమాట లాడకు.

మొ — తెలియుట కేమున్నది ? నిశీథమప్పుడు వారిగుమాస్తా వచ్చి నీ కియ్యలేదా ? నిజము చెప్పు.

రెం — (మహాగ్రహముతో) ఓరీ ! ఎందుకురా ! నోటికివచ్చిన ట్లెల్లఁ బ్రేలెదవు. వారిచ్చి నారు. నేఁ బుచ్చుకొన్నాను. నీవేమి చేసెదవు ?

మొ — నేనేమి చేసెదనోయి ! కలికాలమెట్లు మండుచున్నదో తెలియఁ జేయుచున్నాను. ధనమిచ్చినచో సర్వము సత్యమయముగాఁ గన్పించునుగాఁబోలు. నే నారాజువలె నిన్ను బంగారుచెప్పుతోఁ గొట్టలేను ?

రెం — ఓరీ ! బంగారుచెప్పని వెండిచెప్పని యూరక తెగనీల్గెద వెందులకు ? నీవెంత నిందించినను నేను మీవలె నబద్ధమాడి భూమి బుట్ర సంపాదింపలేదు. నీ సంగతిమాత్ర మెవరెఱుఁగరు.

ఈసంభాషణమిట్లు జరుగుచుండ మఱికొందఱు వేఱొక విధముగాఁ బ్రసంగించుచుండిరి.

ఒ — ఏమోయి బావా ! తీఱికగాఁ గూర్చున్నావు. పొలములోఁ బనిలేదా ఏమి ?

రెం — లేకేమి? పెద్దగర్వంతయు దుక్కి- సిద్ధముచేసినాము. వానకురియువఱకు నీలాగువఁ గుచ్చిటప్పాలు గొట్టుచుఁ గూర్చుండవలసినదే !

మొ — అవును. బాడవభూమి వదలివేయగానే నీకుఁ దిక్కుమాలినది. లేకపోయిన రాత్రి పవలు నేతముతోఁ గొట్టుకొన వలసినదే ! కాని యాభూమి యెందుచే వదలివేసితివి ?

రెం — నేను వదలివేసితినా ? లేదు. ఆ రామావధానిగారు నిష్కారణముగా పొమ్మని రిజిష్టరు నోటీసిప్పించినాఁడు. ఇఁకఁ పెనగులాడుట పెత్తనము కాదని వదలివేసితిని.

మొ — రామావధాని యెందుల కట్లొనరించినాఁడు.

రెం — ఎందులకా ? గ్రుడ్లు నడినెత్తికివచ్చి. ఏదో పూర్వ లెక్కో భూములు గడించినారు గదా. ఇఁకఁ గావలసినంత గర్వము. తెగనీల్గు.

మొ — అవును. నీవన్నది నిజమే. అవధానిగాఁడు క్రిందమీఁద నిలవకుండ రెపరెపలాడుచున్నాఁడు. కాకపోయిన నీవంటి యమాయికుని భూమినుండి తొలగించునా ? అందులకు వానికిఁ దగినట్టు బుద్ధిచెప్పవలెనోయి !

రెం — మనము తలఁచుకొన్న నదెంతసేపోయి ! ఏదో పాపివాఁడు గదాయని యూరకున్నాము.

మొ — నిన్నందునుండి తొలగించుటకుఁ గారణమేమి ?

రెం — కారణమేమిటి ? వానికిష్టము లేకపోవుటయే కారణము.

మొ — అదేమన్నమాట, కారణమేదో యుండవలెను.

రెం — ఏమికారణమని చెప్పను ? సిస్తు బకాయి పడినదఁట.

మొ — ఏమీ ! ఈయేఁడు బాగుగా పండినదే ?

రెం — మఱియొకప్పుడు పంటఁ బోయినదా ?

మొ — అట్లయిన మఱెందుచేత సిస్తు చెల్లింపలేదు.

రెం — మనము సిస్తు చెల్లించినఁగాని రామావధానికిఁ దిండికి లోపము వచ్చునా ?

మొ — మంచిన్యాయముగా నున్నదినీమాట, తుదకు రామావధానికేమియు నియ్యలేదా ?

రెం — వాని కియ్యవలసినది యొక విభూదిపండు.

మొ — వాఁడూరకున్నాఁడా ?

రెం — ఊరకుండక యేమిచేయును ?

మొ — (నవ్వుచు) ఈనూరురూపాయల సిస్తునకు నీళ్ళు ధారయే.

రెం — నూరేమిటి ! మున్నూఱురూపాయల సిస్తు.

మొ — (ఆశ్చర్యముతో) మూఁడేండ్ల నుండియుఁ జెల్లింపలేదా ?

రెం — లేదు. ఎందుకు చెల్లింపవలెను ?

మొ — మూఁడువందల రూపాయిలు వదలుకొనుటకు రామావధాని యిష్టపడెనా ?

రెం — ఇష్టపడక యేమిచేయును ? నేను చిక్కులు పెట్టకుండ భూమి వదలివేసినందుకు బ్రహ్మానంద భరితుఁడయినాడు.

ఓపాఠక మహాశయులారా ! వింటిరా ? అగ్రహార వాస్తవ్యులు — పన్నులేకుండ విద్యావ్యాసంగాదులకై యుదారపురుషు లొసంగిన దివ్యభూఖండముల ననుభవించు బ్రాహ్మణులు— వసిష్ఠాది మహర్షిగోత్రసంజాతులగు బ్రాహ్మణోత్తములు చేయుచున్న ప్రసంగములివి.

ఇంతలో నొకపురుషుఁడచ్చటి కరుదెంచెను. అతనిఁ జూచి సంఘములో నొకఁడు "ఓహో ! సుందరము బావగారా ! రండి. గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళితిరఁటగాదా ! ఎప్పుడు దయచేసితిరి ? మీరు లేకపోవుటచే గ్రామమంతయు వెలవెలపోయిన " దని పలికెను,

అతఁ డంచుల కేమియు సమాధానము చెప్పకముందే మఱియొకఁడు నవ్వుచు మొదటి వానితో " నీ వేమియుఁ దెలియకుండ మాటాడుచున్నావు. సుందరము బావగా రూరిలో నుండిన నెంతో లేకున్న నంతే " అనియెను.

మొ — (నవ్వుచు) అప్పుడే బావగారిని లేకుండఁ జేయవలెనని చూచుచున్నావా ? పది కాలములపాటు బ్రదుకనీ.

రెం — (నవ్వుచు) ఇఁక నెందుకోయి ! మామేనల్లుఁడు పెద్దవాఁడయినాఁడు. ఇఁక బావగా రేమయిననుసరియే.

మొ — అట్లందువేమి ? రామావధానికిఁ గొంత ప్రాయశ్చిత్తము చేసినంతవఱకయినను బ్రదుకనీ.

రెం — బావగారు పెద్ద బి. ఎ. అన్నమాటయే కాని మా యవధానియన్నయ్య కాలిగోరి నైనను బోలరు. ఇంటికిఁ దరలివచ్చిన పెండ్లికొడుకునకుఁ గూతు నియ్యక నిరసింపఁగాఁ జేయునదిలేక చడిచప్పుడు లేకుండఁ బాఱివచ్చిన బావగారిప్పుడవధానిని సాధింతురా ? (కన్నుగీటుచు) ఇఁక చచ్చి సాధింపవలెఁగాని బ్రదికిగాదు.

మొ — నీకు మన బావసంగతి తెలియదు. సుందరముబావ యనఁగా సామాన్యుఁ డను కొన్నావా ? ఈయనఁ దలఁచుకొన్నఁ జాలును. అవధాని గివధాని లెక్కయేమి ?

రెం — ఎదీ ! బావగారు మన యూరువచ్చి యొక సంవత్సర మతిక్రమించినది. రామావధాని నేమి చేయఁగల్గినారు ?

మొ — తొందరపడిన లాభములేదు. ఈయన సమయమున కెదురు చూచుచున్నారు. ఈయనది భల్లూకపుపట్టని నీకు తెలియునో తెలియదో ?

రెం — అవును, తెలియును. అయినను బావగా రేమందురో యని యట్లనుచున్నాను.

పైవిధముగా నిరువురు ప్రశ్నోత్తరములు జరుపుచు నొకఁ డతనిని స్వర్గమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుచుండఁగా, రెండవవాఁ డతని నధోలోకమునకుఁ ద్రోసివేయుచుండెను. ఈవిధముగా మాటాడి కోపములేనివానికిఁ గోపమును, బట్టుదలలేనివానికిఁ బట్టుదలయు, పౌరుషములేని వానికిఁ బౌరుషమును గల్గించుట యగ్రహారస్థులకు సహజగుణము. మఱియు గుణమును దోషముగాను దోషమును గుణముగాను మార్చి చెప్పుట యగ్రహారవాసు లందె వేసికొన్న వారనుటకు సందియము లేదు. వాస్తవముగా వివాహవిఘ్నమునకు శ్యామసుందరుఁడే కారణముగాని, యవధాని యెంతమాత్రమును గాదు. అయినను శ్యామసుందరునకుఁ బౌరుషము చెప్పించుటకై యట్లు చెప్పబడియెను. శ్యామసుందరుఁ డది గ్రహింపకపోలేదు. అయినను నగ్రహారస్థులతోఁ గలిసి యకారణవైరమూని రామావధానిని సాధింపఁజూచుచున్న వాఁడు గావున వారిమాటలు విని చిఱునవ్వుతో " బావగారికి నా మహిమ యింకను దెలియదుఁగాఁబోలును. దేనికయినను గాలమురావలెను. అందులకై నిరీక్షించుచున్నాను. అప్పుడు మీరు, మీ యవధాని యన్నగారు నా మహిమను గనుగొందురు గాక " అని పలికెను.

ఆసంఘములో నొకఁ డది విని " శ్యామసుందరముగారు తలఁచుకొన్నంతపనియుఁ జేసినఁగాని యూరకుండ " రని యనియెను.

" ఇతని సాయమున్నఁ జాలును. మన మవధానినేకాదు, లోకమునంతను సాధింపఁగల " మని మఱియొకఁ డనెను.

" మనశాఖలో శ్యామసుందరుఁడు మేరుపుష్పసమంటివాఁడుగదా " యని యొకఁ డనెను.

"ఇతని సాయము మనకున్నది. కాన నవధానిని గచేరీ కీడ్పించి తెచ్చి, యేడ్పింప వచ్చు" నని మరియొకఁ డనెను.

ఈవిధముగ నగ్రహారస్థు లందఱును గేవల మత్సరగ్రస్తులయి నిరపరాధుఁడగు నవధానిని బాధించుటయే పరమపురుషార్థముగా భావించి వర్తింపఁదొడగిరి.

౬

ఇవి కార్తికమాసదినములు వర్షములు తుదముట్టినవి. అక్కడక్కడ నొకొక్కటి చొప్పున శారదాంబుదము తూలశకలమువలె వినిర్మల నీలాకాశమునఁ బర్వెత్తుచుండెను. నాత్యుష్ణములు, నాతి శీతములు కాకుండుటచే నాదినములు జంతుకోటికి మిక్కిలి సుఖావహములయి యుండెను. వాహినులు క్రమముగా స్వభావజనితకాలుష్యమును వదలి, యోగీశ్వరుల మతులవలె నతి నిర్మలములయి, శాంతములై, చని చని పరమాత్మయందువలె సముద్రంబునఁ గలిసి నామరూపభేదరహితములయి యొప్పుచుండెను. భూభాగము లెటు చూచినను, సకల సస్యసంపదలతోఁ బొదవి కనులపండువు లొనర్చుచుండెను. దేవాలయములు సంతత ఘంటానినాద మేదురములయి, పరమశివుని శతసహస్రనామోచ్చారణములకును, బ్రాహ్మణోత్తముల వేదఘోషములకును నిలయములై పొలుపారుచుండెను. కార్తికదామోదరప్రీతికై ప్రాతఃకాలస్నానము లాచరించుచుండిరి. కొందఱు రుద్రాభిషేకము లొనర్చుచుండిరి. కొందఱు కరికరునకు సహస్రనామార్చనలు గావించుచుండిరి. కొంద రాకాశమందున్న తారకాలింగమునకు దీపములు పెట్టుచుండిరి. కొందఱు పవలెల్ల దేవతా ప్రీతికై స్నానపూజాదానాదులచే గడపి రాత్రిపూట మాత్రము భుజించుచుండిరి.

ఇట్లు పరమపవిత్రములగు నీదినములలోఁ బూర్ణిమ మిగుల నుత్కృష్టమని యెన్నఁదగియున్నది. నేఁడు పూర్ణిమ. కరఁగించిపోసిన వెండిబిళ్లవలెఁ జంద్రుఁడు వినీలగగనభాగమునఁ బ్రకాశించుచుండెను. తదీయకాంతి సంతతులు జగముపయి వ్యాపించి సుధారసలహరిలోఁ దానమాడించి ప్రాణుల కమితానంద సౌఖ్యము లిచ్చుచుండెను. గుణవంతులును, విద్యావంతులును, సాధుహృదయులునగు దంపతు లొకరిచేనొకరు ప్రకాశించుచున్నట్లు, పరిమళ సుమసంతతులచే శోభిల్లి యల్లిబిల్లిగఁ బెనచికొనియున్న లతావృక్షములు పరస్పరశోభ గాంచినచందంబున శారదనిశాశశు లన్యోన్యభాసమానములయి, యలరారుచుండెను.

నేఁడు జనులందఱును జ్వాలాతోరణ మహోత్సవమునం దాసక్తులయి యుండిరి. ఈయుత్సవము కార్తిక పూర్ణిమాదినమునఁ బలుతావుల సంప్రదాయసిద్ధముగా నెఱవేర్పఁబడుచున్నది. ఆయుత్సవమేదియో కొంచెము వివరించుట యనావశ్యకము కాదు. ఈయుత్సవాచరణకుఁ గారణము పెద్దలిట్లు చెప్పుదురు. ఈశ్వరుఁడు త్రిపురాసుర సంహారమునకుఁ గడంగినప్పుడు పార్వతీదేవి తన ప్రాణవల్లభుఁడు విజయమునొంది నిరపాయుఁడై తిరిగి యింటికి వచ్చెనేని తోడనే యతనితోఁగూడ నగ్ని నారాధించి తత్కీలామాలక్రిందనుండి ముమ్మాఱు దూఱి ప్రదక్షిణము నొనర్తునని యగ్నికి మ్రొక్కుకొన్నట్టును, శంకరుఁడట్లు విజయమునొంది కార్తికపౌర్ణమినాఁటికిరాగా దేవి తన మ్రొక్కు దీర్చుకొనుటకై యగ్నిజ్వాలలక్రిందనుండి భర్తతోఁగూడఁ దూఱివెళ్లినట్లును, జెప్పుదురు. ఇట్లొనర్చుట పార్వతి కత్యంతప్రీతికరమగుటచేఁ దద్భక్తులందఱును, నిప్పటికిని దత్పూర్ణిమనాఁ డీయుత్సవ

మొనరింతురు. ప్రతిసంవత్సరమును నాదేవతోత్సవమూర్తులను పల్లకిలోనుంచి యూరేగించి యాపల్లకితోఁ గూడ నాసనాతన దంపతులను జ్వాలామాలక్రిందనుండి కొనిపోవుచుందురు. అట్లు స్వామితోఁగూడ నాజ్వాలలలోనుండి వెళ్లుట పరమపుణ్యప్రదమని నమ్మి ప్రజలుకూడ నట్లు చేయుదురు. మఱియు వరుసగా నాల్గుస్తంభములను నాఁటి వరిగడ్డిత్రాడు వాని కొనఁ లకుగట్టి యెండిన యరఁటియాకులచెత్తను నాత్రాటిపై దిగువకు వ్రేలవైచి, యందు ముందుగా మధ్యభాగమున నాతోరణమునకు నిప్పంటించి, యచ్చటనుండుచున్నపుడా జ్వాలక్రిందనుండి తూర్పుముఖముగాఁబోయి కుడిప్రక్కకు మరలి దక్షిణ భాగమందున్న భాగము నట్లుచేసి, దానిక్రిందనుండి పశ్చిమముగా నరిగి యటనుండి యుత్తరముగా నడచి యావంకనున్న తక్కినభాగమునుగూడఁ బ్రజ్వలింపఁజేసి దాని క్రిందనుండి మరలఁదూర్పుగా నడచి యట నుండి యుత్సవమూర్తులను నాలయమునకుఁ గొనిపోవుదురు. ఆదేవతా దంపతులతోఁ గూడఁ బ్రజలందఱుగూడ నట్లు ప్రదక్షిణముచేసి యుమ్మాయియైన తోడనే యాజ్వాలాతోరణముపయి బడి చల్లార్చి యావరిగడ్డిత్రాటిని బలుపురుబట్టుకొని తునక తునకలుచేసి కొంచెముకొంచెముగా నావరిగడ్డిని పంచుకొని కొనిపోయి తమ పశువులను మేపుదురు. అవి తినఁ పశువులు సదా రోగ్యవంతులయి, బలిష్ఠములయి యుండునని ప్రజల విశ్వాసము. అందుచే నాఁ డాగడ్డిపో చలను సంపాదింపఁ బ్రజలు బహువిధములఁ బెనఁగుచుందురు.

నేఁడు రామయ్యగ్రహారమున నీయుత్సవము జరుపఁ బ్రజలు మహోత్సాహముతో వచ్చి గుమిగూడి యుండిరి. రామావధాని పూర్వులెవ్వరో దేవాలయప్రతిష్ఠ గావించి యందలి స్వామి భోగరాగములకై కొన్నిభూము లిచ్చియున్నందునఁ దద్వంశజుఁడగు రామావధాని తద్ధర్మకర్తృత్వ మవలంబించి పనిచేయించుచుండెను. రామావధాని భక్తిపూరణమగు మన స్సుతో దేవతోత్సవాదులను లోపము లేకుండఁ జేయించుచున్నను, నాగ్రామవాసులేదో విధ మున లోపము లెంచుచునేయుందురు. అయినను మాటపలుకుబడిగల రామావధాని నెవ్వరు నెదిరింపలేక నోరుమూసికొని యూరకుండెడివారు. కాని యీసంవత్సరమట్లు కాక గ్రామ వాసులు పెక్కండ్రేకమై యవధానితో శత్రుత్వమవలబించిన వారగుటచే, నేఁడెట్లయిన నత నికిఁ దగిన పరాభవదుఃఖము గల్గింప నిశ్చయించుకొనిరి. ఇదివఱకెప్పుడు నీయుత్సవమునఁ బాల్గొనకపోయినను నాగ్రామవాసులగు బ్రాహ్మణులు పెక్కండ్రానాఁడు వచ్చిరి. అగ్రామ మున వారును, పొరుగూరివారునునగు రైతులుగూడఁ బెక్కండ్రు వచ్చిరి. స్వామివారి యూరే గింపు టుత్సవము ముగిసినది. అందఱునువచ్చి కర్తవ్యకార్యమున కెదురుచూచుచుండిరి.

అప్పటికి రాత్రి రెండు యామములు గడచెను. రాకాచంద్రుఁ డాకాశ సరోవరమున వికసించిన సితపద్మమువలె విరాజిల్లుచుండెను. రామావధాని యత్యుత్సుకులై వచ్చిన ప్రజాసమూహములను జూచి యర్చకుని బిలిచి యిట్లు సంభాషించెను.

రా — గ్రామస్థులగు బ్రాహ్మణుల నందఱను బిలిచితివా ?

అ — చిత్తము. అందఱను బిలిచితిని.

రా — వా రందఱును వచ్చినారా ?

అ — ఏమో ! ఈ సమూహములో నెట్లు తెలిసికొనఁగలను. కాని నా లోపములేకుండ నందఱను బిలిచితిని.

రా — మనము చేయవలసిన దదియే. పిమ్మట వారు వచ్చినను సరియే, రాకున్నను సరియే.

అ — చిత్తము.

రా — అట్లయిన నిఁక సంకల్పము కానీవచ్చును.

అర్చకుఁడు చిత్తమని కూర్చుండి యచ్చటివారి యనుమతిని బడసి యాచమనము చేసి "కేశవ, నారాయణ, మాధవ, గోవింద, విష్ణో" అని చెప్ప నారంభించెను. అంతటఁ బ్రజాసమూహము నొత్తిగించుకొని సుమారు దేఁబదిపత్సరముల ప్రాయముగల యొక బ్రాహ్మణుఁడు ముందునకు వచ్చెను. కాని వేషమునుబట్టి యతనిని బ్రాహ్మణుఁడని యనఁజాలము. అతఁడు మెడ మొదలు చీలమండలవఱకును పొగచూరినట్లు మిక్కిలి మురికిపట్టి మలినమైన ముదుక నుప్పటిని గప్పుకొనియెను. అతనికిఁ దలపై చెవుల క్రిందివఱకును జూరు దిగిన పెద్దబుట్ట పాగయుఁ జేతిలో నతనికంటెను నిఁక రెండడుగులు పొడుగుగల యుద్దండపురపు వెదురుగఱ్ఱయు గలవు. అతఁడు వచ్చుచుండుటను జూచి దగ్గఱవారు చోటిచ్చి "సోమప్పగారూ! రండు, కూర్చుండు" డని గౌరవించిరి. కాని యతఁ డాగౌరవమును జేకొనక, కనుల నుండి నిప్పులు గురియ మేము గంభీరస్వరముతో నర్చకుని "శేఖరప్పా" యని పిలిచెను తోడనే యతఁ డాసంకల్పముమాని యటుచూచెను.

బ్రా — ఒరే! శేఖరప్పా! నీకు మతి లేదా? ఊరిలో పిన్న పెద్దలు వచ్చినారో లేదో చూడవలదా? క్రిందుమీదు చూచుకొనకుండఁ దెగనీల్గుచున్నావు. ఒకమాఱు గట్టిగా దేహశుద్ధి గావించిన గాని నీకు బుద్ధిరాదు. నీవును, నీ యవధానిగాఁడును, నేకమై యూరిగౌరవ మంతయుఁ జెడగొట్టుచున్నావు" అని యొకమ చెప్పినమాట వినిపించుకొనకుండ నాయర్చకుని, రామావధానిని నిందింప నారంభించెను.

అందులకు రామావధాని మేమియును సమాధాన మొసఁగలేదు. అప్పు డర్చకుఁ డూరకుండక "ఓ సోమప్పబావగారూ! మేము చెప్పినది వినకుండ నీరీతి నిందించుట తగదు. మాయందు లేట్టి లోపమును లేదు. గ్రామవాసుల నందఱను, నింటింటికి వెళ్ళి, నిద్రించిన వారిని మేల్కొలిపి మఱియుఁ బిల్చితిని. వారు రాకపోయిన మేమేమి చేయఁగలము?" అని పల్కెను.

బ్రా — ఒరీ! మూర్ఖుఁడా! అడ్డుగాఁ దెగనీల్గుచున్నావు చూడు. ఏమి చేసెదనో? పిలిచితిని, పిలిచితి ననుచున్నావు. ఎవ్వరిని బిలిచితివి?

అ — అందఱను బిలిచితిని

బ్రా — అందఱను బిలిచితివా?

అ — ఒకమాఱుగాదు, వేయిమాఱులు.

బ్రా — మా సింగన్నగారి జాంబన్నను బిలిచితివా?

అ — పిలచితిని.

బ్రా — ఏమన్నాఁడు?

అ — భోజనముచేసి పొలములోనికి వెళ్ళినారఁట.

బ్రా — అది నీ కెందుకు? వాఁడు నీతో నే మన్నాఁడు? ముందదిచెప్పు.

అ — నాతో వచ్చెదననియే యన్నారు.

బ్రా — అట్లయిన సంకల్పసమయమని మఱియొక మాఱు పిలువవలదా?

అ — పొలమునకు వెళ్ళియా?

బ్రా — అవును. పొలమేయన మాట యేమి? తుదకుఁ గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళినను వెళ్ళి తీసికొని రావలెను. మర్యాద యనఁగా నే మనుకొన్నావు?

అ — అయ్యో ! ఇది నాయింటి పెండ్లికాదు. దేవతాకార్యము. దీని కందఱును బెద్దలే ? భక్తితాత్పర్యములతో నందఱను రావలయునుగాని పొలములోనికి వెళ్ళియు, బొరుగూరికి వెళ్ళియు నెవ్వరు పిలువఁగలరు ?

బ్రా — అర్చకత్వమన్న మఱియేమనుకొన్నావు ?

అ — అర్చకత్వమనఁగా దేవతాపూజ. అది చేయుటయు, వచ్చినవారికి స్వామివారి ప్రసాద మర్పించుటయు నా పని.

బ్రా — ఓ చండిపోతా ! గ్రుడ్లు మీదికివచ్చి నీల్గుచున్నావు. అట్టివాఁడ వింటింటికి వెళ్ళి యెందులకుఁ బిల్చినావు ?

అ — ఇంటియొద్దనుండినఁ బిలువవచ్చును అంతేకాని పొలములోఁ బండుకొన్నవారిని మేల్కొలిపి తీసికొనిరమ్మన్న నెవ్వరి శక్యము ?

బ్రా — ఎవ్వరికి శక్యమా ?

అని యతఁడు నోటికివచ్చినట్లు కేకలువేయుచుండెను.

రామావధాని యర్చకుని శాంతింపఁజేసి యామూర్ఖబ్రాహ్మణుని సరకుచేయక సంకల్పము గావించి స్వామిపల్లకి యెత్తుటకు బోయీల కాజ్ఞయిచ్చెను. వారు పల్లకినెత్తిరి. రామావధాని శరవేగముతో జ్వాలాతోరణమునకుఁ బల్లకిని ప్రదక్షిణము చేయించి యాలయమునకుఁ గొనిపొమ్మని, తాను తన మందిరమునకు వెడలిపోయెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు తన మాటను ధిక్కరించిన రామావధానికిఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేయవలయునని యాప్రజాసంఘమునందుఁ దనవారిని వెదకి తెచ్చుకొనెను. కాని లాభములేకపోయెను. రామావధాని వెడలిపోయినను, నతని సోదరుఁడును రైతులును నాతోరణపు గడ్డికై యచటనుండి యొకరితో నొకరు పెనఁగులాడుచున్నప్పుడు వీరందరు పోయి వారిమీఁదఁబడిరి. ఒకరినొకరు కొట్టుకొన నారంభించిరి అంత నవధాని సోదరుఁడును, రైతులును నొకపక్షమై తమ్మెదిరించినవారిని గొట్టనారంభించిరి. ఇట్లు కలహించుచున్న సమయమున మధ్యవర్తులు వచ్చి వారిని విడిపించి యెవ్వరి యిండ్లకు వారి నంపివేసిరి. అందు ఇరుపక్షములవారికిని గూడ దెబ్బలు తగిలినవి. ఈవిధముగా నాఁటికిఁ గొట్లాట ముగిసినను, వారివారి చిత్తములలోని పగ ముగియలేదు. అది క్షణక్షణము రవిలి యభివృద్ధిచెంది వారిని మఱింత మూర్ఖులనుగాను, నవివేకులనుగాను సాహసులనుగాను జేయుచునేయుండెను.

౭

కాలమునకు మహాజవము గలదు ; మహాబలము గలదు ; అనివార్యశక్తులు గలవు ; అఘటన ఘటనాసామర్థ్యము గలదు. దానికి సర్వమును లోఁబడవలసినదే ! దాని నతిక్రమించుటకు మానవులేకాదు, దేవతలయినను సమర్థులు కారనుట సర్వవిదితము. ఆకాలము మనోవేగమును మించిన వేగముతోఁ బర్విడుచుండును. సకల స్థావరజంగమాత్మకమగు ప్రపంచమున కంతకును క్షణక్షణపరిణామము గల్గించుచుండును. సర్వపరిణామకమగు కాలము కడచి పోవుచుండెను. ఎండ్లును బూండ్లును దాటిపోవుచునే యుండెను. కొండల వంటి ఘనపదార్థములకు గొంచెమైనను మార్పుగలదు కాని, యగ్రహారవాస్తవ్యుల చిత్తములకు మాత్ర మట్టిపరిణామము లేదు. వారిదురూహలు, కపటచిత్తములు, మాయోపాయములు, కలహములుఁ మొదలగునవింకను శాంతింపలేదు. అవియెప్పుడును నేక విధముగానే యుండెను. అదివఱలో వారికుండిన కలహములన్నియు, రామావధానిగారియింటి

వివాహవిఘ్న మైనప్పటినుండియు మఱింత వర్ధిల్లెనని యిదివరకే వ్రాసియుంటిని. ధనవంతుఁడగు శ్యామసుందరుఁడు, న్యాయవాది యగు శ్రీనివాసరావు తమకుఁ జేదోడగుటచే నగ్రహారస్థులు రామావధాని నడఁగఁద్రొక్క మరింత ప్రయత్నము చేయుచుండిరి. మఱియు వివాహ విఘ్నమయి యిప్పటికి రెండు మూఁడు వత్సరములు కావచ్చినను, శ్యామసుందరుఁడు రామావధానిపై ద్వేషానల జ్వాలలను బ్రసరింపఁ జేయుచునే యుండెను. అగ్నికి వాయువుతోడయినట్లు శ్రీనివాస మతనికిఁ దోడగుచునే యుండెను. వారిరువుర సాయము నుండుటచేఁ దమ వైరమును సాధింపవలెనని యగ్రహారస్థులు పెచ్చు పెరిగిపోవుచునేయుండిరి. ఒకఁడు రామావధాని తన కీయవలసినట్టుగా నప్పుపత్రము నొక దానిం గల్పించి వేయి రూపాయిల కతనిపై దావా తెచ్చియున్నాఁడు. మఱియొకఁడు రామావధాని యక్రమముగా నల్పుపు నడుచుచున్న మార్గమును దన భూమిలోఁ గలుపుకొన్నాఁడని యతనిపై నభియోగము చేసెను. మఱియొకఁడు రామావధాని పశువులు తన చేను మేసినవని చెప్పి యతని పాలికాఁపుం దన్ని యా పశువుల నన్నింటిని బందెలోఁ బెట్టెను. ఇంకొకఁడు రామావధాని పాలికాపులచే దొంగతనముగాఁ దన చేను గోయించుకొని పోయినాఁడని యభియోగము దెచ్చెను. ఇట్లు పలువురు పలు విధములఁ జెట్టికిఁ జీమలు పట్టుకొన్నట్లు పట్టుకొని బాధింపఁజొచ్చిరి. ఇంట్లిందఱిన్ని విధముల బాధించినను, రామావధాని సుంతేనియు భయపడలేదు. అధైర్యపడలేదు. వెనుదీయలేదు. ధనవ్యయమునకు జంకలేదు. ధర్మమునకు జయము కలుగకపోదన్న విశ్వాసముచే గచ్చేరీలలో నందఱకన్ని రూపులై పని చేయుచునే యుండెను. కొన్ని దావాలను గెల్చి ప్రతిపక్షుల గర్వ పరిహారము చేయుచునే యుండెను. కొన్నింటిలో నోడిపోయినను బునర్విమర్శము చేయుమని పైయధికారమునకు విజ్ఞాపనపత్రములు పంపుచునే యుండెను. విశాఖపట్టమున కరిగి రమణమ్మను, వెంకునాయని, తనవశము గావించుకొని ధనమునకై శ్రీనివాసముపై వారిచే దావా తెప్పించి పనిచేయుచునే యుండెను. రామావధాని ప్రతిపక్షులకు ధనములేదు. కడుపులోఁ గావలసినన్ని కుట్రలున్నవి కాని యూరిలోఁ గొంచెమైనను బలుకుఁబడిలేదు. రామావధానిని బాధించుటలో వీరందఱేకమైనను, వీరిలో వీరికిఁ బరస్పరము ద్వేషము లేకపోలేదు. ఇట్లుండఁగా రామావధాని కుటుంబమునకుఁ దీఱని యపవాదము నంటఁగట్టి వ్యాపింపఁజేసినారు. రామావధాని యిన్ని కష్టములకు నోర్చి పని చేయుచున్నాఁడు కాని, యిది వినఁగానే నిలువున నీఱయిపోయెను. ఆ యపవాదము కేవలము మిథ్యామూలమైనను, నూరంతటను గ్రమముగాఁ బ్రాకి యా కుటుంబమువారి కది తలవంపులు గావించుచుండెను. రామావధాని రెండవ కూతురగు రుక్మిణి రామారావుతో సంబంధము గల్గించుకొని చెడిపోయినదని యూరిలోఁ జిన్న పెద్దల నోళ్ళనుండి వెడలునట్లు చేసిరి. ఈ యంశమే యిండ్లగోడలపై గుమ్మడికాయలంత లేసి యక్షరములతో వ్రాయఁబడి యుండెను. రామావధానియే కాక, యతని కుటుంబము గూడ నీవిషయమై దుఃఖించుచుండ నీ యపవాదకు లందఱును నానందభరితులై యొకనాఁడు శ్యామసుందరు నింటఁ గూడి యిట్లు ప్రసంగింప నారంభించిరి.

ఒకడు — (శ్యామసుందరునిఁజూచి) సుందరముబావా! నేటితో రామావధాని కోరలు తీసిన పామైనాఁడు. దీనితో నడుగంటిపోవుననియే నా నమ్మకము.

శ్యా — మీరు చేసిన పని సరిగా నుండవలెను. గోడలమీద వ్రాసినంత మాత్రమునను గ్రామములో వ్యాపింపఁజేసినంత మాత్రమునను లాభము లేదు.

మొద — మఱి యేమి చేయవలయును ?

శ్యా — ఇంగ్లండులో నున్న సుదర్శనరావున కీ విషయము ముఖ్యముగాఁ దెలుపుచు నుత్తరము వ్రాయవలెను.

మొ — (మఱియొకనిఁజూచి) రామన్నా ! మన మనుకొన్నట్లు చేసినావా ?

రా — సింగన్నమామా ! ఆ యంశము మరల నాకు స్మృతికిఁదేవలయునా ? అనాఁడే సుదర్శనరావునకు వారి యాత్మబంధువుఁ డొకఁడు వ్రాసినట్లు వ్రాసి పంపియున్నాను.

సిం — (సుందరముతో) బావా ! నీవెంత యింగ్లీషు చదువుకొన్నను నెంతలౌక్యుఁడవైనను నీపాటి తెలివి మాకు లేదనుకొన్నావా ? మాకు నిజముగా లేకపోయినను, నీ సావాసము చేతనైనను లభింపదా ? అట్టి వాని విషయమై నీవు జ్ఞాపకము చేయవలదు. ఇప్పు డెందులకు వచ్చితిమో తెలియునా ? మఱి కొన్ని పనులు మన మాచరింపవలసియున్నది.

శ్యా — ఏమి చేయవలయును ?

సిం — మన మందఱమును గలిసి దుర్నీతికార్య మాచరించిన కూతుఁ నింటఁ బెట్టుకొన్నందులకు రామావధాని కుటుంబమును బ్రాహ్మణ సంఘమునుండి బహిష్కరించిన ట్లాజ్ఞాపత్రము నొకదానిని బంపవలయునని శ్రీ విరూపాక్ష స్వాములవారి కొక మహజరును బంపవలెను. దానిపై మన మందఱము నుజేవ్రాళ్ళు చేయవలసియున్నది. ఈపని వేగముగా జరపి యమావాస్య లోపున నాచార్యులవారి నుండి శ్రీముఖము వచ్చునట్లు చేయవలెను. అమావాస్య వెళ్ళిన విదియనాఁడతని తండ్రి యాబ్దికము. అనాఁ డెవ్వరు నతని గుమ్మము త్రొక్కకుండఁ జేయవలెను. అచార్యులవారి యాజ్ఞాపత్ర ముండినగాని మన బ్రాహ్మణులు ధనాశచే వారి యింటికి వెళ్ళక మానరు.

శ్యా — బావా ! నీ వన్నది సత్యమే. కాని ముందుగా మన చేతికి లొంగినంతవఱకుఁ జేయవచ్చునుగదా ?

సి — ఏమి చేయవలయును ?

శ్యా — చాకివాఁడు బట్ట లుదకకుండ, మంగలివాఁడు క్షౌరము చేయకుండ జేయవలెను. ఇంతేగాదు. ఈమొదలగు పనులలో సంఘము వారెవ్వరును రామావధాని కుటుంబమునకుఁ దోడుపడగూడదు.

సి — ఇంచులకై మిక్కిలి ప్రయత్నము చేసినాము. మన యభీష్టము చాలవఱకు నెఱవేఱినది కాని, చాకలి రామిగాఁడు మాత్రము చెప్పినట్లు వినకుండ నున్నవాఁడు. మీపల్లపు పొలము దున్నుచున్నాఁడు. కాన యెట్లయినను బెదరించి మనము చెప్పినట్లుచేయవలెను. అందులకై వానినిగూడఁ దీసికొని వచ్చినాము. వీధిలో నున్నాఁడు. పిలిపించి యొకమాటచెప్పుము.

శ్యా — (గట్టిగా) ఓరీ, రామిగా ! అని పిలిచెను.

రా — (ప్రవేశించి) ఏమి ? బాబూ !

శ్యా — నీ వొక్క విషయములో మాకుఁ దోడ్పడవలెను.

రా — ఏమో చెప్పండి.

శ్యా — గ్రామ మశేషము రామావధానిగారిని బహిష్కరించినారు. మాతోఁబాటు నీవుగూడ బహిష్కరించవలెను.

రా — అజోలె నాకెందుకు బాబూ ! మీరు మీరు బ్రాహ్మణులు. మీ రేమి చేసికొందురో చేసికొండి. నాకేమి ?

శ్యా — అట్లుగాదు. రామావధానిగారి బట్టలు నీవుదకరాదు.

రా — అది కుదురదు బాబూ! మాముత్తాత మొదలుకొనియు వారి పనిచేయుచున్నాము. అందులకై యొక గరిసెధాన్యము పండుపొలము గూడ మాకిచ్చినారు. అట్టివారి పని నేనెట్లు మానఁగలను. పని మానినచో నాభూమిని వారు లాగుకొనరా?

శ్యా — నీకాభయమువలదు. ఆభూమి గ్రామము మొత్తముమీద నిచ్చినది కాని కేవలము రామావధాని యిచ్చినదికాదు.

రా — బాబూ! నా కదంతయుఁ దెలియదు. ఉత్సవసమయములందు మన గ్రామములోని దేవుని సేవించుటకును, రామావధానిగారి యింటిపని చేయుటకును, బ్రతిఫలముగా నాభూమి యీరామావధానిగారి ముత్తాత మాముత్తాత కిచ్చినట్లు మాతండ్రిచెప్పుచుండేవాఁడు. ఆభూమి వారు లాగుకొన్న తరువాత నే నేమి చేయఁగలను? అప్పు డెవ్వరికాళ్ళు పట్టుకొందును?

శ్యా — ఓరీ! రామిగా! నీ వెవ్వరికాళ్ళను బట్టుకొన నక్కఱలేదు. ఆ బార మంతయు నాపై వదలుము. మూఁడు కచ్చేరీలలోను రామావధాని నోడించి గెల్చి నీ భూమి నీకు వశమగునట్లు చేయుదును.

రా — మీరు మాటలు చెప్పుచున్నారు కాని, ఈ కర్చులకు సొ మ్మెవ్వరు పెట్టఁగలరు?

శ్యా — నీ కా భయము వలదు. ఎంత సొమ్మయినను నేను బెట్టెదను.

రా — చాలు. చాలు. బాబూ! మీరేమి? సొమ్ము కర్చుపెట్టి గెలిపించుటేమి? అబ్బాయి పెండ్లినాఁడు పల్లకీ మోసినందుల కీయవలసిన నాల్గురూపాయలు ఇప్పటికి నియ్యకుండఁ ద్రిప్పులు పెట్టుచున్న మీరు నా భూమిని గెలిపింతురా?

శ్యా — (కోపముతో) ఓరీ! నీవు క్రిందుమీదు చూడక మాటాడుచున్నావు. జాగ్రత్త నా చెప్పినట్లు చేయకపోయినచో నా పొలము దున్న నీయను.

రా — బాబూ! మీ కొక దండము. మీ భూమి కొక దండము. నా కక్కఱలేదు. సిస్తు రూపాయలు చెల్లించినఁగదా మన్ననిచ్చు చున్నారు (అని వెడలిపోవుచుండెను.)

సిం — ఓరీ! రామిగా! తొందరపడకు. ఆలోచింపుము. అదంతయు నెందులకు? గ్రామ మంతయు నొక త్రోవను నడుచుచున్నప్పుడు నీ వొక్కడవు పెడమార్గమునఁ బోరాదు.

రా — గ్రామ మంతయు ననుచున్నారు. ఎవ్వరు వారిని వెలివేయఁగలరు? మనోదుఃఖములచే మీవంటివా రెవ్వరో యిది యంతయు పన్నినారు గాని నిజముగా నా యమ్మ యట్టి పని చేయునా?

సి — ఓరీ! నీ కా సందియము వలదు. నేను బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినాను. రాత్రి రామారావు వారి యింటికి వెళ్ళుట యెఱుఁగుదును. తెల్లవాఱుజామున నతఁడు వారి యింటనుండి వచ్చుచుండగా నే నెదురుపడి పల్కరించినాను. ఈ విషయమై పెద్ద భారతగ్రంథమంత యున్నది. నీ కేమి తెలియును?

రా — బాబూ! తెలియనిండి. తెలియకపోనిండి. నేను వారిపని మాని నా కూటిలో బాయి వేసికొనలేను (రామిగా డిట్లని వెడలిపోయెను.)

సిం — బావా! చూచితివా! వీని పొగరుబోతుతనము? నీమాటయం దెంత నిర్లక్ష్యము! కానిమ్ము వీనికి బుద్ధిచెప్పింతము. ఈ ముండకొడుకొక్కఁడు రామావధానితోఁ గలిసినంత మాత్రమున మనకు నష్ట మేమి? దాని నట్లుండనిమ్ము. కాని బావా, మన మొక పనిచేయవలసి యున్నది

శ్యా — ఏమోచెప్పుము.

సిం — నిన్నను జరిగిన కలహములో మనవారికిఁ బెక్కుదెబ్బలు దగిలినవి. అవధాని పక్ష మవలంబించి పోట్లాడినవారి పేర్లు వ్రాసియున్నాను. వా రందఱపైని నభియోగము తేక తీరదు. అవధానిని గూడ వారిలోఁ జేర్పవలదా ?

శ్యా — చేర్పకయెట్లు? కొంటిలేని కషాయము గలదా !

సిం — అంతయు సన్నద్ధము చేసినాము. మీరు మా శ్రీనివాసము తమ్మునికొక యుత్తరము వ్రాసియిచ్చినచో నేనును మావాఁడును వెళ్ళి పనినెఱవేర్చుకొని వచ్చెదము.

శ్యా — మాటిమాటికిని నే నుత్తరము వ్రాసి పంపిన నతఁడేమనుకొనునో ! ఒకటియా, రెండా ! అతనిచే నెన్నో పనులు చేయించుకొన్నాము.

సి — బావా ! అట్లు సందేహించెద వేమి ? శ్రీనివాస మట్లనుకొనుటకుఁ బెఱవాఁడా యేమి ? ఇంతకును రామావధానిని బాధించుట యతనికి మాత్రము ఇష్టము లేదనుకొన్నావా ? అతఁ డెప్పుడు నట్లు భావించువాఁడుకాఁడు. నేను వెళ్ళుచున్నప్పు డుత్తర మక్కఱనేలేదు. అయిన నతనికి నీ మాటయందు గుఱి హెచ్చు. అందుచే నట్లన్నాను.

శ్యా — బావా ! అట్లే కానిమ్ము.

అంత నత డుత్తర మొకటి వ్రాసి యిచ్చి "ఓయీ !మా భద్ర తంత్రిని జూడఁ గోరుచున్నది. మా బావగారి నొకమా ఱిచ్చటికి వచ్చునట్లుచేయు" మని చెప్పెను.

సింగన్న మొదలగువారు మఱునాఁడు తెల్లవాఱుజాముననే బయలుదేరి శ్రీనివాసము నిమిత్తమై విశాఖపట్టణమున కరిగిరి.

౭

రామావధాని వైదికసంపదయు, లోకజ్ఞానసంపదయుఁ గలవాఁడు. వీనికిఁ దోడు చాలినంత ధనసంపద గలదు. అయినను నిత్యకర్మాదులందుఁ గాని, దేవతాపూజాది కార్యములందును గాని యింతేనియుఁ బ్రాల్మాలిక లేనివాఁడు. ఇన్నింటికంటెను ముఖ్యముగాఁ దగినంత ధైర్యసారము గలవాఁడు. సామాన్యముగా ధన మున్నవారు వెచ్చించి సుఖింపలేరు. ఇతఁ డట్లు కాదు. సమయానుగుణముగా ధనమును వెదఁజల్లి కార్యము లెట్టివైనను సాధింపఁ జాలినవాఁడు. కావుననే తన గ్రామములోఁ బెక్కండ్రేకమై తన్నుఁ బలువిధముల బాధించినను గొంచె మేనియు జంకక తన శత్రువుల కందఱకును నేదో విధమునఁ బ్రతీకారము చేసి వారికి బుద్ధి చెప్పుచుండెను. ఇట్లితఁడు తన యూరియం దున్న శత్రువులకు నష్టము కల్గించుటయే కాక యీ కష్టముల కన్నింటికిని గారణభూతుఁ డగు శ్రీనివాసమును గూడ నధోగతికిఁ బంపఁ బనిచేయుచుండెను. ఇన్నిపనులలోను రామావధానికిఁ దోడ్పడుచున్నది ధనసంపద. ధనము సర్వార్థసాధనముగదా ! చాలినంత ధనసంపన్నుఁడై కార్యాసక్తత గల్గి ధర్మమార్గమున వర్తించినచో నెవ్వరి కార్యములు కొనసాగవు ? అయూరివారు రామావధానిపైఁ దెచ్చిన యభియోగములలో జాలవఱకు రామావధాని పక్షముగాఁ దీర్మానింపఁబడెను.

అందులకుఁ గారణము తగిన సాక్ష్యము లేకపోవుటయే. ప్రత్యభియోగమునందును నా బ్రాహ్మణులే సాక్ష్యులై యొక్క మాదిరినే పాఠ మప్పగించుచుండుటచే న్యాయాధికారు లా సాక్ష్యములను నమ్మక యభియోగములను విరుద్ధముగా దీర్మానింపసాగిరి. వారిలో సింగన్న దెచ్చిన యభియోగము సరిగా ఋజువు పడకపోవుటచే నది చెడుటయేకాక మీదు మిక్కిలి

రామావధానికి రెండు వందల రూపాయలు పరిహార మియ్యవలసి వచ్చెను. ఈరీతిగా రామావధాని శత్రువుల కందఱకును బ్రతిఘటించి నిలువఁబడి చూపిన ధైర్యమంతయుఁ నొక్కపెట్టున పటాపంచ లాయెను. దానికిఁ గారణము తన శత్రువులచేఁ గల్పింపఁబడిన దురపవాదమే. అవధాని యెట్టి చిక్కులనైనను సహింపఁగలఁడు కాని యిట్టి కళంకము సహింపలేఁడు. ఆ కళంకము మిథ్యాభూత మగుటచేఁ దన విషయమైకాని, తనకులము విషయమైకాని విచార మంతగా లేదు. కాని సద్గుణవతియగు తన కుమారిక దుఃఖమును జూచి తాళ్లు దుఃఖము భరింపలేక పోవుచుండెను. నిజమాలోచింప నది భూరిదుఃఖము కదా! ఈ వార్త రుక్మిణి యత్తవారికిఁ గాని, ప్రాణ వల్లభునకుఁ గాని తెలిసినచో రుక్మిణి జీవనమింక దుఃఖభాజనము కాక వే రేమున్నది? ఇఁక రుక్మిణి యిహలోకజీవన నాటకము ముగిసిపోయినట్లేకదా? గ్రామమందంతటను బొక్కిపోయిన యీ యపవాదమును గప్పిపుచ్చుట యెట్లు? ఈ మిథ్యాపవాదము, సత్యము ప్రత్యక్ష మైనప్పుడు సూర్యోదయా నంతరమున లోకావారక మగు పొగమంచువలెనే యత్యంతాభావ మందక మానదని నెఱుఁగుటచే తన దుఃఖమును శమింపఁజేసికొన్నను, రామావధాని తన పత్నీపుత్త్రికల దుఃఖము నెట్లు శమింపఁజేయఁగలఁడు? తక్కిన బంధువర్గము నెట్లు నమ్మింపఁగలఁడు? ఇంతకును దన యల్లుని సంశయ మెట్లు తీర్పఁగలఁడు? ఇతఁ డిట్టి చిక్కులోఁ బడి కొట్టుకొని పోవుచుండఁగా తన జనకుని ప్రత్యాబ్దికము పెట్టవలసి వచ్చెను. ఈయపవాద మంతటను వ్యాపించుటచే నూరిలోనివా రెవ్వరును భోక్తలుగా రాఁజాల మనిరి. కొందఱు ధనాశచే వచ్చుటకు సిద్ధమైనను సింగన్న మొదలగు వారు నయభయములచే వారికి నచ్చఁజెప్పి వారిని రామావధాని యింటికి రాకుండఁ జేసిరి. రామావధాని పొరుగూరికరిగి యచ్చటఁ బ్రత్యాబ్దికము జరిగించికొని వచ్చిన నెట్టి చిక్కును లేకపోవును. కాని యట్లు చేయుటవలన శత్రువులు నవ్వుదు రేమోయని యతని యనుమానము. తన పగవారి హృదయము వెరియునట్లు తనగృహమునందే పైతృకము జరిగింపవలయునని యతని పట్టుదల. అడిగినంత ధనమిచ్చి వేఱొక గ్రామమునకు వార్త పంపి బ్రాహ్మణులను రప్పించి తన పగవారు తల లెత్తలేకుండఁజేసి యథావిధిగా శ్రార్థము జరిగించెను. ఇట్లు కార్యము ముగించుకొన్నందులకా కుటుంబమువా రానందించుచుండగాఁ దపాలావాఁ డొక యుత్తరము తెచ్చియిచ్చెను. దానిపై విలాసము రుక్మిణియని యుండుటచే నవధాని దానిని కుమారికకుఁ బంపివేసెను. రుక్మిణి యాయుత్తరము అందనుండి తన వల్లభుండు రచించినట్లు గ్రహించి, చటాలునఁ దనగది కరిగి చదువుకొనెను. ఆ యుత్తరము కంటఁ బడగానే తన వల్లభుని కన్నులారఁ గాంచినట్లే పరమానంద మొందినది. తన ప్రాణనాథుఁడు తన కెట్టిసంతోషకర విషయములు వ్రాయునో యని పరమాదరముతోఁ జదువుకొన్నది. ఆ యుత్తరము చదువఁగానె యామె గాలిదెబ్బ దిన్న కదళివలె నేలఁబడిపోయెను. ముఖవికాస మంతయు నొక్కపెట్టున నంతరించిపోయెను. దుఃఖభరంబున నిట్టూర్పులు వెడలఁజొచ్చెను. కన్నుల నుండి యాణిముత్యాల సరమువలె బాష్పబిందువు లవిచ్ఛిన్నముగాఁ గురియఁజొచ్చెను. రుక్మిణి యెంత ప్రయత్నించినను బొంగి పొరలివచ్చు దుఃఖము నాచికొనలేకపోయెను. పెద్దపెట్టున విలాపధ్వను లేతెంచెను. అది విని రామావధాని, వీథియరుగుపై నాఁడు వచ్చిన బ్రాహ్మణులతో మాటాడుచున్నవాఁ డొక్కపెట్టున ద్రుళ్ళిపడి చటాలున రూ పొందిన శోకదేవతవలె నేలఁ బడియున్న కుమారినిఁ జూచి "అమ్మాయీ! ఏడ్చెదవేలా? ఏమిప్రమాదము సంభవించెను? చెప్పు చెప్పు" మని యాత్రముతో నడుగుచు, నడుగుచున్న కొలఁదిని రోదనధ్వనులు హెచ్చగు

టయే కాని తత్కారణము తెలుపమిచేఁ గుందుచు నామె తద్యాతలముపైఁబడిన యుత్తరమును దీసి యిట్లు చదువుకొన నారంభించెను—

" రుక్మిణీ ! నీ సుగుణములు, సుస్వభావము, సౌందర్య విలాసములు. నా స్వాంతమును రజింపఁజేసినవి. ఆపయి నీ విద్యా పాటవము, మృదుమధుర చమత్కారవచనములు నన్నుఁ బూర్తిగా వశము గావించుకొన్నవి. తోడనే నాహృదయపీఠమున సంపూర్ణ విలాసములతోఁ గూర్చుంటివి. నేనిచ్చటికి వచ్చి రమారమి రెండు వత్సరములు కావచ్చినవి. అయినను నాఁడు మదీయహృదయ పీఠికయందు నెట్టి విలాసముతోఁ గూర్చుంటివో యిప్పటివఱకు నదేవిధముగా నుంటివి. హృదయాసీనమగు నీ భావనారూప మెల్లప్పుడు నాచెంత నుండుట చేత నేనసహాయుఁడనైనను నట్లనుకొనలేదు. నీలావణ్యమయరూపము నాకన్నుల సర్వదా ప్రకాశించుటచేతనే సర్వదా నా సన్నిధియందు వర్తించు నాంగ్ల యువతీ శంపాలతలు నా కన్నులకు మిఱుమిట్లు గొలుపలేదు. అది య ట్లుండనిమ్ము.

ప్రకృతిలోఁ బరివర్తించుట ప్రాణి సామాన్యము. కామవశులయి యతి చంచలు లగుట సర్వసాధారణము. ప్రాణిమాత్రవగు నీవిట్లుధర్మ ప్రవృత్తి గలదానవగుటలో వింతలేదు. ఆవిషయమై నిన్ను నిందింపలేదు. కాని నన్నింతకాలము నమ్మించి, నా హృదయమున ప్రవేశించి, తుద కిట్లు చేసి నాకు ఘోరాపవాదము తెచ్చిపెట్టినందులకు మాత్రము నిందించు చున్నాను. ఆ యపవాదు తొలఁగిపోవుట కవకాశములేదు. ఒకవేళ నీవో నేనో మరణించిన నదిపోవునేమో! అట్లునుగాదు. భూమిపై మన పేరులున్నంతకాలము నది యుండవలసినదే. ఇఁక మన మొకరి నొకరు విడిచి వర్తించినను నీవలన నాకు సంభవించిన యాపద పోదు. అప్పుడును నీపేరితో నాపేరో, నాతండ్రిపేరో, నావంశము పేరో కలిసియుండవలసినదే. ఆవిషయమై తీఱనిదుఃఖ మనుభవించుటతప్ప మార్గాంతరము లేదు.

నీ హృదయ కంజాతమున దుష్ట మధుకరము ప్రవేశించినది. దానిని బోదోలుట యెట్టి వానికిని నశక్యము. భిన్నహృదయవగునిన్నుఁ జెంత నుంచుకొనుట మహాప్రమాదము. కావున నిఁక నీవు దూర పరిహర్తవ్యవు కావలసినదే. ఇప్పుడట్లే చేసితిని. నా హృదయపీఠమునుండి దూరముగా నిష్కాసిత వయినావు. ఇఁక నీకును నాకును నెట్టి సంబంధమును లేదు.

ఇఁక నీవు తప్పు చేయలేదని తప్పించుకొన నెంతువేమో ? అది నీశక్యముగాదు. మొన్న మొన్న నీవువ్రాసినయుత్తరమే యీసందేహమునకు దగిన కారణ మగుచున్నది. నా యాప్త జనులుగూడ నన్నుఁ బరామర్శించుచు నీ విషయము వ్రాసియున్నారు. ఇఁక సందేహింప వలసిన పనిలేదు.

కొంతకాలము మనము మిత్రులమై యున్నాము. కావున నొకవిషయము చెప్పుచు న్నాను. ఇదివఱలో నా హృదయావకాశము నంతను నీ వాక్రమించుటచే మఱి యితరులకుఁ దావు దొరకలేదు. అచ్చరలవంటి యాంగ్లకాంతలను జూచియుఁ జేయునది లేక పరితపించు చుండెడివాఁడను. ఇఁక నా భయము పోయినది. ఆ నాహృదయపీఠమునఁ జంద్రికాధవళ మూర్తి యగు నొక సుకుమారి తనంతటఁ దా వచ్చి యలంకరించి సౌఖ్యానందలీలల నను భూర్చుచున్నది. ఈ శుభవార్త మిత్రులకుఁ దెలుపకుండుట యధర్మము కదా! ఇవే నా కడ పటిమాటలు ...."

ఈ యంశములు చదువఁగానే రామావధాని మనస్సు గతుక్కుమనెను. మిధ్యాభూతమగు నపవాదము చిరకాలము నిలువనేరదు కాన సత్యము బయటఁబడక మానదనియు దానితోఁ

దనకును, దనపుత్త్రికకును సంభవించిన యాపద తొలఁగిపోవుననియు మొదట రామావధాని యనుకొనెను. కాని యిందువలన నతని యాశాంకురము మొదలంట మాడిపోయెను. అతఁడు విశేష దుఃఖభరితుఁడైయున్న సమయమున రుక్మిణి పత్త్రికావృత్తాంతమును మాటిమాటికిఁ దలంచుచుఁ, దండ్రితో "జనకా! కేవలము మిథ్యాభూతమగు నపవాద మెంత పనిచేసినది? ఎంత దూరము వ్యాపించినది! నేను గేవలము నెమ్మి-ల్మిష ప్రవర్తన గలదాన నన్న విశ్వాసము పూర్తిగగలదు. అందుచే నాకుఁ గొంత యూరట యున్నది. ఏమైనను లోక మున నెట్లు నమ్మింపఁగలను? ఇపుడేమిచేయుదును? ఇది స్వయంకృతాపరాధము. యువకుఁ డతనితో నంత చనవుతో మాటాడుట యపరాధమే. లోకులు కాకులువంటివారు. ఎవ్వరికిఁ దోచినట్లు వారందురు. వారి కట్టి యవకాశము గల్గకుండఁ బ్రవర్తింపవలయును. నా ప్రాణ వల్లభుని మిత్త్రుఁ డనియు, బంధువనియు మాటాడితిని. ఇంత మాత్రముననే యింత ప్రమా దము వచ్చునని నా కెట్లు తెలియును? స్వయంకృతాపరాధదుఃఖమున కనుభవము తప్పఁ బరిహారకము లేదు గాఁబోలును. ఇఁక నా పతి సందర్శనమైనను నాకు లభింపదు కాఁబోలును. నా పతి యనాలోచితముగా నింత పనిచేయునని యెఱుంగనైతిని. నాయనా! నా యిహలోక జీవితచరిత్ర నాటకమున కిది భరతవాక్యమే కాబోలు" నని దుఃఖింపఁ జొచ్చెను. రామా వధాని రుక్మిణి నోదార్చి "అమ్మాయీ! ఇందు నీ లోపమేమియును లేదు. నీవు నీ బంధు వుతో మాటాడుట నింద్యమా? అది యెప్పుడును గాదు. దురాత్ములు పాపమునకు వెఱవక యెట్టి నీచకార్యముల నైనను నాచరింతురు. ఎట్టి యపవాదము నైనను వ్యాపింపఁ జేయుదురు. వా రటు చేయుటకు బీజ మక్కఱలేదు. అందుచే నీవు రామారావుతో మాటాడక పోయినను నీ యపవాద మాదురాత్ములు కల్పింపఁగలరు. నీ మూలమున నాకు దుఃఖము కల్గింప వలయునని యా నీచాత్ముల తలంపు. అట్లే చేసిరి. కానిమ్ము. మిథ్యాభూతమగు నిది యెంత కాల ముండఁగలదు? అపవాదము తొలఁగిపోక మానదు. అయినను నొక్కవిష యము దుఃఖింపవలసియున్నది. అపవాద మసత్యమైనను సత్యఫలము గల్గించి మనకు శాశ్వతాపకార మొనర్చిరి. మన శత్రువులు తమ కోర్కె నెఱవేర్చుకొన్నారు. అగుఁగాక! అంతమాత్రమున నిరాశపడకుము. సర్వవిధములఁ బ్రయత్నించి మన పగవారి నడఁగించి, యపవాదమును నశింపఁజేసి, నీకు సౌఖ్యము గూర్చెదను. తల్లీ! నీవు దుఃఖింపక యెప్పటి విధమున నుండు" మని యోదార్చెను.

భద్రకుఁ బెండ్లియై రెండేండ్లతిక్రమించెను. అమె యుక్తవయస్కురాలై ప్రస్తుత మత్తవారి యింటనే యుండెను. శ్రీనివాసరావు భద్ర వివాహకాలమున వరశుల్కముగా నిచ్చెదనన్న ధన మింకను నియ్యలేదు. ఆ యప్పుపత్త్ర మట్లే యున్నది. ఆ ధనమంతయు నిచ్చువంత వఱకును గోడలిని దీసికొని రావలదని శ్యామసుందరుని భార్య నొక్కి వక్కాణించెను. కాని య ట్లొనర్చ వీలులేకపోయెను. ఆసమయమున శ్యామసుందరుని చిక్కు వ్యవహార ములు కొన్ని శ్రీనివాసమునకుఁ జేచిక్కి యుండెను. తా నొకవేళఁ గోడలిని దీసికొనిరాక చిక్కులు పెట్టినచో నా కోపమున శ్రీనివాసము తన వ్యవహారము లన్నియు ధ్వంసము చేయు నేమో యని భయము. అందుచే భార్య వలదని మూల్గుచున్నను శ్యామసుందరుఁడు కోడలిని

దీసికొని వచ్చెను. అప్పుడే కమల తన సోదరితోఁ గూడ నగ్రహారము వచ్చి కొన్నిదినము లుండెను. అప్పుడే యామెకు భర్తృసమాగమభాగ్యము లభించెను. అనంతర మామె కొన్నిదినము లుండి తన పుట్టింటికి వెడలిపోయెను.

తన తోఁబుట్టువగు కమల వెడలిపోయిన కొన్నిదినములవఱకును భద్ర విమనస్కయై వర్తించెను కాని, క్రమముగా దిటవుదీఱి భర్తకును, నత్తమామలకును బరిచర్యలుచేయ నారంభించెను. భద్ర వయస్సునఁ జిన్నదయ్యును మిక్కిలి వివేకవతి. విద్యావతి. సుగుణవతి. ఎదుటివారి మనస్సును గనిపెట్టి ప్రవర్తించు నింగితజ్ఞురాలు. ఈమె విశాఖపట్టణములో నున్న బాలికాపాఠశాలయం దయిదవ తరగతివఱకును జదివినది. ఈ సుగుణము లన్నింటికిని దోడామెకు సహజసౌందర్యముగూడఁ గలదు. నిష్పక్షపాతముగాఁ జెప్పవలసినచోఁ గమలకంటెను భద్ర సౌందర్యరాసియని చెప్పవలయును. వీరి సద్గుణములు పరిశీలింప దుర్గుణరాశియగు శ్రీనివాసమునకు వీరు కుమారికలా యన్న సంశయము పొడమక మానదు. మఱియు భద్ర లేఁబ్రాయపు కాంతయైనను, మిక్కిలి లోకజ్ఞానము గలది. భవిష్యదాలోచనము గలది. కావుననే భద్ర తన తండ్రి విశ్వప్రయత్నములుచేసి కుదిర్చిన యీ సంబంధమం దిష్టము లేక వర్తించినది. తన మామగారు ధనవంతులైనను లుబ్ధు లగుటచే నింతేనియు సుఖ మలవడదని యామె యెఱుఁగును. అయినను మూర్ఖుఁడగు తండ్రి యాజ్ఞ నతిక్రమింపలేక యందుల కంగీకరించినది. మఱియుఁ దన యత్తింటివారు లుబ్ధులగుటయేకాదు. ఆ సంబంధమునందు మఱియొక లోపము గూడ నున్నది. వరుఁడు స్ఫురద్రూపి కాఁడు, చాలినంత విద్యాబుద్ధులు లేనివాఁడు. బుద్ధి సామాన్యమైనది. విద్య యేమియు పూర్తిగ నబ్బలేదు. దండయాత్రలతో విసు వెత్తి యతఁడు చదువు విరమించెను ఆతని విద్యావిరామమునకు విసువే కారణము కాదు. శ్యామసుందరుని లోభగుణము గూడ నొక కారణమని చెప్పక తీఱదు. వరుఁ డెట్టివాఁడైనను ధనవంతుఁ డగుటచే నట్టివాని గృహమున నున్నచోఁ దన పిల్ల మిక్కిలి సుఖించునని శ్రీనివాసరావు యుద్దేశము. అంతియకాని మానవు లెంతటి ధనవంతులైనను, లుబ్ధులయినచో నట్టివారికిని సౌఖ్యమునకును బహుదూరమని యతఁ డెఱుఁగఁడు. ఇట్లయినను భద్ర వివాహమైన పిమ్మట వరుఁడు తగినవాఁడు కాఁడు కాఁ డని లోపములు తన్ను నిరుత్సాహపఱచినను సరకుగొనక యతఁడే తనకు నైహికప్రాప్తుఁ డగు భర్త యని నమ్మి నిశ్చలతతో భర్తతోఁ గాపురము చేయుచుండెను.

భద్ర యత్తింటికివచ్చి యొకసంవత్సరము కావచ్చెను. ఆమె తన పనులందు లోప మింతేనియుఁ గల్గనీక నేర్పుతోవర్తించి తనభర్తను నత్తమామలను, దేవతలనుగాఁజూచి సేవించుచుండెను. కొన్ని దినములలోనే భర్తయనుగ్రహమును బూర్ణముగా సంపాదించెను. ఒక్క గడియకాలమైనను భార్యను విడిచియుండలేనంత ప్రేమగలవాఁడయ్యెను. ఇంతియకాక తీఱికయగు నప్పుడెల్లను భార్యయగుభద్ర పత్రికలనో, యుద్గ్రంథములనో చదివి వినిపించుచుండుటచేఁ గ్రమముగా నతఁడును బఠనమున కుతూహలుఁడై వర్తింపఁ జొచ్చెను. వీరి దాంపత్యప్రేమము క్రమముగా నభివర్ధిల్లుచుండఁజూచి యానందించుటకు మాఱుగా నావృద్ధదంపతులు సహింపలేకపోయిరి. అందు శ్యామసుందరున కెంత యసహనము గలదో చెప్పలేముగాని, యతని భార్యయగు సుబ్బమ్మ దుర్గుణముమాత్రము మాటలందును, పను లందును, స్పష్టమగుచునే యుండెను. భద్ర పట్టణములోఁ బుట్టిపెరిగిన దగుటచే యుదయముననే కంఠస్నానముచేసి శుభ్రవస్త్రములను ధరించి తల దువ్వుకొని యున్నంతవఱకలంక

రించికొని వర్తించుట కలవాటుపడినది. కావున నట్లుచేయుచుండెను. ఆమె పతిభక్తిత కానందించుటకు మాఱుగా సుబ్బమ్మ "చాలు. చాలు. ఇదేమిటమ్మా యీవింత! తెల్లవార కుండ స్నానమేమి? ఈనాడు పండుగా, పబ్బమా! అంతటి తెల్లనిచీర కట్టుకొననేల? పెండ్లా, వడుగా! ప్రతిదినము నీశృంగార మెందులకు?" అని యావిధముగా పదిమందికి వినబడు నట్లుమాటాడి కోపము వెల్లడించుచుండెడిది. భద్ర వినియు వినిపించుకొనని విధమున నటించుచు నామె యవివేకమునకు ముసిముసినవ్వు నవ్వుచు దినములు పుచ్చుచుండెను. ఆమె యట్లువర్తించుట భర్తకిష్టమగుటచే సుబ్బమ్మకోడలిని నంతకంటె నెక్కువగా నిర్బంధింపలేక పోయెను. అయిన నామెయూరకుండక యొకనాఁడు భర్తతో "మనవాఁడు పసిబుద్ధిహీనుఁడు. కోడలు సామాన్యురాలుకాదు. ఒక్కవత్సరములోనే యది భర్తను వశముగానించుకొన్నది. వారిరువురును మిక్కిలి ప్రేమతో వర్తించుచున్నవారు. అది నాకును సంతోషమేకాని యింకొక పెద్దచిక్కున్నది. మనపిల్లని కిచ్చెదనన్న కట్నము నాలుగువేలకును శ్రీనివాసము మనకు యప్పుపత్రమును వ్రాసి యిచ్చినాఁడు. ఇప్పటికి మూఁడవమేఁడు గడచుచున్నను నతఁడే మియు నియ్యలేదు. అది యిచ్చినఁగాని కోడలిని దీసికొనిరావలదని యెన్నోవిధములఁ బోరి చెప్పితిని. మీరు విన్నారుకారు. కోడలినిదెచ్చి యింటఁబెట్టుకొన్నాము. ఇఁక వియ్యం కుఁడు బొత్తుగానే మాటాడఁడు. కట్నమిచ్చినఁగాని పిల్లను మేముదీసికొని వెళ్ళమని కచ్చి తముగాఁ జెప్పినచో శ్రీనివాసము చచ్చినట్లే కట్నమిచ్చి తీఱును. అట్లుచేసినారు కారు. ఇప్పట్టున మనము బిఱ్ఱబిగిసికొని కూర్చుండినచో మా వ్యవహారములకేవో నష్టము వచ్చు నంటిరి. అవి యన్నియుఁ బరిష్కారమైనవి. ఇప్పుడతనిని మనముడుగ వచ్చునుగదా? ఇంకను మీరాలస్యము చేసినచో మనము చిక్కులపాలగుదుము. మఱికొంత కాలమూర కున్నచో మనకుమారునది పూర్తిగా లోఁబఱచుకొని తనతండ్రితో నేకీభవించి నాకుఁ గట్న మక్కఱలేదని యన్నచో మనమింక గడ్డిపోచంతయైనను జేయలేము. మన కతనివలన రావల సిన నాల్గువేలలో నెఱ్ఱనియేగానియైనను రాదు. కావున మీరు త్వరపడి మన కొడుకునకును గోడలికిని బ్రేమానుబంధము హెచ్చిపోకమునుపే యిది తెగటార్పవలెను. ఒకవేళ నతఁడు మనకీయవలసిన దీయకుండిన నతనిపిల్లను నతనియింటికిఁ బంపివేసి మార్గాంతర మాలోచించు కొనవచ్చును. మనవానికి దానిపైఁబ్రేమ హెచ్చినచో మనవాఁడు మనకు బ్రహ్మహత్యుఁడగును. దానివలన మనకుఁ బెద్దనష్టము వచ్చు"నని పలుమారు చెప్పనారంభించెను. ఆనెపమున శ్యామసుంద రుఁడు శ్రీనివాసమును రమ్మని వార్తలు పంపుచుండెను. కాని యతఁడు వానికి నరకుగొన లేదు. ఒక వ్యవహారముతీర్చుకొన శ్రీనివాసరావు రామయ్యగ్రహారమురాక తీఱినదికాదు. అతఁడు శ్యామసుందరుని యింటనే విడిసెను. శ్యామసుందరుఁడును గొడుకును నతనికుచిత మర్యాదలు సలిపిరి. ఊరులోని మిత్రులందఱును వచ్చి సముచిత సల్లాపము లాడుచు రామావధానికి సంభవించిన స్వల్పాపదలను గొండంతలుగాఁ జేసి చెప్పి యతనిని నంతసింపఁ జేయుచుండిరి.

ఒకనాఁడు శ్రీనివాసరావు భుజించి వెడలిపోవుటకు యత్నించుచుండఁగా శ్యామసుందరుఁడు సమీపించి కూర్చుండి, కొంచెము సేపేదియో సంభాషించి తుదకిట్లు ప్రసంగించెను.

శ్యా — బావగారూ! మీ యల్లుని కట్నము విషయమై పూర్తిగా నుపేక్ష చేసినారు.

శ్రీ — (నవ్వుచు) బావగారు! వరునికిఁ గన్యకారత్నముకంటె వేఱొక గొప్పకట్నమేమి?

శ్యా — (నవ్వుచు) బావగారు పరిహాసమాడుచున్నారా ? మన మూరకున్నను గాల మూరకుండదు. అది పర్వెత్తుచునే యుండును. మూఁడవయేఁడు కావచ్చినది. అప్పుపత్రము కాలదోషము పట్టుచున్నది.

శ్రీ — తీఱిపోయిన పత్రమునకు గాలదోషమేమిటికి ? చెల్లు పెట్టి నాకిచ్చివేయుఁడు.

శ్యా — (ఆశ్చర్యముతో) ఆఁ—ఏమన్నారు? అప్పు తీఱినదనుచున్నారా? బాగు బాగు

శ్రీ — బావగారు, మీరె కాశ్చర్యపడుచున్నారా ? అప్పు పూర్తిగాఁదీరినది. ఆవిషయమై లెక్కవేసి యుంచితిని. మీరొకమారు దీనిని పరిశీలించినచోఁ దెలియఁగల దని చిన్న పుస్తక మొకటి వియ్యంకున కిచ్చెను.

శ్యామసుందరుఁడు : " ఇది మిక్కిలి చిత్రముగా నున్నదే ! " యని, యాపుస్తకముతీసికొని పుటలు తిరుగవేసి చూఁడజొచ్చెను. ఈ రెండుమూఁడు వత్సరములనుండియుఁ దనకు వకీలుగాఁ బనిచేసినందుల కియ్యవలసిన వేతనమంతయు వ్రాయఁబడినది. అంతేకాక చోడవరము, యలమంచిలి, అనకాపల్లి, విజయనగరము మొదలగు చోట్లకుఁ దనపనిపై వెళ్ళినందులకు మార్గవ్యయము భోజనవ్యయము చేర్పఁబడినవి. ఆ మొత్తమంతయు నాలుగు వేలకు సరిపడియుండెను. శ్యామసుందరుఁడు చదివి కోపము పెచ్చుపెరిగి వచ్చుచున్నను నెట్లో శమింపఁజేసికొని శ్రీనివాసముతో " బావగారూ ! మంచియెత్తే యెత్తినారు. ఇదంతయు నా దావాలకయిన సొమ్మేయందురా ? " అని అడిగెను.

శ్రీ — కాక మఱేమి ?

శ్యా — ఆఁ, ఏమి ? ఈయగ్రహారస్థుల దావాలకు, తననాలకు నేనా కారకుఁడను ?

శ్రీ — అని నేనన్నానా ?

శ్యా — దాని యర్థమదియే కాదా ? మీరు మీరు అగ్రహారస్థులు. సాయముచేసికొందురో మానుదురో ఎవ్వరికిఁగావలెను? వారి నిమిత్తమైన సొమ్ము నన్నిచ్చుకొనుమనుట న్యాయమా ?

శ్రీ — బావగారూ ! ఆవిషయన్నియు నిప్పుడనుకొన్న లాభములేదు. నావారైనను బైవారయినను నాకొక్కటియే. మీకీ యగ్రహారస్థు లెట్టివారో నాకునట్టివారే. మీచేవ్రాలుతోనున్న యుత్తరములన్నియు నాయొద్దనున్నవి. మీరుత్తరము వ్రాయకున్న నేను వారికి సాయము చేయనే చేయను. మీరు ధనవంతులనియు, మీరు వారికి సాయము చేయుచున్నారనియు భావించితిని. ఆసొమ్మునకు వెంటనే మీపేర వ్రాసియుందును. కాని బోలెడు సొమ్ము మీకియ్యవలసియుండగా మిమ్ము సొమ్మడుగుట బాగుండదని యూరకుంటిని.

శ్యా — చాలు, చాలు. బాగా మోసము చేసినారు. అట్లు వలనుపడదు. నాసొమ్ము నాకు ముందుగా నిచ్చివేయుఁడు. ఏమ్మట మి సొమ్ము రాఁబట్టుకొనుఁడు.

శ్రీ— ఆదెంతసేపు ! ముందుగా మీరు నాకీయవలసిన సొమ్మిచ్చినచో నిక్కడనే చెల్లింతును. నాకు రావలసిన సొమ్ము రానిదే జెల్లుపెట్టగలనా ?

శ్యా— (కోపముతో) మొండివాదము చేయకుఁడు. ఇంతకును గట్నము లరువేమిటి ? మాదే పొరపాటు.

శ్రీ — బావగారూ ! అట్లు నొచ్చుకొనకుఁడు, వకీళ్ళ కిచ్చెడిసొమ్ముమాత్ర మసవు పెట్టుట న్యాయమా ?

శ్యా — మీరిట్లు సొమ్మురాబట్టుకొందురని తెలసినచో నేనుత్తరము వ్రాయుదునా? ఈయగ్రహారస్థులేమయిపోయిన నాకేమి ?

శ్రీ — అయ్యో ! బావగారూ ! మీపుత్త్రరము వ్రాయకపోయిన నేను బనిచేయుదునా ? ఈయగ్రహారస్థుల నమ్మకము నాకేమిటి ?

శ్యా — ముందుగా సొమ్ము విషయమై నాకుత్తరము వ్రాయకపోవుట మీది పెద్దపొరపాటు.

శ్రీ — మీవంటి తగుమనుష్యునకు, బంధువునకు, సందులో నిరుక్కుంకునకు, సొమ్మిమ్మని యేమనివ్రాయుదును ? మీరు వెంటవెంటనే నాసొమ్ము నాకక్కఱగలుగగనే పంపించకపోవుట మీదే పొరపాటు. మర్యాదకై నేనడుగుట మానివేసినప్పుడు మీరును మర్యాదకై సొమ్ము పంపించవలసినది. అట్లు చేయకపోవుటచే నేను మీకియవలసిన సొమ్మునకు బదులుగా జమకట్టుకొనుచున్నారేమోయని భావించితిని. ఇందు నాపొరపాటేమున్నది ?

శ్యా — కట్నమిచ్చెదనని చెప్పి యిట్లు మనసుబూసి మారేడుగాయ చేయుచున్నారు. ముందు ముందు మీకువచ్చు చిక్కుల నాలోచింపకున్నారు.

శ్రీ — చిక్కులకేమున్నది ? సొమ్మునకై మీరు నాపై దావాతెచ్చెదరా ? నేనును మీవలె నట్లే చేసెదను. మీది నాపై తీర్పగును. నాది మీపైదీర్పగును.

శ్యా — అంతియే యనుకొన్నారా ! మీపిల్లవిషయమై యోచించుకొనుడు.

శ్రీ — యోజనకేమున్నది. అదియిఁక మాపిల్లగాదు. ఎప్పుడు మీకుమాటన కిచ్చివేసితినో, ఎప్పుడు మీకోడలిని మీయింటికప్పగించితినో, యప్పుడే నాకును దానికిని సంబంధము వదలిపోయినది. మీకోడలిని మీరేమిచేసికొన్న నాకేమి ? బావగారూ ! ఇఁక లేనిపోని గడబిడ పడకుఁడు. మీపిల్ల మీయింటికి వచ్చినది. మీకీయవలసిన సొమ్ము మీకు ముట్టినది. ఇఁక నావిషయమై మీరేమిచేసినను లాభములేదు. అగ్రహారస్థుల విషయమై మీరంతసొమ్ము వ్యయముచేయుట మీకుఁ గష్టమనిపించినచో వారివలన రాఁబట్టుకొనుఁడు. ఇందు మోసమేమియును లేదు.

అనిచెప్పి శ్రీనివాసము తాఁదెచ్చిన లెక్కలపుస్తకమచ్చటనే విడిచి, వీరుగట్టిగా సంఘర్షణము చేసికొనుచుండుటవిని చూడవచ్చిన సింగన్న మొదలగువారితో మాటాడుచు నిఁక బావగారియొద్ద సెలవయినను దీసికొనక విశాఖపురమునకు వెడలిపోయెను.

౧౦

సుదర్శనరావు తండ్రి శివరామరావు. అతఁడు ప్రభుత్వమునందుఁ జిరకాలము న్యాయాధికారిగాఁ బనిచేసి మిక్కిలిధనమును గౌరవమునుసంపాదించి, ప్రస్తుతమున నుపకారవేతనము పుచ్చుకొనుచు, రాజమహేంద్రవరమున దొరతనమువారి కళాశాలయందుఁ బనిచేయుచున్న తన రెండవకుమారునిచెంత నుండెను. అతనిసంతతిలోఁ బెద్దవాఁడే సుదర్శనరావు అతఁడు చిన్నప్పటినుండియు గారాబముతోఁ బెరిగినవాఁడగుటచేతను, విద్యార్థిదశయందతనికి జేతిలో ధనమాడుచుండుటచేతను, దుస్సహవాసమున కలవాటుపడి విద్యాభ్యాసమునందాసక్తిలేక వర్తింపసాగెను. జనకునికి భయపడి యతఁడు పాఠశాల కరుగుచున్నను, నుపాధ్యాయుల చెంత నిర్భయుఁడై వర్తించుచుఁ దనతరగతిలోఁ గూర్చుండి చదువునేర్చుకొనుటకు బదులుగాఁ దనస్నేహితులతో వెడలిపోయి యొకచెట్టుక్రిందఁగూర్చుండి మాటిమాటికి సిగరెట్లు కాల్చుచు, సంతతము కందుకక్రీడావిషయములు ముచ్చటించుచుఁ గాలముపుచ్చుచుండెడివాడు. అతఁడు

సరిగాఁజదువక పోయినను నతని జనకునియందలి గౌరవమునుబట్టి యున్నతపాఠశాలాధికారి ప్రతిసంవత్సరమును బయిపైగతికిఁ బంపించు చుండువాఁడు. అందుచే సుదర్శనరావునకు గర్వమేకాక,సోమరితనముకూడఁ గ్రమముగా హెచ్చసాగెను. అతఁడు ప్రథమ పరీక్షకుఁ జదువ నారంభించెను, కాని యదివఱకుఁ జదువునకు విముఖుఁడై వర్తించుటచే, విద్యాధిదేవత కోపించి యతఁడిప్పుడభిముఖుఁడై వర్తించినను, దా నతనికి విముఖియై వర్తింపసాగెను. ఆకారణమున సుదర్శనరావున కుపాధ్యాయుఁడు చెప్పుచున్న దంతయు నయోమయముగా నుండెను. విద్యాధిదేవత తనకు విముఖురాలైనను సుదర్శనుఁ డిప్పుడు తన తరగతి విడిచి బయటికేగక కొట్టకొన బల్లపై చాలుగా గూర్చుండి నిద్రాదేవతను బరమభక్తితో సేవించి, తదీయానుగ్రహమును బూర్తిగా సంపాదించెను. అతఁ డట్లు వర్తించుటచే మొదటివత్సరము దొరతనమువారి పరీక్ష కరుగ నవస్థ యయ్యెను. విద్యయం దతఁడు రెండవయేఁడు గూడ వెనుకటివలెనే యున్నను, నతని తమ్ముఁడగు గోవిందరావును బరీక్షకుఁ బంపుచుండుటచే నున్నత పాఠశాలాధ్యక్షుఁడు శివరామారావు బలాత్కారమువలన సుదర్శనరావునుగూడ బరీక్షకుఁ బంపక తీఱినదికాదు. ఆవత్సరము గోవిందరావు పరీక్షయందు రెండవ తరగతిగా నుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. సుదర్శనరావునకు భాషాగ్రంథములందు నూటికి నాల్గేసి యైదేసి గుణములు లభించినను, లెక్కలు మొదలగు శాస్త్రములందు నింకుసున్నలు మాత్రమే లభించినవి. ఈనమయముననే యతనికి వివాహము జరిగినది. (రామావధాని వరుని గుణముల నెఱిగినవాఁ డగుటచేఁ దన కూఁతుని కీయ నిష్టము లేనివాఁడయ్యును న్యాయాధికారి కూతురగు తన భార్య ప్రోత్సాహముచే సుదర్శనునకిచ్చి పెండ్లిచేయక తీఱినదికాదు. ఆ సంవత్సరము వధూవరు లిద్దరును బ్రథమపరీక్ష కరిగిరి. ఆ వత్సరము భార్యయగు రుక్మిణి పరీక్షయందుఁ గృతార్థురా లగుటయు, సుదర్శనుఁ డపజయ మందుటయు సంభవించెను.) అందుచే నిఁకఁ బాఠశాలలోఁ జదువుట సుదర్శనునకేకాక తండ్రియగు శివరామరావునకుఁ గూడఁ గష్టమనిపించెను. కష్టమేకాదు, చిన్నతన మనిపించెను. సుదర్శనుఁడు రెండు సంవత్సరములు చదువు మాని వేసెను. అతని భార్యయగు రుక్మిణి యిఁక జదువలేదు. ఆమె యుక్తవయస్కురాలై భర్తతోఁ గాపురము చేయసాగెను. (సుదర్శనుఁ డింటనుండియే భార్యసాయమున శ్రద్ధతోఁ జదివి యెట్లయిననేమి ప్రథమ పరీక్షయందుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. శివరామరావు దానికానందించి యీదేశమున నుంచి పట్టపరీక్షకుఁ జదివించినచో సుదర్శనుఁడు కృతార్థుఁడు కాలేఁడనియు ఇంగ్లండునకుఁ బంపించినచో సులభముగా న్యాయవాది పరీక్షయందుత్తీర్ణతచెంది రాఁగలఁ డనియు నూహించి యట్లొనర్చెను.) భర్తతో నరుగుటకు రుక్మిణికూడఁ బయనమయ్యెనుగాని శివరామరావు ధన లోభముచే నామెను వారించి, కొంతకాలము తనయింట నుంచుకొని పుట్టినింటి కంపివేసెను. ఆదంపతులట్లు పరస్పరమును దూరదేశగతులు గావలసివచ్చినను, దమచిత్తములం దను రాగము నభివర్ధించుకొనుచుఁ దఱుచుగా నుత్తరములు వ్రాసికొనుచుఁ గాలము గడుపుచుండిరి.

ఈనమయమునందే శ్రీనివాసరా వల్లుఁడగు రామారావుగూడ నిటఁ బట్టపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడై వైద్యశాస్త్ర మభ్యసించుటకై యింగ్లండునకు వెళ్ళుట సంభవించెను. సుదర్శనరామా రావులు బంధుగులగుటచేతను, సమవయస్కు లగుటచేతను విదేశమునందు మిక్కిలి మైత్రితో వర్తింపసాగిరి. వారు చదివెడి విద్యలు వేఱయినను, నివాసములు వేఱుచోటులందయినను బ్రతిదిన మేదోవిధమున నొకచోఁ గలిసికొని యిష్టగోష్ఠి సల్పిపోవుచుండుట కలదు. అట్లు కొంతకాలమరిగినపిమ్మట రామారావు వివన్నుఁడైన తండ్రినిఁజూడ నీదేశమునకు వచ్చుటయు

రుక్మిణితో సంవాద మొనర్చుటయు సంభవించెను. రామారావు మరల నింగ్లండున కరిగిన కొంతకాలమువఱకు మిత్రులిర్వురు నెప్పటివిధమున వర్తించిరి. కాని సింగన్న వ్రాయించిన యపవాదవార్త తెలిసినప్పటినుండియు, సుదర్శనరావు భార్యయందేకాక మిత్రునియందుఁ గూడఁ గుపితుఁడై వర్తింపజొచ్చెను. రామారావు గొంతకాలమువఱకుఁ గోపకారణ మెఱుఁగక సుదర్శనుఁడు తన విడిదికి రాకున్నను దానే యతనియింటికరిగి, సరిగా నతఁడు మాటాడకపోయినను గొంతసేపటనుండి వచ్చుచుండెడివాఁడు. కాని తన భార్య వ్రాసిన యుత్తరమువలన సుదర్శనుని కోపకారణ మెఱిఁగి తనమూలమున యోగ్యురాలగు రుక్మిణికి సంభవించిన యాపదకు ఖిన్నుఁడై, యవివేకియగు నతని యింటి కరుగ మానివేసెను. ఒకవేళఁ దానరిగి సుదర్శనునకుఁ దత్త్వమును బోధించినను నపవాదుకుఁ దానేకారకుఁడగుటచే ననుమానియగు సుదర్శనుఁడు, తన వాక్యములను జెవినిబెట్టకపోవుటయేకాక, మీఁదు మిక్కిలి మఱింత విపరీతవర్తనుఁ డగునని యతఁడెఱుఁగును.

సుదర్శనరావు గృహమునకు సమీపమునందే 'కేమెల్' అను దొరసాని యొకతె కాపురముండెను. పేరునకుఁ దగినట్లు లామెమెడ పొడుగుగా నుండి యందమునకుఁ గొంతకొఱంత గల్గించుచున్నను నామె విలాసచేష్టలకును సరసవచనాచాతుర్యమునకును యువకులు భ్రమియకపోరు. ఆమె వయసిప్పుడు ముప్పది వత్సరములు. ఇరువదవయేట నామె యొకని వరించి యతనితోఁ గొంతకాలము కాపురము చేసి, తుదకతని సేవగించి విడాకులిచ్చి యతనితో సంబంధమును ద్రెంచుకొనెను. మఱికొంతకాలమున కామె సైన్యమునం దున్నతోద్యోగిగా నుండిన యొక పురుషుని వరించి యతనివలన నొకకుమారునిఁగని బాలు నతని కిచ్చివేసి వానితో సంబంధములేకుండఁజేసి వర్తించుచుండెను. ఈసమయముననే కేమెలు సాయంసమయములందు విశ్రాంతిభూమి కరుగుటయు స్నేహితునితో మాటాడుచున్న సుదర్శనునిఁ గాంచుటయు, నొకప్పుడు వారితో సంభాషించుచుండుటయుఁ గలదు. రామారావుతో మైత్రిగల్గినంతకాలము దొరసాని సుదర్శనుని పరిచయము సంపాదింపలేకపోయెను. కాని యతఁడేకాకియై వర్తించుచున్నప్పటినుండియు నామె సులభముగానె యతని వశపఱుచుకోఁగల్గెను. ఇప్పుడు సుదర్శనుఁడు సాయంసమయమున కేమెలుతోఁ గలిసి విశ్రాంతిభూమి కరుగుట కలవాటు పడెను. క్రమముగా వారియనురాగము దృఢపడెను. అదివఱకే సుదర్శనుఁ డాంగ్లయువతుల సౌందర్య విలాసములకుఁ జిక్కి వర్తించుచుండినను రామారావుయొక్క యుపదేశబలమునను రుక్మిణి యందలి ప్రేమాతిశయమునను దన చిత్తమును మరలించుకొనుచుండెడివాఁడు. కాని యిప్పు డానిర్బంధములు రెండును దొలఁగిపోవుటచే కేమెలు దొరసానిని భార్యగా స్వీకరించుట కవకాశము గల్గెను. వారట్లు కొంతకాలము గడపిరి. ఇంతలో సుదర్శనుని చదువు పూర్తియయ్యెను. ఇఁక స్వదేశమునకు రావలసియుండెను. కాని యతఁడామెతనభార్యనువిడిచి యెట్లురాఁగలఁడు ? లేక యామె చెప్పినప్రకారము క్రైస్తవుఁడై ఇంగ్లండులో నుండిఁ పోఁగలడా ! ఈ ఆలోచనకుఁజిక్కి సుదర్శనుడు తుదకామె నెట్లైనను తనతో హిందూదేశమునకు దీసికొని రానిశ్చయించి, ఒకనాడామెతో నిట్లు సంభాషించెను.

సు — ప్రియా ! నీవు నాతో వచ్చి మా హిందూదేశము నలంకరింప వేడుచున్నాను.

దొర — ఛీ; ఛీ; నరకకూపమువంటి మీ హిందూదేశమున కెంతమాత్రమును రాను.

సు — (నవ్వుచు) ఎంతమాటాడితివి ! మా దేశమును నీవు చూడలేదు గనుక నట్లంటివి. నిజముగా మా హిందూదేశము భూతలస్వర్గమని తలంపుము.

దొ — స్వర్గమైనను సరే. మరేమైనను సరే. నే నచ్చటికి రాను. నాయందు నీ కనురాగ మున్నచో నిచటనే నిలిచిపొమ్ము.

సు — నీయందు నాకపరిమితానురాగముండుటచేతనే విద్యపూర్తియైనను, నిన్ను వదలి పోలేక ఇట్లున్నాను. మన మిచ్చట నుండుట సంతోషమే కాని మనకుఁ దగినంత ధన సంపదలేదు. నాతండ్రి సొత్తంతయు నతని చేతిలోనేయున్నది. నేను గ్రైస్తవుడనైనట్లు తెలిసి నచో నాతండ్రి ఇక నొక దమ్మిడీయైనను పంపడు. ఇక్కడ ధనమార్జింతమన్నను నూతన ముగా న్యాయవాదినైన నన్ను జూచెడివారెవరు ? కావున నీవు వేరువిధముగా యోజింపక నాతో మా దేశమునకు రమ్ము. నీ నివాసమున కింతకంటె మంచిసౌధమును సమకూర్చెదను. నీ వడిగిన వస్తువులనెల్ల నిచ్చెదను. నీకు వీసమంతయైనను లోపము రానీయను. నిన్ను పువ్వులలో బెట్టుకొని యెల్లప్పుడును పోషింతును.

దొర — (ఆలోచించి) సరియే. నా చెప్పిన పద్ధతులన్నియు నంగీకరించినచో నీతో వచ్చెదను.

సు — (సంతోషముతో) అయ్యో ! ఇందులకు సందేహించుచున్నావా ? సంకోచింపకుము. చెప్పుము. నీకోరిన పద్ధతు లన్నియు నంగీకరించెదను.

దొర — మన నివాసమొక మహాపురమునం దుండవలయును.

సు — దానికేమి ? తప్పక కట్లే చేయుదము. మాదేశమున సుప్రసిద్ధమైన చెన్నపురిలో నివసింతము.

దొ — మనము నివసించెడి సౌధము మిక్కిలి సుందరమై యుండవలయును.

సు — అట్లే చేయుదము.

దొ — నాకు వలయు దుస్తులు, భోజనము మొదలగునవి అన్నియు మాదేశమునకు సంబం ధించినవే కావలయును.

సు — సరియే.

దొ — మన సౌధములో విద్యుద్దీపములు మొదలగునవి యుండవలయును సుమా !

సు — తప్పక కట్లే చేయదము.

దొ — అన్నట్లు మరిచితిని. మనకొక మంచి మోటారుబండి కావలయును.

సు — నీవు కోరిన బండిని ఇచ్చటనే కొందము.

దొ — మీ హిందువులు స్త్రీలకు స్వేచ్ఛ నొసగరఁట. నీవట్లు చేసిన నే నంగీకరింపను.

సు — ఏవిషయమై నేనట్లెన్నడు నొనర్పను.

దొ — ఇన్నియు నున్ననను నాకిష్టమున్నంతవరకె నీతో సంబంధము.

సు — ఆట్లే చేయుము. నీకిష్టము తప్పిపోవునట్లు నే నడచినప్పుడు గదా ! చూతము.

అని ఇట్లు సుదర్శనుఁ డామె కోరిన నియమముల కంగీకరించి యామెను వెంటబెట్టుకొని హిందూదేశమునకు వచ్చెను. అతను ముందుగా చెన్నపురి ప్రవేశించి మైలాపురమునం దొక దివ్యమందిరమును విద్యుద్దీప ప్రభావిభాసితమైన దాని నద్దెకు పుచ్చుకొని యందునివసించెను.

౨

రామారావు చదువరుల కపరిచితుఁడు కాఁడు. అతఁడు విద్యాబుద్ధులందును, వినయాది సుగుణ సంపదలందును సుదర్శనుని కంటెఁ బెక్కుమడుగులుమిన్నయని చెప్పవలసియున్నది. అతఁడు విదేశమునం దేకాకిగా నుండినను, సౌందర్యవిలాసమహితలగు నాంగ్లయువతులను సర్వదా చూచుచు, సంభాషించుచు వర్తించుచున్నను, మనశ్చాంచల్యమునకుఁ దావొసంగలేదు. వైద్య పరీక్షయందుఁ గూడ నతఁడు మొదటి తరగతిలోఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. సుదర్శనుఁడు హిందూ దేశమునకు వచ్చిన కొలఁదిదినములకే యతఁడుకూడ వచ్చెను. అతఁడు తిన్నగా స్వగ్రామము నకు వచ్చి తండ్రిగారితోఁ గలిసి వర్తించుచుండెను. ఇంతటఁ బినతల్లి కూడ నతనినిఁ జూడ వచ్చెను. అతఁడు విదేశములందు వసించి యున్నతవిద్య నభ్యసించినను, దన ముదుసలి తండ్రియందును బూర్వాచారపరాయణయగు పినతల్లియందును నమిత భక్తి గలవాఁడై వారల మాట జవదాటక వర్తిల్లుచుండెను. ఇట్లు రెండుమూడు మాసము లరుగునప్పటికిఁ జెన్నపురి వైద్యశాలలో సహాయ వైద్యుఁడుగాఁ బనిచేయవలయుననియు, నెలకు నాలుగు వందలు జీతమనియు దొరతనమువారి నుండి రామారావున కొక యాజ్ఞాపత్రమువచ్చెను. అతఁ డాశుభవార్తను దనజనకునకును బినతల్లికిని దెలియపఱిచి తనతోఁ గూడ వారిని జెన్నపురికిఁ బ్రయాణముచేసెను. అతఁడు తన భార్యను గొనివచ్చుటకుఁ దండ్రిగాని పినతల్లిగాని తనతోఁ బ్రసంగింతురేమో యని భావించెను గాని, వార లాప్రసంగము నొకమారైనను నెత్తలేదు. ఈ ప్రయాణ సమయమం దయినను వార లీయంశమును గూర్చి మాటాడలేదు. కాని తండ్రి యొకనాఁడు భోజనసమయమునందుఁ గుమారునితో నిట్లు సంభాషించెను. పిన తల్లి సమీపమునందే కూర్చుండెను.

జన — నాయనా ! దైవానుగ్రహమువలన నీవిద్య పూర్తియైనది. నీవిఁక నొకయింటి వాఁడవై వర్తించినఁ జూచి యానందింపవలయునని చూచుచున్నాను. ఈపాటికే నీకు సకల సదుపచారములను జేయుచు నిన్ననుసరింపవలసిన యువతి నీ కుండవలసినది. అట్లాలోచిం చియే మొదట నీకు వివాహమొనర్చితిని. కాని దైవదుర్విపాకమువలన నది మనకుఁ బ్రతికూల మైనది.

రామరావు మాటలాడకుండ భుజించుచుండెను.

పినతల్లి — బావా ! అందులకు మనము విచారింపవలసిన పనిలేదు. ఏమో యట్టి నీచ సంబంధమనియు, నంత గతిమాలిన సంబంధమనియు, మన మేమెఱుఁగుదుము ? ఇప్పుడైన

నేమి? పదునాలుగేండ్ల పిల్లలు చక్కనివా రెందఱో యున్నారు. 'ఊ' అన్న జాలును. వేల కొలఁది కట్నములతోఁ బిల్లనుగొనివచ్చి యబ్బాయి యడుగులపైఁ బడవేయుదురు. బాగుగా నాలోచించి యేదో యొకపిల్లను జేసికొనుట మంచిది. అబ్బాయీ! పదిరోజులు సెలవుపెట్టి నీకనుకూలమగు పిల్లను బెండ్లియాడుము. దానిని మనతోఁగూడఁ జెన్నపురికిఁ దీసికొనిపోదము.

జన — అబ్బాయీ! మీపిన్ని చెప్పినది వాస్తవము. అయినాల వారి పిల్ల మిక్కిలి యందకత్తె. చదువుకొన్నది. పదునాల్గవయేఁడు. ఇన్నింటిమాట కేమి? నాల్గువేలు కట్నము గూడ నిచ్చెదమనుచున్నారు.

పిన — బావా! నీవు చెప్పినది సర్వము సత్యమే, కాని యంతకంటె ముదుకూరివారి సంబంధము మిక్కిలి మంచిది. అయినాల వా రిప్పటి కయిదాఱు కార్యములుచేసి కట్నము లిచ్చినారు. అంతతోనే వారి కాళ్ళు పీకినవి. అంత కట్నమెక్కడ? వారెక్కడ? ఇచ్చు టెక్కడ? నేఁ జెప్పినవారు మిక్కిలి ధనవంతులు, పిల్లతొలిచూలుది. కార్యము ఘనముగాఁ జేయుదురు. కోరినంత కట్నమిచ్చెదరు.

జన — శ్రీనివాసరావు వర్తనముజూచి నీవట్లనుకొనుచున్నావు. శ్రీనివాసమంత నిర్భాగ్యుఁడు లోకమునందు మఱియొకఁ డుండఁడు. అందఱు నట్టివారే యుందురా? అయినాలవారు పరువు మర్యాదయు గలవారు.

పిన — కావచ్చును. అయినను నాలోచించిచేయుట మంచిది. అవును. నీవుచెప్పినట్లు శ్రీనివాసమువంటివారు మఱియుండరు. అబ్బ! ఈనడుమ జూచితిని. అతని కెంత కండ కావరమనుకొన్నావు; అతనిని మించినవారు కూతురులు. అయ్యో! చెప్పమఱచితిని. శ్యామ సుందరుని కోడలు భద్రతో మన కోడలుకూడ వచ్చినది. నేనేదోపనికై వారింటికి వెళ్ళినాను. కమల కనఁబడి మొగము చిట్లించుకొని లోపలికరిగినది. ఆటెక్కు, ఆవయ్యారము, ఆచమ త్కారము నేమనిచెప్పుదును? అట్టిది సానివాండ్రతో మండవలెనుగాని సంసారులలో నుండదు. అది కోడలని చెప్పుకొనుటకు నాకు సిగ్గయినది.

జన — ఇఁక నేమున్నది? శ్రీనివాసము పెంకెతనమంతయు వణఁగినది. రామావధాని యతనిజుట్టుపట్టి జాడించుచున్నాఁడు. ఇది యిట్లుండఁగా శ్యామసుందరరావుకూడ శుల్కము విషయమై యతనిపై దావా తెచ్చుటకు సిద్ధముగానున్నాఁడు.

పిన్న — అంతయెందుకు? శ్యామసుందరుని భార్య నాతో జెప్పినది. శ్రీనివాసము కూతు నతనియింటికిఁ బంపివేసి కొడుకునకు మఱియొక పెండ్లి చేయునట.

జన — మానదురా! అట్టి నీచసంబంధమున కెవ్వరంగీకరింతురు.

వీరిట్లు మాటాడుచుండ రామారావేమియు బలుకక ముఖమెత్తక భోజనముచేయుచునే యుండెను.

పిన — అబ్బాయీ! నీవేమియు మాటాడవేమి? మా చెప్పిన సంబంధములలో నీ కేది యిష్టమో చెప్పితివా, వెంటనే కార్యమగును. పిల్లలను జూడవలెనంటివా, రేపటి సాయం కాలముపోయి చూచి వత్తమురమ్ము.

రామా — ఏమమ్మా ? వంకాయకూర యింతకసరుగానున్నది. ఏదీ ! చింతకాయపచ్చడి కొంచెము వేయుము.

పిన్నమ్మ అట్లు చేసి కూర్చుండెను.

జన — అబ్బాయీ ! మీపిన్ని యడిగినదానికి సమాధానము చెప్పవేమి ?

రామా — (వినియు వినిపించుకొనని విధమున నటించుచు) పచ్చడిలో పచ్చిమిరపకాయలు మఱికొంచెము పడిన మిక్కిలి బాగుండును. ఇట్టి పచ్చడి నిన్నాళ్ళకుఁ దింటినమ్మా !

పిన్న — అవును. నాయనా ! విదేశములలో నీకిట్టివి యెట్లు లభించును. రేపు మఱిరెండు మిరపకాయలువేసి మరల రుబ్బుదును లెమ్ము.

జన — అబ్బాయీ ! మీపిన్ని మాటలు నీకు వినఁబడలేదా !

రా — ఆఁ, ఏమీ ? ఏమాటలు ?

జ — నీ వివాహమును గూర్చిన.........

రా — వివాహమున కిప్పుడు తొందరయేమి ?

జ — ఇంకను తొందర యేమని యనుచున్నావా ?

రా — అవును.

జ — చాలు. చాలు. ఆమాటలుకట్టిపెట్టి వివాహముచేసికొమ్ము.

రా — నాకు వివాహ మాడవలెనని లేదు.

జ — ఏమీ ! ఎందుచేత ? అందఱును శ్రీనివాసము వంటి వారే యుందురా ?

పిన్న — అయ్యో ! అట్లు వలనుపడదు. నీవు వివాహమాడనిచో నన్నుఁ జంపుకొని తిన్నట్టే !

రా — ఇదివఱకొక పెండ్లియైనది. మఱల నిప్పుడు మఱొక వివాహమా ! ఎందఱు భార్యలను స్వీకరించుట ? వీరి నందఱను బోషింపవలదా ?

పిన్న — భార్య లెందఱున్నారు ? ఇదివఱకున్న భార్యను విడిచి పెట్టుచున్నాము కాదా?

రా — మనము విడిచిపెట్టుదుము కాని యది మనలను విడువవలదా ?

పిన్న — ఎందులకువిడువదు ? మనగుమ్మము త్రొక్కనీయవలదు.

రా — అయ్యో ! తల్లీ ! అట్లందువేమి ? హైందవ దాంపత్యసంబంధము పొమ్మన్నంత మాత్రమునఁ బోవునది కాదు. దానిని మనగుమ్మము త్రొక్కకుండఁ జేయఁగలము గాని పోషింపకుండ నుండలేము.

పిన్న — ఎందు చేత ?

రా — హిందూ ధర్మశాస్త్రము లట్లుచెప్పుచున్నవి.

పిన్న — (గ్రహించుకొనలేక) నీవన్నియు విపరీతపు మాటలు.

రా — కాదమ్మా ! నీవును దండ్రిగారును యోజింపుఁడు. అది నాపై భరణమునకు దావా తెచ్చినదనుకొందు ? అప్పుడేమి జరుగునో తెలియునా,? దాని జీవనమునకై దొరతనము

వారు నాజీతముకోను. నానంపదలోను, ప్రతిసంవత్సరము కొంత యిప్పింతురు. అందుచే దాని పోషణము మనకుఁ దప్పదుకదా ?

పిన్న — ఎందులకుఁ దప్పదు ? విడిచిపెట్టుటకుఁ దగినకారణములు చూపిన నధికారు లెట్లు తీర్పు చెప్పుదురు ?

రా — తగిన కారణము లుండవలెను గదా ?

పిన్న — లేకేమి ?

రా — చెప్పఁగలరా ?

జన — చెప్పలేకేమి ? నీవివాహ కాలమున రెండువేల నగలు కూతునకుఁ బెట్టెదనని శ్రీనివాసరావు నల్వుర యెదుటను వాగ్దానము చేసినాఁడు. ఆ నగలు పూర్తిచేయలేదు. అదివారి లోపముకాని మనదికాదు. అధికారులు మనకు విరుద్ధముగా నెట్లు తీర్పు చెప్పుదురో చూచె దనుగాక.

రా — తండ్రిగారూ ! ఆనగలనుగూర్చి మీకంత పట్టుదల యెందులకు ?

జన — బాగుగా జెప్పుచున్నావే ! అది మనకు వచ్చెడిసొమ్ము. అంత సొమ్మెవ్వరు వదలుకొనఁగలరు ? ఒకటియా ? రెండా? రెండువేల రూపాయలు ?

రా — మనకు వచ్చెడి సొమ్మనుచున్నారు. ఎవ్వరికి ?

జన — పిల్లకు, పిల్లనుబట్టి మనకు.

రా — పిల్లకేకాని మనకందుతో సంబంధ మేమికలదు ?

జన — పిల్లకువచ్చిన మనకుఁ గాదా ?

రా — కాదు. అందులో నొకదమ్మిడియైనను వాడుకొన మనకవకాశములేదు.

పిన్న — అబ్బాయీ ! అట్లందువేమి ? మనము వాడుకొన నక్కఱలేదు. కాని పిల్ల నగ లతో మనయింటికి వచ్చుటకును నగలేమియు లేకుండ మెడకు పసుపుకొమ్ము గట్టుకొని వచ్చు టకును భేదములేదా ? అట్టిదాని నెవ్వరేలుకొందురు ?

రా — నగలు లేనంత మాత్రమున భార్యను విడిచిపెట్టవచ్చునా ?

పిన్న — మనకుఁ దప్పక రావలసిన ధనమును మనమెట్లు చూడఁగలము ? అంతధనము నష్టమగుచుండ నెవ్వరుచూచి సహింపఁగలరు ?

రా — అమ్మా, నగలకై మనమెంత ధనమిచ్చితిమి ?

పిన్నమ్మ ఊరకుండును.

జన — మనమియ్యలేదుకాని ఇచ్చినట్టే ! నీకతఁడు కట్నమునకై రెండువేలిచ్చెదనన్నాఁడు. అధనము మాకక్కఱలేదు. పిల్లకు నగలు చేయింపు మన్నాము.

రా — మనచేతి ధనమేమియు నందు లేదుగదా ?

జన — (కోపముతో) అంతమాత్రమున, ఊరకుందుమా ? మనకురావలసినసొమ్ముపోదా?

రా — తండ్రీ ! నేనన్నది పరిశీలింపుడు. నామామగారు కట్నమునకై నాకు రెండువేలి చ్చెదననెను. దానిని మనము కోడలియలంకారమున కిచ్చివేసితిమి. అధనమిప్పుడెవ్వరిదైనట్లు ?

అది యంతయుఁ గోడలిది. ఆయలంకారధనమునం దామెకేకాని మఱియెవ్వరికిని స్వతంత్రత లేదు. మఱియుఁ గట్నముపుచ్చుకొని పెండ్లాడిన భార్యను స్వీకరింపకపోవుట తప్పుకాదా?

జన — ఆకట్నము మనకుఁ జేరినప్పుడు కాదా!

రా — చేరకేమి? చేరినది. అధనమును మన మన్యథా యుపయోగించుకొన్నాము.

జ — "అన్యథా" యేమిటి? కోడలి నగలకై యిచ్చినాము.

రా — ఏమయిననేమి? మన మాధనము నుపయోగించుకొన్నాముకదా?

జ — అగుగాక. కోడలికినగలకై యుపయోగించితిమి. అనగలు వలదా?

రా — నగలు లేకపోవుటవలన విచారింపవలసినది కోడలు. అది మనలను నగలకై బాధించినచో మీతండ్రి నడుగుమని చెప్పుదము. దీనిలో మనకేమినష్టము?

జ — (కోపముతో) శ్రీనివాసమునగలుపెట్టినను బెట్టకపోయినను భార్య నేలుకొందువా ఏమి?

రా — మన ధర్మశాస్త్రప్రకారము నేనట్లుచేయుట తప్పనిది. అట్లుచేయని యెడలఁ బాప మాచరించినవాడ నగుదును. ఇంతేకాక, శ్రీనివాసము తప్పుచేసినాఁడని యతని కూతును బరిత్యజించుట ధర్మమా? అది కేవలము నిరపరాధ. అనన్యగతిక. మన గోత్రమునకు, మన యింటికి, అందులో నాకును సంబంధించినది? మనధర్మము నాచరింపకపోవుట మనది పెద్దతప్పు.

జన — చాలు. చాలు. మంచిధర్మమునే చెప్పుచున్నావు. దాని యలంకార ద్రవ్యమంతయు శ్రీనివాసము వాడుకొనుటయు, మనము నగలు చేయించుటయు నేనంగీకరింపను.

రా — నగలు చేయింపుమని మీకోడలు మిమ్ములను గోరినప్పుడు కదా మనమిట్లనవలెను.

జన — పోనిమ్మది యడుగదనుకొమ్ము. అది నిరలంకారయై వర్తించిన మనకుఁ జిన్నతనముకాదా?

రా — తండ్రీ! శ్రీనివాసము నగలు చేయించిపెట్టలేదన్న కోపముచేఁ గోడలు పరిత్యక్తయై, గతిమాలినదై, మీకోడలనియు నాభార్యయనియుఁ జెప్పుకొనుచు వర్తించుట యంతకంటెను జిన్నతనముకాదా? ముందుగా మీనాపేరులే లోకమున వ్యాపించును.

పిన్న — అబ్బాయీ! ఏమయినను సరియే, ఆపిల్ల మనయింట నుండఁదగినదికాదు. దానికట్టి యోగ్యతలేదు. అట్టిసద్గుణములులేవు.

రా — అమ్మా! పెండ్లియైన తర్వాతఁ గోడలిని మనయింటికిఁ దీసికొని రాలేదుకదా! అది మనయింట నొకవారము దినములయినను నున్నట్లులేదు. ఇంతయెందుకు? నీవు నీకోడలు నొకదినమైనను గలిసిమెలసి వర్తించినట్లెఱుఁగను. అదియంత యయోగ్యురాలని నీవెట్లుచెప్పగలవు?

పిన్న — నేఁజెప్పనేల? అవిషయమై లోకము కోడియై కూయుచున్నది.

రా — కమల ధూర్తయను విషయమా?

పిన్న — అవును. నీకాసందేహమెందులకు? శ్యామసుందరరావు భార్య నడుగుము.

ఆముద్దరాలి సుగుణములన్నియుఁ దెలియును. శ్రీనివాసరావు పిల్లను దనకొడుకునకుఁజేసి కొన్నందులకు బొటబొట యేడ్చుచున్నది.

రా — ఆమె యెందుల కేడ్చుచున్నది? కోడలు సుగుణవంతురాలు కాదనియా? లేక శ్రీనివాసము కట్నమియ్యలేదనియా?

పిన్న — (విసివికొనుచు) ఏమో! రెండును గావచ్చును.

రా — ఆమె కోడలు సుగుణవంతురాలు కాకపోయిన నీకోడలుకూడ నట్లే యగునని యెట్లు నిర్ణయింపఁగలము?

పిన్న — ఆమె ప్రవర్తనము చూచినవారందరును, ధూర్తత్వము విషయమై కమల భద్రను మించిపోవుచున్నదని చెప్పినారు. అబ్బో, అదెక్కడ? పట్నవాసపు పిల్ల.

రా — అమ్మా! చెప్పుడు మాటలు చెడ్డవి. పరమేశ్వరుఁడు మనకు బుద్ధి, కన్నులు మొదలగునవి యిచ్చియుండగా నొకరి మాటలు మనము విననేల? మనమే పరీక్షించిచూతము. అది మనయింటి కనర్హురాలైనచో నప్పుడే పరిత్యజింతము.

పిన్న — (కోపముతో) ఏమో! నీయిష్టము. నీవు పెద్దవాఁడవైనావు. ఇక మా మాటలు నీకు లక్ష్యమా!

రా — (నొచ్చుకొని) ఏమమ్మా! అట్లందువు. మీమాటల నెప్పుడయిన నతిక్రమించితినా?

పి — ఎప్పుడును లేదు, ఇప్పుడే.

రా — ఇప్పుడయినను మీమాట నతిక్రమింపలేదు. మీసమ్మతిని బడయుటకై యింతగాఁ బ్రసంగించుచున్నాను.

పిన్న — మాసమ్మతియే నీకుఁ గావలసినచో నాపిల్లను ముందుగా విడిచిపెట్టవలయును.

రా — అట్లే చేయుదము. కాని మనము కొన్నాళ్ళు పరిశీలించుట న్యాయము. అప్పటికి నది బుద్ధిమంతురాలు కానిచో నీవు చెప్పినట్లే చేయుదము. దాని మంచిచెడ్డలు లోకమునకు వెల్లడించినచో లోకము మనలను నిందింపదు. కారణమును వెల్లడిచేయకుండ దానిని మనము విడిచితిమేని లోకము నిందింపకమానదు. లోకాపవాదము మానవంతులకు దుర్భరముకదా!

పిన్న — (కోపముతో) ఆముచ్చట గూడఁ దీర్చుకొనుము. దానిని దీసికొనివచ్చుటకై నేను వెళ్ళను. మీతండ్రి వెళ్ళఁడు. నీవుపోయి తీసికొని వచ్చెదవో, లేక యేమి చేసికొందువో, చేసికొనుము.

రా — దానిని దీసికొని వచ్చుటకు మన మరుగవలెనా? ఉత్తరము చాలదా?

పిన్న — (నవ్వుచు) ఉత్తరమే యక్కఱలేదు. శ్రీనివాసరావునకు మానమర్యాదలతోఁ బనిలేదు. 'ఊఁ' అన్నజాలును గూతును దీసికొని వచ్చి యప్పగించును.

రా — అవునమ్మా! అట్లు చేయుట యతని విధి. ఆపిల్ల మనసొత్తు. దానిని గొంత కాలమతని చెంత దాచియుంచితిమి. ఇప్పుడావస్తువును దెచ్చి మన కిచ్చివేయును, ఇందుఁ దప్పేమి యున్నది?

పిన్న — అదంతయు మాకెందుకు? నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొనుము.

రా — దానికేమి ? రాని యెల్లుండి మెయిలుబండిలోఁ జెన్నపురికిఁ బోవలయును. నీవును దండ్రిగారును ప్రయాణసన్నద్ధులైయుండుఁడు.

అనిచెప్పి రామారావు లేచి వెడలిపోయెను.

3

సుదర్శనరావు నెలకొక నూటయేఁబది రూపాయల చొప్పున నద్దె యిచ్చుచు నొక దివ్యసౌధమున నివసించుచుండెను. ఆసౌధ ముద్యానవనముచేఁ జుట్టబడి విద్యుద్దీపములచేతను, విద్యుద్వ్యజనములచేతను, విరాజిల్లుచుఁ జూపఱ కమితానందముఁ గూర్చుచుండెను. ఆసౌధములోఁ గొంతభాగము ప్రియురాలగు కేమెలునకిచ్చి తక్కినదానిలో సుదర్శనరావు పరివారముతో నివసించుచుండెను. ప్రియురాలి కోర్కెనుబట్టి యతఁడు దివ్యసౌధమున వసించుచు, మోటారుబండిలో సంతతమామెతో విహరించుచు మహావైభవమున వర్తించుచుండెను. గాని యిందులకుఁ దగినంత ధనమేది? అతఁడుక్రొత్తగా న్యాయవాదిత్వ మవలంబించుటచే నందు వలన నింటియద్దెకుఁజాలిన ధనమైనను నార్జింపలేదు. (అందుచే నతఁడు కేవలము తన యుద్యోగముపై భారముంచక సెలవుదినములలోఁ దన స్వస్థలమునకు వచ్చి తండ్రితోను, సోదరునితోను కొంత వివాదపడి, భూములు సంపదలను బంచుకొని, తనవంతుభూమి నమ్మివేసి, యిరువదివేల రూప్యములు చెన్నపురి నిధికిఁ జేర్చి తిరిగి చెన్నపురిని జేరుకొనెను.) సుదర్శనరావు తండ్రి శివరామారావు దివ్యజ్ఞాన సామాజికుఁడై జాతికులభేదముల విషయమై యంత పట్టుదల లేనివాడైనను, తనకుమారుఁడు సుదర్శనుఁడు కేవల'మాంగ్లయువతి విలాసములకుఁ జిక్కిపోయి విచ్చలవిడిగా ధనము వెచ్చించుట యతని కెంతమాత్ర మిష్టములేదు. అందుచే సుదర్శననునకు వంతుపెట్టుట కిష్టపడక కొన్ని' దినములు పెనఁగులాడెను. గాని యంతవఱకును న్యాయాధికారపదవియందుండి యితరుల దాయవిభాగముల తీర్పు చెప్పు తానిప్పు డొకరిచేఁ జెప్పించుకొనుట మంచిదికాదని యూహించి తుదకెట్లో సమాధానపడెను.

సుదర్శనుఁడట్లు సర్వవిధములచేతను దొరసాని కెట్టిలోపమును గలుగనీయక సంతతానురాగమునఁ బ్రవర్తించుచుండెను. సుదర్శనునకు వేఱులోకములేదు. ఎల్లప్పుడును దొరసాని చింతయే. ఆమె సంతోషమే తనసంతోషము. ఆమె సౌఖ్యమే తనసౌఖ్యము. ఆమెకుఁ గావలసిన వస్తునిచయమును సమకూర్చుటయే యతని ప్రధానకార్యము. పెక్కేల? ఆమెపై నీగవాలినను సహింపలేనంత ప్రేమాతిశయము గలవాఁడై తానింద్రలోకసౌఖ్య మనుభవించు చున్నట్లు భావించుకొనఁజొచ్చెను. సెలవుదినములందును సాయంసమయములందును, మోటారుబండిలో భార్యను గూర్చుండబెట్టి స్వయముగానే బండినడపుచు నాపురమున రమణీయస్థలముల నెల్ల జూపి యామెకు సంతసము కూర్చుచుండెడివాఁడు. ఒక్కొకప్పు డంగడివీధియందు సుప్రసిద్ధ వర్తకుల దుకాణములకుఁ గొనిపోయి యామెకోరిన వస్తువులను గొనియిచ్చెడివాఁడు. అందులో సామాన్య వస్తువులేకాదు. వజ్రపుటుంగరములు, బంగారుగాజులు, గొలుసులు మొదలగు విలువగువస్తువులుకూడఁ గొనిభార్య నలంకరించువాఁడు. మఱియొకప్పుడు మెరీనాకుఁ గొనిపోయి చల్లగాలికై యచ్చటికి వచ్చు వివిధవేష భాషాగుణ స్వభావయుతులగు స్త్రీ పురుషులను జూపుచు హైందవులపద్ధతులను, ప్రవర్తనములను నాచారములను వర్ణించి చెప్పుచుండెడివాఁడు. హిందూదేశ మేయంశమునందు నింగ్లండునకుఁ దీసిపోదన్న యభిప్రాయ మామెకుఁ గల్గింపవలెనని యాతని ప్రధానోద్దేశము.

సుదర్శనరావు ఇంగ్లండునందలవాటు చేసికొనుటచే రాత్రిపూట రొట్టెయుఁ బాలు, పండ్లు భుజించువాఁడు పగటిపూట హిందువులవలె భుజించుటయే వాడుక. పగటిపూట దొరసానితోఁ దన కేకపంక్తిలభింపకున్నను రాత్రిపూట మాత్రము తప్పక లభించెడిది. రాత్రిపూట భార్యా భర్తలిరువురు నొకబల్లయొద్దనే కూర్చుండి యిష్టగోష్ఠిని సలుపుచు భుజించుచుండెడివారు. ఈ విధముగా వారయిదాఱు మాసములు గడపిరి.

ఒకనాఁడు సుదర్శనరావు కచ్చేరినుండి యింటికివచ్చి యుచితవస్త్రములదాల్చి యొక యాసనమునఁ గూర్చుండి యామెకోసమై తాను నిరీక్షించియున్నట్లు పరిచారికచే దొరసానికి వార్త పంపెను. అందులకు దొరసాని యిట్లు ప్రతివార్త పంపెను. "ప్రియుడా! ఈపురమున సైనికోద్యోగమున సుప్రసిద్ధ గాంచిన మోకరుదొరగారితో మాటాడుచున్నాను. నేనిప్పుడు రా వలనుపడదు. కొన్ని నిమిషములు వేచియుండుడు. లేదా, యీనాఁటికి మీరొక్కరే విహారము సల్పి రండు. మఱియు నీదొర నన్నుఁ దనతో విహారమునకు రమ్మని కోరుచున్నాఁడు. ఒక వేళ నతనితో వెళ్ళవలసివచ్చునేమో! ఏమయినను నేఁటికి మీరొక్కరే విహారమునల్పివచ్చుట మంచిదని తలంచెదను" అని యొక కాగితముపై వ్రాసిపంపెను. అది చదువగానే సుదర్శను నకుఁ దల దిరిగినట్లయ్యెను. ఇంగ్లండులోని స్త్రీలు తమభర్తలను విడిచిపెట్టి పరపురుషునితో విహారము సల్పివచ్చుట నీతిబాహ్యము కాదని యతఁడెఱుంగును. తనభార్య వేరొకనితోఁ బ్రసంగించుచున్న కాలమున భర్త కచ్చటికిఁ బోవ స్వతంత్రత లేకపోవుటగూడ నొక యాచారమని యతనికిఁ దెలియును. అంతియకాదు భార్యయొక్కర్తుకయే యున్నను నామె గదిలోనికి తదీయానుమతి వడయకుండ నరుగ భర్తకయినను నధికారములేదన్న యంశముకూడ నతనికిఁ గ్రొత్తకాదు. అయినను హైందవుఁ డగుటవలనఁ గాఁబోలును దనభార్య రహస్య ముగాఁ దన యనుమతి వడయకుండగనే వేఱొకనితో సంభాషించుచున్నదని విని సహింప లేకపోయెను. సంభాషించుటయేకాదు. అతనితో విహారమునకుఁగూడఁ బోవునఁట. అతని కది మఱింత కష్టమయ్యెను. మాటాడుచున్నప్పుడు తన్నుఁ బిలువకున్నను, విహారార్థమరుగు నప్పు డయినను దన్ను రానిచ్చినచో బాగుగా నుండునని యతఁడు తలంచెను. కాని యత డిపు డేమి చేయఁగలఁడు ? అట్లని మరలవార్తపంపినచోఁ దన ప్రియురాలేమనుకొనునో ! ఒకవేళఁ గోపగించునేమో ! ఆమె నిజముగాఁ గోపించి తనతో సంబంధమును విసర్జిం చినచోఁ దానిఁకఁ జేయున దేమున్నది? తదీయసంబంధము పోవుటయేకాక యామెకై తానింతవఱకును వ్యయముచేసిన వేలకొలఁది రూపాయలన్నియు వ్యర్థమేకదా ? అందుచే సుదర్శనుఁ డతి కష్టమునఁ గోపము నడంచుకొని, మనస్సు నెట్లో సమ్మతింపజేసికొని, యయిదునిమిషములపాటెట్లో తన గదియందే పచారుచేసి, విహారోచిత వస్త్రములఁ దాల్చి తన మోటారుబండిలో గూర్చుండి మెరీనాకు విహారార్థ మరిగెను. కాని నాఁడతని కేమియు నది సౌఖ్యకర మనిపింపలేదు. అక్కడి కరుదెంచిన స్త్రీపురుషులందఱు వికసిత ముఖములతో నిట్టటు దిరుగుచు నానావిధ వృత్తాంతములు ప్రసంగించుచు సౌఖ్యస్వరూపుల వలె నానందమయులవలెఁ గనఁబడుచుండఁ బాపము సుదర్శనుఁడు మాత్రము దుఃఖిత స్వాంతుఁడై పగటిపూట చందురునివలె వెలరువాఱిన వదనంబుతో నొకచోఁ గూర్చుండి యుండఁగాఁ బూర్వ [పరిచితుఁడొకఁడువచ్చి యేదియో ప్రసంగింపఁజొచ్చెను. అన్యాయత్త మనస్కుఁడగుటచే సుదర్శనుఁడు దన మిత్రుఁడడిగినదానికి సరిగా సమాధాన మీయలేక యున్నింటికిని నౌనని తలయూపుచు లేని సంతోషమును ముఖమున నగపడఁజేయుచు నెట్లో

కాలముపుచ్చుచుండెను. ఇంతలోఁ గేమెలామొకరుతోఁ కలిసి యతనిబండిలోఁ గూర్చుండి మెరీనాకువచ్చి, యొకరి చేతులొకరు గీలించుకొని యిట్టట్టు పచారు చేయుచుండిరి. ఒకమా అట్లు పచారుచేయుచు వారు పరస్పరమేదియో సంభాషించుచుఁ గిలకిల నవ్వుకొనుచు నాకను చీకటి సమయములో నాసుదర్శనుని చెంతనుండియే పోవుట సంభవించెను. సంతతము దొర సానియందు మాత్రమే దృష్టి నుంచుకొన్న సుదర్శనుఁ డామెనుజూచి గుర్తించెను. కాని యేమిచేయఁగలఁడు? అతఁడు మిత్రునితో మాటాడుచు నొకవేఁడి నిట్టూర్పు మాత్రమేపుచ్చెను. సరససంభాషణలో మునిగియున్న వారితనిని జూచినట్లులేదు. అతని నొకవేళఁ జూచినను ప్రమాదమేమి? అది పాశ్చాత్యమర్యాద. అట్టిమర్యాదలను సుదర్శనుఁడు పాటింపనిచో నతఁ డాంగ్లయవతితోఁ గాపురముచేయ ననర్హుఁడే యగును. ఈవికృతప్రదర్శనము చూడఁగనే సుదర్శనునకుఁ దలభిన్నమైపోయినట్లయ్యెను. ఇఁక నతని కటనుండుట కష్టమనిపించెను. వెంటనే సంభాషణమును ముగించి తనయింటికి మరలివచ్చెను. వచ్చియు రాఁగనే యతఁడు సేవకునిచే నారుబయటను సుఖాసనము వేయించుకొని యర్ధనిమీలిత నేత్రుఁడై మిన్నుజూచుచు నేదియో యాలోచించుచుండెను.

రాత్రి నాల్గుగడియ లతిక్రమించెను. మొకరు దొర యామెను సుదర్శనుని గృహపురో భాగమున విడిచిపెట్టి, యామె మృదుహస్తమును దనహస్తమునఁ గీలించి "గుడ్ ఈవినింగ్" మంత్రము నొకమారు జపించి వెడలిపోయెను. కేమెలుగూడ నట్లయొనరించి చివ్వునఁ దనగది కరిగి యావస్త్రములను మార్చుకొని యింతలోఁ బరిచారిక గొనివచ్చి యిచ్చిన యుత్తరములను జదువుకొని సుదర్శనుఁ డెటనున్నాఁడో యడిగి తెలిసికొని చటాలున నతని సమీపించి "ఓ, మైడియర్" అని సంబోధించెను. పరాయత్త చిత్తుఁడయిన సుదర్శనుఁ డదివిని త్రుళ్ళిపడిలేచి "ఓ, మైడియర్" అని యామె చేతిని బట్టికొని తానుగూర్చున్న యాసన ముపై కూర్చుండఁబెట్టెను. ఇంతలో సేవకుఁడొకఁడు తెచ్చిన కుర్చీపై నామెకభిముఖముగా సుదర్శనుఁడు కూర్చుండెను. అప్పుడు వారిట్లు సంభాషించుకొనిరి.

దొర — ప్రియా ? నేఁడు మీరట్లు వికృతముగా నున్నారేమి ?

సు — (లేనినవ్వును దెచ్చికొనుచు) అఁ, ఏమీ ! ఎట్లున్నాను ?

దొ — నేఁడు మీముఖము కళాహీనమై యున్నది.

సు — నేఁడు కొంచెము తలనొప్పిగా నున్నది.

దొ — మందు రాసినారా ?

సు — లేదు అదియే పోవును.

దొరసాని విసుగుచూపుచు "మీహిందువులందు నున్న దుర్గుణమిదియే. ఎల్లప్పుడును నిరాశాహృదయులయి దైవముపై భారమువేసి కూర్చుందురు. మీకీమాంద్యమెప్పుడు వదలునో" యని పల్కుచు మందుఁదెచ్చుటకై తనగది కరిగెను.

సుదర్శనరావున కామాటల కమితానంద మొదవెను. ఆమె పరదుఃఖాసహిష్ణుతకును, సమయోచిత బుద్ధికిని మెచ్చుకొనెను. పాశ్చాత్య స్త్రీలకున్న తెలివి తేటలును, యుక్తకార్య పరిజ్ఞానమును, విద్యావివేకములును హైందవ స్త్రీ లేనాటికయినను సంపాదింపఁజాలరని యనుకొనెను. అదివఱకతని చిత్తమున హత్తియున్న కోపసంతాపము లొక్కపెట్టున నంత రించెను. ఆమెతిరిగివచ్చి మందుఁ దలకుఁ బూయకముందే యతనిబాధ నివర్తించెను. అప్పై

తనకృత్యమును నెఱవేర్చి, తనయాసనమున నాసీనయయ్యెను. అప్పుడు సుదర్శనుఁడు, "ప్రియురాలా! నీవు చెప్పినది చాలవఱకు నిజము. హైందవులు దైవపరులై వర్తించుట యసత్యము కాదు. అందులోను, బురుషు లిప్పుడు పాశ్చాత్యసహవాసముచేఁ గొంచెము కన్నుఁ దెఱచుచున్నారు. కాని మాస్త్రీలు చెప్పుటకు వీలులేనంత దురవస్థకుఁ జిక్కియున్నారు. మా స్త్రీలు మీకాలిగోటికైనను బోలరనుట యొప్పుకొనక తప్పదు. ఇంతసేపిట్లు బాధపడుచున్నానే కాని నాకైనను మందు రాసికొందమనెడి యూహ జనించినదికా" దని తమజాతి స్త్రీలనేకాక తన్నుఁగూడ నిందించుకొనెను.

సుదర్శనుఁడు పల్కిన మాటలవలన నదివఱకే నెలకొనియున్న గర్వము పెచ్చుపెరిగి తదీయ ముఖమండలమున మందహాసాంతరితమై తాండవమాడుచుండ సుదర్శనునితో "అంతే కాదు హిందువుల దురాచారములుగూడ వర్ణనాతీతములు. మొన్న నొకచోఁ జూచితిని. పదేండ్లపిల్లకు వివాహము గావించినారు. స్త్రీలకు పునర్వివాహమే లేఁదట" అని పలికెను.

"అవును. నీవన్నది సత్యమే. మాహిందువులం దిట్టి లోపము లెన్నియో కలవు" అని యతఁ డొప్పుకొనెను.

దొర — వానిమాటకేమి? మతమో. అదిమఱింత పాడుగా నున్నది. అది కేవలము విశ్వాసానర్థము.

సుదర్శనునకుఁ బాశ్చాత్య నాగరికతయం దనురాగము హెచ్చు. అతఁడు తనవేషభాషలను మఱచిపోయినట్లే తన మతమునుగూడ మఱచిపోయెను. ఇంతయేల? మతమనెడి పేరుగూడ నత డుచ్చరించిన పాపమున బోలేదు. తక్కిన మతములుగూడ నతని కేమియును దెలియవు. అయినను బ్రియురాలిని మెప్పించుటకై "అవును. హిందూమతము పూర్వవు టడవిమనుష్యులెవ్వరో కల్పించినారు. వారు కన్నులు మూసికొనియే మతమును స్థాపించినారు. తరువాత వారందఱుగూడ నదేవిధముగా నంధప్రాయులై వర్తించుచున్నారు. మతము లన్నిటిలోను గైస్తవమతము సర్వసమ్మతము" అని పలికెను.

మతమన నేమియు నెఱుఁగని సుదర్శనుఁ డిట్లు మతసిద్ధాంతము చేసెను. హిందూమత తత్త్వమును దెలియని యిట్టి నవనాగరకుల యుపదేశములవలననే మతమునకును, సంఘమునకును బెక్కనర్థములు సంభవించుచున్నవి. పూర్వులు నిర్మించిన యొకమందిరమునఁ గొన్ని మార్పులు జేయఁదలంచుకొందుమేని ముందుగా వారియుద్దేశములు గ్రహించి యవి యెట్లయినను సరిగాక బాధాకరము లయినప్పుడు మనము మార్పుచేయవలసినదే. అంతేకాని వారి సదుద్దేశములు తెలిసికొనకుండనే మన మారంభించితిమేని, స్వరూప నాశనము చేసినవార మగుదము. అట్లే దూరాలోచనములుగల మహర్షులు స్థాపించిన హిందూమతమున సంస్కరణములుచేయఁ దలంచితిమేని యా మహర్షుల యాశయములఁ గనుగొనకుండఁ జేయరాదు. చేసినను సదిసంస్కరణ యనిపించుకొనదు. ఇట్లుండ మతమునకుఁ గనుచూపు దూరమందుండిన సుదర్శనునికి మతసిద్ధాంతములు గ్రాహ్యము లగునా?

దొర — మఱి మీరింకను గైస్తవమతమును స్వీకరింపరేమి?

సు — స్వీకరించెదను అదెంతసేపు? ఇదివఱకే చేసియుందును. కానియప్పుడొక చిక్కుండెను.

దొర — అదేమిటి?

సు — క్రైస్తవుఁడ నైనచో మాహిందూకుటుంబపు సంపదలు నాకుఁ జెందవు.

దొర — ఇప్పుడు సంపదలు పంపక మైనవికదా. ఇఁక నట్టి భయముండదు.

సు — అవును. ఒకటిరెండు వారములలో నీ యభిప్రాయ ప్రకారమే నడచెదను.

సుదర్శనుఁడు విద్యాధికుఁడైనను గోనెబెద్దువంటివాఁడు. వర్తకుడు ముక్కు త్రాడుపట్టుకొని తీసికొనివెళ్ళిన చోట్ల కెల్లను వెళ్ళవలసినదే. దానికింతేనియు స్వాతంత్ర్యములేదు.

౪

సుబ్బమ్మ — భద్రా! ఏమి చేయుచున్నావు? గొంతు పగులునట్లుఁబిచినను మాటాడవు.

భద్ర — ఏమత్తా! ఇదిగోవచ్చుచున్నాను. మీపిలుపు నాకు వినబడలేదు. (అని వడక టింటిలో నుండి గబగబ వచ్చుచుండును.)

సు — (కోపముతో) నీకెట్లు వినఁబడును? ఎల్లప్పుడును మగనితో గుసగుసలే? ఇల్లు, వాకిలి, పని, పాటు అక్కఱలేదు. విస్తరిలోకి ముద్ద యెట్లు వచ్చునని యనుకొనుచున్నావు?

భ — లేదత్తా! నేను మాటాడుచుండలేదు. మీయబ్బాయి యెక్కడికో వెళ్ళుచుఁ జొక్కాకు బొత్తములు కుట్టుమన్నారు. కుట్టుచున్నాను.

సు — ఈదినమున నింటలేఁడేమో! ప్రతిదినము వినుచున్నానుగాదా? క్రొత్తగా వచ్చిన యత్తింటి కోడలికి సిగ్గు, మర్యాద, పెత్తనము ఉండవలెను. నీచర్యఁజూచి యూరిలోని యాఁడమ్మ లందఱును నవ్వుచున్నారు.

భ — మీ రానాఁడు చెప్పినప్పటినుండియు నేను దప్పించుకొనియే తిరుగుచున్నాను. కాని మీయబ్బాయి మాటికిమాటికి నన్నేదో పనికై పిలిచి చేయుమన్నప్పుడు చేయకుండ నెట్లుండగలను? చేయకపోయిన నాయనకుఁ గోపమువచ్చునేమో యన్నభయము.

సు — (చేతులు త్రిప్పుచు) ఓహో! చెప్పితివేమి? పాపము, నీవు మగనికి, మామగారికి, ఇట నత్తగారికి భయపడి గడగడ వడకి పోవుచున్నావు. బాబు. బాబు. ఏమి చమత్కారపు మాటలు!

భ — చమత్కార మేమియులేదు. పెద్దలను జూచినప్పుడు పిన్నలకు భయముకాదా!

సు — నాతో దెబ్బలాడకు తల్లీ! నీతో చాలలేను.

భ — అదేమండీ! అత్తా! అట్లనెదరు? నేనేమి తప్పుమాటాడితినండీ! మీరంత కోపపడు టకుఁ దగినంత నేరమేమి చేసితిని?

సు — (తనకోపమంతయు వెల్లడియగునట్లు చేతిలోఁ చెంబును గట్టిగా నేలఁబెట్టి) చాలు. తల్లీ! నీతోవాదించుచుఁ గూర్చుండుటకు నాకుఁ దీఱికలేదు. బోలెడు పనియున్నది.

భ — అంతపనియు మీరేల చేయవలెను? నాకుఁజెప్పి చేయింపరాదా? మావంటి వారుం డుట యెందులకు? గృహకృత్యములలోఁ దోడ్పడుటకే కదా?

సు — చాలులెమ్ము! నీవు పనిచేయఁగలవా? పనిచేసిన పాతికపట్టమగును. ఒకపనియు చక్కగా జేయలేవుగదా? ఎంతసేపును హార్మోనియము దగ్గఱకూర్చుండి పాడుమన్నచో సానిదాని లాగునఁ బాడఁగలవు. అంతకుఁదప్ప నీకేమియుఁ జేతగాదు.

భ — నేనెల్లప్పుడు బాడుచు గూర్చుందునా? అట్లందురేమి? నేనిక్కడకి వచ్చినప్పటి నుండియు నొక్కసారి మాత్రమే కాదా పాడితిని. అదియైనను నూరిలోని యమ్మలక్కలం దఱు వచ్చినప్పుడు మీరు పాడుమన్నఁ బాడితిని. మఱెప్పుడును బాడలేదు. నేను చిన్నదానను, మీరు పెద్దలు, నాచేయుపనులలోఁ దప్పులున్న దిద్దవలెను. లేకున్న నాకు నేరెట్లుకుదురును?

సు — జెప్పి చేయించుటకన్న నేఁజేసికొనుటయే సుఖము.

భ — అట్లనిన బాగా? నాచేఁ జేయింపకున్న పనులు నాకలవాటగుటయెట్లు? ఎల్లకాలము మీరుచేయగలఁరా?

సు — భగవంతుఁడు నుదుట వ్రాసియున్నప్పుడు తప్పునా? వేయిమాఱులు చేయించినను నీవు చేయలేవు. అది మాయదృష్టము. నిన్ననిన లాభమేమి? చూచిన నెంతో ముచ్చటవేయును. నరసమ్మగారి వేంకటరత్నము నిజముగా రత్నమేకదా! ఇంటెడుపని యొక్క నిముసములో జేయును. అది వాండ్రయదృష్టము. ఎట్లయినను బల్లెటూరిపిల్ల పల్లెటూరిపిల్లయే. పట్టణవాసపు పిల్ల పట్టణవాసపు పిల్లయే!

భ — పల్లెటూరిలోను బట్టణవాసములోను నేమున్నది? అలవాటు చేసికొనుటలోనున్నది. వెంకటరత్నమున కానేర్పంతయుఁ బుట్టుకతో వచ్చినదా! ఆనరసమ్మ గారెప్పుడును కోడలిచే బనిచేయించుచునే యుందురు అందుచే దానికలవడి యుండవచ్చును. మీరునట్లె కూర్చుండి నాచేఁ జేయింపుడు. నేనుమాత్ర మాపనులన్నియు నెందులకుఁ జేయలేక పోవుదునో.

సు — నీకును దానికిని సాటి యెక్కడ? వేయిజన్మములు తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నీవుచేయలేవు.

భ — అట్లంటరేమండీ! ఇదేమి బహ్మవిద్యయా? రాత్రిపూట నాల్గయిదు పర్యాయములు వండితినిగాదా? వంటపని నాకప్పగింపుఁడు. చిటికెలోఁ జేసిపెట్టెదను.

సు — నీయట్టి దూబరతు వంటపని యప్పగించినచో సంసారము మూఁడురోజులలో ముక్కలగును.

భ — నేనుమాత్రము పొదుపుగా వాడలేనా? లేక పాడుచేయుచున్నప్పుడు చెప్పండి.

సు — ఎంత చెప్పినను లాభమేమి? ఆనాఁడు చెప్పితిని, నీకులక్ష్యమా?

భ — నన్నేమిచేయమందురు? వేపుడు కూరలో నూనె కొంచెము హెచ్చయినది. అట్లు చేయకపోయిన మీయబ్బాయి తినరు.

సు — ఓహోహో! పతిపై నెంతభక్తి. నీవువచ్చిన తరువాతనే వానికి వేపుడుకూర లలవాటయి నవి. అదంతయు బట్టణవాసపుపద్ధతి. మాయబ్బాయి పేరుపెట్టి నీవు తినుటకుఁ జేసినపనియే.

భ — మీయబ్బాయి సొమ్మును దినుటకు నేనుదగనా యేమి? నాకేమి? ఈదినము నేను వండుదును. మీరు చూచుచు గూర్చుండి నాచేఁ జేయింపుఁడు.

సు — రాకాసి లాగునఁ గూర్చుండుటయేకాని యింటిపని ముట్టుకొనదని వాడవాడలందుఁ జాటుటకా?

భ — అత్తా! అట్లందురేమి? నేనెప్పుడయిన నట్లుచేసితినా? చేయుదునా? నేనువచ్చినప్ప టినుండియు నొకదినమైనను గుమ్మముదాటి వెళ్ళితినా? నాయందు మీరిట్టియపవాదము గల్పించుట న్యాయమా? నిజముగా నాయందు దప్పున్నచో దిద్ది క్షమింపుఁడు.

సు — ఊరిలోనికి వెళ్ళకపోయినంతమాత్రాన నీవు ముద్దరాలివా యేమి? ఏటికి నీళ్ళకైపోయి నీవుచేసెడిపని యేమి? అత్తగారిని నిందించుటయే.

భ — నేను దైవసాక్షిగాఁ జెప్పుచున్నాను. మిమ్మును దైవముగాఁ జూచుచున్నాను. పల్లెత్తుమాటయైన నాడలేదు. మీమాట నతిక్రమింపలేదు.

సు — ఓహో! చెప్పెడిదేమి? అత్తగారనిన నెంతభయము. పాపము. నామాట నీకులక్ష్యమేలేదు.

భ — నేనేమి లక్ష్యపెట్టలేదు. మీరు వద్దన్నవన్నియు మానివేయుచునే యున్నాను.

సు — అనుటయేకాని నీవెక్కడ మానఁగలవు ?

భ — మాపెద్దనాన్నగారి యింటికి వెళ్ళరాదన్నారు మానివేసితిని గాదా ?

సు — ఇంటికి మానివేసితివి ? వారితోమాటలు మానితివా ?

భ — మాటలుగూడ మానితిని.

సు— ఎందుల కీయబద్ధములు ? రామావధాని కూతురుతో మొన్న నీవు మాటలాడలేదా ? ఏటిదగ్గిరజరిగిన వెవ్వరికిని దెలియవనుకొనుచున్నావు. మాకూరంతటను జెవులున్నవి.

భ — అయ్యో ! నేను మాటలాడలేదండీ ! నేనును వెంకటరత్నమును నీళ్ళుపట్టుకొని వచ్చుచున్నాము. మావెనుక రుక్మిణి వచ్చుచున్నది. వెంకటరత్నము మాయక్కనుగూర్చి యేదో యడుగుచుండ సమాధానము చెప్పుచున్నాను. రుక్మిణి మాటాడనులేదు. నేను సమాధాన మొసఁగనులేదు.

సు — నీవెంతచెప్పినను నేను నమ్మను. పుట్టిననాఁటిబుద్ధి పుడకలతోఁగాని పోదు. ఇంతకు మాయదృష్టము. ఏమిచేయుదును.

అనుచునే వంటయింటిలోనికి గబగబపోయెను.

భ — (సమీపించి) నన్నెందులకుఁ బిల్చినారు.

సు — పిలిచినను తప్పే ?

భ — తప్పని కాదండీ ! నే చేయవలసినపని యేమని యడిగితిని.

సు — (అది వినిపించుకొనకుండగనే) ఇదేమికాలమమ్మా ? పిలుచుటయుఁదప్పేఁటు.

సుబ్బమ్మయింకను నేమో గొణఁగుకొనుచుండెను.

ఇంతలో " ఏమిచేయుచున్నా " వన్న పిలుపు వినవచ్చెను.

భ — అత్తా ! నాపనియేమున్నదో చెప్పుదురా ? అవల మీయబ్బాయి పిలుచుచున్నారు.

సు- వెళ్ళమ్మా — నాకు నీవేమియుఁ జేయనక్కఱలేదు. అదిగో టెలిగ్రాము వచ్చినది. నీవిక్కడనుండ వీలగునా ?

మరల రెండుమూడు పిలుపులు వినవచ్చెను. " ఇదిగో ! వచ్చుచున్నా " నని భద్ర మారు పలుకుచుఁ బడకటింటికిఁ బోయెను. విశ్వంభరరావామెను జూచి, ప్రేమతో " భద్రా ! ఏమి చేయుచున్నావు ? " అని ప్రశ్నించెను.

భ — అత్తగారు పిలిచినారు. వెళ్ళితిని.

వి — చొక్కా కుట్టితివా ?

భ — అయినది.

వి— ఏవీ తామలపాకులు.

భ — ఇదివఱకేచుట్టి పొందానులో నుంచితిని.

వి — కాఫీ, కాఁచితివా ?

భ — లేదు. పాలుమజ్జిగకే చాలకున్నవని కాఫీవద్దని నిన్న అత్తగారు చెప్పినారు. అందుచే మానివేసితిని.

చాటుననిలిచి వారిప్రసంగము వినుచుండిన సుబ్బమ్మ గబగబ లోనికివచ్చి " ఏమే ! భద్రా ! ఏమనికూయుచున్నావు ? మాకుటుంబములోఁ గలహముతెచ్చి పెట్టుటకుఁ జూచు చున్నావు ? నేను కాఫీకాఁచవద్దన్నానా ? మగనితో నున్నవియు లేనివియుఁ గల్పించి

చెప్పుచున్నావా ? ఇట్టిమాటలు నేను సహించుదాననుగా " నని యింటికప్పెగిరిపోవునట్లు కేకలు వేయనారంభించెను.

భ.— (హీనస్వరముతో) నేనిది కల్పించితినా ? నిన్నను నేను బాలుతీయుచున్నపుడు కాఫీవద్దని మీరు ఖండితముగఁ జెప్పినారు కారా ! అందుచేతనే మానివేసితిని.

సు — నీప్రవర్తన మెవ్వరెఱుఁగరు ? అమాయికుఁడగు మా యబ్బాయిని వలలోవేసికొని నీయిష్టమువచ్చినట్లు లాడించుచున్నావా ! ఈవేళ ఆదివారము. నీవు కాఫీత్రాగవు గనుక నీమగనికిఁ గూడ లేకుండఁజేసి యిట్లు లేనిపోనినేరములు నాపైఁ గల్పించి చెప్పుచున్నావు. చెప్పు. చెప్పు. నిన్ను నీమాటలు లక్ష్యముచేయువా రెవ్వరు ? అని చివాలున నటనుండి వెడలిపోయెను

విశ్వంభరరావది విని నిస్తబ్ధుడై కుర్చీయందు దట్టే కూర్చుండెను. సింహగర్జనము విన్న లేడిపిల్లవలె భద్రయు రూపొందిన భయమువలె గోడకుఁ జేరఁబడి నిలచియుండెను. అమె వెడలిపోయిన తరువాత నతఁ డిట్లు ప్రసంగించెను.

వి — భద్రా ! ఈసమాచారమేమి ?

భ — నాథా ! నే నేమనిచెప్పుదును ? కొన్నిదినములనుండి యెందుచేతనో మీతల్లిగారు నాపైఁ గొరకొరలాడుచున్నారు. నాలోపము లున్నవేమో యని మిక్కిలి యాలోచించితిని. కాని నా తప్పేమియుఁ గన్పట్టలేదు. చూచితిరా? వారు నాయందెట్టిలోపము లెంచుచున్నారో! నిన్న కాఫీకి పాలుతీయుచున్నప్పుడు ఱేపటినుండి కాఫీపెట్టవద్దని శాసించి చెప్పినారు. నిన్న వట్లని వారు నేఁ డెట్లు చెప్పుచున్నారో చూడుఁడు. ఇంతేకాదు నేను గాఫీ కలవాటుపడి మిమ్ముమగూడఁ బాడుచేయుచున్నానఁట !

వి — (నవ్వుచు) ముసలివాండ్రు. ఏమయిననందురు. అవి మనము లెక్కచేయరాదు.

భ — నాథా ! అట్లుకాదు. నాయందుఁ దమకుఁ నిష్కపట ప్రేమయే నున్నయెడ నకారణవాత్సల్యమే యున్నయెడ నాప్రార్థన మొకటి మన్నింపవలయును.

వి — ఏమి ?

భ — మీరు కాఫీ మానివేయవలయును.

వి — పోని మ్మట్లే మానివేయుదము. మాయమ్మ యీవిషయమై విసివికొనుచుండఁగా నేనును విన్నాను. దానికేమి ? కాని హార్మోనీ శ్రుతివేసి రెండు త్యాగరాయకీర్తనలను బాడుము.

భ — నాథా ! నేఁడుమొదలు సంగీతమునకుఁగూడ స్వస్తిచెప్పితిని. దానివలనఁ బెక్కనర్థములున్నవి. నాయందు దయయుంచి యీకోర్కెగూడ విడువవలయును. నేను సంగీతము నేర్చుకొన్నందుల కిప్పుడు విచారించుచున్నాను. పెద్ద లేవగించుచున్నారు. ఇంతకుఁ బనిచేసి కొనువేళఁ బాడుచుఁ గూర్చుండిన బాగుండదు. నాకు సెలవిండు. పోయి యత్తగారి కింటి పనులలో సాయపడెదను.

వి — అక్కఱలేదు. నీవు సాయపడనక్కఱలేదు. రమ్ము. పాడుము.

అని విశ్వంభరుఁడు బలాత్కారముచేసెను.

భద్ర చేయునదిలేక మన వృత్తగారివంకకుఁ బర్విడుచున్నను శ్రుతివేసి యెట్లో పాడెను.

౨౩

"అబ్బా ! ఇదేమికొంప ? సానికొంపలోవలె నెల్లపుడును బాటలు పద్యములేకదా. వినుటచేఁ జెవులు చిల్లులుపడుచున్నవి. ఈ కొకిచికిముండ కాపాడుముండఱట్లు. ఇఁక

నేఁమి చెప్పుదును ? ఆ పత్రికలు, సంభాషణలు, వాహోపవాదములు చూడ మగవారల్లను మించిపోవుచున్నారే. ఆఁడువారమను సిగ్గయినను లేదే. ఈ ప్రసంగమాలిన దానిని మావెఱ్ఱి వాఁడు తలపై నెక్కించుకొనుచున్నాఁడు. ఎట్లయినను నిట నుండి తప్పించుకొని పోదమన్న మావాఁడు వినఁడు. నన్నుఁ బోనీఁడు. ఈనరక కూపములోఁ బడి చచ్చిపోవుచున్నాను. అఱువదేండ్ల ముండను. మందనిచెప్పి యామాలనీళ్లు పట్టుచున్నారు. ఏమి చేయుదును ? ఓ దైవమా ! నన్నిట్టి కష్టములలో నేలపడఁ ద్రోచితివి ? అబ్బా ! — దైవమా ! — ఇంకను నన్నెందులకు జీవింపఁ జేయుచున్నావు ? — అమ్మా ! — బాబూ ! —" అని యొక ముసలి కాంత విసివికొనుచు, బాధపడుచు, నొక మంచముపై పండుకొని యిట్టటు పొరలుచుండెను.

అది విని కమల పర్వెత్తికొనివచ్చి "అత్తా ! అదేమి అట్లాయాసపడుచున్నారు ! బాధ హెచ్చినదా యేమి ? మఱేమియు భయము లేదు. ఇదిగో ! మీయబ్బాయి వెళ్లునప్పుడు మీరాయాస పడినచోఁ నీమందిమ్మని నాతోఁ జెప్పినాడు ఈమందు సేవించుచేని మీకు సుఖ నిద్ర లభింపఁగల " దని చెప్పుచు నొక గ్లాసులో మందుపోసితెచ్చి చెంత నిలువఁబడి " అత్తా ! ఇదిగో ! ఈమందు సేవింపుఁ " డనెను.

అవృద్ధకాంత పెడమొగము పెట్టుకొని " తల్లీ ! నాకేమియు నక్కఱలేదు. నీమందును కొకదండము. నీకొక దండము. వెళ్ళు, తల్లీ ! ఈ మాలనీళ్లు నేను ద్రావలేను. నీపనిపై నీవుపొ "మ్మని పలికెను.

క — అత్తా ! అట్లందురేల ? ఈయౌషధము మీకుఁ దప్పక పనిచేయును ! ఇదిగో ! త్రావుఁడు. లేనిచో మీయబ్బాయి కోపింతురు.

వృద్ధ — మా యబ్బాయికే కోపమురానీ ! నీకే కోపము రానీ ! ఏమయినను నేనా మందు ద్రావను.

క — మీరు పెద్దలు. అన్నియుఁ దెలిసినవారు. మందు రోగనివారకము కాకపోవునా ! అందులో, మీయబ్బాయి యిచ్చినమం —

వృ — ఎవ్వరిచ్చినను సరియే. నాకక్కఱలేదు.

క — మీ రట్లన్నచో నే నేమి చేయఁగలను ? ఈ మందును ద్రావినచో మీకాయాసము పోవును. సుఖనిద్ర యలవడును.

వృ — అబ్బా ! నన్నుఁ జంపుచున్నారేమి ? ఇదెక్కడి సంతమ్మా ! నన్ను నిలువ నీయకున్నది. అని విసివికొనుచు లేచికూర్చుండి మందు త్రావినట్లె నటించి, మంచమున కావలతట్టున పాఱఁబోసెను.

క — అత్తా ! మీయట్టివా రట్లుచేయుట న్యాయముకాదు. మందు త్రావకున్న రోగము కుదురునా ? అది తెలిసిన మీ యబ్బాయి......

వృ — చెప్పుమ్మా ! లేనిపోనివన్నియుఁ గల్పించి మా యబ్బాయితోఁ జెప్పుము. నాతల తీసివేయునా యేమి ?

క — అత్తా ! మీరట్లు భావింపకుఁడు. నేనన్నది వేఱుగాఁ దలంపకుఁడు. మీరు మందు త్రావకున్న రోగము కుదురదు. అంతియకాని నేను మీమీద నేరములు —

వృ — తల్లీ ! నాకుఁ దలనొప్పి పెట్టుచున్నది. నాతో దెబ్బలాటకు వచ్చితివా ఏమి ? ఎందుల కట్లు దవదవలాడి ధాలిపడిపోవుచున్నావు ?

క — అత్తా! మీరట్లనుట తగునా? మీరు నాభర్త కువలె నాకును బూజ్యురాండ్రు. మీరు రోగవిముక్తలై తొంటి స్వస్థత నొందుదురుగాకయని దేవతల కనేకవిధముల మ్రొక్కుచున్నాను. మీవంటి పెద్దలు పూర్వపుణ్యము గలవారికిఁగాని లభింతురా?

వృ — చాలు. చాలు. నీనక్కవినయముల నే నెఱుఁగనా? రెండుపూటలు కావలసిన పదార్థము లమర్చిపెట్టు వంటలక్క సామాన్యముగా లభించునా?

క — మీకు సేవకురాలిని. మీ సేవచేసి కృతార్థురాలను గానున్నాను. అంతియకాని వేఱుకాదు. నన్ను వండనిండని మిమ్మెన్నిసారులు వేఁడుకొన్నానుగాను?

వృ — అయ్యో! దైవమా! ఈ కిరస్తానీవాండ్ర చేతియన్నమును దిను దురదృష్టముకూడ నాకుఁ గల్గింపనున్నావా ఏమి?

క — అత్తా! నేను కిరస్తానీదానను గాను. నేనాచారముతో వండనేమోయని మీయభిప్రాయము కాఁబోలును. ఇదిగో! చూడుఁడు. మీరు చూచుచుండఁగనే శిరస్స్నానముచేసి తడిబట్టతోనే వండెదను. అందుకు నాకనుజ్ఞయిండు.

వృ — చాలు. చాలు. నీచేతియన్నము తినలేను. నీవు స్నాన మొనరించుటకాదు. వేయి ప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొన్నను నీవు బ్రాహ్మణజాతి దానవు కాఁజాలవు. నేనేవండుకొని తిందును. లేకపోయినఁ బస్తుపడిమైన నుందును గాని, నీచేతి యన్నము తినను.

క — అత్తా! మీరిట్లాగ్రహించిన నే నేమి చెప్పఁగలను? పోనిం డట్లయినఁ గావలసిన వస్తువులన్నియు సమకూర్చి యుంచెదను. రండు వండుకొండు!

వృ — ఏదో! చేసెదను. నీకెందులకు? నీపనికై నీవరుగుము.

చేయునది లేక కమల యటనుండి కదలిపోయెను. రుక్మిణి యామెనుగాంచి "యత్తగారికి జ్వరము తగిలినదా ఏమి? పాపము. చాల యాయాస పడుచున్నారు గాఁబోలును. నిన్నెందుల కంతగాఁ గసరుచున్నారు?" అని పలికెను.

"చెల్లీ! ఆమె వృద్ధురాలు. రోగపీడితురాలు. ఆపై పూర్వాచారపరురాలు. ఆచారము సరిగా లేదని యనుచున్నారు. నీవత్తగారిని జూచుచుండుము. నే నరిగి స్నానముచేసి వంట యత్నము చేసెద" నని వెళ్ళెను.

రుక్మిణి యామెను సమీపించి "అత్తా! దేహస్థితి యెట్లున్నది? ఆయాసముగా నున్నదా యేమి? చూడండి. మీకాళ్ళు పీకుచున్నవేమో! పట్టెద" నని మంచముపై కూర్చుండి యామె పాదములొత్త నారంభించెను.

అవృద్ధకాంత తన యడుగులు లాగుకొని "అమ్మా! నాకు నీవేమియు సేవ చేయనక్కఱ లేదు. వెళ్ళుము. నీయక్కకు సాయము చేయుము. పొమ్ము. నాకు నిద్రవచ్చుచున్నది. ఇతరులస్పర్శ దగిలెనేని నాకు నిద్దురపట్ట" దని నిండుముసుఁగు వేసికొని శయనించెను.

అముదుసలికాంత విసువును, రోసమును, పంతమును రుక్మిణి గ్రహించియు మాఱాడక యామె నిజముగా నిద్రించు ననుకొని కొంచెము సేపట నిలిచి కమల చెంత కరిగెను.

ఇంతలో ముదుసలికాంత శయ్యనుండిలేచి నడువ నశక్తురాలయ్యు మెల్లగా మంచమును విడిచి స్నానమాడి వండుకొనుటకై బయలుదేఱెను. కాని యామె పడకటిల్లు దాటి నాలుగు బారలు దూరమేగునప్పటికాయాసము హెచ్చిపోఁగాఁ గాళ్ళు దడఁబడ నేలఁ బడిపోయెను. ఆచప్పుడు విని రుక్మిణియుఁ గమలయుఁ బర్విడివచ్చి చూడఁగా నామె నిశ్చేష్టయై పడియుండెను. రుక్మిణి యదిచూచి కమలను బిలిచెను. ఆమెయు దుఃఖితస్వాంతయై పరువు పరువునవచ్చి

రుక్మిణి సాయమున నావృద్ధను జేతులపై దెచ్చి తల్పమున శయనింపఁజేసి తదీయమూర్ఛా పనోదనముకై ప్రయత్నములు సలుపుచుండెను.

అంతట రామారావింటికివచ్చి, పెన్నమ్మను గాంచి, తదీయావస్థను విచారించుచు జరిగిన వృత్తాంతమునంతను విని యాముదుసలి మూర్ఖత్వమునకు లోలోనవగచుచు, నామె శరీరస్థితిని బరిశీలించి యామె కా కష్టము కేవలము బలహీనతచేఁ గల్గినదని గ్రహించి, వేఁడి పాలు తెప్పించి యామె నోటను బోసెను. అవృద్ధకుఁ గొంచెము మెలకువ వచ్చెను. తోడనే యామె మంచముమీదనుండి మైలబట్టలతోనే పాలు త్రాగినందుల కేవగించుకొనుచు రామా రావునుగాంచి "అబ్బాయీ! వచ్చితివా! నేనీ నరకకూపమున నుండలేను. మా యగ్రహార మునకుఁ బంపివేయుము. అక్కడ నదిలోఁ బ్రతిదినము స్నానము చేసినఁ గాని నా కీరోగము కుదురదు. నేను జాతి భ్రష్టురాలనైతి. తప్పనియమంబులవలన నుపయోగములే" దని రోజుకొనుచుఁ బలికెను.

రామారా వది విని "అమ్మా! అట్లే చేయుదము. ఈయున్న పాలు గూడఁ ద్రాగినఁ గాని నీకు బలము కలుగదు. ఇదిత్రావి యొక్కగడియ నిద్రింతువేని నీకు స్వస్థత చేకూరును అప్పుడు మాటాడు కొందము. మైలబట్టలతో బాలు త్రాగవచ్చునా యని సంశయింపకుము. నీవు స్వస్థవయిన పిమ్మటఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొనియుఁ, దీర్ఘయాత్ర లొనరించియు నాపాప మును దొలఁగించుకొనవచ్చు" నని పల్కి యాపాలను ద్రావించి నిద్రింపఁజేసెను.

రామారావు గొంతసే పచ్చటనుండి మరల పనిమీద వైద్యశాల కరిగెను. కమలా రుక్మిణు లిరువురు నావృద్ధ పాదములను మెల్లగ పట్టుచునుండిరి. కొంతసేపటి కామె మేల్కాంచి తనకు పాదసేవ చేయుచున్న యాయువతులను జూచి యేవగించుకొనుచుఁ గాళ్ళు కూడఁదీసికొని "నాకుఁ గాళ్ళు పట్టనక్కఱలేదు. పొండి. పనిచేసికొం" డని పల్కి నివారించెను.

అట్టి దురవస్థకుఁ జిక్కియుండియుఁ దన మూర్ఖత్వమును విడువక తమ సేవను దిరస్క రించు నావృద్ధను గాంచి కమల "అత్తా! మీ రన్యథాతలంపకుఁడు. మీరు కష్టములోఁ జిక్కి యున్నారు. మావంటి వా రుండుటయేల? కష్టకాలమునఁ గాచిపోయుటకే కదా! ఇట్టి మమ్ము దిరస్కరింపకుఁడు, మీరు కోపించినను సరియే? కాని నాపని నేను మాన" నని మరల నామె పాదములు మెల్లగ నంకించుకొని పట్టనారంభించెను. అముసలి మొదట లోన నేదియో గొణగుకొనెను. కాని క్రమముగా నూరకుండెను.

(అవృద్ధకాంత యేమన్నను సహించి మాఱాడక కమల యామెను సెవించుచునేయుండెను. ఆమె పట్టువాసపు వేషమును దొలఁగించుకొని పల్లెటూరి శ్రోత్రియకాంతవలె వస్త్రాదులను దాల్చి యప్పుడే యాఱవైచిన మడుంగును దాల్చుచు, రెండుపూటల స్నానముచేయుచు, మొగమున పసుపుకుంకుమములు నిండుగావాల్చి వర్తించుచుఁ బురనివాస మొనర్చ నేతెంచిన మునికన్యకయోయనఁ జూపరకుఁ దోపించుచు, నాముదుసలికి పలయు పథ్యపానముల సమ కూర్చుచుండెను. కొంతకాలమున కాముదుసలికి రోగనివారణమయ్యెను. కొంచెము కొంచెము బలము చేరుచుండెను.

ఇట్లనవరతము మిక్కిలి శాంతచిత్తయై, సదాచారవతియై తనయింగితమును గ్రహించి వర్తించుచు, తనకుఁ గావలసిన పదార్థములప్పటి కప్పుడే సమకూర్చి యిచ్చుచు, వేయేల? తనసేవయే పరమపురుషార్థముగా నెంచుకొని విసుగు విరామములు లేకుండ నింటఁబనిచేయు (కమల విషయమై యావృద్ధ మనస్సు మాఱఁజొచ్చెను. క్రమక్రమముగా నామెకోపము ప్రేమ

ముగా మాఱఁజొచ్చెను.)కమలాయని ముద్దుగాఁ బిలువఁజొచ్చెను. కోడలుచేయుపనుల నిప్పుడు మెచ్చుకొన నారంభించెను. కొంతకాలమునకుఁ గోడలిని విడిచిపోవుటయే యామెకు దుర్లభ మనిపించెను. ఈవిషయములో వింతయేమున్నది ? వజ్రమువంటి ఘనపదార్థమునుగూడ, మార్చునట్టికాలమునకా పుదుసలికాంతహృదయము లెక్క-యా ?

—

(ఒకనాఁడు కమలా రుక్మిణులు భుజించి చక్కగ నలంకరించుకొని, మోటారుబండిపై గూర్చుండి, కేమెలు దొరసానిని జూడఁ బోయిరి. సుదర్శనరావు కచ్చేరీ కరుగుటచే దొరసాని యొక్కతెయే యింటనుండెను.) తమ కొకపరి దర్శన మీయవలయునని యాయువతులు దొరసానికి వార్త నంపిరి. హైందవులయందును, నందులో హైందవ స్త్రీలయందును మిక్కిలి హేయభావముగల యాసాని వారికి దర్శన మొసఁగ నిష్టములేనిదయ్యు, వారిని బరిహసించి పంపఁదలచి లోనికి రమ్మని వార్తనంపెను. కమలా రుక్మిణు లామె గది ప్రవేశించిరి.

నిజము చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు కమలా రుక్మిణు లధిక సౌందర్యవతులని చెప్పక తీఱదు. ఇరువురును విద్యావతులు, బుద్ధిమంతులు, ఆంగ్లభాషను జదువను మాటాడను జాలినంత పాండిత్యముగలవారు. లోపలఁ బ్రవేశింపగనే యాయువతులయాభరణ కాంతులును, వానిని మించి నిర్గమించు శరీరకాంతులును, నాదొరసానిని ముగ్ధను గావించెను. విశాలములగు వారితళుకు బెళుకు చుఱుకుచూపులాగదికి సున్నపుపూత పూసినట్టులుండెను హైందవస్త్రీలకు గౌరవము చేయవలెనాయను దురభిప్రాయముతోనున్న దొరసాని వారిని జూచి యిఁకగుర్చీపై కూర్చుండలేకపోయెను. ఆమె వెంటనేలేచి వారికి మర్యాదలునల్పి యుచితాసనములఁ గూర్చుండ నియమించెను. వారాంగ్లభాషలో నిట్లు ప్రసంగించిరి.

దొర — మీరువచ్చిన పనియేమి ?

కమల — మీదర్శనముచేసికొని యొకపని నెఱవేర్చుకోఁదలఁచి వచ్చితిమి.

దొర — అదేమి ?

క — సుదర్శనరావుగారు మీప్రియులు గారా !

దొ — అవును.

క — ఆయన గొప్పన్యాయవాదులని యీపురమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచినారు.

దొ — అయిననేమి ?

క — మేమొక వ్యాజ్యెము చేయఁదలచినాము. మాపక్షము వా రవలంబించి పనిచేయవల యునని కోరుచున్నాము. మేము స్త్రీలము. పరపురుషుని యెదుటఁ గూర్చుండి వివాదాంశము లన్నియుఁ జెప్పలేము. మీతో మనవిచేసెదము. మీరు వారితోఁజెప్పి మాకార్యము నెఱవేర్చు నట్లు చేయవలెను. అడిగినంతధనము నొసంగెదము.

దొ — (నవ్వుచు) బాగు. బాగు. మీరు పురుషునితో మాటాడరా ?

క — పరపురుషునితో —

దొ — పురుషులుగూడ నట్లే పరస్త్రీలతో మాటాడరా ?

క — ఉత్తములయినచో —

దొ — ఇదేమి విబంధనము ? అపరాధములేని శిక్ష.

క — కావచ్చును. అది మాహిందూసాంప్రదాయము.

దొ — మీసాంప్రదాయములు, మీయాచారములు కేవల మనాగరకములు. వానికేమి? మీ వివాదాంశమేమి?

క —(రుక్మిణినిజూపి) ఈమె నాసోదరి. దురదృష్టవశమున నీమెకుం దుంటరిభర్త లభించి నాఁడు. అతఁడీమెను విడిచి వేఱొక కాంతను జేపట్టెనాఁడు. ఇప్పటికి రెండుమూఁడు వత్స రములయినది. ఈమె పోషణముకై యొకదమ్మిడియైన నియ్యలేదు. కావున నీమెకు భర్తవలన భరణమిప్పింపుడని కోర్టువారితో మనవి చేసికొనవలెను.

దొ — భర్త యీమెను విడిచి వేఱొకతెను వరించెనా ? అట్లయిన నీమెను వేఱొక పురుషుని వరింపుమనుము. దీనికి దావాయేల?

కమ, రుక్మి — (నవ్వుచు) అది మీ సాంప్రదాయము. మాలో నొక స్త్రీకొకఁడే భర్త. అతఁ డామెను విడిచినను సరియే. లేక దైవవశమున లోకాంతరగతుఁడైనను సరియే. అతఁడే యామెకుభర్త.

దొ — ఈనిబంధనము పురుషులలోఁ గలదా ?

క — సద్గుణవంతులయెడ మాత్రమే కలదు.

దొ — ఇది యక్రమము మీలో పురుషులకే కాని స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్యము లేదు.

(క — అది సరికాదు. ఇరువురకును స్వాతంత్ర్యము సమానమే. ఒక్కవిషయములో మాత్రము లేదు. అది సత్సంతానలబ్ధికై పునర్వివాహము లేకుండుట.)

రుక్మిణి — మా యక్క చెప్పినది సరిగానే యున్నది. కాని నిజ మాలోచించిన మాలోఁ బురుషులకంటె స్త్రీలకే యెక్కుడు స్వాతంత్ర్య మున్నదని నా తలంపు.

దొ — (నవ్వుచు) నీవు కేవలము వెఱ్ఱిదానివలె నున్నావు. నీ స్త్రీజాతి కుండవలసిన స్వాతంత్ర్యము నీవే వలవందువేమి ? అందుచేతనే భర్త విడిచిపెట్టియున్నాఁడు.

రు — భర్త విడుచుట కనేక కారణము లుండవచ్చును. వానికేమి ? కాని మాలో స్త్రీలకే స్వాతంత్ర్యము హెచ్చు.

దొ — ఛీ ఛీ ! అది సరికాదు. మీరు చదువుకొన్నను మి మూఢత్వము వదలుకొనకున్నారు. ఆవిషయమై యీపురమున నొక స్త్రీ జనసంఘమును స్థాపించుచున్నాము. స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్య మును సంపాదింపవలెను.

రు — అమ్మా ! క్షమింపుము. నేనిట్లనుచున్నానని కోపింపకుము. మా హిందూమత సాంప్రదాయము లనినఁ గొంచెమేనియు నెఱుఁగని మీవంటివారు వాటిజోలి కల్గించుకొని వర్తించుటచేతనే యవి వినాశోన్ముఖములగుచున్నవి. ఆ విషయమై మీరు శ్రమపడకుఁడు. మా మతాచారములను నశింపఁజేయకుఁడు.

దొ — ఆఁ - ఏమనుచున్నావు ? మీమతాచారములు నేనెఱుఁగననియా ?

(రు — నిన్నగాక మొన్న యీ దేశముతోను దేశవాసులతోను బరిచయము గల మీ కవి దురవగాహములు. అవి యెట్టివియో గ్రహింపనేరని మీరు వానినెట్లు బాగుచేయఁగలరు ?)

దొ — నాకీదేశపరిచయము మొన్నమొన్ననే గల్గినను, ఇదివఱకే మీదేశ సంఘమతాచార ముల విషయమై గ్రంథములలోఁ జదివితిని. నాకుఁ దెలియనేమి ? మోక్షముల్లరు మీ మత గ్రంథములన్నింటిని మాదేశభాషలోనికి మార్చినాఁడు.

రు — అవుగాక. అవి మా మతసాంప్రదాయార్థములను సరిగా వెల్లడింపలేవు. నిరుక్తాది ప్రమాణములనుబట్టి వేదాదుల కర్థనిర్ణయము చేయవలెను. అట్లు కానిచో విపరీతార్థమే

లభించును. ఇంతే కాదు. కావ్యాదిరూపములగు కథలే యొక భాషలో నుండి వేఱొకభాష లోనికిఁ బరివర్తింపఁబడినపు డెన్నియో లోపము లుండును. అట్టివానిలో లోపము లున్నను బాధాకరములు కావు. మతవిషయమై యట్లు కాదు. పరివర్తనమునందు లోపము లున్నచో జదువరులా విపరీతాభిప్రాయములతో నందియని గ్రహించుటకు మాఱు పందియని గ్రహింతురు. అట్టి గ్రంథములు చదివినంత మాత్రమున మా మతసాంప్రదాయము లెట్లు తెలియఁగలవు ?

దొ — చాలు. చాలు. చాల నధికముగాఁ బ్రసంగించుచున్నావే ? మీదేశవాసులందఱును మోక్షముల్లరు మొదలగు భాషాపరివర్తకుల ననేకముఖముల నుతించుచుండ నీవిట్లందువేల ?

రు — ఇతరమతస్థులు దురవగాహములగు మా వేదములను మామతశాస్త్రాదులను నతి కష్టమున నింతో యంతో చదివి తమభాషలలోనికి మార్చిరారన్న యంశముననే పొగడ్త. అంతియకాని మూలములందున్న విశేషాంశము లన్నియు సరిగాఁ బరివర్తింపఁబడినవని కాదు. ఇంతయేల? హైందవేతరలగు మీరేదైనను వ్రాయుఁడు. మీకు నట్టిపొగడ్త సంభవించును.

దొ — నీవుచెప్పినది సరికాదు. గ్రంథమునందు బ్రాశస్త్యము లేనిచో నెవ్వరు పొగడుదురు?

రు — ప్రాశస్త్యమును బరిశీలింపవలసినప్పుడు మూలగ్రంథ విమర్శనముకూడఁ గావల యును. అట్లుచేసినవా రెవ్వరున్నారు? పరివర్తనగ్రంథము మాత్రము చదివినచో బాగున్న దనియే తోఁచును.

దొ — నీమాటలు విపరీతము. గ్రంథప్రాశస్త్యము గ్రహించినప్పుడే యందు లోకుల కామోదము హెచ్చగును. ప్రజామోదమును దెలిసికొనవలెనన్న గ్రంథప్రచారమును గమ నింపవలెను మా మేయోకన్య వ్రాసిన గ్రంథము చూడుము. ఎంత స్వల్పకాలములో నెన్నిప్రతులు చెల్లినవో !—

రు — ఓహో ! మీరు పొరపడుచున్నారు. ప్రాశస్త్యమును బట్టియే యన్ని ప్రతులు ప్రచారమునందున్నవని యనుకొనుచున్నారా ? తప్పు. అందుచేఁ గాదు. మీకుఁ గాగిత ములు చౌక. అచ్చుయంత్రములు వేనవేలుగలవు. ముద్రాపణకు ధనమిచ్చువారు వేరు. ఇఁక నెన్ని ప్రతులయిన నచ్చొత్తింప వచ్చును. ఇఁకఁ బ్రచారము విషయమా? ఊరక యిచ్చినచో నాప్రతులచే దేశముకప్పఁబడును. అంత మాత్రముచే గ్రంథము ప్రశస్తమైన దనుకొనుట పొరపాటు.

దొ - ఆమె సరిగా వ్రాయలేదందువా ఏమి ?

రు - పాపము, ఆమె యత్నము మంచిదే ! మా హైందవజాతిని లోకమునఁ బ్రకటింప నెంచినది. కాని యామెకు హైందవమత సాంప్రదాయము లెట్లు తెలియఁగలవు? హిందూ దేశమునఁ బుట్టి హైందవ మతగ్రంథములను, సాంప్రదాయములను మిక్కిలి పరిశీలించినవారికే కష్టతమమగు నాకార్యము పాప మేసముద్రాలకడనో పుట్టి తుదకు హిందూమత గ్రంథముల వాసననైనను నాఘ్రాణింపని మేయోకన్యకెట్లు సాధ్యమగును? ఆగ్రంథము నిరాధారము కనుకనే వేనవేలు ఖండనలు, విమర్శనములు పెక్కులు ప్రకటింపఁబడుచున్నవి.

దొ - ఆమె మీహైందవస్త్రీలకుఁ బావిత్ర్యములేదని సకారణముగా వ్రాసినది. అందుచే మీకుఁ గోపముగల్గినది కాఁబోలు.

రు — లేదు. లేదు. మాకుఁ గోపమందులకుఁ గల్గలేదు. అసమర్థులగు వారట్టివనికి బూనుకొనినందులకే కోపము. ఆమె వ్రాసినంతమాత్రమున మా పావిత్ర్యము పోవునా ?

పంచాంగము చించివేసిన గ్రహనక్షత్రాదులు నశింపవు. నిజము చెప్పవలసివచ్చినపుడు, స్త్రీల పావిత్ర్యము విషయమై చర్చింపవలసినపుడు, సకలప్రపంచములో హైందవస్త్రీలకు మాత్రమే యట్టి సద్గుణము కలదు. మత సాంఘిక నియమముల విషయమై హిందూదేశము సర్వోత్కృష్టమని మీ పండితులే యంగీకరించినారు. కల్పితములగు పురాణ గాథలను గొన్నింటిని సత్యమని భ్రమించి తెలియక మీ మేయోకన్య వ్రాసెనది.

దొ — (నవ్వుచు) దీనికేమిగాని మీలో స్త్రీలకే యెక్కుడు స్వాతంత్ర్యము గలదన్నావు. దానినెట్లో విశదపఱుపుము.

రు — ఇట్టి విషయములు నిర్ణయింపవలసి వచ్చినపుడు మర్యాదావంతులగు సత్ప్రవర్తనులం బట్టియే చేయవలయును. దుర్గుణులనుబట్టియు, దుష్టాత్ములనుబట్టియు కాదు.

దొ — కావచ్చును.

రు — ఉత్తమ హిందూకుటుంబములందు నడచువృత్తాంతము మీకు దెలియకపోవచ్చును.

దొ — చెప్పుము.

రు — మాలోం బురుషులు నిమిత్త మాత్రులయి సకల వస్తువులను సేకరించికొనివచ్చి గృహరాజ్యము సుసంపన్నముగాం జేయుచుండ, స్త్రీలా వస్తుపరికర మంతయుం దమకు దమ పురుషులకును, బుత్త్రపుత్త్రికా బంధువులకును, బరిచారకులకును నుచితక్రమమున వినియోగించి గృహరాజ్యమును బాలించుచుందురు.)

దొ — కైదీవలె నింటంబడియుండుట స్వతంత్రతయా ?

రు — బయట విచ్చలవిడిగాం దిరుగుటమాత్రము స్వాతంత్ర్య మనిపించుకొనునా ? తామొనర్పవలసిన పనులలో స్వాతంత్ర్యమున్నదా లేదా చూడవలయును. అట్లు కానిచో జక్రవర్తికూడా నస్వతంత్రుండే. ఒక్క పరమేశ్వరునికిందక్క నితరులకాపేరు చెల్లదు.

కేమెలు దొరసాని యిక రుక్మిణితో వాదింప నసమర్థయైనట్లు తోచెను. ముఖవికాసము తగ్గెను. ఆంగ్లేయస్త్రీలమన్న గర్వము పటాపంచ లయ్యెను. హిందువులలోగూడ నుత్తమ స్త్రీలు కలరని గ్రహించెను. హైందవజాతిగూడ తక్కిన జాతులలో గ్రహింపం దగినదని తలంచెను. మొట్టమొదట నామె ముఖమునం దాండవించు గర్వాసూయా మాత్సర్యంబులు మాయమయ్యెను. అదిచూచి కమల దొరసానితో " అమ్మా ! ఈవాదముతో మనకెందుకు? మావచ్చినపని మీరు నిర్వహింపవలెను. సుదర్శనరావుగారితోం జెప్పవలెను. మాకీ యుపకారము చేయక తీఱదు'' —

దొ — అట్లే చేసెదను.

క — అమ్మా ! అడుగ మఱచితిని. మీసంఘములో నేకకాలమున నిరువురు స్త్రీలను బురుషుండు వరింపరాదంట ! సత్యమా ?

దొ — అవును.

క — సుదర్శనరావుగారు మి మ్మెట్లు వరించెను?

దొ — ఏమీ ! ఆయన తొలిభార్యను విడిచిపెట్టినాండు.

క — మాలో నట్లుకాదు. విడిచిపెట్టుట కవకాశము లేదు. దంపతులలో నొకరియం దొకరి కిష్టములేకపోయినను సరియే బ్రదికినంత కాలమును వారు భార్యాభర్తలే యగుదురు.

దొ — సుదర్శనరావు భార్య యున్నదా ?

క — లేకేమి ? ఇంతవఱకు మీతో వాదించిన యీ రుక్మిణియే యతని భార్య.

దొరసాని గతుక్కుమనెను. మొగము పొగచూరినట్లయ్యెను. రుక్మిణికిఁ దానేవిషయము నను సాటి కాజాలనని గ్రహించెను. ఇఁక మాటాడక యాలోచనలో మునిఁగి యుండెను.

అప్పుడు కమల "అమ్మా! మేమువచ్చి చాల సేపయినది. ఇఁక మాకు సెలవిమ్ము. పోయి మఱియొకనాఁడు సావకాశముగ వచ్చెదము. సుదర్శనరావుగారితో నీ దావావిషయమై స్పష్టముగాఁ జెప్పు" మని పలికి సెలవుగైకొని వెడలిపోయిరి. దొరసాని కుర్చీకిఁ జేరఁబడి యాలోచనాధీనమనస్కయై మిన్నుఁ జూచుచుండెను.

౨

శ్యామసుందరుఁడు లుబ్ధాగ్రేసరుఁడు. ధనమే యతనికి ముఖ్యము. అదియే యతనికిఁ దైవము. అదియే అతనికి మర్యాద. అదియే అతనికి బ్రాణము. అతని భార్య సుబ్బమ్మ లుబ్ధత్వమున నతని మించిపోయినది. ఆదంపతు లొక వేళఁ దమ ప్రాణముల కపాయము సంభవించినను సహింపఁజాలుదురు కాని ధనమున కేమేని నాశనము సంభవించిన సహింపలేరు. శ్రీనివాసరావు కట్నమెచ్చుగా నిచ్చెద ననుటచేతనే సిద్ధమైనఁ పెండ్లికి విఘాతము కల్గించి వారు తమకొడుకునకు భద్రను వివాహ మొనర్చినారు. కాని వారి యభీష్టము నెఱవేఱలేదు. శ్రీనివాసరా వొక దమ్మిడీయైనను నిచ్చిన పాపమున బోలేదు. రామావధానిని సాధింపసమకట్టి శ్యామసుందరుఁ డగ్రహారవాస్తవ్యులపక్ష మవలంబించి రామావధానిపై పెక్కయభియోగములు దెప్పించెను. తన వియ్యంకుఁడగు శ్రీనివాసరావు బంధుత్వమునుబట్టి తమవలన ధనము పుచ్చుకొనకుండగనే కచ్చేరిపనులు చక్కబెట్టునని శ్యామసుందరుఁడు భావించెను. కాని శ్రీనివాస మణాపైసలు దగ్గఱనుండి లెక్కించి తుద కెట్లయిన నేమి కట్నము నాలుగువేలకును సరిపడునట్లు చేసెను. శ్యామసుందరుఁడు న్యాయ ప్రకారముగా శ్రీనివాసమునుండి ధనము రాఁబట్టుట కవకాశము లేకపోయెను. ఇఁక నేమి చేయుట? ఇఁక నతనికూఁతురగు భద్రనుహింసించి యతని యింటికిఁ బంపివేసి, కొడుకునకు మఱియొక పెండ్లిగావించి శ్రీనివాసమునకు సంతాపము గల్గింపవలెనని శ్యామసుందరుఁడు నిశ్చయించెను. కాని కుమారుఁ డాభద్రను మిక్కిలి ప్రేమించుచుండుటచే నతఁ డింటనుండఁగా నప్పని కవకాశము చిక్కదని వ్యవహారనెపమునఁ గుమారునిఁ జెన్నపురికిఁ బంపివేసెను. శ్యామసుందరుఁడు భార్యతో నెట్లయినను గలహముపెంచి భద్రను బుట్టినింటి కంపివేయుమని చెప్పెను. మొదటనే కోతి. అపయి దానికి మద్యము ద్రావించిన నిఁక దాని వికారములు వర్ణింప నగునా? అట్లే స్వభావముచేతనే సుబ్బమ్మ క్రూరురాలు. ఆపై భర్తచే బోధింపఁబడుచున్నది. ఇఁక నామెయవస్థ వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

సాయంసమయమున భద్ర వంటచేయుచుండెను. పొగపునకై నూనెగిన్నె యొక మూల నిడి యామె యన్నములో గంజి వార్చుచుండెను. అంతట రెండు పిల్లులు దెబ్బలాడి యా నూనెగిన్నెను దొరలించెను. గిన్నె తిరుగఁబడెను. గంజి వార్చుచున్న భద్ర కేమి చేయుటకును దోఁచలేదు. చేతిలోని యన్నపుగిన్నెను వదలివచ్చినచో నన్నము గంజి పొడువును. దానివలన నత్తమామలవలనఁ జీవాట్లు పడవలసి వచ్చును. లేక చేతిలోనిపని పూర్తియగునంతవఱకు నూరకున్నచో నూనె నేల కింకిపోవును. అయినను భద్ర త్వరపడి గంజివార్చి నూనెనెత్తఁబోయెను. కాని యాలస్యమగుటచే నూనె చాలవఱకింకిపోయెను. పొగపునకు నూనె చాలకపోవుటచే నుట్టిమీద వేఱొకగిన్నెలోనున్న నూనె దీసికొనుచుండెను.

కలహమునకు సమయమును వెదకుచున్న సుబ్బమ్మ త్వరగా వంటయింటిలోనికి వచ్చి "ఓసీ! భద్రా! నూనెపోయుచున్నా వెందులకు? ఉదయమున పోసితివి గానా? గిన్నెలో నిండుగా నూనెయుంతవలెనుగాదా?" అని యడిగెను.

భద్ర — నూనె గిన్నెనిండ లేదు. మీ రుదయమున దీసిన దానిలోఁ గొంతవఱకు మన యభ్యంజనముల కయినది. మఱికొంత మధ్యాహ్నభోజనముల కయినది. మిగిలిన దెంతో లేదు. ఈపూటకుఁ జాలియుఁజాలక యున్నది.

సు — అసత్యమాటకు. భోజనము లయినపిమ్మట నూనెగిన్నెను నేను జూచితినిగాదా! గిన్నెకు సగము పయిగానున్నది. ఏమి చేసితివో తెలియదు.

భ — అత్తా! నూనెను నేనేమి చేయుదును? అమ్ముకొందునా యూర్చుకొందునా? పిల్లు లాగిన్నెను దిరుగఁద్రోసినవి. నూనెను జాలవఱ కెత్తితినిగాని కొంచెము నేలనింకి పోయినది.

సు — అట్లు చెప్పవేమి? ఓసీ! చాంచారీ! ఎంతపాడుచేసితివే! పిల్లులెందులకుఁ దిరుగ ద్రోసినవి?

భ — అవి దెబ్బలాడి.

సు — నూనెగిన్నె క్రింద నెందులకున్నది?

భ — గంజివార్చగనే కూరపోగపవలెనని సామగ్రి యంతయును దగ్గఱగాఁ బెట్టుకొన్నాను

సు — (కోపముతో) ఓసీ! పొగరుఁబోతా! నిష్కారణముగా నూనె యంతయు నేల పాలు గావించితివా? ఓసి! నీమొగ మీడ్వ. ముందుగా నూనెగిన్నె నెందులకుఁ దీసినావు? నేను మొదటనుండియుఁ జెప్పుచునే యున్నాను. పట్టవాసపు పిల్లలకుఁ దెలివితేట లుండవు. గర్వమునకు మేరయుండదు. చుక్కలు చూచుచుఁ దిరుగుదురు. నీవు మావంటి సంసారులయిండ్ల నుడఁదగవు. ఎక్కడికని యేడ్వను. పనిచేసిన పాతికవట్టము, ఇట్టి పనికి మాలిన పాడుముండతో నే బ్రదుక లేనమ్మా! పనిచేయింపకుండ దీని నెవ్వరు మేపఁగలరు? పవలెల్ల గొడ్డులాగునఁ బనిచేయ నాతరమా? ఓసీ! పనికిమాలినదానా! రా. ఇఁక బయటికిరా! నేనే వండుకొందును.

భ — అత్తా! ఏదో పొరపాటువచ్చినది. పిల్లులు తిరుగఁ ద్రోయునని నే నెఱుఁగుదునా? వంట పూర్తియైనది. కూరపోగపు మాత్రమే తరువాయి.

సు — (చటాలున తడిబట్ట గట్టుకొనివచ్చి, భద్రచేతిలోని గిన్నెను లాగుకొని) పొమ్ము. ఇటనుండి పొమ్ము. తినుటకేకాక పాడుచేయుటకుఁగూడ నెవ్వరు సంపాదింపఁగలరు?

భ — అత్తా! అంత కోపమెందులకు? పోయిన నూనె నాలుగు గరిటెలకంటె నెక్కుడుండదు. రెండురోజులపాటు నూనెను వాడుకొనకుండ నుందును లెండు.

సు — అంత నూనెను గూడదీయుటకు రెండు రోజులుకాదు. పదిరోజులయినను జాలదు,

భ — పోనిం డక్లే కావింతును. కలహింపకుఁడు.

సు — ఏమీ! నేను గలహించు చున్నానా? నీవు ముద్దరాలవా? పాడుపని చేసి యింకను మాట్లాడెదవేమి?

భ — నేను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేయలేదు.

సు — చేయ కేమి? ఈయిల్లు మూడురోజులలో గుల్లచేయఁ దలపెట్టితివి. ముందుగానే మేల్కొనుట మంచిది. ఓసీ! నీవీ యింటికిఁ బనికిరావు. పొమ్ము. ఇక్కడనుండి పోతివా! హాయిగా బ్రతుకుదుము —

భ – అత్తా ! ఇది ప్రథమాపరాధముగా భావించి క్షమింపుఁడు.

సు – ప్రథమములేదు, ద్వితీయములేదు. నీవెన్ని చెప్పినను నేను వినను. పొమ్ము

భ – ఎక్కడికిఁ బోవుదును ?

సు – నీయిష్టము వచ్చిన చోటికి.

భ – నాకిష్టమువచ్చిన దిదియే.

సు – ఇది కాక.

భ – ఇంతకంటె మఱి యిష్టమగునది లేదు.

సు – (మండిపడుచు) ఓసీ ! మొండివాదము వాదించిన నేను సహించుదానను గాను సిగబట్టి యీడ్పించెదను.

భ – మీరేమి చేసినను నేను సహింపవలసినదే !

సు – నీవు సహింపనువలదు. నీవిచ్చట నుండనువలదు.

భ – ఇటనుండక యెక్కడికిఁ బోవుదును?

సు – మీపుట్టినింటికిఁబో.

భ – పుట్టినింట నుండవలసినకాలము పోయినది. ఇది యత్తింట నుండవలసిన కాలము.

సు – కాని నీవు మాకుఁ బనికిరావు.

భ – పనికి రాకపోయినఁ బాఱవేయుటకుఁ బుచ్చిపోయిన వంకాయను గాను.

సు – అంతకంటెను హీనురాలవు.

భ – అయినను మీరు భరింపవలసినదే. ఒకమాఱు వివాహమైనపిమ్మట విడుచుటకును, మానుటకును మీయిష్టముకాదు.

సు – మేము కాకపోయిన మాయబ్బాయియే విడిచిపెట్టును.

భ – అయనయైనను విడిచిపెట్టిన పెట్టవచ్చునుగాని నన్నుఁ బోషింపక తీఱదు.

సు – ఎట్లు తీఱదో చూచెదనుగాక. ముందుగా నీరాత్రియే నీకు నన్నము పెట్టను.

భ – పస్తుండియైనను నేనిచ్చటనే యుండెదను.

సు – నేనిచ్చట నుండనీయను.

భ – ఉండనిచ్చుటకును, మానుటకును మీరెవ్వరు ? మీరును నావలెనే వేఱొక యింట నుండి వచ్చినవారు. నన్నుఁ బొమ్మనుటకును మానుటకును మీ కేమియు నధికారములేదు. మీకుమారుఁడు వచ్చినపిమ్మట నతఁడు పొమ్మన్నఁ బోయెదను.

సు – ఓహో ! పిట్ట కూతపట్టుచున్నదే ! నాకవన్నియుఁ బనికిరావు. నీభర్త వచ్చినప్పుడు నీవుగూడ రావచ్చును. ముందుగా నిల్లువిడిచి పొమ్ము.

భ – నాభర్తగారు నన్నీగదియందుండు మన్నారు. నే నట్లు చేయకమానను. మీరన్నము పెట్టకపోయినఁ బోనిండు.

సు – నీ మగనికిమాత్ర మిం దధికార మేమున్నది ? నీకిగది నిచ్చుట కతఁ డెవ్వఁడు ?

భ – అతఁ డెవఁడు ? మీకొడుకు. నాభర్త.

సు – నీవు ముదురమాటలాడిన నేను సమ్మతింపను. లెమ్ము. పొమ్ము – ఆఁ – పోవేమి ?

భ – ఊరకుండుము.

సు – భద్ర చేయిపట్టుకొని వీధిలోనికీడ్చి తెచ్చి నీవిఁక లోపలికి రావలదు. అని తలుపు [illegible]

భ — "నేనిక్కడనే యుండెదను. నా పతియింట నాకుండుట కధికార మున్నది. పస్తుపడి చావవలసినను నాకిదియే చోటు. నా కర్మవశమున నేను పిశాచమునైనను, నాకిదియే చోటు" అని పలికి వీధియరుగుపై కూర్చుండెను.

సుబ్బమ్మ తలుపు బంధించుకొనునప్పు డిరుగు పొరుగు అమ్మలక్కలు సుబ్బమ్మ కనేక విధముల నుపదేశించిరి. కాని యవి పెడచెవినిబెట్టి కూటము బంధించి సుబ్బమ్మ వెడలి పోయెను. భద్రతోమాటాడిన సుబ్బమ్మ యెక్కడ కలహించునోయని చూడవచ్చిన స్త్రీలు వెడలి పోయిరి. పాపము భద్రయొకతెయే యరుగుపైపైటకొంగు బఱచుకొని కన్నులు వర్షకాల మేఘముల వడువున సంతతధారగా వర్షించుచుండ శయనించెను.

తన యత్తగారు కోపమున నట్లుచేసినను దన మామగారింటికి వచ్చినపిమ్మటనైనను దన్ను మరల లోనికి రప్పింపకపోరని భద్ర తలంచెను. కాని సుబ్బమ్మకంటె నతి క్రూరుఁడయిన శ్యామసుందరుఁ డందులకు వెఱచునా ? ఎంతసేపు నిరీక్షించినను దన యత్తగారు గాని మామగారు గాని వచ్చి లోనికిఁ దీసికొని పోలేదు. అంతతో భద్ర యాశ యడుగంటెను అయినను నామె యటనుండి కదలలేదు. రాత్రి యొక యామ మతిక్రమించెను. ఇరుగు పొరుగుల వారందఱును నిద్రించిరి. పాపము భద్ర చిన్నపిల్ల — అసహాయ — దుస్సహ దుఃఖాక్రాంత — ఎటుచూచినను మృత్యుదేవతావక్త్రగహ్వరంబు చందంబున భయంకరమగు గాఢాంధకారము. భద్ర తన దురవస్థను దలంచుకొనెను. ఈ దుఃఖభారము వహించి సంతత సంతాపమందుటకంటె మృత్యుదేవత కోరపంక్తిక్రిందఁబడి నలఁగుటయే సుఖకరమని నిశ్చయించెను. సమీపమునఁ బ్రవహించు నదిలోఁబడి నశించుట మంచిదని మొదట నాలో చించెను. కాని యేటఁబడి కొట్టుకొనిపోయి యెక్కడనో చచ్చుట కంటెఁ దనపతి యింటి పంచను బంచత్వము నొందుటయే మేలని భద్ర నిశ్చయించుకొనెను. ఆమె మెలమెల్లగలేచెను. తన పైటచెఱగు కంఠమున కురివోసికొని యాచెఱఁగింటి పంచకు గట్టెను. ఈమె సాహస మునుగాంచి యాశ్చర్య నిశ్చేష్టయగునట్లు ప్రకృతి నిశ్శబ్దముగ నుండెను. భద్ర దైవమును బ్రార్థించుకొనెను. పతిదేవతను స్మరించు కొనెను. ఇఁకఁ జచ్చుటకు సిద్ధపడియుండెను.

రాత్రిముఖమునఁ బొలము కావుండి చేతికర్రను జప్పుడుచేసికొనుచు నా కటికచీఁకటిలో నొకవ్యక్తి యాదారినిబోవఁ దటస్థించెను. అతనికిఁ బంచ చప్పుడు వినవచ్చెను. అతఁ డావంకఁ జూచెను. ఎవ్వరో యట దిరుగుచున్నట్లు గ్రహించెను. పలుకరించెను. కాని భద్ర మాటాడలేదు. అపురుషుని నిర్బంధము లేకుండఁ జచ్చుటకే యామె నిశ్చయము. అంత నాపురుషుఁడు గంభీరస్వరముతో "అటనున్నవారెవ్వరు ? చెప్పుడు, లేనిచో నేనూర కుండువాఁడను గాను. ఈ బడియతో నేలఁ బడఁగొట్టెదను. తరువాత విచారించినను లాభములే" దని పల్కెను.

ఆమాట సవ్వడినిబట్టి యాపురుషుఁడు తన పెదతండ్రియగు రామావధానియని గ్రహించి గద్గదఖిన్న కంఠముతో "పెదనాయనా ! నేను భద్రను" అని పల్కెను

రా — భద్రా !

భ — ఏమి తండ్రీ !

రా — ఆ చీఁకటిలో నేమి చేయుచున్నావు ?

భ — నా కష్టాత్మకు సుఖము గల్గించుచున్నాను.

రా — ఆఁ. ఏమీ ! ఎందుల కాసాహసము ? భద్ర తనవృత్తాంతము కొంతఁయతనికి జెప్పి " పెద్దనాయనా ! మా తండ్రి చదువుకొన్నవాఁడే. కాని యవివేకి. మాయం దమిత ప్రేమము కలవాఁడే కాని భావికాల విపదలను గ్రహింపనేరని మందబుద్ధి. చూచితివా ? ధనసంపన్నులలోపల బడవేసినచోఁ దనకూతులు సౌఖ్యమందగలరని యతని దురభిప్రాయము. తత్ఫలమిది. తన కుమారిక పలుకష్టములుపడి దిక్కుమాలినపక్షివలెఁ జచ్చునని యతనికేమి తెలియును ? నాప్రారబ్ధ కర్మమునకు వగవక తక్కినవారిని నిందించిన లాభమేమి ? నేనీ పంచను మరణము నొందినఁబెక్కురు సంతసింతురు. పలువురకు నాబాధ లేకుండఁజేయుట మంచిదని నాయభిప్రాయము '' అని దుఃఖించెను.

రా — కుమారీ ! నీవు సాహసము వదలుము. చచ్చి సాధించునదిలేదు. బ్రదికియుండియే దుర్మతుల గర్వ మణంపవలెను.

భ — అవుగాక. పలుకష్టముల పాలయియున్న మా తండ్రి గృహమునకుఁ బోఁజాలను.

రా — మీ పెదనాన్నగారి గృహ మీయూర నున్నదికాదా ?

భద్ర ఊరకుండెను.

రామావధాని యామె చేయి పట్టుకొని నడిపించుకొనిపోయెను.

౮

రామావధాని యద్వితీయ మేధాసంపద గలవాఁడు. అతఁడు వైదికాచార సంపన్నుఁడు. అట్లని ఛాందసుఁడు కాఁడు. లౌక్యమునందుఁగూడ నపారనైపుణ్యము గలవాఁడు. సుప్రసిద్ధి నెందిన న్యాయవాదులకుఁ గూడఁ గొన్ని విషయములలో నాలోచనము చెప్పఁజాలిన యూహాపోహలు గలవాఁడు. అతడు తనతో విరోధ మవలంబించినవారి నెల్ల నేదో విధమునబాధించి పశ్చాత్తాపతప్తులను గావించి, తన కసితీర్చుకొనెను. తన్నునేకవిధములఁ జిక్కులు పెట్టిన వారిలోఁ దన జ్ఞాతియగు శ్రీనివాసరావొకడు. అతఁడు లుబ్ధుఁడగు శ్యామసుందరునకు ధనాశ చూపి తనవంకకుఁ ద్రిప్పుకొని సిద్ధమైన వివాహమునకు విఘ్నముగల్గించి తన కవమానమును గూర్చినాఁడు. రామావధాని శ్రీనివాసమునకుఁ బ్రతీకారము చేయఁదలంచి యతఁడు వెంకునాయనిచేఁ రమణమ్మకు వ్రాయించిన నోటు తనపేరఁ ద్రిప్పుకొని, వెంకునాయనిని శ్రీనివాసమును గలిపి దావాదెచ్చి యందులో శ్రీనివాసముచేసిన కుట్రనెల్లను సభలోవెల్లడించెను. శ్రీనివాస మొనర్చిన ద్రోహమెల్లను బరిశీలించి న్యాయాధికారి, యతని న్యాయవాది పట్టమును దొలఁగించెను. అంతియకాక మీదుమిక్కిలి వెంకునాయని పక్షమునఁ దాను రమణమ్మకుఁ గొంత సొమ్ముగూడ నియ్యవలసి వచ్చెను. అట్లియ్యనిచోఁ గారాగృహమునకుఁ బోవలసి యుండెను. అబాధ తప్పించుకొనుటకు భార్యయొంట మిగిలియున్న నగలమ్మివేసి యాసొమ్ము నిచ్చివేసెను. ఇంతలో నతనిభార్య పరలోకగతురాలయ్యెను. ప్రతి మాసమందును నింటి యద్దె చెల్లించక పోవుటచే గృహాధికారులు శ్రీనివాసము నింటినుండి తొలఁగి పొమ్మనిరి. శ్రీనివాస మ్మా మిడేమిచేయును? నిలువ నీడలేదు. తినుట కన్నములేదు. వానికిఁజోడు సాటి వారిలోఁ దలవంపులు. పెంచి పోషింపవలసిన చిన్నపిల్లలు ముగ్గురుగలరు. తన పెద్దపిల్లల నత్తవారింటికిఁ బంపించినను వారికిఁ గొంత సొమ్మియ్యవలసి యుండుటచే వియ్యంకులతో విరోధ మవలంబింపవలసి వచ్చెను. ఇప్పుడు వారియింటి కతఁడెట్లు పోఁగలఁడు. తలదాచు కొనుట కతని కవకాశ మేమియులేదు. అతఁడు మిక్కిలి పశ్చాత్తప్తుఁడయ్యెను. ఏదియెట్లయి నను ముందుగాఁ బోయిన న్యాయవాదిపట్టము సంపాదింపవలసి యున్నది. అందులకై

పైయధికారులతోఁ జెప్పుకొను నిమిత్తము చెన్నపురికి వెళ్ళవలయును. అతఁడు ధైర్యమవలంబించి తన యొద్దనున్న ముప్పురు పిల్లలను చాతగానియింటి కప్పగించి వారినడిగినచే కొంచెము రొక్కము తీసికొని చెన్నపురి కరిగెను. రామావధాని కపకారము చేసినవారిలో నొకఁడగు శ్రీనివాసము గతి యిట్లు నిరాధారమయ్యెను.

ఇఁక రెండవవాఁడు సింగన్న. ఇతఁడు రామావధానికి బంధువయినను నతనితో ద్వేషమూని పలువిధములగు నపకారము లొనర్చెను. రామావధానిపై నతఁడెన్నో యభియోగములు తెచ్చెను. అవి యన్నియుఁ గల్పితములే. న్యాయాధికారు లవి చక్కఁగాఁ బరిశీలించి సింగన్న చేయుచున్న దుశ్చేష్టలు నిర్ణయించి యతనికి విరుద్ధముగాఁ దీర్పుచెప్పి పరిహారమునకై కొంత సొమ్మును రామావధాని కతనిచే నిప్పించిరి. పాపము సింగన్న యేమిచేయును? ఇదివఱలో దావాలు వెళ్ళవలయునని చెప్పి శ్యామసుందరునితో మఱి యితరులతో కొంచెము సొమ్మడిగి పట్టణమునకుఁ బోయి యచ్చటఁ గొంచెముసొమ్ము వెచ్చించి కొంత మిగిల్చికొని దానితోఁ గుటుంబమును బోషించుకొనువాఁడు. ఇప్పు డట్టిది యేదియు లేకపోవుటచే ధనము లభింపక పోవుటయేకాక వెనుకటి సొమ్మియ్యకపోవుటంబట్టి శ్యామసుందరాదులతో విరోధముకూడసంభవించెను. రామావధానిని బాధింప సమకట్టి యతఁ డిదివఱలో నవలంబించిన వ్యవసాయవృత్తి విడిచి పెట్టెను. జీవనోపాధిలేక యతఁ డటమటింపవలసి వచ్చెను. ఇఁక నతనికి సప్తాక్షరీ మంత్రోపాసనము తప్పఁ దన కుటుంబ పోషణమునకు మార్గాంతరము కనఁబడదయ్యెను. మానావమానములు విడిచి యతఁ డందులకు సమకట్టు సమయమున రామావధాని కియ్యవలసిన సొమ్మునకై కారాగృహమునకుఁ బోవలసివచ్చెను. రాజభటు లతనిని గొనిపోవ వచ్చిరి. బోనులోఁ బడిన యెలుకవలె సింగన్న యిట్టటు పర్వెడుచుఁ దప్పించుకొను నుపాయంబు కానకపోయి రామావధాని పాదములపైఁ బడి తన్ను రక్షింపక విడువని బతిమాలుకొనెను. తన తప్పులు క్షమింపుమని వేడుకొనెను. తానొనర్చిన యపరాధములు కన్నింటికిని పశ్చాత్తాపపడెను. కాని యన్నిటిలోను రుక్మిణికిఁ దా నొనర్చినది ఘోరకృత్య మనియు, చెన్నపురిలోఁ గాపురమున్న సుదర్శనరావునకు సత్యమును దెల్పి, లోకాపవాదము మహాత్ముఁడగు తనయుని న్యాపించినదని చెప్పి యతనిని మంచి మార్గమునకుఁ గొనివచ్చెదననియు ప్రార్థించెను. కరుణార్ద్ర హృదయుఁడగు రామావధాని యతఁ డొనర్చిన యపరాధములను మన్నించి రుక్మిణికి సంభవించిన యపవాదమును దొలఁగించి సత్యమును వెల్లడించినచో సింగన్నను విడిచిపెట్టుట కభయహస్త మిచ్చెను. ఇంతియకాక యవధాని చెన్నపురి ప్రయాణము నిమిత్తము కొంతసొమ్ముగూడ నిచ్చెను. సింగన్న బుద్ధితెచ్చుకొని సుదర్శనరావు బొడఁగనఁ జెన్నపురి కరిగెను. ఇతనిస్థితి యిట్లుయుండెను.

అవధానితో శత్రుత్వ మవలంబించి పనిచేయుచున్న వారిలో శ్యామసుందరుఁడు మూఁడవవాఁడు. రామావధానిని దుఃఖపెట్టుటకై సింగన్నాదుల మూలమునఁ బెక్కు దుష్కృత్యము లొనర్చెను. ఇతనికిఁ దగినబుద్ధి చెప్పవలెనని యవధాని తలంచెను. అందులకై యతఁ డనేక మార్గములఁ బాటుపడుచుండెను. కాని యట్టిదేదియు నతనికి లభింపలేదు. ఈసమయమునందే సుబ్బమ్మ భద్రను గృహమునుండి పొమ్మనుటయు, రామావధాని యామెను దనమందిరమునకుఁ గొనిపోవుటయు సంభవించెను. కొన్నిదినములకు విశ్వంభరరా వింటికి వచ్చెను. తల్లిదండ్రు లిద్దఱును భద్రపై లేనిపోనివన్నియుఁ గల్పించిచెప్పి భద్రపై నతనికిఁ గోపము గల్గింప యత్నించిరి. కాని సహజముగా సద్గుణవంతుఁడగు విశ్వంభరరావు వారి చర్యల

నిదివఱకే యెఱిఁగియున్న వాఁడగుటచే తదీయబోధనలను విశ్వసింపఁడయ్యెను. తల్లిదండ్రు లతనికి మాఱు వివాహము గావించెద మనిరి. కాని విశ్వంభరరా వంగీకరింపఁ డయ్యెను. అంతియకాక వారియెదుట భద్ర సుగుణములను నుతింప నారంభించెను. దానిపైఁ దల్లి దండ్రుల కతనిపై కోప ముదయించెను. భద్రనువిడిచి వేఱొకతెను వివాహ మాడినచోఁ దమ యింట నుండవచ్చుననియు లేనిచోఁ దమతోఁగాని తమ సంపదలతోఁగాని యతనికెట్టిసంబంధము లేదనియు విశ్వంభరునితోఁ దల్లిదండ్రులు ఖండితముగాఁ జెప్పిరి. విశ్వంభరునకుఁ బెద్ద చిక్కు సంభవించెను. సద్గుణవతియు ననురాగవతియునగు భార్యను విడుచుటయా? లేక పిత్ర్యములగు సంపదలను విడుచుటయా! ఏమి చేయుటకు విశ్వంభరునకుఁ దోచలేదు. తాముచెప్పినట్లు విని భార్యనువిడిచి వెంటనే తమతోఁ జేరలేదని రానురాను దల్లిదండ్రుల కతనిపైఁ గోప మతిశయింపఁజొచ్చెను. దానితో విశ్వంభరుఁడు భోజనమునకు వచ్చినప్పు డెల్లవారికి కొరకొరలు, కోరచూపులు, విసుగుదలలు, ఛీత్కారములు, నీసడింతలు మొదలగునవి ప్రబలఁజొచ్చెను. పెద్దవారయ్యు నిట్టి నీచకృత్యము లొనర్చుచున్నందులకు విశ్వంభరునికి హేయభావ ముదయించెను. లోకములోఁ బురుషునకుఁ దల్లిదండ్రులు పూజనీయులైనట్లే పుట్టినిల్లువిడిచి కనిపెంచిన జననీజనకులను విడిచి, తన పిత్ర్యమగు గోత్రమును విడిచి సర్వస్వమునకును దన్నే నమ్ముకొనివచ్చిన ధర్మపత్నిగూడ సమాదరణీయ యని యతఁడెఱుం గును. చంచలములగు సంపదల కాసించి పత్నీత్యాగమూలమున శాశ్వత ధర్మప్రహాణము గావించి నిరయంబునఁ గూలుటకంటె నిహలోకమున దరిద్రుఁడై పడుటయు మేలే యని భావించెను. తల్లిదండ్రుల యసర్మవాక్యము పెడచెవినిబెట్టెను. ఒకనాఁడు తల్లిదండ్రులు తనతో గట్టిగా వాదించినప్పుడు విశ్వంభరుఁడూరకుండక "తల్లిదండ్రులారా! మీరునాకెంత పూజనీయు లయినను మీ యాజ్ఞప్రకార మధర్మకార్యము నొనర్పఁ జాలను. ఇందు భద్ర యమాయికురాలు. నిరపరాధ. మనలను విశ్వసించివచ్చినది. అట్టిదానిని పరిత్యజించు టలో న్యాయమున్నదా? ధర్మమున్నదా? మీరు నన్నుఁ జేకొనినఁ జేకొనుడు. విడిచిన విడువుఁడు. నేను మాత్రము నా ధర్మపత్నిని విడువఁజాల" నని గట్టిగాఁ బలికెను. మూర్ఖాగ్రేసరులగు నా దంపతులకు న్యాయము, ధర్మము మంచిచెడ్డలు గావలయునా? కుమారునిఁ గూడ నింటినుండి తఱిమివేసిరి. తమ నిశ్చయ చిత్తమును వెల్లడించినచోఁ గుమారుఁడు తన చిత్తమును మార్చుకొని తమతోవర్తింపక యెచ్చటికిఁబోఁగలుగునని వారియూహ. మానమర్యాదలు పోఁగొట్టుకొని నిలువ నీడలేక నిరాధారుఁడై దేశము పాలయిన శ్రీనివాసరావు కట్టుగుడ్డలతో లేచివచ్చిన యల్లునికి నాశ్రయ మీయలేఁడనియు, బదిరోజులపాటూళ్ళవెంబడి దిరిగి బుద్ధి తెచ్చుకొని కొడుకు మరలివచ్చి తమ పాదములు పట్టుకొను ననియు నూహించి యాదంపతులు నిశ్చింతగా నుండిరి.

విశ్వంభరుఁ డా యూరనే తమ బంధుగులలోపల భుజించుచు నుండెను. పెద్దలు మొదటఁ గోపించినను బిమ్మట నుచితజ్ఞానము బడసి తన్ను మరలఁ దమ యింటికిఁ బిలిపించుకొనక పోరని యతఁ డనుకొనెను. కాని యతని యభిప్రాయము విపరీత మయ్యెను. తన భార్య రామావధాని యింట నున్నట్టు విశ్వంభరుఁ డెఱుంగును. కాని వివాహవిఘ్న మైనప్పటి నుండియుఁ దన్నుఁజూచినను, దన తండ్రినిజూచినను మండిపడుచుండిన రామావధాని యింటి కరిగి యామె నెట్లురమ్మని కోరును. కోరునుపో, కోర్కెప్రకార మామె తనవెంట వచ్చినచో నా పాడుదినములలోఁ దన్నేకాక తన భార్యనుగూడ నెట్లు పోషింపకొనఁగలడు? అందుచే

నతఁ డేమిచేయుటకు నొల్లక యా యగ్రహారములో నెట్టకేలకుఁ గాలము పుచ్చుచుండెను. ఈయుదంతమంతయు వినుచున్న రామావధాని శ్యామసుందరునికిఁ బ్రతికారమొనర్ప దనకుఁ దగినసాధన మలవడినదని గ్రహించి, విశ్వంభరుని రప్పించి యాదరించి, యతనిచేఁ దన కార్యము నెఱవేర్పనెంచియు, నతఁడు తన కనుకూలుఁడై వర్తించునో లేదో యని సంశయించు చుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు రామావధాని నదిలోఁ స్నానమాడి యొడ్డునఁ గూర్చుండి జపము చేసి కొనుచుండెను. ఆ సమయముననే విశ్వంభరుఁడు స్నానార్థ మచ్చటఁ గనుఁగొనుట సంభవించెను. రామావధాని యతనినిజూచి యూరకుండెను. విశ్వంభరుఁ డతనిని సమీపించి " మామగారూ ! మీవంటి యుత్తమ పురుషులను నేనెక్కడను జూడలేదు. మూర్ఖజనుల లుబ్ధత్వమునఁజేసి మీవంటివారు నాకు మామగారగుట సంభవింపక పోయినను, నేఁడు దైవ వశమున నా కది సంభవించెను. చావ సిద్ధముగ నుండిన నా భార్యను మీర వ్యాజకరుణచే రక్షించి నన్ను నిరయమునఁ బడకుండఁ జేసినారు. అమాయికురాలగు భద్ర నింటినుండి యెట్లు తఱిమివేసిరో చూచితిరా ? " అని పల్కెను. రామావధాని యిదివఱ కెన్నఁడును విశ్వంభరుని నోటనుండి మాట వినియెఱుఁగడు. మితభాషియై వర్తించుటచే విశ్వంభరుని చిత్తమెట్టిదో గ్రహింప లేకపోయెను. మఱియుఁ బులికడుపున మేకపిల్ల పుట్టదని యతని నమ్మకము. ధర్మార్థ సముచితములగు విశ్వంభరుని మాటల కతఁ డచ్చెరువొంది లోలోన సంతసించుచు " అందాశ్చర్య మే మున్నది ? కన్నకొడుకునే యింటిపంచకుఁ జేరనీయని మూర్ఖులకుఁ గోడలొక లెక్కయా " అని పల్కెను.

విశ్వ — ఆలోచింపఁ గన్నకొడుకుకంటెఁ బరగృహమునుండి వచ్చిన కోడలే యెక్కుడు మాన్యురాలు గదా ?

రా — సత్యమే. కాని యది యుత్తములకు.

విశ్వ — నిజముగాఁ జెప్పుచున్నాను. భద్రవంటి గుణవతియు, విద్యావతియు మఱి యొకతె యుండదని నా నమ్మకము. అట్టిది శ్రీనివాసరావుగారి గర్భమునఁ బుట్టినదన మిగుల నాశ్చర్యము వొడముచున్నది.

రా — నాకట్టి యాశ్చర్యములేదు. మూర్ఖాగ్రేసరులగు తల్లిదండ్రులకు నీవంటి యుత్తముఁడు వొడముచుండుటలేదా ?

విశ్వ — నాయందట్టి యుత్తమత్వములేదు. అట్లయిన ననుకూలయగుభార్య పలుబాధలు పడుచుండుట చూచియు సహించియూరకుందునా ?

రా — దానికేమి లెమ్ము. అనవకాశమైనప్పు డేమిచేయుదువు ?

వి — నే నూరలేనప్పు డట్లగుటకు విచారములేదు. కాని యిప్పుడో ? నిలువ నీడలేదు. తిన నన్నములేదు. ఏమియు చేయలేకపోవుచున్నాను.

రా — దృఢచిత్తుఁడవైనచో సర్వమును జేయఁగలవు. తండ్రి సంపదలు కొడుకునకుఁ గాక మఱి యెవ్వరికిఁజెందును ?

వి — అది యెప్పుడో జరుగవలసినమాట.

రా — ఎప్పుడో యక్కఱలేదు.

వి — అదియెట్లు ?

రా — నీవు స్థిరచిత్తుఁడవై యుండఁగలవా ?

వి — తప్పక.

రా — కార్యమధ్యమున నీవు తండ్రితో సంధి కంగీకరింపరాదుసుమా!

వి — ఈ జన్మమధ్యమున వారితో నాకు సరిపడదు.

రా — ఇది నిశ్చయమే కదా ?

వి — ముమ్మాటికిని.

రా — నీవు న్యాయాధికారుల కొక విజ్ఞాపనపత్రము పంపుకొనవలయును. " తల్లిదండ్రులకును నాకును నానుకూల్యము లేదు. కావున నావంతు సంపదలు నాకుఁ బంచిపెట్టింపవలయు " నని వ్రాసినచో సర్వము చక్కఁబడును.

వి — అంతమాత్రమున నగునా ?

రా — అట్లు కార్యము నెఱవేఱనపుడు దావా తేవలసియుండును.

వి — అందులకు ధనమో!

రా — నేనుండఁగా నీకావిచార మక్కఱలేదు. కాని నేనింత పనికు చేసియుండఁగా నాయనుమతి లేకుండ నీవు నీ తండ్రితో జేరరాదు.

వి — తప్పక యట్లే చేసెదను.

అనంతరము రామావధాని విశ్వంభరుని తనతోఁ గూడఁ దనయింటికిఁ గొనిపోయెను. ఆమఱునాఁడే విశాఖపట్టమునకుఁబోయి కావలసిన తంతునడపెను. విశ్వంబరునిచేఁ బత్రము వ్రాయించుకొని తానే బదులిచ్చి యాధనమును వెచ్చించి యధికారుల ముఖమునఁ దండ్రికిని కొడుకునకును సంపదలు పంచి యిప్పించి శ్యామసుందరుని యనంతరమున నతని సంపదలు కూడఁ గుమారునికిఁ జెందునట్లుచేసి యాయూరనే శ్రీనివాసరావు గృహమున భద్రతోఁ గూడ విశ్వంభరుని విడియించెను. దీనివలన శ్యామసుందరుడు ధననష్టమేకాక కొడుకును దఱిమివేసెనన్న లోకాపవాదముగూడ నొందవలసినవాఁడయ్యెను. అగ్రహారమున రెండవపక్షమున ముఖ్యులగు ముప్పురును వెనుకటివిధమునఁ బరాభూతులగుటచే మిగిలినవారందఱును రామావధానితో నేకీభవించిరి. కొంతకాలమునకుఁ బశ్చాత్తప్తులగు నా దంపతులు దమ కుమారుని భార్యతోఁగూడవచ్చి తమచెంత నుండుమనికోరిరి. కాని యట్లుండుటయే పరస్పరము మేలని విశ్వంభరుఁడు వారిమాటను మన్నింపలేదు.

చెన్నపురి మహార్ణమువలె నిండయినది. సముద్రములో నెటుచూచినను బ్రవాహములు ప్రవహించుచుండును. ఇట నేవీధి చూచినను గతాగత ప్రజాసమూహము లుండును. అట మహాశైలము లుండును. ఇచ్చట వానివలె నున్నతములగు సౌధపంక్తులు గలవు. అట మహోత్తుంగ తరంగపంక్తుల కలకలము. ఇచ్చట వాదోపవాద కూతూహల జనకోలాహలము. అచ్చట సూక్ష్మ జంతుసంతానమును బొట్టలో నిముడ్చుకొని మహారభసంబున సంచరించు గ్రాహాదిసత్వంబులు. ఇచ్చట ననేకప్రజలఁ దమ గర్భకుహరమున నుంచుకొని యిట్టటు నడయాడు విద్యుచ్ఛక్తి శకటములు. ఎటు చూచినను వింతపుట్టించు నాపురమున ననేక విశాలవీధులు గలవు. కాని యందులో మౌంటురోడ్డు తలమానికమువంటిది. అది వైశాల్యమునందేకాక స్నిగ్ధత్వమునందు గూడ మిగుల వాసికెక్కినది. అది యెప్పుడును వర్షకాల నదివలెఁ బ్రజాసంతతులచే నిండియుండును. దాని యిరుప్రక్కలనందు మున్నతసౌధ శ్రేణులు

నుభయతీరములందును శాఖోపశాఖలచే వర్థిల్లి యతిసాంద్రములగు తరుపంక్తుల ననుకరించు చుండెను.

అభిలషిత కార్యనిర్వాహణ పరాయత్తచిత్తులగు మనుష్యులం దమితముగాఁ గలరు. కొందఱు వికసితముఖులు. కొంద ఱహంకారగర్వవిభాసిత వదనులు. మఱి కొందఱు నానా విధ వస్తువిక్రయణపరాయణులు. కొందఱు విక్రీతవస్తు విలసితహస్తులు. కొంద ఱమూల్య వస్త్రధారులు. కొందఱు మలినవసన వేష్టితులు. కొందఱు వాహనారూఢులు. కొందఱు పాదచారులు. కొందఱు గంభీర సంభాషణ నిపుణులు. కొందఱు దైన్యమ వాక్కులు. కొందఱు మహారాజులు. కొందఱు నిరుపేదలు. ఈవిధమున వర్తిలు నా వీధి యందు సామాన్యముగాఁ బరిచితులనైనను గుఱుతింపలేము.

ఆ మౌంటురోడ్డునకుఁ బ్రక్క-వీధియం దొక యున్నతసౌధమున రామారావు నివసించియుండెను. అతఁడు క్రమముగా నా మహాపురమున వైద్యశాస్త్రమున మిగుల వాసి గాంచెను. దొరతనమువారిచ్చు వేతనమేకాక పౌరులకుఁజేయు చికిత్సవలనఁగూడ ధన మెక్కు-డుగా సంపాదించుచుండెను. అతని తండ్రియుఁ బినతల్లియుఁ గూడఁ దనచెంతనే యుండి తన్నమితముగాఁ బ్రేమించుచుండిరి. తన్నేకాదు తనభార్యయగు కమలను గూడ నదే విధ ముగాఁజూచి మన్నించుచుండిరి. కమలయు సద్గుణవతియు, వివేకవతియు నగుటచే వత్త మామలకును, భర్తకును నెట్టిలోపమును గలుగకుండ వర్తించుచు నంతతము వారికి సౌఖ్య సంతోషములు గూర్పఁ బాటుపడుచుండెను. వెనుకఁ గమలయందు వారికెంత నిరసనము కలదో యిప్పు డామెయందు వారికంత సమాదరము కలదు. ఇట్లు రామారావు సముచిత జ్ఞానముచేఁ దనగృహమును భూతలస్వర్గముగాఁ జేసికొని వర్తించినను దనమూలమున రుక్మిణికి సంభవించిన యపవాదమును, దదీయ దురవస్థను దలంచుకొన్నప్పుడెల్ల నతని హృదయము విషాదసంపూర్ణము కాకుండ నుండలేదు. రుక్మిణివంటి సౌందర్యవతికి, విద్యావతికి, వివేక వతికి, భర్త ఏక్పృతత్యాగరూప పరాభవమా యని యతఁడు తలంచు చుండును. అదిలేక పూర్ణహృదయముతో సముచిత జ్ఞాన మెఱుఁగక చదువుకొనియుఁ బశుప్రాయుఁడై వర్తించుఁ దనకిట్టి గృహసౌఖ్యము సమకూర్పఁ బాటుపడి యామె తుదకు దానట్టిసౌఖ్యమునకు వెలి యైనదికదాయని యతఁడు దుఃఖించుచుండును. ప్రారబ్ధకర్మవశమున విపరీతచిత్తుఁడై వర్తించు సుదర్శనరావును మరల సత్పథమున సంచరింపఁజేయ నతఁడెక్కుడు శ్రమ పడుచుండెను. కాని శ్వేతముఖీ సమాకృష్టహృదయుఁడగు నతని చిత్తమును మరలింప నెవ్వరికిని శక్యము గాకుండెను. అతఁ డంతతో నూరకుండక తన భార్యయగు కమల చేతను రుక్మిణి చేతను గూడ నానావిధముల యత్నము చేయించుచుండెను. మానవుఁ డజ్ఞానపిశాచమును వదలినఁగాని సన్మార్గమునఁ బడఁడు. అట్లే సుదర్శనుఁడు శ్వేతముఖిని విడిచినఁగాని సత్పథ మవలం బించునా ? అందులకే వారనేక విధములఁ బాటు పడుచుండిరి.

ఒకనాఁడు రామారావు సాయంసమయమున మోటారుబండిపైఁ గూర్చుండి విహారార్థ మరుగుచుండెను. శకటచోదకుని దనవెనుకఁ గూర్చుండ బెట్టుకొని తానే బండి నడపు చుండెను. శకటచోదనమం దధికనైపుణ్యముగల రామారావా మహాపురమున నా ప్రజా సమూహముల నడుమ నిరపాయముగా బండి జోరుగా నడుపుచుండెను. అట్లు వెళ్ళి వెళ్ళి యాబండి యొకచోట చటాలున నాగినది. ఎందుల కాపఁబడినదోయని చోదకుఁ డట్టిటుచూడ నారంభించెను. అచుట్టుపట్ల మలినవసనధారియగు నొకవ్యక్తితప్ప మతెవ్వరును లేరు. అట్టి

బండిని నిలుప నవసరమేమోయని యతఁడులేచినిలువఁబడు లోపున రామారావు బండిదిగి యాబీదమనుష్యునిచెంత కరిగి చేతులుజోడించి నిలువఁబడెను. అతఁ డట్లు చేయుచున్నపుడు చూచినవారంద ఱంత గొప్పవాని కినిరుపేదతో నెట్టిపని గలదోయని విచారించుచు వారి చుట్టు నను మూగియుండిరి. ఆమలిన వస్త్రధారి యెవ్వఁడు ? న్యాయవాదియై పనిచేసిన శ్రీనివాస రావు. రామారావు మామగారు. శ్రీనివాస మతనిఁజూచి నిశ్చేష్టితుఁ డయ్యెను. చిరకాలము నుండి చూడకపోవుటచే నతఁ డతనిని గుఱుతింపలేకపోయెను. అంతేకాదు. లోకములోఁ దప్పులొనర్చినవాని కనేక సందేహములు పొడముచుండును. ఒకవేళఁ దా నొనర్చిన యప రాధముల మూలమునఁ బ్రభుత్వముచే నాజ్ఞప్తుఁడై తన్నుఁ బంధింపవచ్చిన రక్షకభటాధికారి యేమోయని యతని భయము. అందుచేఁ నతఁ డేమియు మాటాడలేక యధోవదనుఁడై యట్టే నిలిచియుండెను. అప్పుడు రామారా వవతనికి నమస్కరించి " మామగారూ ! నేను రామా రావును. మీయల్లుఁడను. మీరెందులకై యెప్పు డిచ్చటికి వచ్చినారు " రని పల్కెను.

ఒకమారు రామారావు ముఖమునుజూచి భోరున నేడ్వఁజొచ్చెను. అతని కన్నులనుండి నీరు కాల్వలుగట్ట నారంభించెను. లోపలినుండి పొంగిపొరలివచ్చుచున్న దుఃఖంపు పెంపునఁ గంఠము స్తంభితమయ్యెను. బలత్కారమున నతఁ డేదో మాటాడ యత్నించెను. కాని మాట కంఠమును వెలువడి రాలేదు. రామారావతని దురవస్థనుజూచి సహింపలేక యతని దగ్గఱగా దీసికొని యోదార్చి యతని దుఃఖమును గొంత శమింపఁ జేసెను. అతని చేయి పట్టుకొని తీసికొనిపోయి ముందుగా నతనికిఁ గావలసిన దుస్తులుకొని కట్టనిచ్చి తమ మోటారు బండిపై గూర్చుండఁ బెట్టెను. మొదట శ్రీనివాస మతఁ డిచ్చిన దుస్తులను ధరించుటకును, మోటారుపైఁ గూర్చుండుటకు నిరసించెను. కాని రామారావు నిర్బంధముచే నట్లుచేయక తీరినదికాదు. పిమ్మట రామారావు బండి నడుపుకొనిపోసాగెను. అప్పుడు శ్రీనివాసము తన దురవస్థనెల్లను నల్లునితోఁ జెప్పెను. మఱియుఁ దానచ్చటికివచ్చిన విషయమును గూడ దెలిపి తుదకిట్లనెను.

శ్రీ — రామారావూ ! నీమొగము చూచుటకు నాకుఁ గష్టముగా నున్నది. మీ కందఱకు నపకార మొనర్చితినని దుఃఖించుచున్నాను.

రా — అయ్యో ! అదేమి అట్లనుచున్నారు ? మాకు మీ రపకార మొనర్పలేదు. మహోప కారము గావించినారు.

శ్రీ — నీ వుత్తముఁడవు. కావున నట్లనుట న్యాయమె.

రా — కాదు, కాదు. మీరు నిజముగా నుపకారమే చేసినారు.

శ్రీ — ఎందులకీమాటలు. మీకిచ్చెదనని చెప్పిన కట్నము సొమ్మియ్యనే లేకపోయితిని. అశక్తుఁడనయ్యు నంతలేసి కట్నము లిచ్చెదనని మోసపుచ్చుట పెద్ద పొరపాటు.

రా — అది పొరపాటుగాదు. అదియే మాకుపకరించినది.

శ్రీ — ఎట్లు ?

రా — మాతండ్రిగా రతిలుబ్ధులు. వారికిఁ గట్నమందే యభిలాషము కాని, వివాహమునకు ముఖ్యముగా కావలసిన సాంప్రదాయము, పిల్ల సద్గుణములు, సౌందర్యము, తెలివితేటలు మొద లగునవి వారికి పరిశీలనీయములు కావు. అప్పుడు మాకు స్వతంత్రత లేదు. మీ రశక్తు లైనను పెద్దకట్నము లిచ్చెదమని చెప్పుటచేతనే సద్గుణఖనియగు కమల నావంటివానికి లభించి

నది. లేనిచో నామె మతి యేమాన్యునో వరించి యాపురుషుని భాగ్యవంతునిగాఁ జేసియుండును అందుచే మీరు నాకు మహోపకారమే గావించినారు.

శ్రీ — ఇప్పుడు మన మెక్కడికిఁ బోవుచున్నాము ?

రా — మన యింటికి.

శ్రీ — వలదు. నేను మీతండ్రిగారి ముఖము చూడలేను.

రా — మిమ్ముఁ జూచి కోపించుననియా ?

శ్రీనివాస మూరకుండును.

రా — మీ కట్టి సంశయము వలదు. గొంగళిపురుగు సీతాకోకచిలుకయైనట్లు మావారి కుటిల హృదయము లన్నియు మంచి మార్పుచెందినవి. ఇంతకును గారణము మీకూతురు. ఆమె తన సద్గుణములచే నందఱ మనస్సులకును మార్పు గల్గించినది. అట్టి యువతీ రత్నమును మాకుఁ బ్రసాదించినందులకు మేమిప్పుడెంతయుఁ గృతజ్ఞులమయి యున్నాము. మాకృతజ్ఞతా పూర్వకాతిథ్యమును మీరు స్వీకరింపక తప్పదు.

శ్రీ — నాయనా ! నాయందు మీకట్టి దయగల్గినదని వినుట కెంతయు నానందించు చున్నాను. క్షమింపుము. ఇప్పట్టున మీయింటికి రాఁజాలను. నా యుద్యమము నెర వేర్చుకొనవలసి యున్నది. ఆ విషయమై యొక తగు మనుష్యుని దర్శింపవలసి యున్నది అందులకే పోవుచున్నాను. నన్నిప్పుడు పోనిమ్ము.

రా — ఎవ్వ రాతఁడు ?

శ్రీ — రామస్వామయ్యరు.

రా — ప్రధాన న్యాయాధికారియా ?

శ్రీ — అవును.

రా — అ దెంతసేపు. ఆతని పరిచయము నా కెక్కుడు గలదు. నేను వారి యింటి వైద్యుఁడను. నాయందు వారి కెక్కువ గౌరవము. వారిచే మీకుఁ గావలసిన సాయము చేయించెదను. రేపటిదినమున మన ముభయులముగూడఁ బోవుదము.

అని వారు సంభాషించుచున్నంతలో బండివచ్చి రామారావు గృహము ముందు నిలిచెను. ఎవ్వరు వచ్చుచున్నారో యని లోపలినుండిచూచుచున్న కమల తనభర్తతోఁగూడ లోనికివచ్చు చున్న తండ్రినిజూచియు నానవాలుకట్టలేక నిలిచియుండెను. అంత రామారావు " ఇదిగో మీ తండ్రిగారు వచ్చినా " రని చెప్పెను. పలుకష్టముల పాలయి నిరాధారుఁడై భార్యను గోల్పోయి విచారపరంపరచేఁ జిక్కి శల్యమైయున్న తండ్రినిజూచి కెవ్వునఁగేకవేసి కమలయేడ్వఁ జొచ్చెను. తనతల్లి మరణించినపిమ్మటఁ దండ్రిగారిని సందర్శించుట కమల కది మొదటి పర్యాయము. విద్యావివేకవంతురా లయినను గమల మాతృమరణమును గూర్చియు, దన తండ్రి దుర్దశను గూర్చియు మాటిమాటికిఁ దలంచుకొని విలపించుచుండ రుక్మిణియుఁ రామారావును సాంత్వనవాక్యములచే నోదార్పఁ జొచ్చిరి. ఇంతలో రామారావు తండ్రియుఁ బినతల్లియుఁగూడ వచ్చి, వచ్చిన శ్రీనివాసమున కుచితమర్యాదలు సలిపి యతనికిసంభవించిన కష్టము లనుగూర్చి విచారించుచుఁ దమ సానుభూతిని జూపిరి. వారు దన్నంత గౌరవింతురని శ్రీనివాసము మొదటఁ దలంపలేదు. వారట్లాదరించుటవలన శ్రీనివాస మదివఱకుఁ దన మనస్సున నంటియున్న సందేహము, మోమోటము మొదలగునవి పటాపంచ లయ్యెను.

ఆ యాపత్సముద్రములోఁ బడి యీఁది యీఁది యలసిపోయి కొట్టుకొనుచున్న తనకు దరి తారసించినందుల కతఁడు కొంత స్వస్థచిత్తుఁ డయ్యెను.

౧౦

మన పూర్వజన్మార్జిత పుణ్యపాపకర్మ జాలమునకే దైవమని పేరు. అది మానవుల మంచి చెడ్డలకును, సుఖ దుఃఖములకును, గలిమి లేములకును గారణము. పటుతరకర్మ సూత్ర బద్ధుఁడై ప్రాణి యిరుసునకుఁ గూర్పఁబడిన చక్రమువలె నియమితుఁడై తిరుగు చుండును. అట్లు తిరుగునప్పుడు శకటచక్రనేమి మాటిమాటికిని గ్రిందుమీఁదునగు విధంబుననే కర్మ బద్ధుఁడైన ప్రాణియుఁ బూర్వకర్మవాసననుబట్టి యొకప్పు డున్నత స్థితిని, మఱియొకప్పుడు నీచ స్థితిని గాంచును. ఆకర్మవాసనల వలననే యంతవఱకును సత్ప్రవర్తనుఁడగువాఁడు విప రీతుఁడగును. తెలియకుండఁగనే మనకు దైవ ముచ్చ నీచస్థితులను దెచ్చిపెట్టుచుండును. పంజరములోని చిలుక యింటివారి పెట్టుపోతలకులోనై నిరీక్షించుచున్నట్లు మనము దైవము త్రిప్పులకు లోనై వర్తించితీరవలెను. ఆదైవము కల్గించున్న సుఖదుఃఖాదులను హృదయ పూర్వకముగా స్వీకరించి యనుభవింపవలెను. తప్పించుకొన మనశక్యము కాదు.

సుదర్శనుఁడు మొదట సత్ప్రవర్తనుఁడే. సదయహృదయుఁడే. స్థిరచిత్తుఁడే. అగర్వ శ్రీమంతుఁడే. సుఖవంతుఁడే. కాని ప్రస్తుత మతని చర్యలన్నియు మాఱిపోయినవి. చెట్టుకొన కొమ్మనున్న మధుకోశ మతనికిఁ గానవచ్చినది. అందున్న మధు బిందువులచేఁ దన కడుపు నిండునని యతనితలంపు. అమృతమువంటి యానర్మల మధువాన నతనికభిలాషము పొడమినది. అది తనకు సాధ్యమో లేక యసాధ్యమో, నిజముగా నది తనకానందకారియగునో కాదో పరిశీలింపలేదు. ఆ, తేనె వాసించి యాతఁడు చేతనున్న సరసపదార్థమును ద్రోసి పుచ్చెను. ఆ మధువు మ్రుం దది విషమువలెఁ గనఁబడెను. వెంటనే యాతఁడా పమున్నత వృక్షమున కెగఁబ్రాకెను. కడకొమ్మ కరిగెను. మధుకోశ మెట్లయిననేమి చేతికి లభించెను. అతఁడు పరమానంద మందెను. అమృతమానిన దేవతలకంటెను దన్ను నధికునిగా భావించు కొనెను. అతఁడు మరల మధుకోశమును నిదానించిచూచెను. దానికి సమిపముగా నొక క్రూరవన్నగ మొకటి కాచుకొనియుండెను. అయిన నతఁ డది తన్నేమి చేయగలదని యను కొనెను. తుద కతఁడా మధుకోశమును చేతితో లాగెను. అంతవఱకు సమీపమున నున్న యా త్రాచుపాము బుస్సునలేచి యతని గరచెను. ఇంతలో మధుప బృందముకూడఁ జెదరి యదని శరీరమందంతటను గుట్టెను. ఇఁక నతనిశరీర మతనికి వశము గాలేదు. కొమ్మ పట్టువదలి యతఁ డధఃపతితుఁ డాయెను. శరీరమంతయుఁ జితికి పోయెను. గాయములు బాధపెట్టుచుండెను. అయినను నతఁడా మధుకోశమునుండి నేలఁబడుచున్న మధుబిందువులం దాశ వదలలేక యటు కన్నులఁ బ్రసరింపఁ జేయుచునే యుండెను.

నాఁడు కమలా రుక్మిణులతో సంభాషించి నప్పటినుండియు దొరసాని వంత క్రమక్రమాభి వృద్ధిచెంద నారంభించెను. హిందువులలో, స్త్రీలలో నట్టివారెందులకుఁ బుట్టవలయునని యామె మొదటి దుఃఖము. సుదర్శనరావు భార్య రుక్మిణి దనకేమైన నపకారము గల్గించునేమో యని రెండవ దుఃఖము. అత్యుత్తముఁడును, స్వదేశీయుఁడునునగు మోకరుదొరను విడిచి యా హిందు వునకు భార్యను గావలసివచ్చెఁగదాయని మూఁడవదుఃఖము. ఇట్లు సంతతమును దుఃఖముల పాలయి దొరసానీ తన దుఃఖవిముక్తికి మార్గ మరయుండెను. సుదర్శనుని విడిచి పోవుటయే

తన దుఃఖోపనో వాదమునకుఁ గారణమని గ్రహించెను. కాని యెట్లు విడిచిపెట్టుట ? విడాకు లిచ్చి వెడలిపోయినచో సుదర్శనుఁ డంతవఱకుఁ గొనియిచ్చిన యమూల్యవస్తువు లన్నియు మరలఁ బుచ్చుకొనునేమోయని భయము. ఎట్లయినను నావస్తువులనెల్లఁ దక్కించుకొనవలెనని యామె యూహ. కావుననే సుదర్శనునకు విడాకులిచ్చి వెంటనేరమ్మని మోకరుదొర యెంత యెంత చెప్పిననువినక యతని నాశ్రయించియుండెను.

ఆమె-సుదర్శనునిఁ దొంటికంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచున్నట్లు నటించెను. సుదర్శను నకుఁ గ్రమముగా మోకరుతోఁ బరిచయము గల్గించెను. ఒకొకప్పు డామె తమతో సుదర్శనుని విహారార్థము గొనిపోవుటయేకాక మోకరు దొరయింటికిఁగూడఁ గొనిపోవఁ జొచ్చెను. ఒక్కొక సమయమున మోకరుకోర్కి ననుసరించి యాదంపతులు రాత్రులందుఁ దద్గృహమునివసించుట గూడఁగలదు. ఈనెపమున దొరసాని సుదర్శనరావు గృహముననున్న యమూల్యవస్తు పరి కరమంతయు మోకరుదొరయింటికిఁ జేర్చివేసెను. కాముకుఁడగు సుదర్శనుఁ డంత్ర మేమియు గ్రహింపలేకపోయెను.

ఆదంపతులు వాడుకచొప్పున మోకరుగృహమున కరిగిరి. కొంతసేపేవేవియో ప్రసంగ ములు నడచెను. మాధ్యాహ్నికభోజన మచ్చటనే కావించిరి. మోకరేదోపనికై లోని కరిగెను. అప్పుడు సుదర్శనుఁ డిట్లుసంభాషించెను —

సు — ప్రియా ! చాలసేపైనది. ఇఁకఁ బోవుదమురమ్ము. ఈమధ్యాహ్నము నీతోఁగూడ వచ్చెదనని యొకమిత్రునితో వాగ్దానమొనర్చితిని.

దొ — మంచిది. ఈరోజునకు మీరు దయచేయుఁడు.

సు — నిన్ను ముఖ్యముగాఁ దీసికొనిరమ్మని కోరెను.

దొ — కాని నేను రాఁజాలను.

సు — రాక తప్పదు.

దొ — ముమ్మాటికిని రాలేను.

సు — నామాటయందు నీకంత నిర్లక్ష్యమా ?

దొ — ఉండదా ! నీ వసందర్భము లాచరించుచున్నపుడు ?

సు — నేనేమి చేసితిని ?

దొ — మోసపుచ్చితివి.

సు — (నవ్వుచు) అవును. వేలకొలఁది కర్చుచేసి నీవు కోరిన వస్తువులనెల్లఁ గొనిచ్చుట మోసము కాదా ?

దొ — నీయవసరము నిమిత్తమై కొనియిచ్చితివి.

సు — అవునుగదా ! నా యవసరమునుబట్టియే నిన్నిపుడు నాతో రమ్మనుచు.

దొ — నేను రాను.

సుదర్శనుడు రాకతీరదని యామెచేతినిబట్టి యాకర్షించెను.

దొ — (కోపముతో అతనిని ద్రోసివేసి) పొమ్ము. నేను రాను.

సు — (ఆత్రోపునకుఁ గుర్చీపైఁబడి నొచ్చుకొని) కేమెల్ ! నీకిది తగదు. ఖండితముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నీవు తప్పకరావలెను.

దొ— సుదర్శనరావూ ! నేనును ఖండితముగానే చెప్పుచున్నాను. నేను నీతో రాను.

సు — వలదుసుమీ! ఆలోచించుకొనుము. నీవు నా చెప్పిన చొప్పున నడవనిచో నీతో సంబంధము విసర్జించెదను.

దొ — మంచిది. అట్లే చేయుము.

సు — (కోపముతో) ఓహో! అంత గర్వముగానున్నదా? అట్లయిన నా వస్తువులు నాకిమ్ము.

దొ — నీవస్తువులు నీయొద్దనే యున్నవి.

సు — అట్లుకాదు. నీకని కొన్నవిగాక నావస్తువు లెన్నియో నీవు వాడుకొనుచున్నావు. ఇంతవఱకు నీసంతోషమునకై విడిచితిని. అవి నాకిప్పుడప్పగింపవలెను.

దొ — అవి నీకప్పుడే యిచ్చివేసితిని. మాటాడక పొమ్ము.

సు — పాకము ముదురుచున్నదే! నీవు సరిగా నియ్యనిచో నీపై నభియోగము తేవలసి యుండును. అప్పుడు విచారించిన లాభములేదు. కాదేని నాచెప్పినచొప్పున నడచుచు నాకుఁ బ్రీతిపాత్రమవై యుండుము.

దొ — ఇఁక నీతో నాకెట్టిసంబంధమును లేదు. నీయిష్టము వచ్చినవని గావింపుము.

సు — నీపై నభియోగమును దేకమాననుసుమా.

దొ — నీపై నేనును దెచ్చెదను.

సు — నీవలె నేను నిన్ను మోసపుచ్చలేదు.

దొ — లేకేమి? నాకు భార్యలేదనియు నీవే భార్యవనియు నమ్మించి నన్నీదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చినావు. ఆ మోసమునకు నీపై దావాతెచ్చెదను.

సు — అందు మోసములేదు. నాకు భార్యలేదు.

దొ — ఉన్నది. మొన్న మీభార్య మీయింటికే వచ్చినది. నే నామెచే సాక్ష్యమిప్పించెదను.

సు — ఇఁక వాదముతోఁ బనిలేదు. నాతో వచ్చెదవా? నావస్తువులు నా కప్పగించెదవా?

దొ — నీతోరాను. నీ వస్తువులు నాచెంతలేవు.

సుదర్శనుడు కోపముతో నామెను నిందింపనారంభించెను. ఇంతలో మోకరుదొర లోపలి నుండి గబగబవచ్చి సుదర్శనుఁడేదియో చెప్పుచున్నను వినక "ఓరీ! తెలివిమాలిన వాఁడా! చెవులు చిల్లుపడునట్లు క్రూరసంభాషణము గావింపనా వచ్చితివి? స్త్రీతోఁ గలహింతువా? నీవంటి మోటువానికి స్త్రీల మర్యాద లెట్లు తెలియును? ఆయువతిని మోసపుచ్చి తీసుకొనివచ్చి తుదకుఁ గలహించు చున్నావా? ఇఁక నోరుమూయు" మని పలికి, యతని మెడమీఁదఁ జేయి వైచి యా మేడమెట్లపైనుండి క్రిందికిఁ ద్రోసివైచెను. బలహీనుఁడగు సుదర్శనుఁ డేమఱిపాటున నుండుటచే నాత్రోపు నాచికొన నవకాశములేక యా మెట్లపైనుండి క్రిందికి దొరలిపడెను.

ఇఁక సుదర్శనునకు సంభవించిన పరాభవదుఃఖముకంటె దొరసానియొనర్చిన మోసమే తన్నెక్కుడు బాధింపఁజొచ్చెను. అతఁడు దుఃఖించుచు మెల్లగలేచి చెదరినవేషమును సరిగా దిద్దుకొనుచు నెట్లో మోటారుబండిపై గూర్చుండి తనమందిరమును జేరెను.

౧౧

అధమునకుఁ దన శక్తి యెంతో పరశక్తి యెంతో తెలియదు. తనవలననే సమస్తము వర్తిల్లు చున్నదని యతని నమ్మకము. అతఁడేదో స్వల్పాంశమును మదినుంచుకొని తన్నిర్వహణార్థమై యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించును. తన్నిర్వహణ మాత్రమే యతనికిఁ గావలయును. కాని తత్సమయమున సంభవించు మంచి చెడ్డలను, గార్యాకార్యములను, లాభనష్టములను

బరిగణించుట యనవసరము. అట్లయ్యును దుద కా స్వల్పకార్యమును నిర్వహించుకొనలేక పలువురతో విరోధమును, దీఱనికష్టములును, బశ్చాత్తాపము నొంది సన్మార్గహీనుఁడై లోకనింద్యుఁడై వర్తించును. ఇది యధముని లక్షణము.

సింగన్న యగ్రహార నివాసి. రామావధానికి దూరబంధువు. అతఁడించుకేనియుఁ జదువురాని మూర్ఖాగ్రేసరుఁడు. వయస్సుమీఱినవాఁడు. అయినను నపరిపక్వబుద్ధిగలవాఁడు. ఇతనికి వ్యవసాయమే వృత్తి. ఇతఁడు గ్రామములోని కార్యము లన్నియుఁ దనపైనేసికొని స్వీయకార్యములు విడిచియైనను వాని నెట్లో నెరవేర్పుచుండుటచేఁ దగవునకై యా గ్రామస్థులా సింగన్ననే పిల్చుచుందురు. ఇతఁడు వెనుకముందు లరయక గంభీరస్వరముతో వాదించుటచే నాయూరి సర్వజనులును భయపడుచుందురు. అతనికి బయపడియే యాగ్రామవాస్తవ్యు లతఁ డొనర్చిన యక్రమములఁ జాటుజాటునఁ జెప్పుకొందురే కాని యెదుటఁబడి మాటాడ లేరు. సింగన్న కెట్లయిననేమి యాగ్రామమున మాట చెల్లుబడిగలదు.

వయస్సునఁ బెద్దవాఁడగుటచేతను నొకవిధమున బంధువగుటచేతను సింగన్నను రామావధాని సామాన్యముగా నన్నివిషయములందును మన్నించుచుండును. అతఁడు సింగన్నమాటలను జనులనుగూడ బరిగణింపక యతఁడు కోరినప్రకారము చేయుచుండును. రామావధాని భూమి ఖండము నొకదానిని సింగన్న సిస్తునకు దున్నుచుండువాఁడు. ఆభూమిని బలువురంతకంటె నెక్కుడుసిస్తునకు దున్నెదుమని యడిగినను, స్వల్పధనమున పేక్షించి సాటిబంధువగు సింగన్నను నందుండి తొలఁగింప నిష్టపడక రామావధాని యతఁడిచ్చినంత సిస్తును మాత్రమే పుచ్చుకొను చుండువాఁడు. రానురాను సింగన్న యూరిపెత్తనము పైవేసికొని యందులకై తిరుగుచు వ్యవసాయమునం దుపేక్షవహింపవలసినవాఁ డయ్యెను. అందువలన బండిన పంటనైనను గూడఁ దీసికొన నతనికవకాశము లేకపోయెను. ఈ కారణమున సింగన్న ప్రతి వత్సరమును రామావధాని కియ్యవలసినపన్ను చెల్లించుట మానివేసెను. నాల్గయిదు సంవత్సరములవఱకు రామావధాని పన్నువిషయమై యతనిని ఖండితముగా నడుగలేదు. అతఁడెట్లో తెచ్చియిచ్చునని యవధానియుద్దేశము. కాని సింగన్న యెప్పటికిని బన్ను చెల్లింపలేకపోయెను. అనవసర కార్యప్రవిష్టుఁడై స్వీయకార్యములను మఱచిపోయి వర్తించు సింగన్న తనభూమిని సరిగా దున్ని పండించి పన్నియ్యలేఁడని భావించి యవధాని భూమిని వదలివేయుమని యనేకవిధముల సింగన్నకు బోధించెను. అతఁడు భూమిని వదలఁడు, పన్నియ్యలేడు. మాటలవలనఁ గార్యము నెఱవేఱదని యెఱిఁగి యవధాని పద్ధతిప్రకారము నడిచి యందుండి సింగన్నను బలాత్కారముగాఁ దొలఁగించెను. ఈవిషయమున నవధానియందు లేశమైనదోషము లేకపోయినను, సింగన్న యది మహాపరాధముగా భావించి రామావధానితో శత్రుత్వమవలంబించి వర్తింపసాగెను. ఈసమయముననే యసూయాపరుఁడగు శ్రీనివాసరావును, శ్యామసుందరుఁడును గూడ సింగన్నకు లేనిపోనివి బోధించి యతని కవధానితో ద్వేషమును హెచ్చించిరి. న్యాయవాదియగు శ్రీనివాసరావు, ధనవంతుఁడగు శ్యామసుందరుఁడును దనకుఁ దన్నైయున్నచో నవధాని గర్వమడంచుట యెంతపనియని తలంచి సింగన్న యందులకు నడుముగట్టికొని పనిచేయ నారంభించెను. సింగన్న మిక్కిలి శ్రమపడెను. కాని లాభము లేకపోయెను. ప్రత్యభియోగమునందును రామావధానికే జయము గల్గెను. క్రమముగా సింగన్న వంచకుఁడని స్థిరపడెను. అతఁడట్లగుటయేకాక తుదకు రామావధానికిఁ గొంతసొమ్మిచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. తనకు రెండుభుజములవలెఁ బనిచేసిన శ్రీనివాస

శ్యామసుందరులలో నొకఁడు తనవలె నిరాధారుఁడై వర్తించుటచేతను, రెండవవాఁడు లుబ్ధుడై విరోధియై తనతో సంబంధము వదలుకొనుట చేతను సింగన్న కోరలుతీసిన పామయ్యెను. ఇపుడు దానెట్లయినను రుక్మిణిపైఁ దాను ప్రకటించిన యపవాదమును దొలఁగింపవలెను. అట్లయినఁగాని తనకుఁ గారాగృహవానము తప్పదు. కాని యతనికది సులభమా! సుదర్శను నకుఁ దనయందు మిగుల భక్తివిశ్వాసములు గలవు. అయినను నాంగ్లయువతీలీలాసమాకృష్ట చిత్తుఁడై తన్నుఁ దామఱచి వర్తించు సుదర్శనుఁడు తన్ను మునుపటివలెఁ జూచి యాద రించునో లేదోయని యతని సందియము. ఒకవేళ నాదరించినను దనమాటలు వినునో మానునో ? నిజముగా నతఁడు వినకపోయిన సింగన్న యధోగతి పాలు కావలసినదే. వృధా ద్వేష మవలంబించి నిరపరాధయగు రుక్మిణికిఁ జేయరానిపని చేసినందులకు సింగన్న యప్పుడనేకవిధముల దుఃఖించెను. కాని చేతులుగాలినపిమ్మట నాకులు పట్టుకొనిన నేమి లాభము. తనకు సంభవించిన దురవస్థ కేవలము స్వయంకృతాపరాధమూలకమయినందులకు వగచుచు సింగన్న చెన్నపురి చేరెను. కాని యామహాపురమున సుదర్శనుఁడెవఁడు ? ఏపాటి వాఁడు ? మహాసముద్రములోని నీటిబిందువు. అయినను సింగన్న యూరకుండక శ్రమయని యోజింపక తిరిగి తిరిగి యతికష్టముచే సుదర్శనుని మందిరమును గనుగొనెను. కాని సుదర్శ నుని సందర్శించి మాటాడుట యెట్లు ? మహేంద్రకుమారుని వడువున మహావైభవముతో నమూల్యవస్త్రాభరణములతో సుదర్శనుఁడు భార్యాసహితుఁడై మోటారు బండిపై పోవుచుండ బిచ్చగానికంటె నధమాధముఁడై మలినవస్త్రధారియై వర్తించు సింగన్న కతఁడెట్లు లభ్యుఁ డగును. పాపము సింగన్న సుదర్శనుని సందర్శింప ననువుగానక పలుశ్రమల నడుచునప్పుడే యతని యదృష్టవశమున దొరసాని సుదర్శనుని విడిచిపోవుట సంభవించెను. అయిన నంత మాత్రమున సుదర్శనుని దర్శనము లభించునని యనుకొన వీలులేదు. అతఁడిప్పుడు మహా దుఃఖపీడితుఁడై సంతతమంతర్గృహమున విడిసి బయటికి రానేలేదు. సింగన్న తననిజ వృత్తాంత మతని సేవకుల కెఱింగించి సుదర్శనుని దర్శనము చేయింపుఁడని బతిమాలెను గాని వారిది సమయము గాదని తఱిమివేయుచుండిరి. ఇఁకఁ దనకార్యము సాధించుకొనుట కవకాశము చాలక సింగన్న వివిధరీతుల విచారింపఁ జొచ్చెను. అయినను దనయత్నమును మానలేదు.

౨౨

ఆత్మ, స్వయంప్రకాశము. ప్రకృతి కతీతమైనది. కావుననే నిర్మలినము. అయిన నది యనాది గావచ్చు కర్మవాననలకు లోనై తన్మూలమునఁ బ్రకృతి సంబంధము గలదగును. కానురానది ప్రకృతి లీలా విలాసములకు మోహమంది స్వస్వరూపమును మఱచిపోయి ప్రకృతి రూపమగు దేహమే తానసుకొని తత్పోషణమునకై పలువిధములగు కర్మకలాప మాచరింప దొరకొనును. తాపత్రయమునకును లోనగును. పలుకష్టములు పడిపడియు మోహవశమున నవి సుఖములుగా భావించి సంతసించును. ఇట్లు కర్మసూత్రబద్ధుఁడై పలువిధములఁ బరితపించు జీవుఁడు తన పూర్వకర్మ విశేషాతిశయమున సద్గురూపదేశముచెంది సద్జ్ఞానము గాంచును. దానివలనఁ బ్రకృతిలీలలకు లోనై మఱచిపోయిన తన స్వరూపమును గ్రహింపఁగలుగును. ప్రకృతి తత్త్వమును గూడ గ్రహింపఁగలుగును. అజ్ఞానవశమునఁ బ్రకృతిరూపమే శాశ్వతవస్తువను కొనినందుల కతఁ డప్పుడు విచారించును. ఎట్లయిననేమి స్వస్వరూపజ్ఞానమును బడసి సుఖించును.

ఆ విధముననే సుదర్శనరావు మొదట నిర్మలుఁడేయైనను పూర్వకర్మవశమున దొరసాని లీలలకు మోహముందెను. అతఁడు తన వేషమును, భాషను, తనవారిని, తుదకుఁ దన్నును కూడ మఱచిపోయెను. దొరసానియొక్క లోకమునఁ బ్రియతమపదస్థుఁడు కావలెనని భావించుకొనెను. దాని నుపచరించుటవలనఁ దాను ధన్యుఁడ నగుదునని సుదర్శనుఁడు నిశ్చయించుకొనెను అందుకై యతఁడు తన యమూల్యమగు కాలమును, నశేషమగు ధనమును, తుదకుఁ దన సర్వస్వమునుగూడ వ్యయము చేసెను. అంతియకాని భ్రాంతివశమునఁ దా ననిత్య వస్తువును నమ్ముకొని యధోగతి పాలగుచున్నట్టుగ నెఱుంగఁడు. ఇట్లు ప్రకృతిమగ్నుఁడగు నతఁడు పూర్వపుణ్య విశేషమున సద్గురూపదేశము నొందెను. ఇల సుదర్శనునకు గురువు మోహనదాస. అతఁడు తన శిష్యుఁడగు సుదర్శనునిఁ బ్రకృతి విముఖునిఁ గావింపఁ బాటుపడెను. క్రమముగాఁ బ్రకృతిని దనవంక కాకర్షించుకొనెను. శిష్యుఁడిక స్వస్వరూపమును గుర్తించి మఱపోవునని యూర యనుకొనెను. గాఢముగా నక్తచిత్తుఁడగుటచే సుదర్శనుఁడు ప్రకృతిని సులభముగా విడువలేకపోయెను. ఇఁక సుదర్శనునకు సదుపదేశ మావశ్యకమయ్యెను. అట్టయినఁగాని సుదర్శనుఁడు ప్రకృతిని విడిచి సన్మార్గమును బ్రవేశింపఁడని యతఁ డెఱుంగును. అందుచే మోహన కోపముతో సుదర్శనుని మేడనుండి పడఁద్రోసి తన గురుత్వమును వెల్లడించెను. ఆ పాదప్రపాత మనెడి సదుపదేశమువలన నతఁడు ప్రకృతిని విడువక దీఱినదికాదు. తోడనే యతనికి తాను హిందువనెడి స్వస్వరూపము ప్రత్యక్షమయ్యెను. తన వృత్తమంతయు స్మృతిదర్పణమునఁ బ్రతిఫలించెను. అందుఁ దన పవిత్రదేశము, పూజనీయులగు తలిదండ్రులు, సమాదరణీయులగు బంధుగులు, స్వర్గముకంటెను గరీయమగు తన జన్మభూమియు నతనికిఁ బొడసూపెను. మఱియు నతనికిఁ జిరకాలమునుండి నాగరకతచెంది వచ్చుచున్న హైందవజాతియు, జాతీయతా ధర్మమగు మతము, తదీయ సాంప్రదాయములు, హైందవసంఘ మర్యాదలు మొదలగునవి యొక్కొక్కటియే తలంపునకు వచ్చెను. ఏవిషయ మాలోచించినను దమ హిందూత్వము సర్వోత్కృష్టమని యతని కప్పుడు బోధపడెను. ఇఁకఁ దన స్వరూపమునుగాంచి ముక్తికాంతా కరుణా కటాక్షవీక్షములను బొంది సుఖింప సుదర్శనుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అతఁడు వెంటనే దొరసానియపహరింపఁగా మిగిలిన యాంగ్ల జాతీయవస్తువులనెల్ల నమ్మివేసెను. దాసదాసీజనమును మాన్పించెను. అంతవఱకుఁ దా నున్న దివ్యమందిరమును వదలివేసెను, అతనొక సామాన్యమందిరమున నివసింపఁజొచ్చెను. దొరసానితోఁగూడఁ జెన్నపురి నిధికిఁ జేర్చినసొమ్మంతయుఁ బరులపాలగుటచే నిఁక సుదర్శనుఁడు వస్తువిక్రయణసంపాదిత ధనముతోనే జీవింపవలసివచ్చెను. ఇఁక సుదర్శనుఁడు సులభదర్శనుఁడై తన పేరిని సార్థకము గావించుకొనెను. ఆంగ్ల స్త్రీపిశాచ మతనిని వదలి పోవుటచే నతనికి వస్తు తత్త్వగ్రహణము లభించెను. అయిన నీ యాపదలవలన నతఁడు రోగగ్రస్తుఁ డయ్యెను.

ఒకనాఁడు సుదర్శనుఁడు తన యింటి చావడిలో సుఖాసనమున నొక్కఁడును గూర్చుండి దీర్ఘస్వప్న వృత్తాంతమువలెఁ గడచిన యాంగ్లయువతీవృత్తము స్మృతికి రాగా స్వయంకృతాపరాధమునకు వగచుచుండు దుఃఖసంపూర్ణమగు తన స్వాంతము నెట్లో శాంతింపఁ జేసికొను సమయమున సింగన్న యచ్చటఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను. ఏకాకిగానున్న సుదర్శనునకు సింగన్న రాక పరమానందము గల్గించెను. అతఁడు సింగన్న కుచిత మర్యాదలు నలిపి యొకయాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. తన బంధువగు నతనిఁ జూడఁగానే సుదర్శనునకుఁ బోయిన

ప్రాణము తిరిగి వచ్చినట్లయ్యెను. " ఓ సింగన్నమామా ! నిన్నుఁ జూచుటవలన నీదినము సుదినము. సంతోషము. ఎప్పుడు వచ్చితి " వని ప్రశ్నించెను.

సిం — సుదర్శనా ! నేను చాలకాలము క్రిందటనే వచ్చితిని.

సు — నాకుఁ గనపడలేదేమీ ! నే నిచ్చట నున్నట్లెఱుఁగవా ?

సిం — ఎఱుఁగ కేమి ? నిన్ను జూచుటకే వచ్చితిని. కాని నీ దర్శనము నవాబుదర్శనము కంటె దుర్లభ మయ్యెను. ఏమి చేయుదును ?

సు — (విచారముతో) అవును. నా జీవితకాలమున నా కవి దుర్దినములు. ఇఁక నా ప్రసంగము తేకుము. మన బంధువుల సమాచారములు చెప్పితివా విని సంతసించెదను. మీ యగ్రహారములో నందఱకును గుశలమా ?

సి — కుశలమే.

సు — మీయి ంట నొక యవ్వ యుండి నన్ను సంతతము పరిహాస మాడుచుండెడిది ఆమె క్షేమముగా నున్నదా ?

సిం — లేదు. నాల్గునెలలక్రిందటఁ గాలధర్మ మందినది.

సు — చూఁడు — ఎగువవీధిలో మీ యింటికి నాలుగయిదిండ్ల పిమ్మట నొక యింటిలోఁ గాపురమున్నాఁడు. అతని పేరెవ్వరు ?

సిం — ఎవరినిగూర్చి యడుగుచున్నావు ?

సు — చూడు. ఎఱ్ఱగా, సన్నముగా, పొడుగుగా నుండును. అతని కణతలకుఁ గాల్పులు గూడ నున్నవి. పిల్లిగ్రుడ్లు.

సిం — ఓహో ! అతఁడా ! జాంబన్నగారి వెంకన్న.

సు — అతడు కుటిలస్వభావుఁడు సుమా ! అగ్రహారము వెళ్ళినప్పు డెల్ల నతఁడు నన్ను నదీతీరమునకుఁ గొనిపోయి గ్రామములో స్త్రీపురుషుల రహస్యము లన్నిటిని వెల్లడించువాఁడు. అది వినుట నాకెంతో కష్టముగా నుండెను.

సిం — అవును. అతడు కపటపత్రము నొకదాని కల్పించి మీ మామపై సొమ్మునకు దావా తెచ్చెను. గడుసువాఁడగు మీ మామ వెంకన్న పన్నిన కుట్రనెల్లఁ గచ్చేరీలో వెల్లడింపఁ జేసి యతనికిఁ గారాగివాసము గల్గించినాఁడు.

సు — శ్రీనివాసరావు చిన్నల్లుని పే రెవ్వరు ?

సి — విశ్వంభర రావు.

సు — అతఁడు క్షేమముతో నున్నఁడా ?

సి — అవును. అతఁడు తండ్రితో వివాద పడి సంపదలు పంచుకొని భార్యతోఁ గలిసి యిప్పుడు విశాఖపట్టణ మందే యున్నాఁడు.

సు — అతనికి భార్యయం దిష్టము లేదని విన్నాను.

సిం — అది తప్పు. అతనికి భార్యయం దమితప్రేమము. అతని తల్లిదండ్రుల కా కోడలియం దమితద్వేషము. ఆ కారణముననే తండ్రికొడుకులు వే ఱున్నారు.

సు — దాని కేమి ; కాని రామావధానిగారి స్థితి యెట్లున్నది?

సి — మామా ! అతని కేమి ? మహోన్నత పదవిలో నున్నాడు.

సు — అతనికి న్యాయం దమిత వాత్సల్యము సుమా !

సిం — నీయం దనసూయ పతికంటె నెక్కుడు వత్సలత్వము గలది.

సు — సత్యమే! నిజముగా నావంపతు లిరువురు నట్టివారే. ఆ కుటుంబములోని వారంద ఱును మంచివారే. ఆయన కుమారికలు నట్టివారే.

సి — అందఱునట్టివారే! అందులో రుక్మిణి మంచి విద్యాంసురాలు.

సు — అవును. నేను ప్రవేశ పరీక్షయం దుత్తీర్ణురాల నగుట కదియే హేతుభూతురాలు. కాని లాభమేమి? శీలము చెడిపోయినది. శీలము చెడిన హైందవస్త్రీలు తృణముకంటెను లాఘవము నందుదురు పద్మకోశమును మధుకరముల్లు దాని నిర్మలహృదయ పుండరీకమునం దా దుర్గుణ మిమిడియున్నది.

సి — ఆలోచింప దాని కాగుణ మున్నట్లు నాకుఁ దోపదు.

సు — ఉండకపోయిన నా కుత్తరమేల వచ్చును?

సిం — అవధానిమీది కోపముచే వెంకన్నయే వ్రాసినాఁడు. వలదు వలదని యెంత వారించి నను విన్నాఁడుకాఁడు.

సు — నీవుగూడ వ్రాసినట్లున్నదే?

సిం — లోక మట్లనుకొనుచున్నదని వ్రాసితిని. సామాన్యముగా లోకము గ్రుడ్డిది. అది వారు వీరు ననుకొనెడి మాటలను నమ్మి చెప్పుచుండును. అది తత్వమును గ్రహించి పలుకదు.

సు — ఆ యపవాదము కల్పితమందువా?

సిం — (అగ్రహార వివాదములన్నియు నతనితోఁజెప్పి) రామావధానిని బాధించుటకే యగ్రహారవాసు లతని కనేక విధముల ద్రోహము చేయ నమకట్టినారు. అందులో నిదియొకటి. రామావధాని తక్కిన ద్రోహములకెల్లను బ్రతీకార మొనర్పఁగల్గెను. కాని దీని నిమిత్తమతఁ డధికపరితాపము చెందుచున్నాఁడు. అంతకంటెను నధికసంతాప మందుచున్నది యనసూయ. రుక్మిణియవస్థ చెప్పఁదరముకాదు. పాప మది సంతతదుఃఖముచేఁజిక్కి సగమయినది. అప్సర స్త్రీవలె నుండెడి రుక్మిణి యిప్పుడు రూపొందిన దైన్యమువలెనుండి పోల్పవీలులేని దురవస్థ నొందినది.

సు — మాతండ్రిగా రెట్లున్నారు?

సిం — వారు సుఖముగానే యున్నారు. ఆయనకు రుక్మిణియం దపారవాత్సల్యము. అప వాదము కల్పితమని తెలిసినపిమ్మట మీ తండ్రిగా రగ్రహారమువచ్చి యవధానిని, రుక్మిణిని నోదార్చి నాల్గుదినములుండి వెడలిపోయినారు.

సు — మాగోవిందరా వేటనున్నాఁడు?

సిం — రాజమహేంద్ర వరముననే.

సుదర్శను డాయాసముచేఁ గుర్పికిఁ జేరఁబడి యిఁక మాటాడక నిట్టూర్పు పుచ్చెను.

సిం — ఏమి మామా! అట్లున్నావు?

సు — నాకు జ్వరము వచ్చుచున్నది. నీతో సంభాషించుట వలన నాయాసము హెచ్చి నది. లెమ్ము. భోజనమునకు వేళయైనది. మావంటలక్క వండినది నీవు తినవేమో. వండు కొని తినిరమ్ము. నేనొక్కమాఱు నిద్రించెదను.

సింగన్న లోపలి కరిగెను. సుదర్శనుఁడు నిద్రించెను. కొంతసేపటికి సింగన్న మరలివచ్చి చూచెను. సుదర్శనుఁడు నిద్రించియే యుండెను. ఒంటిమీద జేయివేసి చూచెను. జ్వరతాపముచే నతనిశరీర మగ్నిహోత్ర సదృశముగా నుండెను. సాయంసమయమునకు సుదర్శనునకు గొంచెము మెలకువవచ్చెను. కాని సింగన్నతో సరిగా మాటాడలేక పోయెను. పరాకుమాటలు హెచ్చ నారంభించెను ప్రపంచ జ్ఞానము క్రమక్రమముగా నతనికిఁ బోవు చుండెను. రాత్రి రెండుయామములగు నప్పటికి సుదర్శనుఁడు ప్రభంజన సముద్ధూతసముత్తుంగ తరంగ భీకరంబగు సముద్రమధ్యముననున్న పడవ ననుకరింపజొచ్చెను. సింగన్న యతని యవస్థచూచి మిక్కిలి భయపడెను. అతనికిఁ దన వెనుకటిచరిత్రమే స్మృతికి వచ్చెను. ఈ సుదర్శనుఁడిట్లు పాడగుటకుఁ దాను గారణమయినందుల కతఁడు తన్ను నిందించు కొనఁజొచ్చెను. అవధానిపై కసితీర్చుకొనుటకుఁ బూనికొని తాను సుదర్శనుని పాడు చేసితిని గదా యని యతఁడు వగవనారంభించెను. రుక్మిణియందపవాద మారోపింప కుండిన సుదర్శనుఁ డాంగ్లయువతిని జేపట్టుటయు, సంపదలు పాడుచేసికొనుటయు నిట్లు పరాభవ దుఃఖ మొందుటయు సంభవింపక పోవునని యతఁడు గ్రహించెను. కాని యతఁ డిప్పుడేమి చేయ గలఁడు ? ఇప్పు డతనిచే నగున దేదియునులేదు. నిష్కారణముగా నుత్తమ దంపతుల నెడ బాపిన పాపఫలము తన్నుఁ గట్టికుడుపక పోదని యతని భయము ఆ సుదర్శనుఁ డెట్లయి నను బ్రదికి బట్టగట్టి మరల రుక్మిణిని చేపట్టగల్గినచోఁ సింగన్న హృదయమునఁగల భయ సంతాపములు కొంతవఱ కుపశమించును. కాని సుదర్శనుని గతియేమగునో యెవ్వరెఱు గుదురు.

సింగన్న సుదర్శనుని యారోగ్యవిషయమై వేలకొలఁది దేవతలకు మ్రొక్కుచు, సుదర్శనుని గనిపెట్టుకొని కంట నిదురలేక సహస్ర వృశ్చికము లొక్క పెట్టునఁ గుట్టినబాధ ననుభవించు చుండెను. తెల్లవారెను. కాని సుదర్శనుఁడు మంచిస్థితిలో లేఁడు. వైద్యుఁ డెప్పటివలె వచ్చి చూచి రోగము ప్రమాదకరముగా నున్నదనియు, నిన్నను క్షయోన్ముఖమగు రోగ మింత యాని స్మికముగాఁ బ్రబలిపోవుటకుఁ గారణ మగపడదనియు నేదో మందిచ్చి తాను దిరిగి వచ్చు వఱకును నతని కా మందిచ్చు చుండుడనియు, నక్కడివారితోఁ జెప్పి వెడలిపోయెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి సింగన్న దుఃఖితుడై , రామారావుగారి యింటి కరిగి సుదర్శనుని దురవస్థను జెప్పెను. అది వినగానే రామారావునకు గుండెలో రాయిపడి నట్లయ్యెను. కమల విచారముచే రాపడెను. రుక్మిణి యాఘోరవార్తను విని మూర్ఛిల్లి నేలఁబడిపోయెను. అది చూచి కమలా రామారావులు త్వరపడి రుక్మిణికి శైత్యోపచారము లొనర్చి తేఱిన వెంటనే యామెను మోటారుబండిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టి యామెతోఁ గూడ సుదర్శనుని మందిరమున కరిగిరి.

రుక్మిణి సుదర్శనుని దుర్దశ కమితముగా దుఃఖించుచుండ రామారావు సుదర్శనుని రోగము నిదానించి చూచి యతనికిఁ బ్రాణభయము లేదని చెప్పి కమలా రుక్మిణుల నోదార్చి యతఁడు శీఘ్రముగా వైద్యశాలకరిగి కొన్నియౌషధములను గొనివచ్చి సుదర్శనునకిచ్చి రెండేసి గంటల కొకమారా మందిచ్చుచుండుఁడని చెప్పి రుక్మిణికిఁ దన భార్యను దోడుగా నుంచి మరల వెంటనే వచ్చెదనని పలికి వెడలి పోయెను.

కమలా రుక్మిణులును, సింగన్నయు నతని చెంతనే కూర్చుండి జ్వర తీవ్రతచే సుదర్శ నుఁడు పలుకు పరాకుమాటల కులుకొందుచు, నియమప్రకార మౌషధ మొసంగుచు, దైవ

ముపై భారమువైచి యటఁ గూర్చుండిరి. సాయంసమయమునకు మరల రామారావు వచ్చి సుదర్శనుని చేతి నాడిని బరిశీలించి యిఁక నతనికి భయములేదని చెప్పి యప్పటి వారికిఁ గొంచెము ధైర్యము నెలకొల్పెను. కమలా రామారావులును, సింగన్నయు నేదో విధమున భుజించిరి. కాని దుఃఖాతిరేకమున రుక్మిణి మాత్రము భుజింపలేదు. అది చూచి కమలా రామారావు లనేక విధముల బోధించి రుక్మిణిచే నన్నము తినిపించిరి. ఏమయినను నిరంతర దుఃఖ పీడితయగు రుక్మిణి రోగవర్జితయైనను దురవస్థకు భర్తను బోలుచుండెను. ఇట్లు నాల్గు దినములు గడచినవి. సుదర్శనుని స్థితి యింకను మాఱలేదు. సుదర్శనునకుఁ బ్రాణభయము లేదని తెలిసియున్నను, నెందులకైనను మంచిదని సుదర్శనుని బంధుగులకు, రుక్మిణి బంధుగులకును నతని స్థితిని దెల్పుచు రామారావు తంతివార్తల నిచ్చెను. ఇచ్చిన మూఁడవనాటికి బంధుగు లందఱును వచ్చిరి. అనసూయా రామావధానులు రుక్మిణి నోదార్చి యల్లుని కారోగ్యము గల్గ దేవతలకు మ్రొక్కుకొనుచుండిరి. శివరామారావును గోవిందరావును గూడ వచ్చి సుదర్శనుని స్థితికి వగచుచుండిరి. రామారావు వేయికన్నులవలెఁ గనిపెట్టుచుండి యెప్పటికప్పుడే రోగ నిదానమును గమనించి మందు మార్చి యిచ్చుచుండెను.

ఇట్లుండఁ గొన్నిదినములకు రుక్మిణి పూర్వపుణ్య విశేషమున సుదర్శనరావు రోగము క్షయోన్ముఖ మయ్యెను. ఆగకుండ దినము లరుగగానే రోగము మరలెను. అందఱు ప్రాణము లును గూటఁ బడినవి.

ఒకనాఁడు సుదర్శనుఁడు కన్నులువిప్పి చూచెను. తనపాదములను దొడలపై నిడుకొని యొత్తుచు, వేఁడిబాష్పములచేఁ దనయడుగుల దడుపుచు మూర్తీభవించిన శోకదేవత యనునట్లున్న రుక్మిణి కంటఁ బడెను. అతఁడామె వానవాలు పట్టలేక పక్కకుఁ జూడగా భూమి కవతరించిన ధన్వంతరివలె నున్న రామారావు చూపట్టెను. అతడు మెలకువతో నున్నట్లు తెలిసికొని యా సమయముననే బంధుగు లొక్కరొక్కరే లోనికి రాఁజొచ్చిరి. వారిని జూడగనే సుదర్శనుడు గతుక్కుమనెను. ఇట్టి విచిత్ర ప్రదర్శనము జన్మమధ్యమున లభించునని యతఁడనుకొనలేదు తన యాప్తవర్గము నిట్లు తెప్పించిన యారోగము తన కుపకారమే చేసినదని సంతసించుచు ముందుగా రామారావును గాంచి "మిత్రమా ! నాయవివేకమున నిను గొప్పయపకార మొనర్చితిని. క్షమింపు మని పల్కెను. అది విని రామారావతనితో "ఇందు నీవు చేసిన దేమి యును లేదు. దీనికంతకును గాలము కారణము. తక్కినవారిమాట కేమి ? ముందుగా సత్ప్రవర్తన యగు నీభార్య నోదార్పు మని పలికెను. సుదర్శనుఁ డెండిపోయిన చెక్కిళుల నుండి కన్నీరు కాలువలు గట్ట పాదములొత్తుచున్న భార్య చేయి పట్టికొని "ప్రేయసీ ! నాకు నీవు నిజమగు హితురాలవు. విద్యాంసురాలవు. పతివ్రతవు. అవివేకమున నీకుఁ దీఱని దుఃఖమును గల్గించితిని. మన్నింపుము. నీ భర్తను బొందిపిలలఁ బొడగాంచుము. నిజ మాలోచింప హైందవదాంపత్యమే దాంపత్యము. తక్కినవి సామాన్యము" లని భార్య నూరడించెను. ఆమె యధోముఖియై నులివెచ్చబాష్పధారలను గురియుచుట తప్ప ప్రత్యుత్తరమీయలేదు. అట్లే సుదర్శనుఁడు తన యపరాధమును మన్నింపుఁడని తండ్రి మొదలగువారి నందఱను బ్రార్థించెను. సుదర్శనుఁడు దుస్సహరోగముఖగహ్వరమునుండి విడివడుటయే కాక తన తప్పునుదెలిసికొని సత్పథగామియైనందుల కందఱును సంతసించిరి. తనహృదయాయఃపిండము పశ్చాత్తాపాగ్ని తప్తతచే మృదువై యప్పటి వారు నానావిధములఁబల్కు కారుపచనములను

సుత్తిదెబ్బలచేఁ గొట్టఁబడుటవలన సింగన్న మొగమెత్తి యెవ్వరితోను మాటాడఁజాలక యొక మూలఁ బడియుండెను.

కొన్నిదినములకు సుదర్శనుఁడు స్వస్థత గాంచెను. అతఁడు భార్యను స్వీకరించెను. రామారావుతోఁ దొంటిమైత్రి వహించెను. తక్కినపెద్దలనెల్ల నెక్కుడుగా నాదరించెను. అనంతర మతఁడు కొన్నిదినము లచ్చటనుండి తండ్రి యనుమతిచొప్పునఁ దన బలగముతో రాజమహేంద్రవరమునకుఁ గాఁపుర మేగెను. సింగన్న వారిని వెంబడించి తన తప్పును క్షమింపుఁ డని యందఱను బ్రార్థించి యనుమతి వడసి యగ్రహారమున కరిగెను. శ్రీనివాసరావు తన యల్లుని ప్రయత్నమునఁ దన న్యాయవాదిపట్టమును మరల స్వీకరించి, విశాఖపురమున నుండ సిగ్గుపడి కాకినాడపురమున నివసించెను.

AGR AHAARAMU Rs. 2-50

అగ్రహారము:

తెలివితేటల యందును, యూహాపోహలయందును గురుబ్రాహ్మణ దేవతా భక్తియందును అగ్రేసరుడై, సాధువై, సాధుచింతనుడై, సాధుజన రక్షణ లాలసుడైన అగ్రహార వాస్తవ్యుడు అవధాని రామావధాని.

రాబడి లేకపోయినను డాబు, గర్వము, గోటు నీటు వేషము మొదలైనవి వీడుటకు వీలులేని ప్లీడరీవృత్తిలో వుండి, కుటుంబ భారమును మోయలేక తప్పటడుగులు వేసిన విశాఖపట్టణ నివాసుడు శ్రీనివాసుడు.

లోకుల యపవాదుల నమ్మి ఉత్తమురాలైన భార్యను వదలి పాశ్చాత్య నాగరికతకులోబడి విలవిలలాడిన ఉన్నత విద్యాధికుడు సుదర్శనరావు

అత్తమామల అరళ్ళలో నలుగుచు వారి ఆజ్ఞలను శిరసావహించుచు ఒక మూల భర్తమనసులో మెలగుచు, ఎవరికినినొప్పికలుగకుండ నడచుకొని ; చివరికి అత్తమామల ఆదరాన్ని అందుకున్న ఉత్తమనారి భద్ర:

ఏ ఎండకా గొడుగు పట్టుచు, ఒకరిమెప్పుకొరకు మరొకరి జీవితములో విషబిందువులు వెదజల్లిన అగ్రహారవాస్తవ్యుడు సింగన్న.

వీరి జీవితాల విచిత్రాలే అగ్రహారం ఇతివృత్తం.

పల్లెటూరు వాతావరణములోని విషపుగాలులు —

పట్టణవాసపు అట్టహాసములు —

స్వార్థంకోసం అమాయకులను బాధపెట్టిన లౌకికుల లౌక్యం —

ఇందులో స్పష్టంగా చిత్రీకరించబడినది.

పబ్లిషర్సు: అద్దేపల్లి అండ్ కో

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్

రాజమహేంద్రవరము